

Krempl, dogodivšine.

Kariv

DOGODIVŠINE

OSRKA KNJENICA
LJUTOMER

ŠTAJERSKE ZEMLE.

Z' posebnim pogledom

na

SLOVENCE.

S p i s a l

ANTON KREMPPL,

**Farmešter per mali Nedli v' slovenjih Goricah, sočlan
znotrajno - austrianske dogodivšinske družbe.**

V' Grádci, 1845.

V' zalogi per Franci Ferstli bukvozeržci.

1881

Historia je priča časov, luč resnice, oživenje pameti, več
življenja, oznanica davnosti.

Cicero.

DOGODIVŠINE
ŠTAJERSKE ZEMLE.

Pervi Zvezek.

DOGODIVŠINE

ŠTATJERSKE NEMER.

KNJIŽNICA LJUTOMER

Ljutomer

OK DZ

KREML Anton

Dogodivšine

949.712

0000004936

4936/1965

VPELANJE.

Štajerska zemla v' svoji divjosti.

Ako naše štajerske zemle dogodivšinam ali historiam hočem nekakši začetek najti, morem štiri jezero lét iti nazaj, ino v' postrašni tihoti gledati, kak le z' mnogim drevjom, ternjom ino gostim germovjom zarašena, v' neznano velke hoste ino šume, lese ino loge skrita mi med visokimi gorami ino mužavnimi pustinami v' merzlomokrem zraki moja domača dežela pred očmi leži; ino v' totih pustnih gošicah kaj najdem? drugo ne, kak množino divje živadi ino stvari, na drevji no zemli ne drugo, kak lošino, divjo korenje, divjo zeljad. — Gda so v' toto postrašno divjad opervič ludje prišli, to nemo-rem doznati; to si pa misliti moremo, kak postrašno, kak nevarno, kak težko je njih prihajanje bilo v' takše divje kraje, med telko zverjadi, med takše jezére, skoz takše zarašene gošice.

Mi od groze ostermeli

Bi pridoči v' to divjad,

Gdè nad nas bi vsi vihrel

Elementi, vsa zverjad.

Nam bi stajali vsi lási,

Kada grozen bi pozój

Iz jezére vun počási

Požirak odpiral svoj.

Ja, nas v' strahi bi trepéce

Merzla groza trosila,

Gdè zverine erjoveče

Bi množina čakala;

Gdè bili bi le obdani

Od smerdečih muž no mlak,

No obdaval na vse strani

Bi nas mokromerzli zrak.

Gdè bi vidli tam gorice

Venčene od vinskih tert?

Gdè te pisane ravnice

Lepe tak, kak rožni vert;

V' kerih klasna erž se vála,

No pšenica se žuti?

Ah, vsa zemla bi le spala

Nam v' pušavni divjosti!

PERVI PRETÈK.

Od prvega znanega obludovitena do rimske oblasti.

(1280—13 pred Kr.)

Štajerska zemla v' svoji prosti sloboščini.

1. Ludstva, ladavci, deželске zgodbe.

Prejd kak hočemo od prvih naše zemle naselnikov govoriti, kelko se od njih povedati more, imamo pogledati, gda ino odkod se je Europa obludovitila. Per tem najdemo, da ludstva Azie, Europe ino gornje Afrike, kakti prvo obludovitenih zemel, na štiri velike rodbine razpadnejo. Tote so: 1. indoevropska, 2. semitska, 3. severska, 4. kitajska ali kinezka.

1. Indoevropska ima svoj početek v' s'rdmi Azii pri velikih himalajskih gorah. Tota rodbina je najveksa na celém svèti, ona je že pred občinskim potopom daleč razširjena bila tak, da so eni rodovje od nje v' tistem razlivi na kavkaških, drugi na himalajskih gorah se obvarvali, ino odnod se potli po priležèkih dolinah ino ravnica razprestranili. Od tote velke rodbine so sledeči rodovje:

V' Azii a) hindoski, najmre Indianci, Siahpuši, Kafiri, Cigani i. dr. — b) Areitski, najmre Medovje ino Sarmatovje, Afganovje, Perzianci, Kurdoevje, Armenci i. dr.

V' Europi a) trakoski, ker je v' starodavnosti bil po Europi ino mali Azii razširjen, ino so se k' njemi računili v' Europi Getovje ali Dakovje, Moezovje, Macedonci, Epiroti, Cimerovje. Taurovje i. dr. — v' mali Azii Frygovje, Lydovje, Bitynovje, Karovje i. dr. K' totem rodi spadajo tudi Gerki ali Helini, ter Latinci ali Rimlani.

b) Celto-nemški, ker je negda po vsaj s'rdmoj, zahodnoj ino gornjoj Europi razširjen bil. K' totem rodi se računijo Keltovje ali Celtovje, tudi Galovje imenuvani, od Slovenčov pa od negda Lahovje zvani; nadale Cimbrovje ino Nemci v' dvema velikima sveržama, v' škandinavskoj in germanskoj.

c) Vindički, ker obseže vse Slovence ali Slavjane, ter Litvane. Toti rod je skoro po pol zdajnih nemških deželah, zosebno po severnih, po vseh Zatatranskih, po vsaj zdajnoj Vogerskoj, noter do adriatskega morja, ter po zdajnoj europejskoj Turskoj, ja celo po mali Azii razširjen bil.

Pazka. Da se semitska ino kitajska rodbina, v' kero slišijo Indje, Abešani, Arabi, Mauri i. t. d., naše histoire menje dotičeta, tak nje vnpustimo, ino govorimo samo še od tretje velike rodbine. Tota je

2. Severska. Od tote so sledeči rodovje: a) Iber ski. K' totem slišijo Iberovje ino Kantabrovje.

b) Uralski. K' totem spadajo Čudovje ali Finovje, Lopari ali Lopanje i. dr.

c) Kavkažki. K' totem se računijo Kavkazovje, Avarovje, Čerkesovje, Gruzini ali Georgiani, Mingrelci, Suani, Lažovje i. dr.

d) Samojed ski. K' totem se štejejo Samojed i, Neneči, Chasovje, Uriangha, Sojoti.

e) Turski. K' totem slišijo Osmani ali Turki, ter Turkmani, Uzbekovje, Uigurovje, Nogajci, Karakalpaki, Kirgizovje, Bazianje, Baškiri ino Meščeriaki, Tatarovje kazanski ino astrahanski i. dr. — Mnoge turske ludstva so se že davno z' mongolskimi ino čudskimi ali finskimi vurodile, ino iz tega so postali Hunovje, Avarovje, Jugrovje, Bulgarovje, Kozari, Plavci ali Kumani, Pečenci i. t. d.

f) Mongolski. K' totem spadajo Mongoli, Burjati, Kalmykovje i. dr. Mongolskega roda so bili negdašni Skytovje per črnem morji med Donom ino Dneprom.

Od totih mnogih ludstvih so néke v' pretečenji jezero-létjih tak celo spreminole, da je od njih samo ime ali mala šaka potomcov prékostala. Tak so Trakovje negda bili po Europi ino mali Azii razširjeni, so bili močni ino glasoviti. Zdaj od vseh njihovih ludstvih nega nikoga, kak mali ostanjek Albančanov ali Arnautov v' Epiri ino Macedonii. Zdajni Valahi pri Pindi ino vu Valahii, ter v' Sedemgradskoj ino izhodnoj Vogerskoj so mešanca od Dakov, Rimlanov ino Slovincov. Od negda tak imenitnih ino močnih Gerkov so zdaj samo nekeri milioni v' Gerčkoj. Od najglasovitěših, najmočneših, v' treh talih svéta razširjenih Rimlanov je ne drugo nič prékostalo, kak čeri njihovega jezika pri Italianih, Španjolcih, Portugalcih, Francozih ino Valahih. Od Keltov, ki so po Galii, Španjolskoj, Britanii, po gornji Laški, po Švaici, po Žvabskoj, Bavarskoj, Českoj, Rakužanskoj, Štajerskoj, Koroškoj bili razširjeni, so samo zdajni planinski Skotovje ali Kaledoni prék ostali, ter Irovje. Od Cimbrov so mali ostanki v' francozkoj Bretagni, ter v' Engleskoj Walisčani. Od Litvanov, k' kerim so tudi stari Prusi (Prajzi) slišali, je zdaj ne več, kak dva miliona. Od Iberov, ker i

so negda po vsoj Španjolskoj, po zahodni Galii ali Aquitanii, po Korziki, Sardinii ino Sicilii i. t. d. bili razširjeni, so zdaj se samo pyrenejski Baski.

Tak resnično pa, kak so néke iz starinskih ludstvih tak na malo ali celo na nič prišle, ravno tak resnično je, da so vsi zdajni narodi evropski od gerčkega, latinskega, nemškega, slovenskega ino litevskega pokolenja že v' nepomlivi starodavnosti tu imeli svoje preddedeke, ino so vsi rodovje od indoeuropejske velike rodbine že pred tri jezero létmi skoro po vsoj Evropi razprestraneni bili. Njihovih preddedekov prvi prihod v' Europo se postavlja blizu Noetove dobe¹⁾. Le takši spisatelni mazači od strajnskih, posebno nemškega naroda, ker v' znotrine naših dogodivšin nemorejo ali nečejo pogledati, nespametno rečejo, da je naš slovenski narod en potlanji v' Europo vdiravec od Mongolov, ino naš jezik tatarski; ali rečejo, da so Slavjani, tak velki narod, ino od negda tak velki, kak ker drugi od indoeuropejske rodbine, še le v' petem stolétji iz nepoznanih znotrenjoazijskih pustin prék drugih že davno tu naseljenih narodov se prekupicnoli.²⁾

Kaj se tedaj prvih naselnikov naše štajerske zemle dočite, je že rečeno, da so Celtovje toti. Oni so poleg Trakov najprejdni v' Europo prišleci. — Da pa se poleg Celtov v' podunajskih zemlah, v' Panonii ino Noriki, med kerivi naša Štajerska spada, od Starih sploh tudi Ilirci imenujejo, tak tudi nje za perve naše zemle naselnike deržimo³⁾. Toti Ilirci so od Ilira, Istrovega sina, od Javanovega pokolenja, svojo ime zadobili, ino so Slovenci. Slovenci so ali tak stari štajerske zemle naselniki, kak Celtovje. Slovenci so ja zred Trakmi, Celtmi, Nemci ino Litvanmi jednako stari ino jednako velki evropski narod, ker je svoje starodavne naselbine imel na sredi Europe v' zdajni Vogerski, v' podunajskih zemlah, v' zdajni Ilirii, Krajski, Koroški, Štajerski⁴⁾.

Da je pa naša Štajerska v' Panonio ino Norikum (Noriko) spadala, tak se pita, kod je segnola Panonia, kod Norika. Panonia, od slovenske besede „Pan, gospon“⁵⁾, ali od Panona, brata Skordiskovega, sina Ilirovega⁶⁾ tak imenuvana, je poleg enih dogodivšinopiscov obsegnola vso zemlo od Dakie vun kre dolnje Dunaje po zdaj Pokrajni, po Slavonskoj ino Horvatskoj, ter kre Save gor do Lublane, semvun

¹⁾ Slowansko starozitnosti, od Šafarika, praslavnega Vseslavjana. Str. 43.

²⁾ Šafarik, slowanske starozitnosti. 36, 47.

³⁾ Muhar v' „steierm. Zeitschr.“ (1821). I., 21.

⁴⁾ Švear, župnik kod Požege, Ogledalo Iliriuma. I., 10, 12. Slowanske starozit. Str. 57. — Kopitar Grammat. Einleit.

⁵⁾ Polit. geograph. hist. Beschreib. v. Ungarn.

⁶⁾ Švear, Ogledalo Ilir. I., 19.

krež Celje, gor kre Pohorja mimo Radela vun do Semring gorê, ter skoz Rakoško kre Pleša (Kahlenberg) vun do Dunaje zgor Beča, od tam dol po Vogerskoj vdile kre Dunaje nazaj do Dakie. Poleg drugih je Panonia pred Rimlanmi bila zdajna Bosnia, pále drugi vso zemlo na obá kraja Tise imenujejo Panonio ino k' njoj računijo tudi starinsko Dakio. Mi ostanemo pri prvem gori popisanem okroženji, kak najberžšem. — Norika, najberžé od nje imenitnega najstaršega mesta Noreja tak zvana, je segnola od Panonie gor po Rakoskoj ¹⁾ kre Dunaje, ter po zdaini gornji Štajerski, po Soligradskoj ali Saliburskoj, Tirolskoj, Koroškoj, semnoter v' Celje ²⁾.

Kere ludstva so tedaj v' Panonii ino Noriki bile, tiste v' naši Štajerski, najmre Celtovje ino Ilirovje, med njimi tu ino tam nekeri priševši Gerki. Panonski Slovenci so vkupsegali z' Henetmi (Venedmi, Vinidmi), kere je trojanski Princ Antenor okoli 1200 lét pred Kr. v' kraje zdajnih Benetkov privodil, ino tu slovenskega imena mesto Padavo zezidal. Toti Venedi ali Vinidi so ali tudi Slovenci bili. So pa se tudi v' Panonii ino Noriki ne vsi Celtovje ino Ilirovje zvali. Tak se noričanski Celtovje imenujejo Toriščani, Tauriščani, od visokih gor, Tore (Tauern) imenuvanih, ali, kak Lacijs hoče znati, od aziatske gore Taurus tak zvaní. Na panonski kraj so med Dravoj ino Savoj bili Anticetovje, pri vkupstékanji Mure ino Drave Jasiáni, pri vkupstékanji Savine ino Save Latovci, proti Koroški na noričanski kraj Ambidravci ali Obojdravci, kre Save Savaci i. t. d. ³⁾ Panonski Ilirci so se tudi zvali Panonci.

Okoli 600 lét pred Kr. je mnogo Celtogalov v' naše kraje sem prirazbijalo. Toti so veliko Slovincov iz totih krajev na Vogersko ino k' Tatram pretirali, pa ne drugači, kak se le po groznih ino kervavih bitvah. Tudi Bojari, od Rimlanov pregnani, so iz gornje Laške pobegnóvši sem k' Toriščanom se vteкли, ino se tu nastanili.

Okoli 200 lét pred Kr. so že Rimlani začeli tak močni biti, da so povsod, kamkoli so se obrnoli, vse oblادali, ino tak svojo oblast duže dale razprestirali, doklam so tudi oni tu domači postali. Kak so najmre gornjo Laško si bili posvojili, so šli nad Istrijo, ino so tudi njo pod svojo oblast vergli. Naskorem pótém so šli nad Ilire. Na enkrat je pa eno teutonsko ludstvo nje postrašilo. Cimbri najmre ino Teutoni so 113 lét pred Kr. od nemškega morja semdol prék krež

¹⁾ Zdjna Esterska se Rakoska zove od negdašnih nje stanovnikov Rakatov.

²⁾ Warntinger v' svoji „Geschichte der Steiermark“ str. 5 Noriko obmejujoč pokaže tudi mejo Panonie od tiste strani.

³⁾ Takše imena se še zdaj pri nas najdejo, kakti Benetki pri Lutomerskem (Lotmerki), ter Savci pri Polensčaki, i. t. v.

Dunajo v' množini nad naše Noričane se pergnali, razbijajoči ino sve porobeči, vse vkončajoči po Panonii ino Noriki') noter do Noreje. Tu njim ravno rimski višiš Papirius Karbo z vojskoj proti pride, je pa od njih tak bit, da mu malo od njegovih prék ostane, Cimbri pa ino Teutoni ali Nemci so strahovito vse porobeči se gnali eni proti Galii, drugi proti Italii ali Laškoj. Tam nje je pa rimski Konsul Marius blizu Verone tak zmlatil, da njih je celo malo prékostalo, ino toti so se na vse kraje razzgubili.

Od tote cimberske nevihte bi si naši ljudje bili pále gorpomogli, ali tečas je drugo ludstvo do naših krajov volo dobilo. Dakovje najpre, od svojega modrega duhovnika Dikainea podžgani, so 50 lét pred Kr. iz Dakie ali Dacie, t. j. iz zdajne Sedemgradske, Moldave ino Valahie pod vodenjom svojega strašno segurnega krala Börebista nad Ilirio ino Panonio sem pervihreli. Panonci so ravno hitro svojo vojsko vkupspravili, tudi Bojare ino Toriščane na pomoč vzeli; ali kak so tote vojske v' Panonii vkupvdarile, je takšo grozno kervavo vmarjanje nastalo, da so Bojari ino Toriščani skoro na nič djani. Dakovje so njim mésta razvergli, vesnice požgali, ino tak njih deželo (v' gornjoj Štajerskoj ino gornjoj Rakoskoj) zupet k' prazni pušavinapravili (deserta Bojorum). Po totoj so se zdaj Panonci ino Noričani razširili²⁾, Toriščanov pa je ne več bilo. Krez en čas so drugi Bojari iz nemških krajov semvun perdirjali noter do Noreje, ino so toto mesto zalegli; da pa ga ne so mogli vzeti, so proti Helvecii ali zdajni Švaicarski odišli.

Ako ravno bi si Panonci ino Noričani, zasebno, kam je cimberska ino dakoska nevihta ne segnola, bili duže bol obmagali, da so že per vsem naprejdovali, je njim, ino tak ali naši štajerski zemli, zdaj se en drugi strah perbližaval. Rimlani so najpre razvun že rečenih dežel zdaj tudi Macedonio, Syrio, Gerčko, ter Španjolsko, ino še druge dežele v' otokih ali osrédkih si bili perbojuvali, ino so že tak močni bili, da so že skoro z' celim svetom zapovedati imeli. Pred totimi je zdaj Panonia ino Norika v' nevarnosti. Panoncov ino Noričanov moč bla se zdaj ravno tudi znala pred vsako vojsko postaviti, ali na svojo lastno nesrečo so, posebno Panonci, ne imeli nikake složnosti med sobom, ne vkupderžanja, ne pravih vižarov, ne pokornosti ino podverženja pod narodne postave, ne nikakega pravega reda. Na to, ter na prijatne ino rodovite panonske zemle, na lepe ino močne panonske ludi, so nedositnih Rimlanov oči že dugo obernjene bile, že dugo je njihovega, zdaj krez Ilirio³⁾ postavljenega junaka Julius

1) M u h a r v', „steierm. Zeitschrift.“ (1822). IV., 15. i. dr.

2) Tak ali tudi Slovenci.

3) V' najstareših časih je Iliria bila pri adriatskem morji med Naretvoj (Naron) ino Drinom (Drilon), na izhodni kraj od dežele Tribalov

Cæsara po Panonii ino Noriki vročo žejalo — ali on je prejdmorjen, kak si je toto žejo pogasiti mogel.

Kak so tedaj zdaj od Panoncev edni v Ilirio, od Japodov¹⁾ edni v Istrijo šli, tu ino tam razbijat, kak so od Julius Cæsara premagani Karni²⁾ ter Iliri po njega vmorjenji se proti rimski oblasti močno bili zdignoli, je Cæsarov naslednik Oktavian z' svojo rimsko vojsko šel nad nje, ino je ene hitro premagal, z' drugimi pa, kakti z' močno protivnimi Solasmi, je duže delo imel, še le z' gladom so nje Rimlani kumaj vkrotili. — Kak so tedaj toti Gorenci enkrat prevzetnim Rimlanom v'rokah bili, je Oktavian šel nad Japode v' zdajni dolnji Krajski. Eni od totih so se njemi sami podali, drugi pa so se zevso močjo proti postavili, ino se pod groznim kervi prelijanjem branili, posebno v' mestama Arrupium ino Metulium³⁾. Arupianci so, kader je Oktavian se perbližaval, zveksinom v' svojo mesto ino okoli po leséh odbežali. Oktavian pa, kak je njihovo mesto bil vzel, je nje pustil. Ali z' Metulianci je njemi drugači šlo. Krez največše gore je z' svojo vojsko mogel iti, v' doléh so ga povsod nazaj zbili, ino kelko je z' velko težavo naprej prišel, je per vsaki stopinji od svojih vojsakov zgubil. Pri Metulii še le ga je najhujšo čakalo. Toto mesto je bilo pglavitno mesto vseh Japodov, na dvema bregoma stoječo, ter z' zidom ino grabami obdano. V' tistem so oni nad Rimlane tako prasko delali, da je Oktavian sam na obema rokama ino na pravi nogi močno ranjen, iz najhujše nevihte mogel proč nešen biti, Metulianci pa, videči, da bodo premagani, so sami svoje hrame spovuzgali, svoje žene ino otroke, zadnič še sebe spomorili, ino tak svojimi velkemi ter močnimi mesti strašen ognjeni ino kervavi konec naredli (34 pred Kr.). Po totem strahovitnem razgledi so drugi Japodje sami se Rimlanom podali.

Zdaj je prevzetni zemlogladen Rimlan šel nad Panonio, ino je Panonce prez vsega zroka še tisto leto zalegel. Do Siscie (Siseka) je z' svojo vojsko mirno šel, ne komi kaj včineč. Panonci, če ravno močni, pa med sobom razdéljeni, v' lese razbežijo, ino tam vun Rimlane pehajo, ter zkraja idoče vojsake vkupzesékajo. To napihnjenega Oktaviana tak svadi, da kprici dá ognja v' lese metati ino nje zežgati. V' divjo vihreči praski dá v' osmih dnevih okol Siscie gladko vse vkončati. Siscianci ali Segestanci od straha že svojo mesto

obmejena. Poznej je Iliria v' sebi zderžavala vse primorske ljudstva od Toriščanov dol do Epirotov ino Macedonov, ino na izhod do Moeziov, najmre Venete, Panonce, Dalmate, Dardane, Autariate.

¹⁾ Japodovje so zveksinom bili ilirskega, t. j. slovenskega roda. Zdajni Čiči na Krašni se deržijo za njih ostanke.

²⁾ Plinius nje zove Garni (Gorni).

³⁾ Arrupium je zdajno Trijaško (Auersberg) na Kočevarskem, Metulium pa Metule v' notrenji Krajski.

Rimlanom hočejo prekdati, si pa na enkrat odmislijo, mestne vrata dolzaprejo, ino se celih 30 dni vitežko branijo. Ali da Oktavian druge njim na pomoč prideče Panonce vse razplodi, tak oni le mestne vrata odprejo. Njihove ponižne prošnje visokega Rimlana vtolažijo, ino on si samo od njih dá nekaj plačati, drugo pa njim nič ne včini.

Zdaj Oktavian 'ma to mesto, kero je njemi že dugo v' želenji bilo¹⁾. V'toto on preci rimsko posadko dene, vojsake najmre za varovanje. Tečas se Vibius z' drugoj rimskoj vojskoj kre Save ino Drave bojuje. Tudi totemi se Panonci povsod močno proti postavijo, ali on njih premaga še daleč krez Zemlin dolta, ino njih kervave orožja k' postrašeni drugih Panoncov dá v' Savo ino Dravo zmetati, na to se drugi Panonci pripravleni deržijo, nimar tudi Rimlanom se podati, ino Oktavian višišega G e m i n a v' totih novo perdoblenih deželah namesto sebe postavi, on pa odide v' Rim.

Kak so pa Panonci eno malo se odumeli, njim je merzilo do tote zuperne rimske oblasti. Segestanci (v' Siseki) so najpervi se spuntali, ino rimske vojsake 'z mesta pregnali. Solasje so se tudi zdignoli, Dalmatinci so pa tak rimskega gospodstva ne mogli terpeti, ino so zato tudi ne mira dali. Ali zbistren višiš Geminus si je hitro vedel pomagati, ino je tak Segestancom strah naredil, kak drugim spuntavcom resnico pokazal. Zdaj Oktavian 'z Rima perhitri, ino da v' Panonii vse mirno najde, se oberne nad nemirne Dalmatince, vzeme njihovo mesto Promona, ter Sinedion ino Setovio. Povsod so se do zadnje kaple kervi vitežko branili, naj bol pa pri Setovii. Tam je strahovitno klanje bilo, prejd kak so se dali. Oktavian sam je z' enim kamnom v' koleno tak zadet ino ranjen, da je dugo bolen ležal²⁾. Potem se je v' Rim nazaj povernil, postavivši namesto sebe Statilia Taura na vundokončanje totega boja.

Zdaj je Oktavian si ime Augustus dal, ino se je odpotli cesar Augustus zval. Dalmatinsko, Ilirsko ino Panonsko, tote vse je zdaj dal za rimske dežele vrediti. Ali Solasje³⁾ zred drugimi Gorenci so se zupet zdignoli proti rimski oblasti, vdirajoči v' rimske kraje. Tudi Panoncom je nikak ne v' glavo šlo, kaj so svoje slobočsine se bili znebli, ino bi zdaj v' lucki jarem mogli zapreženi biti. Oni se ali rimskim vredjenjam proti postavijo. Noričani ino drugi sosedje potegnejo z' njimi. Na to sta od cesara Augusta njegova dva pasterka Drusus ino Tiberius nad nje poslana. Drusus gre z' rimskoj vojskoj, proti Tridentinskem v' Tirolskoj, ino oblada ondešne ludstva, Tiberius iz Helvecie k' njemi prideči se z' njim združi. Tak onedva vso Recio ino Vinde-

¹⁾ Siscio najmre ali zdajni Sisek, najimenitnešo mesto Segestancov pri Savi.

²⁾ Prejd se je sploh pisalo, da se je to pri Petovii, t. j. pri Ptui na Štajeri zgodilo.

³⁾ Salasje, t. j. z' Lahmi?

licio, zadnič tudi Noriko, tak ali tudi en tal naše štajerske zemle pod se spravita, pa ne drugači, kak po strahovitnem boji, v kerem so tudi ženske vihrečo se branile, ino zadnič od jeze zdvoječe svoje otročice obtla vsekavale ino nje mertve Rimlanom pred noge zmetale¹⁾. — Potem onedva tote kraje k' rimskim deželam napravita, vse jakše možke vkuppobereta, ino nje med svojo vojsko vzemeta, ali v' druge kraje pošleta, drugo ludstvo pa je moglo 'z gór dol v' ravnice se preseliti, ino tam začeti zemlo obdelavati²⁾. — Tak je ali Panonia ino Norika, ino v' njima naša štajerska zemla za tečas že pod rimsko oblastjo.

2. Telo, živež, obleč, jezik, šege.

Pervi naše štajerske zemle naselniki ali stanovniki so bili terdnega, močnega, vsemu navajenega života, zakaj njihov prebitek je zvekšinom bil pod golim nebom, pa prosti njihov strošek: zvérjad, meso od mlade živine, mleko, sir, ribe, loški sad ino divja zeljad je bilo njihovo jesti, voda njihovo piti. — Oblečeni so ne z' drugim bili, kak z' živinskimi kožami. — Njih govorenje ali jezik je bil, kak vse drugo, prost, namesto beséd zvekšinom same slovke; ali tak celo znovega, kak kader se otroci govoriti vučijo, so pa ne govorili, oni so ja že v' Azii zastopno govoriti znali. Govorili so pa Celtovje svoj jezik, ker je ne povsod jednak bil. Od Celtov v' naših krajih naseljenih se zapisano najde, da so svoj panonski jezik govorili, ino ne Nemci bili. Iliri so slovenski jezik govorili. — Njihove šege so bile, kak njihove okolnosti, divje. Če ravno so iz Azie ne tak celo divji prišli, so vender v' evropskih divjih krajih ino med divjimi stvarmi tudi obdivjili: naglojeznost je bila skoro per vseh navadna, po tem je bilo veliko nesmilnega terganja, kervavega bitja ino vmarjanja, veliko preganjanja. Per totih ludeh je bila velka nesnaga, nevumnost, ino skoro ne nika-kega reda.

Vse to je pa per potlanjih Panoncih ino Noričanih se ponáčilo, toti so ne več tak divji bili. Tudi oni so bili terdnega ino močnega života; Celtovje lepe postave, velki ludje, belega lica, so imeli arjave ali bele lase, sivomodre oči, pa postrašno hudi pogled. — Tudi Iliri ali Slovenci so bili velki ludje, ino ravne zrasti, Noričani ino Toriščani jednako. Spervega, kak še tudi potli so toti vsi bili vsemu navajeni, vročini ino zimi, nagoti ino stradanji. Njihov živež je še ravno tudi bil od zverjadi ino živine, od rib ino lošine, so pa vender že proso, oves ino ječmen sejali, ino so 'z prosa imeli kašo, 'z ovsa močnik, 'z ječmena pivo.

¹⁾ Ena takšna Noričanjska je zred otrokom v' Rogaci v' pokopališni zid zrezana ali zesékana bila, je pa v' Gradec v' Johaneum odnešena.

²⁾ Kod so Slovenci naseljeni bili, so že spervkonca si njiva obdelavali.

Tudi so od Rimlanov dobili olja ino vina. Nekaj vina so pa že tedišni Celtovje ino Iliri si tu v' dolnjem Štajeri perpravljali ¹⁾. — Njihov obleč je ravno še tudi zdaj bil 'z ži-
vinskih kož, so pa vender že Noričanjske tudi vuno prele ino
tkale za obleč, Panonci pa so eni že 'z Italije obleč si sprav-
ljali — Njihov jezik, ker je dozdej menje beséd imel, da
so tudi menje potreboč imeli, je duže več besed najšel za
imenuvanje novih reči. Od slovenskega jezika je toto
lastno, da si je z' tedišnjim gerčkim celo v' rodi bil ²⁾, ino
pri nas še zdaj ima gerčki Dual, t. j. dvojbroj, ino veliko
z' gerčkimi jednakih beséd, je pa tudi nekere latinske besede
gorvzel ³⁾. Drugač so pa Slovenci svoj narodni jezik tak
stimali, da ga nikak ne so za drugega zamenjali. V' dolnjih
podunajskih krajih je slovenski jezik svojo izobražnost že za
Homerove dni imel, t. j. 900 lét pred Kr. ⁴⁾ K' zadnjemi
je pa, posebno v' Panonii njih veliko tudi latinski govorilo.
— Še ge so njim ene še od prejdnjih ostale: naglojeznost, bitje,
tudi vmarjanje, so pa drugač vender pravico, zderžnost, od-
pertoserčnost lubili, ino tatbino najmenje mogli terpeti. Za
svojo slobošćino so kerv ino življenje stavili. Muziko ali igro
ino pesme so Slovenci, tak tudi Panonci od negda lubili. Od
Panoncov se tudi to zapisano najde, da so endrugemi vse
radi pokazali, kaj so znali.

3. Vojska, orožje.

Svája med enimi samimi naredi, da nastane bitje, ranenje,
ino večkrat celo vmorjenje; svája med večimi naredi vekšo
bitje, ino med takšimi, kak so prvi naše zemle naselniki
bili, je bitje na smert ne kaj nenavadnega. Toti ludje so ali
mogli sama vojska biti, že tudi zavolo telko divjih stvari.
— Njihovo orožje je spervega bila pestnica, batica, ožek,
ali kaj se je v' roke dobilo, vu vekšem boji pa samojstra, kak
so njo za zverjad strelanje imeli. Še dugo potli, ja doklam

1) Muhar v' steierm. Zeitschr. (1821). II., 59.

2) Dankovszky „die Griechen als Stamm- und Sprachverwandte der Slaven.“

3) Slovenski jezik si je pa tudi z' drugimi evropskimi jeziki, z' cel-
toskim i. dr. v' rodi bil, kak se iz sledećih beséd vidi: got. aurti-
gards (vert, hortus) cyril. wr'tograd, got. boka (bukve) cyril. buky,
slov. dolg (dug) got. dulgs, slov. pljasati (plesati) got. plinsjan,
slov. st'klo (steklo) got. stikls, slov. župan (gospon) got. siponeis,
slov. djel (dél) got. dails, slov. hljeb (hle) got. hlaihs, slov. trus
(zemle potros) got. drus — staronemš. Deganhart, Eburhart, En-
gilhart, Meginhart, Reginhart, Adalgart, Hildigart, Irmingart z'
slovensk. Boljehrd, Podhert, Radhrd, Sobjehrd, Poligrad, Radi-
grad — staronemš. Alpigast, Arpigast, Hadugast — z' staroslov.
Boljehost, Budihost, Dobrohost, Lutohost i. v. dr. vidi slowansk.
starožitn. str. 45 i. d.

4) Dankovszky v' gori rečeni knigi.

so Panonci ino Noričani v' svoji sloboščini bili, je pri njih ne bilo plačane vojske, vsakši, razvun slugov, je pri njih bil rojen vojšak, v' sili je pa vsakši dober bil. Na vojsački stan so dosta deržali, vender pa so, posebno Slovenci poleg bojne segurnosti tudi mir ino obdelavanje zemle lubili, ino za tega volo od drugih berže premagani bili ¹⁾. Per Panoncih so tudi ženske tak segurne bile, da so pri boji v' najvekše nevarnosti se spustile, ino si rajši smert izvolile, kak bi se vjeti dale. Noričanjke so za možkimi na boj šle, ino so za vojskoj stoječe ali sedeče vojšakom segurnost delale, tim pa, ker so zbegnoti hteli, gerdo govorle. Panonci ino Noričani, potem kak so Cimbrj ino Dakovje njim svojo strahovitnost bili pokazali, ino si tudi pred rimsko duže strasnešo močjo že mogli v' strahi biti, so se vu vojski pomnožili, so pa tudi telko ludstva 'meli, da njih je na hitrem na jezere znalo vkup biti. — Orožje je per Panoncih bilo: meč, samojstra, škit, vrečka, sulica; per Slovenceh tudi metalka ino strelca; per Noričanih: meč, vujgnjene, celo tenčke sable, duge železne sulice, batice, vrečke, metalke, ter strašne, naglo vmoreče strele, železne srajce, ali tudi 'z vdelenih kož. Jednake orožja so tudi Celtogalovje imeli. Toriščani so imeli volovske kože zred rogli na glavi, spodi železni napersnjak, v' roki škit, na njega bikovo glavo pertišnjeno, ter meč i. t. d. ²⁾ Orožje je našim Panoncom ino Noričanom tak lubo ino drago bilo, da so nje sploh kre sebe imeli, ino se je orožje ino konj zred njimi mogel pokopati ³⁾. Kader so Panonci ino Noričani že z' Rimlani opraviti 'meli, ino vidli, kak nevarni so toti za nje, so se tudi z' takšim orožjom oskerbeli, kakšno so Rimlani 'meli. Panonci ino Noričani so pa tudi imeli svoje mésta z' močnim zidom ino grabami obdane na bojno obrambo.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Kak so Noetove pokolenja vero na enega ino pravega Boga zvekšinom bile zapustile, ter krive Boge začele častiti; kak so eni sunce za njega dobrotlive toplote volo, drugi ogen zavolo njegove segrétnosti, eni mésec zavolo njegove prijatelne luči, drugi vodo za nje hasnovitosti volo, eni lépe košnate loge ino dréva za njihove prijatne sence volo, drugi zemlo za nje rodovitosti volo spoznali za častitja vredne, misleči, da je sunce, mesec zemla, ogen, tekoča voda i. t. d. eno posebno vikšo bitje, ino so njim zato božjo čast skazali; ter kak so tudi v' nebi si Boge zmislili, ino nje v' napravlenih podobah častili: tak so oni z' totoj veroj v' Europo, ino tak v' naše štajersko zemlo

¹⁾ Herder Ideen etc. v' Geschichte der slaw. Sprache u. Literatur od Šafarika.

²⁾ En takši Toriščan še se zdaj v' Celji v' kamen zesékan najde.

³⁾ Aquil. Jul. Cæsar, Staats- u. Kirchengesch. d. Herzogth. Steiermark. I., 41.

prišli, ino so per totem maliku vanji ostali. Od nevmertnosti duše, od večnega življenja, od plačila ino kaštige na onem svéti so le temne domisli ino vobrazanja imeli. Naše Stajerske zemle prvi naselniki ino stanovniki so ali Pagani ali Haidovje¹⁾ bili. To so pa bili tudi potlanji Panonci ino Noričani. Kak vsi slovenski rodovje, tak so tudi Ilirci v Panonii ino Noriki si mislili enega najvikšega Boga, ker je v'nebesah v' svoji najveksi povolnosti sam svoj. Pod totim so si mislili enega vikšega bélega, pa enega črnega Boga: Béli bog je bil ti dober Bog, od kerega vse dobro, Černi bog ali Čart pa ti hudi Bog, od kerega vse hudo pride. Poleg totih so še tudi druge Boge imeli, toti so bili: Rugevit, Triglav, Vila, Lada, Živa, Mora²⁾. Panonski deželski Bog je bil Kornunt. Noričani so Boga Belina ali Belena³⁾ v' najveksi časti meli. Poleg totega pa so njihovi Bogovje bili: Mitros, Ciza i. dr. Poleg totih Bogov so Panonci ino Noričani še tudi tak kak prvi naselniki, sunce, mésec, ogen, tekoče vode ali réke, lepe loge ino lepe dréva v' božji časti deržali⁴⁾. — Starih Slovincov posebni svetki so bili: Kole da, svetki darov; Krés, svetek na sunca čast, kader se ono oberne⁵⁾; Trizna, svetek na spomin pokojnih (rajnih). — Tote svoje Boge so Panonci ino Noričani malogdé v' templih ali cirkvah, zvekšinom v' svetih logih častili, ino njim ofruvali, ter per tem vganjali, t. j. pridoče reči naprej oznanjuvali. Toto njihovo božjo službo so njihovi duhovniki opravljali, ino so se per Slovincih Knezi, per Noričanah ino Toriščanah pa, kakti občinsko pri Celtih ino Celtogalih Druidi zvali⁶⁾. Njihovo je bilo, živino na ofer prignano zaklati, ino pri tem prihodne reči naprej oznanjvati. Od Noričanov ino Toriščanov se zosebno pové, da so imeli celtosko bogočastje, pri kerem so njihovi Duhovniki v' postrašni noči pri gorečih baklah na skrivnostnih križopotih zdaj ovne, zdaj bibe, večkrat tudi ludi zaboli, ino iz njihovega strepetanja ino kervi stečenja pridoče pergodenja spoznavali, ali z' tem kerega razserdjenega Boga talažili⁷⁾. Od zaklane živine so Duhovniki svoj dél za živež dobili. Njihove

1) Po besedi „Haidovje so prosti Slovinci razmeli negdašno strašno velke ludi, ino kader so se kosti od pokopanih konjov, kak je prejdi rečeno, vunskopale, so menili, da so tote kosti od tistih Haidov.“

2) Od Vile (Boginje lésov ino rék), od Lade (Boginje lubezni), od More, Rojenio ino Skrateca se med našimi Slovinci še zdaj spomenenje najde.

3) Če je Belin ne slovenski Béli bog.

4) Od negdašnjega častitja sunca nam še zdaj tu ino tam ene ino druge navade per naših Slovincih svedočijo.

5) Naše Kole da (Božič) ino kolednjaki, ter krésa kurenje ob Ivanjem ino okol njega plesanje spoméne na one svetke, kak tudi na negdašno častitje ognja.

6) Stolberg „Gesch. d. Relig. Jes. Chr.“ I., II.

7) Sch. „Gesch. v. Oesterr. u. Steierm.“ I., 19.

žene ali druge Duhovnice so bile vedežce, ali oznanjice pridočih prigoderjeh. Tak Duhovniki kak Duhovnice so pri ludstvi vu velkem poštenji bili. — Svoje mertve so stari Slovenci zežgali, ino njih pepel, v' posebne verče spravlen, pokopali pod visoko zversene grobiša ¹⁾. Tudi Celtogalovje so svoje mertve zred vsemi ino vsem, kaj njim je lubo ino drago bilo, zežgali ²⁾. Od tatov, razbojnikov, tolovajov ino drugih hudodělnikov, keru so na svojem djanji bili dobleni, so Celtogalovje menli, da takše more le zaklati ino nje Bogovom ofrati ³⁾.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Gospodske so prvi naše štajerske zemle stanovniki druge ne imeli, kak prejdi rečene ladavce. Rodbinski ali družbinski očeti so bili gospodje krez svoje rodbine ino družbe tak, da je njim v' toto oblast niše ne segati mogel. Potlanji Panonci ino Noričani so Duhovnike ino Župane za svoje gospode imeli. Njihov duhovnik je imel prvo besedo, ino je posebno pri svajah ino razverženjah mogel mir delati. Županje so v' potlanjih časih velki oblastniki per Slovencih bili. Toti gospodje so pa vender sami ob svojem ne mogli nikake zapovedi gornarediti, ne nikake dače za se vpelati. Kader je potrebno bilo, za vso ludstvo ali za ene ino druge reči volo kaj doskončati, ino kako postavo napraviti, so se vsi vkupzbrali, ino med sobom vunnaredli, kaj ino kak so namenli. Kaj so pa enkrat sklenoli, per tem je ostalo, ino se je moglo zderžati. Starodavni štajerske zemle stanovniki so si ali sami, gda je trebalo, postave ino naredbe izrekli, pa nigdar takših, kere bi nje žmetile ali preoste bile. Za tega volo so tudi malogda koga z' smertjo kaštigali — samo takšni, keru so iz boja vujšli, ali keru so nje drugim ludstvam ovadili, so življenje zgubili, ter kurve ino kurvere so vu vodo vergli. Bitja za kaštigo so ne terpeli, to so za najvejšo sramoto deržali. Krivice ino razbijanja so njihovi prejdni mogli z' tem kaštigati, da so takši od svojih konjov ali goved več ali menje, večkrat najlubišo, mogli sem dati ⁴⁾. — Na en čas poglavari so bili njihovi v ajvodje v' boji. Tote so si sami izbrali,

¹⁾ Takšne staroslovenske grobiša se še zdaj najdejo tak per Slovakih ino drugdi na Vogerskem, kak tudi pri nas na gornjem Dravskem poli, gde je še le pred enimi létmi kamenje od enega paganskega, sunci posvečenega templja iz Drave zdignjeno, — ter pri Radgoni, Lutomirskem, Ormoži i. t. d.

²⁾ Steierm. Zeitschr. (1821). II. 83.

³⁾ Rimski Jul. Cesar v' prejdi rečenem štajerskem časopisi, II, 78.

⁴⁾ Aq. Julius Cesar Staat- und Kirchengeschichten des Herzogthums Steiermark. I, 80. i. d.

ino njim za tečas, kaj je boj bil, vajvodstvo (bojvodstvo) prékdali, potem pa nje odpustili. Takših vajvodov so zdaj k' zadnjemi, kader je Panonia ino Norika že pred zvonškimi v' nevarnosti bila, bol potrebni bili, kak prej.

Da pa je per Panoncih ino Noričanih ne veliko gospodstva bilo, tak je tudi podložnost mala bila, ino nje le telko, kelko so si nje sami naložili. — Od Slovincov se lastno zapisano najde, da so v' svojih spraviščah (vkupzbralsah) svoje poglavnike, panove, vladike, župane, bojare, kneze i. t. d. si izvolili. Toti so njim vse domače ino zvonške posele ob časi boja ino mira vižali, drugač pa so Slovinci spervkonca vsi imeli jednako slobočino, jednake pravice, ino je pri njih ne bilo sužnikov ¹⁾.

Celtogalovje so pa imeli različne stane, so imeli višje ino nižje žlahtnike, ter proste slobodnjake, méstjane ino prosto ludstvo, tak ali gospodsko ino podložnike ²⁾.

Lastinstva so prvi naše štajerske zemle naselniki spervega ne imeli. V' neskončno velikih leséh je bilo divjih konjov, goved ino druge živine veliko; totih so si nalovili ino si nje vkrotili, zverjadi si nastrélali i. t. d. ³⁾ Kaj so tak dobili, to je njihovo lastinstvo bilo, zemlenega po redi lastinstva so še dolgo ne imeli, kam so svojo živino perpasli ino zverjad perstrélali, tam je vse njihovo bilo, doklam so ne dale šli, ali pregnani bili. Samo Slovinci so od negda sem si radi njiva obdelavali ino si dosti živine redili, oni so ali že v' najstari dobi nekaj lastinstva imeli od obdelane zemle. Per potlanjih Panoncih ino Noričanih je že bilo veliko obdelane zemle, tak ali tudi že dosti lastinstva; davk ino dač pa je pri njih ne bilo drugih, kak kaj so svojimi duhovniki ino drugemi keremi prejdjemi z dobre vole dali ⁴⁾.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Ako ravno so prvi naše štajerske zemle naselniki, da še ne so na stalnem mesti ostali, ne zemle obdelavali, so vender potem, kak so se že bol bili ustanovili, vdružbinsko vdeželi, tudi, zosebno Panonci, zemlo obdelavati začeli. Ako ravno njim je zemla v' totih mužavnih, mokromerzlih krajih spervega ne drugo rodila, kak proso, oves ino ječmen, so vender že per tem vidli, da njim dober hasek pernese, ino

¹⁾ Slowanske starožitnosti, str. 434.

²⁾ Steierm. Ztschr. (1821) II, 23. i. t. d.

³⁾ Wartinger, Gesch. d. Steierm. str. 7.

⁴⁾ Kaj ino kak se je na ofer, ter za kaštigo davalo, je že prejdi rečeno. Tudi Slovinci so živino, ovce, ino zemle sad na ofer dali.

so zato duže več lesov dolzesekali ino si njiva napravili. Tak so Panonci tečas, kaj so Noričani še le bojni porob ino zverjadistrelbo štimali, že cele ravnice, tudi rodnovidne obrežke na rodnost obernoli, ino tak naši prej neprijatni zemli lepšo lice dali. Zemlo obdelavale so pa največ ženske, možkim je strelba ino lov zverine, ter ribenje ino paša bol lubila. Po časih so se vsi več ali menje k' temu ravnali, ino si obdelane zemle obmejnicili, tak ali v' lastinstvo vzeli, lesovje ino paše so še pa vseh bile, tak tudi strélanje zverjadi ino ribenje. Kak veliko so se zosebno Panonci za rodovitost zemle skerbeli, je že iz tega spoznati, da so Noričanom ino Toriščanom zernje za druge reči davali, ino tudi že tu ino tam gorice ali vinograde si zasadli, kak sam Strabo svedoči ¹⁾). Naših panonskih, tak ali tudi doljnoštajerskih goric prvi početek ali spada v' staropanonsko predrimsko dobo. — Družbinsko življenje se že od pervkonca sem perkaže, kajti dva človeka, mož ino žena sta že mala družba, kero otroci povekšajo, ino tak postanejo rodbine, kere se po časih neskončno pomnožijo. V' takših menših ali vekših družbah so že pervludje iz Azie v' Europo, ino tak tudi v' našo štajersko zemlo prišli, ino se tu v' menših ali vekših družbah vkupderžali. Družbinsko življenje je ali starodavno, ne tak staro je hižno življenje. Stalnih hiž so naši pervi ludje dugo ne imeli, temuč šatore 'z živinskih kož. Tote so, kam so se podali, z' sobom vzeli, ino si nje postavili, gde so ostali. Ženske ino otroke zred šatormi ino drugimi spravami so na velikih vozih z' sobom pelali. Po zimi so njim v' zemlo skopane votline bile hiže. — Per tem so še tudi potlanji Panonci ino Noričani dugo ostali. Še le po časih so začeli namesto šatorov si kočice staviti, potem namesto koč lesene hrame tam, gde so že obdelano zemlo imeli. Od Slovincov se najprej pové, da so v' hižah stanuvajoči njiva obdelavali, ino najpervi vesnice imeli. Vesnice so ali v' Panonii ino Noriki starodavne, mést je pa, razvun Noreje pri Dravi med Štajerskoj ino Koroškoj, ne bilo. Še le potli so nekere druge mesta nastale, ter zidani branéki ali branice, t. j. okrogli široki turni za brambo proti zvuńskim vojskam. Že Dakovje so, kak je prejdi rečeno, per naših Bojarah najšli vesnice ino mésta. Tak je na panonski kraj bilo mesto Segeste ali Siscia (Sisek), Vindobona ²⁾, zdajni Viden, Beč; ter tu v' naših krajih Ptuj ali Optuj ³⁾, Gradec ⁴⁾, Celje ⁵⁾. Ene iz totih mést so bile

¹⁾ — — ita, ut vites rarae sint et in editis et in planis locis. Hae sunt Pannonum montanae planities. —

²⁾ T. j. Vindovna, Vindov (Slovincov) mesto, glej slowanske starožitnosti str. 78.

³⁾ Ptuje, t. j. mesto Ptujih, da se je za ptuje, stranjške, za italske mesterske postavilo. Rimlani so nje imenovali Petovio, Petovium.

⁴⁾ Gradec, spervega mali grad od Slovincov zezidan na tem brežecci, kak je potlanji gornji Gradec (Schlossberg), glej Schn. Gesch. von Oesterr. u. Steierm. I, 58. i. dr.

⁵⁾ Celje, t. j. celo mesto, od Rimlanov Celeja imenuvano.

z' močnim zidom ino z' grabami zagrajene, druge pa malo boljše, kak vesnice.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Če ravno so prvi naše zemle naselniki, iz Azie pridoci, ne bili prez znanja meštarih, so vender v' svojem divjem življenji ino okoli preselovanji to zveksinom zapustili, tak da so drugo ne znali, kak samojstre za strelbo, priprave za ribenje, votle dréva za brodnarenje, ter velke voze na valéke ino smuke si napraviti, šatore si postaviti, sir delati, ino v' živinske kože se oblecti. Še le krez dugo časa so, od sem pridocih Gerkov ino Latinov podvučeni, začeli nekaj meštarskega delati. Teržtva so toti ludje ne drugega imeli, kak kaj so eden drugemi zamenjali. — Pénez so ne nikakih imeli. — Potlanji Panonci ino Noričani so pa že duže več meštarih znali ino gnali: oni so vedli železo kopati ino vdelati, ter z' njega meče ino druge orožjá si napraviti, znali so pivo delati, méd kubati, ladje (plavke) napraviti, mesariti, vuno presti ino tkati, šivati, cigel delati, zidati, voze napraviti i. t. d. Tudi so njim pučeli (sodi) v' lesenih obročih že znani bili. Vse to so najprej Panonci delali, Noričani so pa ocel vedli tak lepo vundelati, da je pri Rimlanih več valal, kak ker drugi. Oni so tudi pri Noreji z' Drave zlato prali, ino nje v' Italio za druge reči zamenjali. — Teržtvo je ali pri njih že šlo, zamenjanje najpre blaga za blago. Panonske ženske so veliko zernja pripravile, so ali že mogle razvun ovsa, prosa ino ječmena tudi drugo zernje sejati. Po toto so Noričani ino Toriščani si prišli semdol, ino so za nje pernesli méda, voska, smole, sira. Panonci so tudi v' svojih velikih hrastovjah množino svinj z' želodom podžirili, ino nje v' Italio zateržili. Zavolo telkih logov ali hrastovih lesov se je Panonia zvala Panonia glandifera, želodna Panonia¹⁾. Noričanov najimenitnešo teržtvo je bilo z' oclom ino izpranim zlatom v' Italio. Za to, kaj so Panonci ino Noričani v' Italio dali, so tam sem dobili vino, olje, oblačila. Teržtvo tak kak meštrie so najbolj v' méstah se najšle. — Penez so Panonci ino Noričani še tudi zdaj ne veliko imeli, njih tudi ne štimali.

8. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Od modrih znanjih ali velikih vučenostih je, se razme, pri naših prvih naselnikih ne nič najti bilo; znajdenja so pa njim po prilikah od sam sebe se v' roke dale. Plug njim je ravno bil iz Azie znan, tak tudi nekere druge reči. Potlanji Panonci, če ravno še so tudi dugo od vekših znanjih celo malo vedli,

¹⁾ Po tem je na panonski kraj Štajerske še zdaj telko imen od hrastja, kakti: Hrastovec, Hraštošak, Hrástje i. t. d.

so vender dosta prejđ, kak Noričani, duže bol per nekerih vučenostih gorjemali: oni so v' potlanjih časih že pismo poznali, rimsko najmre, tudi so računstvo vedli, posebno teržci. Se razme da so toti zvmni Panonci ino Noričani tudi na ene ino druge znajdenja prišli, na znajdenje rud, sprave za meštrie, za obdelanje zemle i. t. v. Od Gerkov ino Latinov so mnogo, nekaj tudi od Celtogalov ino Bojarov zvedli ino se navučili. Ja pri naših Panoncih ino Noričanih se je davno pred rimskoj doboj že izobraženost najšla. — Od sejatnih zrastih so Panonci ino Noričani dobili proso iz Ostindie (najberže po Gerkih), herž ali žito iz male Tatarske, ters je prišel iz jutrešne Azie, i. t. v. —

Če pogledam zdaj na konci
Ti pretěk ves skupa vzet,
Noričani no Panonci

Veselijo moj pogled:
Prosto njihovo življenje,
Bivšo njim stotine lét,
Kaže že njih oddivjenje,
Odre njim se lepši svét.

Njih'va divjost se obrača
Na priludno vdruženje,
Vsaka družba se vdomáča,
Zemla obdelava se;
Temne šume se vedrijo,
Kočice že tu no tam
Mesto šatorov stojijo,
Mesto kočje je že hram.

Že z' veseljom si Slovenka
Kopa, orje njivice;
Vseja si ta luba ženka
Proso, oves, ječmen v' nje;
Sétvo rodovito zrasede,
Že zoriti se hiti.
Kak te beložute klase
Spévajoča si gledí!

Kaj Ilirke tu ravnice
Lepo si obnjivajo,
To Iliri že gorice
Tu no tam zasadli so.

Tak 'ma tota prejđ pustina
Zdaj veselo lepi red,
O predraga domovina!
Kak obrádiš moj pogled.

Že perludne tu vesnice,
Živoglasne mésta tam,
Tu obzidane branice
Radostno pred očmi 'mam;
Že se prede, tke no šiva,
No ková, 'no dela zid,
Že je dosti meda, piva,
Že se dela meč no škit.

Zdaj se toti stanovniki
Zvezano vdeželjijo,
Kak od negda nasadniki
Oni tu gospódje so;
Zato Panovje se zvali
Hćejo, no Panonia
'Ma se zdaj imenuvati
Tu dežela njihova.

Toto vitežko deržijo
V' brambi si na kerv no kost,
No si vzeti ne pustijo
Svojo slavno slobodnost;
Raj', kak tote se znebiti,
Raj' življenje dajo tá,
Raj' se hćejo spomoriti,
Kak se dat' pod Rimlana.

DRUGI PRETĚK.

Od začetka rimske oblasti do preselitja narodov.

(13. pr. — 400 po Kr.)

Štajerska zemla v' rimski podložnosti.

1. Ludstva, ladavci, deželске zgodbe.

Panonski ino noričanski, celtoski ino ilirski rodovje so zdaj bili močni ino veliki, pa tudi njih deželске že v' prejd-njem pretēki začete zgodbe obsilneše, kak dozday gda. Panonci ino z' njimi Dalmatinci so se rimski oblasti močno proti deržali, ino so zato nemirni bili. Tiberius ali gre nad nje, ino nje primora pod rimsko pokornost. To je tern v' njihove serca, ino serd se v' njih kuha; oni te pazijo na priliko, zupet se zdiči, ino rimsko njim superno ladanstvo 'z sebe stepsti. Takša prilika se ravno zdaj naméri: Markomani najmre, od Drusa proti Českoj ino noter v' Česko zegnani, začnejo pod svojim kralom Marbodom Rimlanom nevarni biti. Za tega volo Tiber v' panonskem mesti Kornunti ¹⁾ pri Dunaji rimsko vojsko vkupspravi za prijeti se z' Marbodom. Kak so pa rimske vojske 'z Panonie ino Dalmacie bile v' Kornunt odišle, so Panonci ino Dalmatinci se hitro vkupnaredli, ino so si zbrali dva vajvoda za vižanje svoje vojske, kere je na hitrem 200,000 péscov, ino 9000 konjenikov vkup bilo. Tota velka vojska se na tri panoge razdéli, eni so odločeni proti Itali se obrnotti, drugi nad Macedonio iti, tretji Panonio ino Dalmacio osloboditi.

¹⁾ Kornunt je bilo poglavitno mesto gornje Panonie pri zdajnem Petroneli zdol Beča.

Perva panoga ali gre proti Lublani ino Tersti. Po poti še Noričani k' njim vdarijo, ino tak gre Panoncov, Ilircov, Dalmatincov ino Noričanov taka množina nad Rim, da je cesar Augustus sam si v' strahi, ino reče: Če nebo skerbno vse na red vzeto, zna sovražnik v' desetih dnch pred zidmi rimskega mesta stati. Totokrat bi Panonci, Dalmatinci ino Noričani tudi bili znali rimske meče v' strah vzeti, da se nebi bili prena-glili. Oni so mislili, da bo Tiber z' močnim Marbodom dugo se mogel sekati — ali zvejan ino prevetren Tiber je hitro z' Marbodom na dobrem se pogodil, ino je preci vojsko dol k' Dravi poslal. Tam so že Panonci od Rimlanov za endrugim biti. Na to še se njihova vajvoda Bato ino Pinet tak razveržeta, da Bato Pineta vmori. Zdaj je Bato gorprijet, njegova vojska pa zmešana, spoklana, ter od glada ino betega opléta more Rimlanom v' roke se dati, kajti Bato je z' tem, kaj je storil, rimskim vojskam prostor napravil, ino njim premaganje polehkotil. Drugo proti Lublani idočo vojsko je Tiber razvodil ¹⁾, ino tak so eni kak drugi preslabi bili, ino tudi totih je od glada dosti spomerlo, — kaj so tedaj drugi hteli, kak tudi se podati? Tak je Panonia ino Norika, ino v' njima naša štajerska zemla pále pod rimsko oblastjo, ino Tiber, v' Rim se odpravljajoč, žlahtne Panonce, Dalmatine ino Noričane dá spomoriti, druge pa, kaj je najlepših možkih, v' železji za sobom dá gnati, kak živino, ino nje v' Rimi divjim stvarim naprej zmetati. Tak je Tiber naredil, kí bi Bato z' svojoj vojskoj lahko bil Rimlane zajel, Tiberia vlovil, ino si njega v' železji za sobom gnal.

Zdaj še se v' Panonii vojska spunta. Kak je najmre cesar Augustus (14 po Kr.) vmerl, ino Tiber za cesara bil postavljen, so vojsaki od totega novega cesara vekšo plačo hteli 'meti, pa menje lét za vojsačtvo, ino še več tega. Ze so kre Save ino pri Lublani razbijali, teda Tiber pošle svojega sina Druzusa z' vojskoj ino rimskimi povekšimi semvun na potalaženje nemirne vojske; ali tota se ne je drugač dala, kak, da so od védežic skuz méscia potemnenje postrašeni bili, so odhenjali, ino se cesari podvergli (14).

Panonci ino Noričani pa, ino z' njimi naši Štajerci, kak so prej za svojo sloboščino se vitežko branili, tak so tudi potli sa Rimlane močni, stalno segurni vojsaki bili. Kader je najmre cesara Augusta rod, od kerega so Tiber, Kaligula, Klaudius ino Nero cesarje bili, bil spomerl, je vsaka rimska vojska drugega za cesara ozvala, ino je eden nad drugega šel: panonski, noričanski ino mezianski vajvodje pa so na Pt uji se vkupzbrali, ino med sobom sklepali, jel bi šli za njih zbranega Vespaziana se bojuvat, ali bi Panonio pred planinami zaperli? Na enkrat se seguren panonski višiš Antonius Primus zdigne med njimi, ino z' svojim go-

¹⁾ Divide et vinces, razdéli ino premagal boš, je stara pravoc.

rečo obudnim nagovorjenjem vse vajvode vplameni, gre z' svojimi jakimi Panonci v' Italio, ino tam pridnemi Vespaziani Rim, Italio ino cesarstvo vitežko pribouje (69). Vespazian je ali zdaj rimski cesar, ino tak ali tudi naše štajerske zemle poglavar.

Da so Rimlani ali zdaj, kak je cesar Augustus še na smertni posteli rekel, svojo cesarstvo do Dunaje nategnoli, tak so se za zdaj vmirili, ino so perdoblene dežele začeli obmejuvati. V' našem austrianskem cesarstvu, kaj je zdaj Lombardsko ino Benečansko, ter Krajsko, Laškagorica, Terst ino Istria, to vse so k' Italii vergli. Tirolsko, ino tam okoli ležečo Recio so spervega k' Ilirii, potli pa tudi k' Italii potegnoli. Norika ino Panonia sta veksital per starem svojem okroženju ostale. Zdol Save Japodia, Dalmacia ino Liburnia (Horvatska) je vse k' Ilirii verženo, tudi Panonia se je včasi k' Ilirii računila¹⁾. Vse druge ludstva ino zemle prék Dunaje, Markomani v' Rakoskoj ino Ceskoj, Kvadovje v' Moravskoj, Jacigovje v' prékdunajskoj Vogerskoj²⁾, Dakovje v' Sedemgradskoj, Sarmatovje v' Polskoj³⁾, ter dale vunta germanske ino sarmatske ludstva so še vse bile same svoje. Pred totimi stranjskimi ludstvi ino narodmi so se Rimlani zdaj hitili noterzagrajati z' tem, da so per Dunaji povsod močne turne ali braneke (branice) zezidali, ter mésta, gde so kere bile, z' močnim zidom obdali, ostanstva za vojsake postavili, ino povsod rimsko vojsko posadli k' redi za obrambo. Takše za vojsake ostanstva (mansiones) so potli tudi pri velikih cestah bodigdé postavili.

Tečas pa, kaj so Rimlani si tote dežele tak ypravnavali, je cesar Vespazian vmerl, tudi njegov priden sin Titus naskorem, ino ničvréden, grozovitni Domician je cesar postal. Za totoga cesara je dakoski kral Decebal (84) z' Rimlani boj začel. Domician je v' totem boji strašno veliko vojske, ino med totoj tudi Štajercov, za endrugim dal spoklati, pa nič opravil, se le Dakovje so njemi tak dol dobili, da so njim Rimlani mogli bojovino plačuvati, ino njim zverh tega mnogotere mešterske poslati. To je Rimlane tak jelo, da so Do-

¹⁾ Iliria se je spervega le ena mala dežela zvala med vodama Ticius ino Drilo, kak je že prejdi rečeno. Po knigi „Beschreib. v' Serbien u. Bosnien etc.“ so pa Rimlani, kak so vidli, da je veliko rodov z' Ilirmi ednega jezika, jednakega obléca ino navadih, vse totih rodov deržave vkup zvali za Ilirikum, t. j. kaj je med adriatskim morjem ino Tatrami (Karpatti).

²⁾ Od Jacigov, sarmatskega roda, bo dale naprej sé govorilo.

³⁾ V' Kluverii *Introduct. Geogr.* se ime Sarmatov izvadja od kaldeiske beséde Sar-Madaj t. j. ostanki Mediancov, Šafarik tudi reče, da so Sarmati medoperzijskega pokolenja, ino ne Slovenci. On njihovo ime izvadja od sara (pustina) ino mat (rod) to so ali Pustincári.

miciana, ker je tudi drugač veliko ljudi grozovitno dal spomorigi, ob življenje djali. Za njim je Ulpus Trajan cesar. Toti je pa Dake z' svojoj vojskoj, med keroj so tudi naše zemle luti vojšaki bili, tak zbil, da njim je njihovo staro poglavitno mesto Sarmicugrthusus ¹⁾ vzel (101), ino kader je Decebal za ene léta se zupet začel zdigati, je Trajan šel nad njega, ino ga je tak do cela premagal, da bi ga bil vlovil, ako nebi bil prejd strupa vzel ino vmerl. V' totem boji so se panonski ino noričanski, tak ali tudi naši štajerski mladenci zosebno močno deržali ino se junačko skazali. Trajan je zdaj 'z Dakie rimsko državo naredil, ino Rimlane v' njo nasadil. Od tistega dakoromanskega roda so še zdajni Valahi vu Valahii ino Sedemgradskoj, ter po Vogerskoj. — Ravno tak so panonske ino noričanske, tak ali tudi štajerske vojske Trajani pomagale v' Azii rimsko cesarstvo prék krez Tigris nategnoti. — Kader je Ulpus Trajan v' naše kraje, ino na Ptuj prišel, se 'mu je toto mesto tak dopalo, da je nje dal na vekso zezidati, ino 'mu svojo ime Ulpia dal.

Njegov naslednik cesar Hadrian (114) je ne se dale bojuval, temuč je svojo skerb obernal bole na znotrenje popravljenja ino vredenja grozovensko velkega rimskega cesarstva. On je za tega volo skoro po vseh deželah peš zobhodil. Na svoje bol stare dni je od velke boleznj grozovit postal, ino je ludi po nedužno dal vmarjati.

Njegov naslednik cesar Titus Antonin (138) je imel pridavek Pius, pobožen. Za totim je bil Marko Aurel (161). Za totega cesara so Jacigovje ino Dakovje v' obilno rodovito sosedno Panonio večkrat krez zameržjeno Dunajo semprék prišli, ino Panoncom njihov pripravek sporopli, ter njim konje ino ludi v' svoje pustne kraje odegнали. Toti pleni so v' naših krajih dosta kvara naredli. Ali še vse hujše je prišlo potem. Za ene léta (169) se je šestnajst vekšital nemških rodov ²⁾ vu velki Germanii vkupnaredlo: Markomani, Kvadi, Svevi, Longobardi, Alemeni, Vandali, Hermunduri. Toti so se na enkrat zdignoli, ino so nad Rimlane šli. Markomani ino Kvadi iz zdajne Česke ino Moravske so dvakrat skoz Panonio noter do Vogleje (Akvilleje) grozovitno razbijali, vkončali, ino prez smilenja zaklali vse, kajkoli se njim je htelo proti postaviti. Toti srašni razbojniki so Marka Aurela v' Rimi tak v' strah postavili, da je vse šace, vso zlato ino srebro iz svojih cesarskih hiž, ter kaj je cesarica dragega ino lepega imela, dal predati, da bi imel za

¹⁾ T. j. sarmacko-getoska hiža, stan. Getovje ino Dakovje so ludstvo iz trakoske korenike, glej slowansk. starožitn. str. 379.

²⁾ Z' njimi tudi Slovincov, kajti Slovenec je od negda taki bedak, da drugih proso brani, svojo pa vrablom pusti pojesti.

čim na boj se pripraviti¹⁾. Da so pa rimske vojske zdaj vekšital v' jutrešnih krajih bile na potalaženje ino premaganje Partov, Armenov, Babiloncov, Medov; tak je cesar k' svoji vojski vzel sužne, razbojnike, ino vse, kaj je le orožje nesti moglo, ino se je z' totoj vojskoj sam podal na boj. Gdekoli je Nemce najšel, je nje spoklal, pa da je ne sam povsod mogel biti, je pet lét z' njimi delo imel, prejd kak so se krez Dunajo nazaj dali zavernoti. Kak so pa prék Dunaje bili, je on se za njimi v' njihovo deželo podal. Tam so pa ga v' pustni kraj zapelali, gde je ne vode najti bilo. Marko Aurelova vojska od vročine ino žeje obnemagati začne; zdaj Nemci z' veliko močjo planejo nad nje, ino Rimlani že vidijo, da so premagani; ali na enkrat se nebo zamegli, ino vlije se deža dol nad Rimlane, po Nemcih pa strela za streloj vdira 'z oblakov dol, tak da njih mnogo mertvih ostane. Rimlani hitijo vodo v' svoje kape loviti, ino se napijejo, ino oživijo, Nemci so pa celo premagani (174). Na to so Nemci oblubli, na dve mli od Dunaje odstopiti, ino vse vlovljene ludi, procvzete konje ino goveda nazaj dati. Vlovljenih ludi so pa Kvadovje 15,000, Markomani 50,000, drugi više 100,000 bili odegnali²⁾. Marko Aurel je zdaj mislil rimsko oblast še na on kraj Dunaje do 'vater (Karpatov) razprestreti, je pa v' Beči zbolel ino vmerl (180).

Njegov sin Komodus si je od Kvadov, kerl so zupet boj začeli, mir za drage peneze kupil, ino njim tak pokazal, kak bi večkrat od Rimlanov znali peneze dobiti. Toti bodikaj cesar je, namesto da bi bil Panonio ino Noriko od vse poropečih, vse vkončajočih Nemcov oslobodil, se rajši doma vsem nesramnostim prékdal, ino je veliko ludi po nedužno dal vmoriti. On je bil velki zapravlavec ino očitni nesramnik. Za tega volo je pa tudi v' Rimi ino per rimski vojski grozna zmotnja nastala. Njegova spanjačica Marcia ga je ravno od pregaujanja Kristjanov nazajderžala, je pa ravno ona potli Rimlane nasuntala, da so ga vmorili.

Zdaj so se skoro vse rimske vojske cesarovi pokornosti odpovedale, ino vsaka je svojega vajvoda za cesara ozvala, pa ga tudi, gda se njoj je zdelo, ob življenje djala. K' temu so se tudi Panonci ino Noričani pustli zapelati. Strašno velke davke ino dače, neznano veliko davanja ludi k' vojski, nesmilna derešia od deželskih oblastnikov, vse to je per ljudstvu ino vojski velko nezadovolnost napravilo. Panonska, zdaj med vsemi rimskimi vojskami najimenitneša, svojega višišega Sept. Severa za cesara ozove, ino on je cesar (193). Severus je (211) v' Britanii vmerl. Za njim so za endrugim bili sami ničvrédni cesarje, so pa tudi za endrugim spomorjeni, doklam je Aleksander (222) za cesara postavljen. Toti je,

¹⁾ Wien und seine Landesfürsten (1834) I, 18, 19. i. dr.

²⁾ Sch n. Gesch. Ungarns, I, 7.

da so Kvadovje ino Alcmani pále za endrugim po Panonii, ino tak tudi po naši Štajerski grozno razbijali, sam prišel na Ptuj, ino je tu maliki Šerapis častito podobo postavil¹⁾, od nemških Markomanov ino Svevov, od kerih je Panonia ino Iliria nesmilne vdarce ino rane dobila, si je pa mir za drage peneze kupil. Za tega volo so panonske vojske, od svojega višišega Maksimina zapelane, totoga drugač dobrega ino Kristjanom prijaznega cesara (229) vmorile, ino svojega Maksimina za cesara ozvale. Toti kmetički sin iz Trakie je ravno bil močen vojšak, ino je Nemce z Panonie vun, ter daleč noter v njihove kraje splodil; da je pa drugač bil kerviželni nesmilnik, ino da so vse dežele bile z davkami, dačami ino zevsem neznanu obtežene, se je vse proti njemu spuntalo, ino so ga za tri léta ravno panonske vojske per Vogleji vbile. Toti cesar si je Sirmium ali Srem za svoj sedež ino poglavitno mesto bil izvolil.

Kak je z rimskimi cesari dozdej šlo, tak še zdaj nadale. Dva nova cesara sta od vojšakov vmorjena, Gordiana je Filip z poti spravil, da je on se mogel na cesarski sedež spraviti. Proti Filipi so se pále panonske vojske zdignole. Filip pošle Deciusa v Panonio, da bi mir naredil, Panonci ga pa za cesara ozovejo, on ali gre nad Filipa, ga premaga ino vmori, ino tak Decius, rojen Panonec²⁾, postane rimski cesar. Za njegove dni pertisnejo Gotovje (Gotini) prék dolnje Dunaje v Dakio, ter gorsem kre Save; Decius gre nad nje, je pa tak nesrečen, da zgubi svojo vojsko ino življenje (249), ino Gotovje vkončajo Panonio od enega kraja do drugega. Galus, ker je za Deciom cesar, Gote kumaj z velikim plačilom vtažaji. Tudi toti cesar je od panonskega višišega Emiliania vmorjen, on pa od noričanskega deželnskega oblastnika Valeriana. Toti Valerian (253) postane rimski cesar. On je v boji z Gotmi od Perziancov premagan ino vlovlen. Za njim je njegov sin Galienus rimski cesar. Toti je bil dobrega jezika ino lepih besed, jaki vertnar ino sokač ali kuhar, cesar pa nikaki. Kader je markomanskega krala Atala prelepa či Pipa njemu na oči prišla, se je tak v njo zalubil, da je njenem očeti za njo dal tal Panonie, tam, kak je Beč ino Kornunt. Za totoga cesara so se vsi vojšečki vajvodje ino deželski oblastniki proti Rimlanom spuntali, tudi naš panonski Ingenuus se je njihovi pokornosti odpovedal. Skoro vsaka voj-

¹⁾ V. Winkler's chronologische Gesch. des Herzogthum Steiermark (1820), str. 6.

²⁾ Iz Panonie ino velike stare Ilirie ino ilirskega roda so bili rimski cesari: Maksimin, Decius, Klaudius II., Kvintilio, Aurelian, Probus, Karus, Numerian, Karinus (njegovi sinovi), Dioklecian, Maksiminian, Konstancius Klorus, Galerius, Maksencius, Maksimin Daka, Licinius, Konstantin Vel. Konstantin II., Konstans, Konstancius, Vetran, Julian, Jovian, Valentinian, Valens, Gracian, Valentinian II., Julius Nepos, Momilus (Romul. Augustul.), glej Danico Ilirsko.

ska posebe je svojega cesara imela, ino je takšo bojuvanje med njimi, takša strašna zmotnja v' znotrinah rimskih dežel nastala, od zvunskih razbojnih ludstvih pa takšno poropanje, klanje ino ykončanje krez Panonio ino Noriko, tak ali tudi krez našo štajersko zemlo prišlo, kakšno še ne je bilo. Galienus je zadnič per Milani vmorjen, ino Klaudius je za njim cesar (268).

Toti Klaudius, rojen Ilir, je rimskemu cesarstvu zupet bol moč ino vstebrenje spravil. On je Alemane ino Gote premagal, ino tak rimske dežele od totih nemških strašnih razbijavcov oslobodil, je pa v' pomori v' Sremi (Sirmišči) vmerl, za naslednika odločeč Aureliana, od priprostega sremskega pokolenja (270). Aurelian, pále ali rojen Ilir, ino panonski višiš, je tedaj od panonske vojske za cesara ozvan. Toti cesar je našim deželam ino rimskemu cesarstvu bil to, kaj je zemli toplo sunce po merzlih viherih. V' takši neznani zmotnji, v' takši grozovitni razbojnosti, v' takšem kervavem razmesarenji, kak so rimske dežele, ino posebno v' naših krajih zdaj bile, je vse gorečo želelo cesara, ker bi red napravil, ino toti mož je bil Aurelian. On je nemške Alemane, Markomane ino Vandale celo obladal, je proč vzete ino že odpadjene dežele rimskemu cesarstvu nazaj spravil, ino je Panonii ino Noriki, tak ali tudi naši štajerski zemli dal oživeči mir. Ali tudi toti vsega poštvanja vréden cesar je na spuntanje svojega pisaca vmorjen (275); ino Tacitus je za njim mali čas cesar, tedaj pa pride Probus na cesarski sedež. Probus, pále rojen Ilir ali Panonec iz Srema, je bil tak dober ino močen vojšak, kak dober ino jaki deželski poglavar. On je Galio od Nemcov oslobodil, Sarmate iz Ilirie pregnal, ino Gote k' miri primoral. Kader je tak rimskim deželam bil vredenje dal ino povsod mir napravil, je svojim vojšakom drugo delo dal. On je dal sedemdeset novih mést zezidati ali postaviti, ter v' Mezi ino Panonii gorice zasadi. Ali ravno, kader je (281) pri svojem Sremi od svojih vojšakov dal celi breg z' tersjom obsaditi, ino je tote gorice med Sremce bil razdal, ter k' vsušenji sremskih mužav velki jarek ali kanal zapovedal skopati, so se vojšaki bili dela navolili ino so totega lubega cesara vmorili (282). To nje je ravno hitro bilo zgrivalo, ali kaj so storili, je djano bilo, ino tak svojega starega Karusa za cesara postavijo. Toti je pa naskorem vmerl, ino Dioklecian za njim cesar postane (284). Dioklecian, v' Dokleji ali Diokleji v' Dalmatinskoj od priprostih starših rojen, je ravno tudi bil močen vojšak ino dobro zvučen vajvoda. On je zavolo tega, da so nemške ino druge zvunske ludstva še sploh v' rimske dežele silile, ino je indod okoli cesarstva nemir se pokazal, Maksiminiana za ravncesara ino pripomočnika si vzel. Totemi z' neke sremske vesi rojenemi ravncesari je dežele na večeršni kraj prék dal, on sam je pa v' protijutresnih ostal. Dioklecian je tedaj iz Antiohie, Maksiminian pa iz Triera rimsko cesarstvo branil. Pále onedva sta si vsakši svojega podcesara vzela, Dioklecian

Valeria, Maksiminian Konstancia. V' Panonii ino naših štajerskih krajih je bil Galerius, 'z Dakie celo priprostega roda ino divjega odredjenja, konjski pastir, od vučenosti nič znajoč, ino zato sovražnik vseh vučenih zuanjih, posebno pa, od svoje matere tak navučen, grozoviten sovražnik Kristjanov. Ta dva cesara tak, kak njujniva podcesara, so vsi svoje dežele z' dačami tak obložili, ino za vojsko telko ludi terjali, da so dežele že ne več enega, ne drugega zmagale. Toto grozno stiskanje, ino druge nezgovorne grozovitnosti, zosebno proti Kristjanom, so naredle, da je Maksiminian iz svojih italskih krajov kumaj vujšel k' Diokleciani, totega pa je naš Galerius persilil, da je svojo cesarsko krono doldjal, ino v' dalmatinskem mestu Salona na svoje stareše léta sam za se živel.

Zdaj je bilo šest cesarov na enkrat. Toti so pa med sobom se razvergli. V' naših krajih je Galerius cesar ostal, ino si je dva nepridna oficira, Maksimina ino Severa za podcesara vzel, postaveč Maksimina krez jutrešne, Severa krez italske dežele. V' Galii, Britanii ino Hispanii je pa Konstancius bil. Da je pa toti vmerl, so rimske vojske (306) njegovega sina Konstantina, iz zdajne serbske Nise rojenega¹⁾, za cesara ozvale. Tega je naš Galerius ne dal valati, ali da je naskorem v' groznem betegi vmerl, ino so tudi drugi bili proč spravleni, je Konstantin sam rimski cesar ostal.

Za Konstantina, ker je med rimskimi cesari prvi keršansko vero gorvzel, ter njo krez pagansko malikovanje podignol, je po vsem rimskem cesarstvu, tak tudi po naši štajerski zemli, vse drugo spodobo dobilo. Konstantin je dosti bojov imel, prejd kak je mogel sam krez vso rimsko cesarstvo se postaviti. Med drugimi boji je bil tudi toti: Sarmati, t. j. sarmatski Jacigi, ki so iz Azie duže dale v' Evropo se razprestirali, ino Slovence v' njihovi starodavni deželi si podvergli, ter sebe za gospode (Sarmatae liberi, Sarmatae domini), Slovence pa za njihove sluge (Sarmatae servi) ozvali, so Konstantina prosili, da bi njim njihove sovražnike, Gote preobladati pomagal. Konstantin to stori, ino Sarmati z' njegovo pomočjo Gote premagajo. Da so pa sarmatski slugi, t. j. Slovenci svojim gospodom t. j. Jacigom na totem boju močno pomagali ino že prejd oborožjeni bili, so se potli na svoje gospode postavili ino nje pregnati hteli. Z' ednoj besedo, Slovenci so z' totimi svojimi gospodi ne zadovolni bili, ino njih je 300,000 od tam odislo. Cesar Konstantin njim je dopustil, v' rimske dežele priti zred ženami ino otrokmi. Keri so za vojsake bili, so k' vojski dani, drugi pa so se podali k' slovenskim ravenrodnikom v' zdajni Koroški, Krajski, dolnji Štajerski ino Horvatski, tudi v' Macedonio. —

¹⁾ Stolberg „Gesch. d. Relig. J. Chr.“ X, 86. — Švear v' „Ogle-dali Iliriuma“ II., 64, toto mesto v' Dalmacio postavi.

Po dokončanih vseh bojih je Konstantin rimsko cesarstvo na štiri velke države, Prefecture imenuvane, razdelil. Naši kraji so k' italski državi spadli. — Konstantin je cesarski sedež, ker je dozdej v' Sremi, ter v' Antiohii bil, v' Bizanc (Carigrad) prestavil, ino ga po sebi Konstantinopol imenoval. On je tudi, da je v' svojih velikih ino mnogih bojih veliko od vojske, veliko ljudstva zgubil, v' gornjo Panonio, tak ali tudi v' našo Štajersko divje, razbojne nemške Vandale gorvzel ¹⁾. Toti so pa tak, kak Kyadovje ino Sarmatje, ter Gotovje, tudi zdaj ne samo za naše kraje, temuč celem rimskem cesarstvu nevarni bili, Vandali odznotra, drugi odzvuna. Doklam je Konstantin živel, je nje še sploh nazaj držal; kak je pa on (337) vmerl, ino se je rimsko cesarstvo med njegove tri sine razdelilo, so našo štajersko zemlo strašne nadloge za endrugim vudirale. Konstantinov sin Konstans je dobil Afriko, ter Italio ino Ilirio. K' Ilirii je zdaj tudi naša štajerska zemla spadala, ino Konstans je ali bil krez njo poglavar. — Da je Magnencius, frankoski Nadgeneral, ker je htel cesar biti, našega Konstansa (350) vmoril, je Konstansov brat Konstancius se z' totim puntarom mogel bojuvati za dežele svojega vmorjenega brata. Magnencius z' svojoj vojskoj pride pred Voglejo (Akvilejo), ino per Siseki Konstanciovo vojsko skoro vso z' kamenjom spokonča. Potem pride zevsoj vojskoj krez ptujsko pole v' Panonio, vzeme Sisek, vkonča kre Save vse, ino se oberne nad Srem. Tam je pa pregnan. Na to gre nad Osek (Esek) per Dravi. Tá tudi cesar Konstancius z' svojoj vojskoj pride, ino se primeta. Konstancius Magnencia ravno premaga, pa zgubi 30,000 vojšakov. Na drugo leto je Magnencius zupet premagan, ino na to vmori svojo mater ino sebe. Tudi z' Vetraniom, ker je od ilirske vojske bil za cesara ozvan, je bil kervavi boj, on je pa zadnič primoran bil, cesarstvu se odpovedati. Tak je ali Konstancius sam cesar ostal, kajti Konstantinov tretji sin Konstantin je že prej na boji mertev ostal. Konstancius si svojega vnuka Gala za ravncesara vzeme v' jutrešnih deželah, ga pa na drugo leto na Ptuji v' železo djanega v' Istrijo odpelati, ino tam vmoriti dá. Namesto totega si drugega vnuka Juliana za ravncesara postavi vu večeršnih deželah. Toti Julian, zavolo preobladanja Nemcov vojskam lubleni, zavolo svoje perludnosti ino pravičnosti od vseh podložnikov štiman, je za cesara ozvan. On ali z' vojskoj skoz Recio ino Noriko pride v' Panonio, ino v' Srem. Tečas pa cesar Konstancius vmerje, ino Julian je za rimskega cesara spoznan (361), ino ali krez našo štajersko zemlo poglavar. Julian je v' totem časi se Keršanstvu odpovedal, ino zato Kristjane preganjal,

¹⁾ Po tolih še Madjari ino neki drugi ondešne zdajne Slovence zdaj za Vandale zovejo. — Poglej tudi „Muhar v' Steierm. Zeitschrift“ (1830), X, 68.

je pa naskorem v' boji z' Perzianci življenje zgubil (363). Za njim je Jovian osem méscov bil cesar, teda pa je vmerl. Zdaj na njegova dva brata pride red, eden je Valentinian, drugi Valens. Valentinian jutrešne, Valens pa večeršne dežele prékprime. Obadva sta bila rojena Panonca. Valentinian, ali zdaj naše štajerske zemle poglavar, na hitrem pride v' naše kraje, kajti je nad Korošce ino Krajnce, ali Gorutane, ter v' Italio mogel hitriti na brambo proti Alemanom, kí so v' Galio ino Recio silili, od druge strani pa proti Kvadom ino Sarmatom, kí so v' Panonio vdiralí. Njegov marš je šel kre Drave ino Save.

Za njegovega cesarstva je Ekvicius višiš, Marcellin pa deželski oblastnik v' Ilirii ino Panonii bil, tak ali tudi v' naši štajerski zemli. Obá sta tote dežele nesmilno obdačila ino stiskavala. Zavitemi ino zvejanemi Marcelini je cesar Valentinian naročil, kre Dunaje tudi na ón kraj branice postaviti, Kvadi so pa tega ne pustili. Marcellin tedaj njihovega krala Gabina na prijatelno večerjo povabi, Gabin pride, pa na kaj? Marcellin ga po večerji dá vmoriti. Kvadovje z' tem grozno svadjeni pervihrijo zred drugimi rodmi, zosebno z' Sarmatmi v' jezni praski semprék krez Dunajo, vkončajo po deželi vse, okernijo al' pa spomorijo vse ludi, kaj njih v' roke dobijo, ino kaj njih prékostane, tote ženejo z' sobom. Še Konstanciovo čer Kreuzo, Gracianovo nevesto, bi bili odegнали, ako nebi bil panonski Rektor Mesala z' njoj vujšel ¹⁾. Totih Kvadov grozovitna praska je bila tak strasna, da se je reklo, sodni den je to (374). Kak je cesar Valentinian v' Tridenti od tega glas dobil, je v' Kornunt hitril, ino je toto velko mesto najšel zapušeno ino razderto, ravno tak v' drugih krajih vse tak vkončano, da je, potem kak je razbojnim Kvadom njihovo grozovitno djanje z' vihrečim žganjom ino klanjom bil povernil, ne za zumo nigdi prebivališa najšel, kak v' Sabarii, t. j. v' Kamenci (Somboteli). Kaj je nesmilnih Kvadov razbojnost še v' Panonii živega pustila, to je (376) vzel pomor ino kuga. — Cesar Valentinian je ob totem časi od božjega žlaka vdarjen vmerl, ino njegova dva sina Gracian ino Valentinian II. postaneta rimska cesara.

Gracian Valentiniani Afriko, Italio ino Ilirio, v' totoj našo Štajersko prékpuští. Valentinian je ali zdaj naš štajerski poglavar. Za totoga detinskega cesara pridejo tisti strahovitni časi, od kerih se je velelo: „Ze dvajsti lét sem v' panonskih deželah vse šumri od Gotov, Sarmatov, Kvadov, Alanov, Hunov, Vandalov ino Markomanov, kerí tote dežele oplenijo, vkončajo, ino vse z' sobom vlečejo. V' dolnjih krajih noter

¹⁾ Aq. Julius Cesar Staat- und Kirchengesch. des Herzogthums Steiermark, I, 165.

do Gerče je ravno takšo, pri Reini, v Belgii, v Gallii ino Hispanii še hujšo. Zagladjene matere so se hranile z' mesom svojih otrok, divje stvari, na pojedenje mrtvih trupel nava-jene, so neboječe prišle v' prezobrambne mésta¹⁾.

Začetek ino zrok so najbolj bili grozni Hunovje. Toti so, zapustivši svojo uralsko domovino, en čas se sem no tá gonili med Volgoj, Donom ino Kavkazom, potem so (374) Volgo zapustili, si najprejd Akacire podvergli, tedaj nad donske Avare vdarili ino njih veliko med se goryzeli, ino tak Gote premagali. Po premaganji Gotov so se kak povoden valali krez doljno Rusko, Polsko ino Vogersko²⁾. Goti, od Hunov odrinjeni, so zdaj po sili v' rimske dežele vderli, ino kre Dunaje ino Drave semgor vihreli po Panonii, tak ali tudi po naši štajerski zemli, ino so vse vkončali. Oni so (377) do Ptuja prirazbijajoči, toto mesto zajeli, ptujskega Škofa Marka pregnali, ino ptujskega zleženika, arianskega duhovnika z' imenom Julius Valens za Škofa postavili. Da so pa Ptujčani totega pregnali, ino Marka nazaj pozvali, je Julius Valens, na to serdit, najslabišo stran mesta Gotom ovadil. Ino tak se Goti vsiplejo noter, sporopajo vse, potem pa razderejo ino vkončajo mesto. Tak napravijo tudi z' drugimi pannonskimi méstami. — Drugi Gotovje grejo nad Adrianopol ino Carigrad. Cesar Gracian zato (378) Teodozija v' Srem postavi za ravencesara črez vse rimske jutrešne dežele, on ino Valentinian pa ostaneta vu večeršnih. Krez našo Štajersko še je sploh Valentinian poglavar. Da je pa cesar Gracian (383) vmorjen, ino spuntni nesmilnik Maksimus njegove zred Valentinianovimi deželami hoče imeti, ino 'mu Vogleja odpred celo Italio, tak Valentinian odide v' Carigrad k' Teodoziji. Toti se odpravi na boj proti Maksimus puntari, z' trojoj vojskoj, z' Rumlani, z' Gotmi, z' Hunmi ino Alanmi nad njega idoč. Maksimus pride na Ptuj, odtod gre nad Sisek, ino vzeme tote mésta. Pri Siseki se Teodozjus ino Maksimus primeta, Teodoz Maksima oblada, ino njegovih zbežečih vojšakov veliko v' Savo ino v' mestne grabe splodi. Pri Ptuji se drugoč primeta. Tu Maksimus od svojega brata Marcelina dobi nove vojšake na pomoč. Obej vojski se celo blizu proti endrugoj postavita na tem mesti, kak zdaj sv. Roka cirkev stoji³⁾, ino nastane tak vroča bitva, da so vojske ena drugoj malo ne v' lasih. Maksimus je tudi tu premagan, ino tal njegove vojske stopi k' Teodoziju, on pa pobegne proti Vogleji, Teodoz dirja za njim, ino že po poti Maksima vojšaki zagerlijo, prejd kak je pred cesara perpelan. Zdjaj Teodoz Valentiniani vse njegove

¹⁾ Wien und seine Landesfürsten I, 21.

²⁾ Slowanske ztarožitnosti, str. 267.

³⁾ Sim. Povoden v' dogodivskem popisanji Ptuja (rokopis).

dežele dá nazaj, Valentiniana pa njegov frankoski nadvišiš Arbogast (392) dá vmoriti, ino postavi grozovitnega Eugenia za cesara, Teodoz pa tudi totoga pri Vogleju premaga, ino ga dá vmoriti, Arbogast si sam življenje vzeme. Zdaj je še enkrat Teodoz (rojen Spanjolec) sam cesar krez izhodne ino zahodne rimske dežele, ino tak ali tudi naš poglavar. Ali to je ne dugo terpelo, Teodoz je naskorem vmerl (396).

2. Telo, živež, oblec, jezik, šege.

Doklam so naši Panonci ino Noričani, ino z' njimi naši Štajerci še po svoji stari navadi živeli, so še sploh močnega ino jedernega t'ela bili, ter lepe ino velke zrasti, tak da so Rimlani na ilirske ino panonske ludi največ deržali. Tudi njihove ženske so se zvonkim poropnikom tak dopale, da so njih večkrat na množine z' sobom odegнали. Tak so ali od negda rodovite Slovenkinje, ter Celtinje veliko drugim rodom lepe ludi mogle dati. — Kader so pa toti prejd prosto živeči lude pod rimsko oblastjo rimskim neporednostim se bili privadili, kak so pri Rimlanih vidli grozovitnost ino nesmilno z' človekom djanje, kak so pri njih vidli opijanenje ino telovnih poželenj nesramne d'ela, so se tudi oni nasladnostim, pijanosti ino nesramni lubesni vnémar prékdali, ino tak ali per telovni moči doljemati začeli. Njihovo telo je pa tudi to slabilo, da so pod rimsko oblastjo v' sužanstvo djani, v' kerem so težko delati mogli, pa slabo jesti 'meli.

Živež je ali drugačič bil spervega, drugačič potli. Spervega, doklam so Noričani ino Panonci po svoji navadi živeli, je vsem dobro bilo, kak so navčeni bili; oni so si vedli vsega pripraviti ino spraviti, posebno v' mirnih časih. Ali kader so rimski orli na nje bili sedli, se je vse ponáčilo. Rimlani so bili izbrano dobremi življenji navajeni, zosebno v' zadnjih ino tistih časih, kader je telko svéta pod nje bilo. V' prejd-njih časih je tudi njih življenje prostesó bilo. V' tistih časih so si z' kerega koli zernja kašo delali, ino toto tak štimali, da so od drugih za kašnja ke imenuvani bili. Tudi na slanino (špeh) so dosti deržali, Panonci so njim za tega volo telko podžirjenih svin v' Italio spravljali. Stari Rimlani so samo enkrat na den jeli ob njihovi deveti vuri, t. j. ob naši tretji vuri po poldne. V' potlanjih časih so že, kak je den bil, zajterk (zajutrek) k' sebi vzeli, zvekšinom en vlomak kruha; ob sestí vuri, to je pri nas ob poldne so obéduvali; delavni lude so odvečara tudi južino imeli; največše njihove jestvine so bile večer. V' prejd-njih časih so per mizi sedeči, potlam pa na postelah okoli mize nastavljenih ležeči jeli. Vsakši je pred jedjo se mogel vmiti ino obutel vkraj djati, na glavo pa je dišeči venec dobil. Hrane so se trikrat gorpernesle: pervokrat jajca (belice) ino take hrane, kere so bol želo k' jédi delale; k' totim hranam so méd pili — drugokrat so bile bol

sitostne, ter pečenke ino druge žirovne hrane gorpernešene, pa vseli nekaj rib zmés, kajti ribe so Rimlani posebno štimali — tretjokrat ino k' zadnjemi je bil sad gorpernešen ino tudi kake slačice. Pili so dobro staro vino, edni so si merzle ali tople vode prilévali. Ob totih časih, kader so naše dežele pod rimsko oblast prišle, so preštimateši ino bogateši Rimlani več zajeli ino zapili, kak zdaj krali na to treba. Same drage, iz dalnih krajov spravlene reči so si dali tak izbrano napravlati za jesti ino piti, kak se namer misliti nemore: ena sama takšna posebna riba je draže prišla, kak ena tusta krava¹⁾. Takšni preštimateši ino bogati Rimlani so vse iz sreberne posodbe ali skléd jeli, tudi kuhnjiska posodba je iz srebra bila, néki so celo scavnjake (ponočne kahle) zlate 'meli. Je pa ne čuda, kaj so toti bogatuši tak prevzetivali, kajti so néki več zmogli, kak zdaj néki krali zmorejo. — Tak so tedaj Rimlani tudi v' naših krajih delali, ino Panonci ino Noričani, ker so preštimateši ino bogateši bili, so za njimi storili — z' tem huje pa je bilo za našo prosto ludstvo, kero je z' tem več stradati moglo, ako ravno si je zdaj moglo dosta več zernja pripravlati, kak prej.

Kak živež, tak je tudi obléc pri Rimlanih drugačjš bil v' prejdnjih, drugačjš v' zdajnih časih. V' prejdnjih časih so ne drugega obléca imeli, kak vunatni suknjič, ker je od vrata do kolen segnil, ter mentén ali plajš okol djan, kader so kam šli. Toti plajš je bil suknjena ruha na štiri vogle, ino se je toga zval. Na boji so namesto toge imeli kratko sukngo prez rokavov, prédi ino zadi vkupzešito, sagum zvano. Drugač so pa bili gologlavi, ne podbriti, roke ino noge so bile neoblečene. V' potlanjih časih so začeli več oblačil nositi. Imeli so na boj že železno kapo na glavi, za obutel opanjke ali podplate na stopale pervezane, ali tudi niske škornje (črevle). Ob totih časih, kak so naše dežele pod njihovo oblast prišle, so pa že mnoge, drage, gizdave oblačila. Za možke je bila srajca (robača), spervega 'z vune, zadnič 'z platna, pa prez rokavov, krez srajco tunika, t. j. suknjič 'z béle vune, prez rokavov, ino samo do pol beder, z' pasom (cingulum) perpasan, krez toti suknjič plajš ali toga. Toga je per vekši gospodi imela škarlatni podmet, per nadvojsakih z' škarlatom ino zlatom našita, per drugih prédnikih tudi škarlatna. Toga je Rimlanom bilo najpreštimatešo oblécalo. Od klobukov so stari Rimlani nič ne vedli, tote so še le potli, pa samo slobodnjaki nosili. Hlač ali breguš so Rimlani razvun vojsakov ne nosili. — Ženske so se pri Rimlanih spervega ne nači nosile kak možki, še le v' potlanjih časih se je njihov obléc od možkega v' tem razločaval, kaj je dugši bil. Tak je njihova srajca

¹⁾ J. Annegarn Weltgesch. f. d. kathol. Jugend (1832) III. — Auszug v. d. Sitten u. Gebräuchen d. alt. Römer (1782).

blizu do pět dol segnola; tudi njihove suknje ali tunike so bile duge ino so imele široke rokave; njihov plajš ali toga je bila duga dol do pět suknja z'širokimi rokavi ino z'zlato-škarlatno našitim podmetom. Krez toto suknjo so vzele plajš, kakega so možki ne smeli nositi. Na glavi so Rimlanjke imele kapo, mitra imenuvano, ino lase pod njoj z' posebnimi veženikmi vkupzvezane. Žene so krez čelo posebne veženike nosile, mlade neomožene dekličiči so pa svoje lase imele nazaj v' kupno zvezane, zaročnice ali neveste pa glave z' žutoj tenčicoj (žlarom) zagernjene. Otroci ino mladost se je, kak je enega ali drugega spola bila, po možko ali po žensko nosila, samo da je ne, kak verstni, rok iz plajša ali toge smela vunstegniti, ino je na vrati zlato serčece na škarlatnem vožinci nosila. Ob svojem časi so otroci svoje oblačila proč djali, ino obleč verstnih dobili. — Tak je pri Rimlanih bilo z' oblačilami, ino kak so preštmani ino bogati Rimlani na eno samo pojednico, na eno samo večerjo telko dali, kak se pri nas že lepo premoženje imenuje, tak so takšni tudi na oblačila telko dali, da je ne izreči. Katulus je sam ne znal, kelko sto škarlatnih oblačil je imel; ene gospě so dragih kamnov ino grolic na vrati, vuhah ino rokah vse puno imele, kak gizdave ino drage so še le njihove oblačila mogle biti! Za njimi so tedaj zdaj tudi naši Panonci ino Noričani storili, zosebno slobodnjaki ino žlahtniki, zakaj toti so bili tak kak rojeni Rimlani. Prosto ludstvo je zvekšinom ostalo per svojem dozdnjem narodnem obleči. Da je Slovenec na svoj narodni obleč vse deržal, se pokaže še dugo potli, zosebno za Samo krala; ter da je Rimlan noričanskega Toriščana per svojem imeni, tak ali tudi per svojih narodnih navadah pustil, svedočijo dogodivšin spisatelji¹⁾. — Kaj se zvnskih v' totih časih v' naše kraje prirazbijajočih narodov od tote strani dotiče, tak so nemške ljudstva spervega še se v' živinske kože oblače, doklam so še se ne z' Rimlani spoznale²⁾. Tak tudi Sarmatovje ino drugi. Gotovje so pa imeli to posebno, da so si svoje lase ferkočili.

Jezik so naši Panonci ino Noričani svoj narodni govorili, Ilirci svojega slovenskega, Celtovje svojega panonsko-celtoskega³⁾. Tudi latinski jezik je zdaj začel občinski biti, posebno v' Panonii, Slovenci so tudi dosti latinskih besed med svoje gorvzeli, je pa tudi v' latinskem jeziki ne malo

¹⁾ Dr. Meynert Gesch. Oesterreich's I, 66 (1843).

²⁾ Annegarn v' prejdi rečeni knigi.

³⁾ Da so Panonci slovenski govorili, najdeš v' Šveara Ogleдали Iliruma II, 125.

beséd, kerih korenika je slovenska¹⁾. Panonski ino noričanski Slovenci so svoj narodni jezik po latinskem bol vgladili ino vredili. Od nemških jezikov bo se v sledečem pretéki govorilo.

Sege so Rimlani druge imeli per ženitvah, druge per vslobodnjačenji, druge per pokopih, druge v svojih osobnih lastnostih. Per ženitvah je bila šega, da je nijeden Rimlan ali Rimlanjka si ne smela peršone od drugega naroda vzeti; žlahtni so ne smeli z' pušenjakmi se oženiti, z' slugmi pa že celo ne. Tudi v' rodi je ženitva ne dopušena bila. Vender je pa v' zadnjih časih se na to ne velko gledalo. Moški, ker se je htel oženiti, je za svojo nevesto (sneho) mogel per tistem prositi, ker je krez njo oblast imel, tedaj se je pogodba (juterne) naredila, potem je nevesti železni ali zlati perstan dani, ino den ženitve zrečen. Na den ženitvanja se je najprejd gledalo, kak so ptice letele²⁾, vzeti so bili svedoki ali starašini, ofrana ino zaklana je kaka živad. Toti živadi je žuč vzet ino proč veržen, na znamenje, da se zaročena imata bridkosti, sváje ino nesložnosti zderžati. Potem je nevesti (snehi) venec ino ognjena tenčina na glavo djana. Tak gornapravljena je svoji materi ali najbližnji rodbenici iz krila po sili vzeta, ino v' družtvi svoje rodbine, sosedov ino tovarsic od dveh družbih v' hižo ženiha pelana. Za njoj so dekle nesle predivo, preselco, vreteno ino vuno, na znamenje, kaj bo odzdaj njeno delo. Kak je per hiži ženiha pred vrata prišla, je struge (stružajnike) z' vučjo ali svinsko mastjo pomazala. Kak je v' hižo ali v' hram prišla, so se njoj klučič od hrama ino od vsega zaklepa dali na znamenje njenega gospodinstva, potem njoj je bil ogenj ino voda naprej dana, ino tak se je gostovanje začelo. Ako je ker Rimlan ženo potli zavolo velikih zrokov htel proč djati, tak so rodbina bili vkuppozvani, ino če so njegove zroke poterdili, juterna bila dolpoterta, ženi vse nazaj dano, kaj je tá spravila, klučič so njoj bili proč vzeti, ino njoj je rečeno: Res tuas tibi habeto, to imaš to tvoje, pa hodi. — Pri vslobodnjačenji ali v' slobošćino pušanji je gospod svojega sluga ali sužna k' méstni gospodski pelal, ino je rekel, da totoga človeka hoče v' slobošćino pustiti; na to je Pretor slugi šibo krez glavo deržeč ga za slobodnjaka ozval, potem ga je gospod okoli vertil; tedaj pa 'mu je klobuk bil na glavo postavljen k' znamenji zadoblene slobošćine. — Pri pokopih so Rimlani imeli

¹⁾ Pleva (palea), slama (culmus, Halm), kratek (curtis, kurz), brada (barba, Bart), blum (culmen), brat (frater, Bruder), pasti (passere), méšati (miscere, mischen), ogenj (ignis, indosko aghni), len (linum, Lein), dom (domus) i. v. dr., kak najdeš v' „Dobrowsky Etymolog.“ ino „Dobrowsky Slovanka I.“ ter v' „slow. starožitn.“

²⁾ Per naših Slovincih še zdaj letenje ptic na zimsko Vincencovo na pridočo oženjenje ali ne oženjenje hoče pokazati.

navado, da so vmirajočemi oči zatisnoli, ter njemi na vusta si legli, da bi njegovo duško gorprijeli; potem so ga pa po tri, po štirikrat po imeni zvali, zadnič pa so rekli: Conclamatum est, sklenjeno je. Tedaj so mertvega na zemlo djali, ga z' toploj vodoj vmili, ga pomazali, ino ga v' njegovo najbolšo oblačilo oblekli, pa njemi en dnar vu vusta djali, da bi peklenskemi brodnari Karoni brodovino plačal; tedaj pa so mu venec z' rožik na glavo djali, ino tak ga v' priklet položili, doklam so ga ne pokopali ali zežgali. Na osmi den je ludstvo od posebnih pozavačov bilo vkuppoklicano, ino tak so tedaj merliča na nosilah ali tudi na lepi posteli nesli v' sprevidi naprej ino odzaja idočih v' žalostne oblačila oblečenih ino žalostne pesme popevajočih mnogih ludi. Na svojo mesto pernešen je bil pokopan ali zežgan. Zežganje je v' potlanjih časih bol navadno bilo. Potem kak je mertvo truplo zežgano bilo, so pepel z' vinom ali z' vodoj pogasnili, kosti ino pepel v' en verč, ker se je urna zval, spravili, ino toti verč v' zveršen ali skupčan grob pokopali. — Tudi naši Slovenci, kak je že prejdi rečeno, so svoje mertve zežgali, ino njih pepel vu verče spravljen pokopali. — V' svojih lastnostih so Rimlani imeli druge šege v' prejdnjih, druge v' potlanjih časih. V' prejdnjih časih so bili trézni, zderžlivi, odpertoserčni, resnični, pravični, verni (zvésti), potem pa pijanosti, vsakateri čezrednosti, nesramni lubezni, nezvéstosti, zavitnosti, pograblivosti, neresničnosti, nepravličnosti ino vsemu nedostojnemu podverženi. — Dosti od totih rimlanskih neporednostih ino nedostojnostih so tedaj tudi po časih naši Panonci ino Noričani gorvzeli, če ravno so, zosebno priprosti še dugo pri svojih narodnih šegah ino navadah ostali.

3. Vojska, orožje.

Stalne, plačane vojske so naši Panonci ino Noričani še zdaj spervega ne imeli; ali kader je Panonia ino Norika rimska postala, so tudi Panonci ino Noričani mogli k' rimskim legionom pristopiti, ino so bili njihovi najjakši vojšaki, tak da so od Panoncov rekli: Sine Panonia non est viktoria, prez Panonie nega premaganja. Rimske vojske so pa bile ali lastno rimske, ali zavezne, ali pripomočne vojske. Per lastno rimskih vojskah so bili sami Rimlani ali z' rimskim imenom počastjeni. Zavezne vojske so se iz drugih krajov vzele. Pripomočne vojske so pa bile tiste, kere so druge stranjske ludstva Rimlanom na pomoč dale. Rimske vojske so se na legione štele. En legion je imel 4,200 rimskih, 4,400 zaveznih pešcov, ter 300 rimskih ino 400 zaveznih konjenikov, vseh vkup ali 9,300 glav.

Njihovi vižari ali višiši so bili: 1. Imperator, najprejdnji krez vso vojsko postavljen višiš; 2. Legati, namestniki Imperatora; 3. Tribuni, vižari legionov, pri zaveznih vojskah Prefekti; 4. Centuriones, vižari redov. Drugi

vojšaki pri pešcih so se zvali: 1. *Velites*, najležiši vojšaki; 2. *Hastati*, suličniki; 3. *Principes*, sami lepi, mladi ljudje; 4. *Triarii*, jedro cele vojske.

V' prejdnjih časih so Rimlani na vojšački stan telko držali, da je le v' totem se čast zadobila. Za tega volo so prosti malogda, slugi ali sužniki pa že celo ne k' vojski vzeti bili. V' potlanjih ino bol zadnjih časih so pa Rimlani se namer ne več k' vojski dali, cesarje so zato mogli vse, keré so le dobili, tudi od stranjskih ludstvih si vojsake najemati. Tote od vseh krajev vkup nametene vojske so pa tedaj tudi malo z' cesarom držale, njihovi višiši so si sami poglavarsko oblast dali, ino tak tedaj dežele z' groznimi dačami klačli. Vojske so zadnič, kak smo vidli, si same cesare postavljale. Ker njim je več obečal, ali od kerega je več zavupati bilo, tisti je za cesara ozvan, pa tudi na skorem vmorjen bil, da se je cesarstvo pále drugemi odalo. Doklam so rimske vojske še na cesara ino svoje višise bol strah 'mele, so vojšaki ob časi mira mogli delati, eni na velikih cestah, drugi per zidinah, pále drugi so lese ino šume vunkerčili, njiva delali, gorice zasajali i. t. v. Potli so se temu vsemu proti postavili.

Plačo so rimski vojšaki prejd málo imeli, le 5 ases na den, t. j. po naših penezih polpeti krajcar, potem je pa njihova plača veliko podignjena, posebno kader je že vojska cesare stavila. *Centuriones* so dvakrat, konjeniki trikrat telko dobili. Za strošek se je vojšakom zernje dalo, na mésec štiri drevenke rimske mere, *Centuriones* so tudi od zernja dvakrat, konjeniki trikrat telko dobili, za konje pa še posebe nekaj ječmena. K' temu so vojšaki še tudi na čase soli ino slanine (špeha) dablali. Vojšaki so samo dvakrat na den smeli jesti, ob poldne ino večer, ino ne. Za piti so imeli vodo, samo, al' pa z' jesihom zméšano¹⁾. Rimski vojšaki, ker so na boji se dobro držali ino se vitežko skazali, so posebne časti prijeli, nepridni pa so bili ostro kaštigani. — Vsega toga so se naši Panonci ino Noričani mogli držati, kader so tote dežele rimske postale, ino so na čase nezgovorno veliko ljudi mogli k' vojski dati. —

Orožje so naši Panonci ino Noričani zdaj spervega še zvekšinom svojo prejdno ali staro imeli, če ravno so si orožjá že tudi po rimskih delali; kader so pa Rimlanom pod oblast prišli, so svoje orožjá za rimske mogli zamenjati. Rimske orožja so pa bile 1. *Velites* ali lehki vojšaki so imeli dugi, zlo špičasti, na dva kraja oster meč za sekati ino prebosti, takši meči so per vsoj vojski bili; bodila celo lehke ino tenko ošpičene; škit'z lesa, pa z' vdelanaj kožoj prevlečen; čelado (kapo) 'z vdelane kože, včási tudi ovači živinsko kožo na glavi. 2. *Hastati* ino vsi drugi pešci so imeli škite,

¹⁾ Takso piti so tudi Kristusi na krizi ponujali.

ene tak velke, da je skoro celega moža zakril; duge ino prece težke sulice za poganjanja (metalke), čelado ali brunčeno kapo, takšo, ki je razvun lica vso glavo zred vratom pokrila¹⁾; perslek, t. j. brunčeni pleh na persah; škornje ali črevle so včasih imeli na eni, včasih na obema nogama; hlače duge, prostrane so skoro vsi prosti vojšaki imeli, ino so si nje gorperšpičili. — Konjeniki so spervega tudi svoj obláč imeli gorperšpičen, da so, leži se na konja zamahnoli, kajti té se je ne bilo stermentov, ne sedel. Tudi oni so spervega za orožje imeli tenko sulico ino škit iz vdelane kože; potli pa so nje oborožili z' dugoj, velkoj sulicoj²⁾, z' dugim mečom, šišakom, škitom, železnoj srajcoj, včasih tudi z' metalkami. Za predoblenje obzidanih mest ino drugih terdvin so posebne sprave imeli, izmed totih zidopike, t. j. na rušt napravlene duge dréva z' močno okovanimi kluni za terkanje v' zid. —

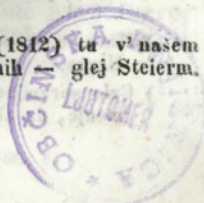
Z' orožjom ino drugoj spravoj je rimski vojšak tak obložen bil, da se nebi verjelo, kaj bi telko nesti mogel. Vojšak je mogel nesti enkrat strošek na pol mēsa, ali še tudi na duže, tedaj žago, korpo, lopato, dervenjačo (sekiro), koso, ino remenje za kermo, lanc ali ketno, lonec za kuho, razvun tega tri ali štiri ošpičene koleke, ter svoje orožjá, pa so vender zevsem tem večkrat v' petih vurah na 20,000 stopin hoda storili. — V' orožjah so se rimski vojšaki dobro vaditi mogli, tak ob časih boja, kak v' miri. Stranjske v' rimske dežele gorvzete ludstva so svoje orožja od višiših si znali nazaj kupiti za penze, al' pa za to, kaj so njim svoje žene ino čeri na en čas pustili. Njihove orožjá so pa bile: sekira, meč, stréla, vélki škit, ter živinske kože. Takših zvonških vojšakov so cesarje lahko dobili za plačo al' pa za zemlno lastinstvo, ino so dobri vojšaki bili, kajti per totih ludstvah je boj bil najpreštimaněši posel.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Naši Panonci ino Noričani so zdaj spervega še per svojem starem maliku v' anji ostali. Njihovi duhovniki so, kak prej, ofruvanje opravljali, ino per tem perhodne reči naprej oznanjuvali. Njihove védežce so duže več valale, ino ludi prav v' strah postaviti znale. Kader so pa pod rimsko oblast prišli, so tudi rimski duhovniki sem poslani, da so nje nagovorili, tudi njihove Boge med svoje govzete ino njim ofruvati. Tak je tedaj tudi rimski Jupiter, Mars, Serapis,

¹⁾ Takšnih rimskih čeladih ali brunčenih kap je (1812) tu v' našem kraji na ženjaki blizu Negove dvajsti vunsokapanik — glej Steierm. Ztschr. (1826). VII., 48.

²⁾ Take sulice so na polpeti laket duge bile.

Isis, Apolo, Herkules med panonske ino noričanske Boge gorvzet, ino so njim na Ptuji, v' Celji ino v' drugih mestah altari postavljeni¹⁾. Ali rimsko paganstvo je ne drugo bilo, kak odurnost vsakemi pametnešemi ino poštenešemi človeki, zakaj ne je bilo take gerdobe, ne take nesramnosti, ne take krivičnosti ino hudobe, za kero oni nebli kerega Boga ali Boginje imeli ino nje z'tem častili. Če ravno so eni modroznani cesarje odurnost svoje vere spoznali, so vender drugi z' vsemi ostudnostmi paganstva se blatili.

Nekaj malega od rimskih Bogov, od njihovih duhovnikov ino njihove božje službe naj bo tu sem postavleno. Njihovi Bogovje so eni bili vikši ali prejdnji Bogovje, drugi pa menši Bogovje. Vikših Bogov so imeli dvajsti, med totimi so tudi ene Boginje bile. Njih imena so: Jupiter, Neptun, Apolo, Mercurius, Vulkanus, Mars²⁾, Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Janus, Saturnus, Rea, Genius, Pluto, Bahus, Sol, Luna. Menših Bogov so imeli na množino. Tak so tudi njihovi duhovniki bili eni najvikši ino vikši, drugi nižiši, eni samo postrežniki. Njih imena so: 1. Pontifeks Maksimus, toti je bil krez vse druge, ino je krez vso duhovstvo oblast imel, on je bil v' največšem poštuvanji. Pod njega je bilo drugih 14, kí so se samo Pontifices zvali; toti so vso duhovstvo ravnali ino v' duhovskih rečih postave davali. 2. Augures, kí so iz leténja ptic prideče reči prerokovali, tak tudi iz bliska ino germlavice, ter iz znamenj druge živadi³⁾ 3. Aruspices, kí so iz živadi na ofer priglane perhodnosti prerokovali. 4. Kvindecim viri, kí so iz sibilinskih knjig razlagali, kaj rimskim deželam naprejstojí. 5. Kuriones, kerí so vsakši per svoji skupčini božjo službo opravljali. 6. Septemviri, kí so Pontifikom bili na pomoč dani. 7. Feciales, kerí so krez oznanenje boja, sklenenje mira ino napravlene zaveze mogli paziti. 8. Reks sakrifikus, ker je one ofre opravljal, kak so nje prejd kralovje sami opravljali. 9. Flamines, kí so bili vsaki posebnem Bogi na službo postavljeni. 10. Salii, kí so z' plesom ino popévanjom Boge častili. 11. Luperci, kí so, potem kak

¹⁾ Na Ptuji še zdaj stoji Apolov altar pred velkim turnom, ino na velki cirkvi so podobe v' kamen zesékane, kere pokažejo, da je tudi Herkules tu v' časti bil i. t. d. Na Haidini pri Ptuji je, kak eni hočejo, bil tempel Boginje Isis. Per sv. Janži na dravskem poli je, ne dugo, kamenje od Sunci posvečenega templa iz Drave zdignjeno. Pri Rapeli z dol Radgone hočejo eni en takši tempel Panoncov imeti, i. t. d.

²⁾ Mars je v' Celji imel svoj tempel, ino svojega duhovnika z' imenom Ursus.

³⁾ Celo spreminole so še takše prazne vere pri nas zdaj ne, je ali znamenje, da so Slovenci že z' Rimlanmi tu bili.

so Bogi Pani enega psa ino eno kozo bili ofrali, zatem na pol nagi po mesti okol derkali, ino z'gajžlami vsakega njim proti pridečega po plečah vsekali. 12. Gali, kí so z'běsneči si roke razmesarli, ino per tem prerokovali. 13. Virgines vestales, so bile divice Boginji Vesti na službo, tote so mogle večni ogen v' tote Boginje templi skerbno varovati i. t. v. One so bile vu velkem poštenji, ali če je kera z' možkim pregrešila, so njo na poli živo zakopali. — Razvun totih duhovskih person še je bilo veliko služebnikov njim na postrežbo. —

Njihova božja služba je bila zosebno trojna: 1. Adoracio, molitvanje, počastenje, kader so moleči se altara ali kolen Malika doteknoli ino 'mu roko pred vusta poderžali, ga tu tudi pomazilovali. 2. Suplikacio, zahvaležnost, kader so Bogovom za srečen boj ali drugač zahvalo dali. 3. Sakrificium, ofruvanje, je per Rimlanih bilo najpreštimaněšo opravilo božje službe, per tem so bile lastne zapovedi ino naredbe zavolo ofruvajočih duhovnikov, zavolo živadi na ofer dane, ino zavolo ofruvavanja, kak je toto še moglo opravliti. — Za opravljanje službe božje so Rimlani imeli vekše ali menše temple, ali tudi ovači pod golim nebom altare. Tak tudi Slovenci. — Tak je ali bilo za vero, duhovstvo ino cirkvenstvo ob časih paganstva. —

Ali ravno ob totih časih, kader je paganstvo bilo zapopadek vse nespametnosti ino odurnosti, se je svet včakal pergodenja, kero je paganstvu počasih konec naredlo, konči v' Europi, vu velkem tali Azie ino Afrike. Za cesara Augustusa je najmre Jezus Kristus v' Judeji se narodil. Od njega je potli vun šla vera, kera vuči, da vsi ludje kak otroci enega očeta, kak med sobom brati ino sestre v' miri ino lubezni 'majo živeti; vera, kera je svét razsvětla z' lučjo resnice ino modrosti, vera, kera je ali tudi našim paganskim Panoncom ino Noričanom dala novo življenje. Kristus je za cesara Tiberia pod nečlovečko grozovitnim terplenjom, v' Jeruzalemi vmerl kak Odrěšenik svéta — ino po njegovem od mertvih vstanenji ino v' nebohojenji so njegovi Apostoli šli na vse kraje med Jude ino Pagane, povsod oznanjuvajoči vero Kristusovo, ino že preci v'pervem stolětji je vera keršanska tudi v' naše kraje prišla. Sv. Marko Evangelist, tovarš ino vučenc Ap. Petra je (48) vu Vogleji keršanski občini ali cirkvi početek naredil, ino sv. Hermagoras je (50) tam bil za pervega Škofa postavljen. Toti sercagoreči Škof je sebi jednake za Keršanstvo goreče mešnike ino diakone na vse kraje, tak tudi v' našo Panonio ino Noriko vunposlal na oznanjuvanje Evangelja Kirusovega. Skuz voglejske mešnike so ali Panonci ino Noričani dobili luč prave vere, kero sta že sv. Ap. Pavel ino sv. Evangelist Lukaš v' Ilirii bila predgala¹⁾. Tudi skuz rimske vojšake ino mnoge iz rim-

¹⁾ Klein. Gesch. d. Christenth. in Oesterr. u. Steierm. I.

skih dežel sem naseljene druge ludi se je, da je med totimi že veliko kristjanov bilo, keršanska vera ne samo v imenitnejših mestah, v' Saloni, v' Sremi, v' Oseki ali Murzi, ino na Ptuji, posebno pa vu Vogleji zezvédla, temuč proti konci prvega stolétja že po vsoj Panonii ino Noriki znana bila. — Ali da so Rimlani ino njihovi duhovniki le na svojo paganstvo, kakti deželsko vero, močno deržali, so kristjane čertili, zametavali ino smertno sovražili, nje preganjali ino vmarjali, ino tak se je njih vera ne mogla stalno vkoreniti. Hermagoras ino njegov diakon Fortunat sta zadnič (70) vu Vogleji mantrana ino vmorjena. Ja, za Kristjanov volo so rimski cesarje divištvu k' prepovedi napravili (Maksimín), ino so per vekšem gorjemanji Kristjanstva z' tem hušje ino grozovitneše preganjanja, mantranja ino vmarjanja Kristjanov nastale tak, da ako bli Nero, Domician, Trajan, Hadrian, Markaurel, Severus, Maksimin, Decius, Valerian, Dioklecian ino Maksiminian drugač kakkoli jaki ino dobri cesarje bili, od strani Keršanstva ostanejo, doklam bo svét stal, nečlovečki nesmilniki, ker so jezero jezér ludi po nedužno mantrali ino vmorili. Ali poleg vsega tak velkega ino grozovitega preganjanja ino vmarjanja je keršanska vera le čudovitno se razprestranila, ino tudi v' naših krajih tak gorvzela, da je že proti konci tretjega stolétja na Ptuji ino v' Celji škof bil. Na Ptuji je sv. Viktorin bil škof, ino je potli (304) kak keršanski manternik tu vmerl¹). Za njim je bil Aprian, ker še dugo potli (347) kak ptujski škof naprejpride. Za totim je bil Marko, kak je prejdi od njega rečeno. Toti škof Marko je potli (381) na voglejski cirkveni zbor bil pozvan. Za njim se sta dva ptujska škofa bila, Cestus najmre, ker je v' Lublani škof bil, pa tudi ptujsko škofijo oskerbel, ter Virgil, od kerega bo v' pridočem preteki se govorilo. — Manterničko smert je tudi prijel v' Noriki Julius. (184), ter v' Celji laureački škof ino celski zleženič Maksimilian (284).

Da je pa Keršanstvo še bol ino slobodnej se na vse kraje razširjavalo, je Bog si k' temu cesara Konstantina izvolil. Konstantin najmre, kak je (311) v' boji na enkrat v' zraki zagledal lešéči križ z' tem napiskom: „In hoc signo vinces,“ t. j. v' totem znamenji boš premagal, ino je tudi résen premagal, je keršansko vero gorvzel, ino se očitno k' njoj spoznal. Je pa teda po vsch rimskih deželah že tak razširjena bila, da je v' njih že bilo 120,000 kristjanov, ino 1800 škofov. Konstantin je tedaj (313) prepoved vundal, Kristjane preganjati. On je (324) v' enem vkazanji vsem narodom cesarstva keršansko vero perporočil. Nad vsem tem so se naši Panonci ino Noričani ve-

¹) Velikovučen cirkveni Vučenik sv. Jeronim od njega reče, da je rojen Gerik bil, ino ne dobro latinski znal, tudi v' svojih razloženjah nekich knjig sv. pisma ne posebne vučenosti pokazal.

Nemci, Sarmatovje, Jazigi ino vse zvunske ludstva, razvun Gotov, so bile hajdoske ali paganske vere, ino so svojim Bogovom, spervega pod golim nebom, potli pa tudi v' templih ofruvali živino, edni včasí tudi ludi. Pri ofruvanjah so njim njihovi duhovniki ino duhovnice prerokovale. Duhovnike so v' tak velkem poštuванні imeli, da so toti celo krez njihove krale ino vajvode bili. Eni iz totih narodov so tudi na duš preselivanje verjeli, t. j. oni so ménli, da duša, kak se na smertno vuro od enega loči, se idom v' drugo takšo déte preseli, kero se ravno teda oživi. Zvekšinom so tudi po svojem preštímanji verjeli na plačilo v' nebesah ino kaštigo v' pekli. Gotovje so bili arianske krivovere.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Naši Panonci ino Noričani so še spervega, če ravno že od Rimlanov premagani ino z' rimskej gospodskoj nadsedeni, ne hteli drugih gospodov imeti, kak takše, kerim bi telko pokorni bili, kelko bi sami hteli, ino njim dali, kelko bi se njim samim zdelo. Takšna gospóda sta bila Bato ino Pinet (Bato med Dravoj ino Savoj). Tak so potli tudi z' rimskej gospodskoj hteli, ali rimski tak vojšački kak deželski oblastniki ino gospodje so z' totimi na svojo slobošćino tak močno privajenimi ludstvi drugi začeli igrati. Kak so oni z' Panonci delali, je Bato sam izrekel. Kak je on vlovlen bil, so ga Rimlani pitali, zakaj bi se Panonci bili spuntali? On je pa odgovoril: Da so Rimlani na ladanje Panoncov vuke, ne pastire ino pse poslali. Tak so Noričani kričali: Vi Rimlani ste k' vaši črédi ne pastirov ino psov za varovanje poslali, temuč vuke na razterganje. Takšni rimski oblastniki so se našim ludem mogli neznani viditi, ino se njim z' tem menje dopasti, da je taka silopodložnost na prejdjno slobošćino ne nikomi po žilah šla. — Rimski Plinius ravno piše, zakaj bi se tote ludstva za svojo revno življenje (nevolen stališ) ino divjo slobošćino tak strašno branile, toti ludje bi si ja Rimlanom podverženje mogli za srečo računiti — ali Plinius, na rimsko slepečo podložnost že navajen, tega ne čuti, kaj Panonci ino Noričani tak bolečo čutijo. Totim je njihovo prosto življenje v' svoji narodni slobošćini dragšo ino lubišo, kak lucka kakkoli medena ino zlata podložnost ali sužnost.

Lastinstvo, če ravno že je nezgovorno veliko zemle na ród napravlene, je zdaj pri Panoncih ino Noričanih duže na menje šlo, zakaj rimska góspoda so že bogati sem prišli, ino tak ali mnogo zemle od totih ludi spokupili, si grajšine naredili, ino tedaj 'z ludih vse zežmikali, kaj so toti svojega imeli. Obdačenj od vojšačkih ino deželskih oblastnikov je naredlo, da so mogli vse svoje sem dati, ali si po sili pustili vzeti. Tak so Rimlani naše ludi za endrugim v' su-

vojšakom dajoči, ino ravno Rimlani so najmočnese možke v' telki množini k' svojim vojskam vzeli, da se njih je že ne zmagalo. Še le v' potlanjih mirnih časih se je ludi za obdelavanje zemle dosti zmoglo, so si pa teda tudi vso skerb vzeli za to. Vse je moglo delati: prekopati so mogli velke jezére ino mužave, razspustiti 'z njih smerdečo meglovno vodo; dolzesekati so mogli šume ino lese ino nje vunskerčiti, da so nastale njiva ino travniki, verti ino vinogradi; velke ceste so napraviti mogli prék krez bregé, prék krez globoke mužave, po kamenih tak kak po blatnih ravnica, po presékanih šumah; zasaditi so mogli po lepih na sunci ležečih brežičih žlahnega tersja'). Kaj je z' tem dela bilo! — Ali ravno to je ludi bol vdružbilo.

Nastale so najmre po takem nove vesnice, pristave, ter gi ino mésta. Novo napravlene velke ceste so mésta bol eno k' drugemi vezale. Velke ceste skoz naše dežele so pa bile: Od Modene je krez Padavo vu Voglejo šla cesta. Tam se je na štiri kraje razpelala, ena je šla od Vogleje krez Videm (Udino) ino Pontebo v' Noriko, ena krez Virunum (Velkovec) v' Ovilabis (Volko) ino Laureakum (Lork), ena krez Lublano, Celje ino Ptuj v' Sabario (Kameneč, Sombotel), ter krez Skarabancio (Šopron) vu Vindobono (Viden, Beč); ena pa je šla od Vogleje v' Terst, od tam po enem kraji v' Istrio, po drugem v' Réko (Fiumo), od tam v' Segeste (Sisek) ino Murzo (Osek), ter v' Sirmium (Srem), odonod vdile kre Dunaje gor v' Beč. Tote velke steze so na mestáh pá na menše panoge šle. Ena taka stara cesta je dol od Ormoža pri Humi še zdaj poznati, ino en v' zemli najden milokaznik svedoči od nje. Ena vojšačka cesta je 'z Ptuja v' Radgono šla²⁾. Pri Cezanjovcih zgor Lutomirskoga (Lotmerka) se en kraj zove Staracesta, ino je tam še 1839 rimski zlat vnzoran³⁾.

Mesta, kere so za rimskega časa v' naši štajerski zemlji gdé 'z vojšačkih ostanstvih, gdé 'z vesnic, gdé 'z pristav, ali drugač nastale, so bile: Viana (Voitsberg), Raklitanum (Radgona), Rogando (Rogatec), Adpontem (Prug), Idunum (Judenburg), Muravia (Murava), Šala (Fürstenfeld), Mariana (Marburg), Novidunum (Bréžce), Montana (Čermnec, Rotenman), Pultovia (Pulskava), Kolacio pri

1) Ako ravno so naši Panonci že prejđ nekaj goric imeli, so njih vender največ še le potli naredli, najmre za cesara Probusa i. t. d. Od lutomerskih (lotmerskih), kapelskih ino radgonskih, je pravoč, da je sam Probus tu tersje sadil. Haložke (— loza, ters) so berčas najstarše, še predrimske.

2) Tam se en verh še zdaj imenuje Ptujška cesta.

3) Eni za tega volo menijo, da je pri Cezanjovcih bilo rimsko "ad Vicesimum."

selili. Tak je ali keršanska cirkev po telkih strašnih pregonih ino grozovitnih z' ludmi mesarenjih na enkrat mir dobila skuz cesara Konstantina. „Velik,“ tak rečejo eni historniki, „velik je toti mož mogel biti, ker je toti novi red prez državnega prezobernenja, prez vmarjaječega spuntanja vpelal, ino v' rimske dežele taki mir perpelal, kakega že dugo ne so imele“¹⁾. Ino jaz rečem: „Ako so eni cesari iz ilirskega pokolenja bili preganjavci Keršanstva, je pa tudi prvi keršanski cesar bil ilirskega roda.“ Ako ravno je pa zdaj keršanska cirkva mir dobila, je vender naskorem čisti navuk keršanske vere arianska krivovera začela kaliti.

Arius, štimani, prevzetni farmešter v' egiptoski Aleksandrii, je svojemi predpostavljenimi škofi Aleksandri na suprot bil, ino je njega iz krivovere očitno podužil, je tudi začel vučiti, da je Kristus ne z' nebeskim Očetom jednaki Bog, temuč iz vseh stvorénjih najpervo ino najpreštimaněšo bitje. Za totoga krivovernega navuka volo je on najprejd od svojega škofa, potem pa od nicejskega cirkvenega zbora (325) od prave cirkve vunsklenjen; ali njegove krivovere strupno korenje se je na hitrem dale razpušalo. Naskorem se je malo ne po vsem rimskem cesarstvu Ariancov v' množini najšlo, ja celi narodi, kak Gotovje, veliko mešnikov, kak ptujski Julius Valens, škofov, kak milanski Auksenc, tudi cesarje, kak Konstancius, Jovian, so se med totimi znajšli. Tudi v' naših krajih, kakti na Ptuji, so Arianci bili. Proti toti krivoveri je sv. Severin v' Rakoškoj, sv. Ambroz v' Milani, sv. Atanaz v' jutrešnih deželah, ter voglejski cirkveni zbor veliko zamogel. Sv. Ambroz je tudi naravnal, da so panonski Markomani zred svojoj kralicoj (396) sv. kerst vzeli. Tak je ali Keršanstvo, od Arianstva zatemneno pále svoje svetlobo zadoblo.

Druge razkolnike ino krivovernike je naš v' panonski Štrigovi na naši štajerski meji od slovenskih starših rojen, iz vseh latinskih Cirkve Vučenikov najvučeněši sv. Jeronim z' svojimi svetlo previzajočimi pismami preobladal²⁾,

Za cirkvenstva stran je že Konstantin skerbel. On je paganske temple dal razdréti ino keršanske cirkve postaviti. Rimska cirkev je začela biti perva vseh cirkvih, ino rimski Škof je krez vse druge škofe postavljen, ter že od cesara Konstantina z' nekerimi posvetnimi posestvami daruvan. Na rimskega Škofa so pitanja v' cirkve ino vere rečih bile dane, ino odonod je prišel odgovor, odonod so zapovedi izište. Višišduhovniki so cesare zapanali ali od keršanske občine vunsklenoli, kakti je Ambroz cesari Teodozi storil. Tak je bilo za keršansko vero, duhovstvo ino cirkvenstvo. —

¹⁾ J. Anegarn, že prejdi imenuvan. IV., 306.

²⁾ Poglej Jana Kollara „Cestopis,“ vundan v' Pešti 1843, str. 21 i. dl. — Klein, prejdi rečen I.

žanstvo vteknoli. Kak se je ker zadužil, to je per takim stališi hitro bilo, je že v sužanstvo zapal. Naši Panonci ino Noričani so ali zdaj kak živina se mogli v' rimski jarem pustiti zapreči, če so hteli v' svoji lubi domovini ostati, zakaj Rimlani so v' pridoblenih ino posvojenih deželah le mirne ino njim zevsema pokorne ludi na mesti pustili, nemirne ino suprotivne so preci v' druge kraje prestavili. Tak so panonsko-noričanski Slovenci, ki so že od negda najrajši živino si redili ino zemlo obdelavali, rajši, kak bi svojo drago spervkončno domovino zapustili, v' rimsko oblast, gospodstvo, obdačenje ino sužanstvo pervolili.

Davke ino dače so ali bile tak velke, da je ne za obstati bilo. K' totim je pa niše ne smel kaj reči, tudi ne znati, zakaj so tote dače bile, ino njih telko? Na dače so rimske gospodske novice naredle, kak se njim je zdelo, ino je niše ne smel pitati, k' čem so tote novice? Ker je le se genol, ali le eno malo pokazal, kak da bi se htel zdiči, tisti je mahom bil v' sužanstvo vteknjen, ali odposlan, ali tudi vmorjen. — Cesar Konstantin je tak per vojski, kak v' deželah nove oblastnike postavil. Prefekti Pretorio so bili deželski oblastniki, pa tudi krez višise per vojski. Toti so, doklam je Konstantin živel, bol po redi mogli biti; po njegovi smerti so pa tudi toti z' ludmi delali, kak prej d druge rimske gospodske, oni so nje obdačili, ino 'z njih zežmikali do zadnjega vse, kakti je naš Ekvicius storil. K' temu so še vse vkončajoči Vandalje¹⁾ sem prišli. Toti so ludi celo na nič djali. Prišle so druge razbojne ludstva, ino naša panonsko-noričanska zemla je skoro prék no prék postala le cesta za vojsko. V' totih časih je ne bilo po redi gospode, néti je podložnik najšel obrambe, ne pravice, ne smilenja, vse, kaj je zmisliti, je mogel pustiti včiniti, vse, kaj je imel ino zmoget, si je moget pustiti proč vzeti ali vkončati. —

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Če ravno so Panonci ino Noričani si že veliko zemle obdelavali, so nje vender zdaj telki boji per tem zlo nazaj postavili, kajti toti so obdelavanji zemle ne samo vzeli močneše možke roke, temuč vojske so, kod so šle, še to, kaj je gdé obdelanega bilo, vse vkončale. Rimlani so potli ja nase ludi k' deli permarjali, ali totim je ne vola bila, samo za druge delati ino samo njim pripravlati, kajti Rimlani, kak so njim od ene strani pokazali, od zemle vekši hasek vzeti, so njim po drugem kraji njihovo zemleno lastinstvo 'z rok skopali, njim le kaj malega pustivši, to vekše pa svojim vitežkim

¹⁾ Po njih še se zdaj včista vkončanje zove Vandalizm, vandalsko delo.

Slovenjemgradci, Murela¹⁾ pri Lipnici, Kurta, 31,000 stopin od Ptuja proti Radgoni. K' totim se tudi Gradec šteje, ino se reče, da se je Vakorium zval²⁾. Takših měst še je več bilo, pa zdaj niše ne vej, gdé. Tak je per naših Panoncih ino Noričanih družbinsko življenje se povekšalo, pa le bol po sili, kak po samo svojem izbranji. Hižno življenje je ravno bole njihovi voli prékpušeno bilo, pa vendar tudi ne v'redi: Že zakon je per Rimlanih ne bil sveta zaveza, temuč le sklenenje pred gospodkoj, za tega volo je tudi vsaki mož svojo ženo iz velikih zrokov poduženo znal proč djati, al' pa njo zapustiti. Slugi, če ravno so oženjeni bili, ter otroke imeli, so zred otrokmi bili le lastinstvo svojih gospodov ino njih zakon se je le vkupnost zval. Krez otroke tak sužničke, kak svoje lastne so pa Rimlani tak veliko zamogli, da je njih življenje ino smert v' njihovi oblasti stala. — Drugači je to bilo pri Slovencih. Per totih je zakonska zvéstost tak velka bila, da so žene, če njim je mož vmerl, same se smerti prékdale. — Družbinsko ino hižno življenje bi se ali po tedašni navadi bilo vredilo, da nebi bili prišli domači boji med vojskami, kervavo terganje za cesarski sedež, razbojno semnotervdiranje zvonkih ludstvih, ino z' sobom odegnanje množine naših ludi, pomor ino veliko drugih strašnih nadlog, od kerih je kervave vdarce dobilo.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Če ravno je med našimi Panonci ino Noričani že prej ne menkalo takših, kí so meštrie znali, ino tudi dober hasek od njih vzeli, so vender se potli od Rimlanov še dosta več navučili, ja vse sorte meštrie so med našimi ludmi duže bol gorjemale, posebno v' městah, gdé so največ od tega živeli. So pa tudi potreboče za rimskega časa takše bile, da je duže več meštarih potrebno bilo. Še za cesara Juliana je v' panonskih městah rimska lepota ino gizda bila v' hramih ino hižah, v' oblěci ino orožjáh. — Pri razbojnem ino poropnem sem ino tá vihrenji stranjskih ludstvih je pa to vse nazajstopilo ino tak spreminolo, da so samo pri vekši gospodi njih sužniki za silo še nekaj mešturali.

Tak je tudi za teržtvo v' pervih bojnih časih ne naprejdek bil, z' tem bole je pa za potlanjega mirnega časa teržtvi vgajalo, posebno, kader so že velke ceste na vse kraje napravlene bile. Teda je teržtvo se tak povekšalo, da

¹⁾ Murela je od Lipnice semvun pri Muri bila, ino je mogla velka biti, da je proti zdajni Lanči telko starih zidin ino kamnov z' rimskimi napiski najdenih, ter telko rimskih penez izoranih.

²⁾ Da bi se Gradec gda bil tak zval, tega drugi ne dopustijo, da je pa tam že za časa Rimlanov mesto bilo, to pokažejo tam najdeni kamni z' rimskimi napiski. On je pa svojo slovensko ime obderžal pri Latinih ino potlanjih Nemcih.

so, posebno v' Panonii v' podunajskih méstah, kakti v' Sremi, v' Budini, v' Kornunti i. dr. velki sejmi bili. Na totih sejmih se je strajnskim, 'z on kraj Dunaje stanuvajočim ino dalešnim narodom steržilo dosta 'z vune tkanega, vdelenih kožic ardečih ino belih, suhega laškega sadu, olja, brusnega kamenja, oblečal, železa i. v. t. Oni pa so sem perpelali vse sorte kerzno, burčen, ter sužne na odajo ¹⁾). V' potlanjih razbijanjah ino vse vkončanjah je tudi teržtvo moglo prehenjati. Tu še nekaj od rimske vage ino mere: Rimska vaga je šla na funte, toti pa na dvanajst talov. Rimska mera za blago je bil šolen ter laket; za mokre reči amfora, je deržala osemdeset funtov; pol amfore je bila urna, védra; šterti tal védre se je zval kongius, je deržal šest sekstarov; sekstarius (žehtar) je telko deržal, kaj bi se dvanajst krat napil. — Slovenci so svojo mero še dugo zatem obderžali.

Penezi, če ravno so nje Panonci ino Noričani že prejd poznali, so zdaj za rimskega ladanstva potreboča postali tudi za naše ludi; so pa ne drugih imeli, kak rimske, ino nekaj gerčkkih. Najbol znani rimski sreberni ino zlati penezi so bili: denarius, desetak, je po naših penezih tri groše valal. Poldenar je bil Konarius, ino šterti tal denara Sekstercius, toti je bil najmenši sreberni pénez. Zlati penezi so bili: aureus, zlat, je valal 25 denarov. Ob časi cesarov so se toti zlati penezi solidi ²⁾ zvali. Rimlani so pa večkrat tudi na gerčke peneze šteli. Gerčki penezi so bili: drahma, je telko valala, kak pri Rimlanih denar; sto drahem je šlo na eno mino, šestdeset na en talent, talent je ali 900 fl. znesel. — Totih pénez je duže več v'naše kraje prišlo, pa njih tudi duže več na dače odišlo. Da je rimskih pénez v' naših krajih povsod bilo, svedoči to, da so njih še potli ino še v' naših časih gdebodi ino gdabodi vunskopali, kakti pri Lipnici, pri Ptuji, Celji, pri Ormoži, Lutomirskem ino na mnogih drugih mestah. Najšli so se pa ino se najdejo ne samo zlati ino sreberni penezi, temuž še dosta več kufernih. — Zvunske v' naše kraje prirazbijajoče ludstva so svojih pénez ne imele, so pa na rimske peneze tak hlepečo šle, da so nje vse, kaj njih je ne gdo gdé zakopal, iz naših ludih sprešale.

5. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Spervega, kader so Panonci ino Noričani se z' Rimlani telko bojuvati mogli, je od posebnih velikih znanjih ali vučenosti ih namer ne misliti bilo, še one znanja ino umetnosti, kaj so njih prejd imeli, so se v' totih bojnih časih zaperle. Še le v' potlanjih bol mirnih létah so vučenosti per naših ludeh kelko telko se začele, zvekšinom po sem pri-

¹⁾ Schn. Gesch. Ungarns. I., 30, 31; i. dr.

²⁾ Odtod so potlanji soldi, od totih soldati.

dočih Rimlanih — jaz rečem kelko telko, kajti pri Rimlanih zdaj vsem nevumnostim ino čezrednostim prékdanih so vučenosti se že spat podavale. Pále to, kaj se je od umetnostih ino vučenostih gde prijelo, so k' zadnjemi bojni vihéri vse raznesli.

Kaj se znajdenjih dotiče, tak v' tote čase stopi znajdenje glaž brusiti; znajdenje glažovnih oken, pisanih glažov na oknah; znajdene so žage na vodi; znajdene so sedla i. t. v. — Od s a d j a je 'z drugih krajov na novo sem pernešeno: jaboka so najprejd iz Sirie, Numidie, Egiptoma v' Gerčko ino Laško prišle, odonod pa k' nam. Orehi so najprejd 'z Perzie v' Rim, odonod pa k' nam pernešeni. Črésnje so 'z nadolskega mesta Cerasus v' Rim, odonod k' nam pernešene. Jablane, gruške ino druge sorte sadovnega drevja so ravno že prejd tu rasle, pa le loške. Pšenica je iz gorenske Indie v' naše kraje spravlena, len iz južnih gorskih krajov, konople iz Ostindië, lešnajki 'z Pontusa, kostanji 'z Lidie, česnek iz jutrešne dežele, šnitleh ino konjska metica iz Siberie (Severie). — Ters je že Noe zasadil, je ali iz jutrešne Azie duže dale semgor spravljen. V' Rimi je že censor Kato posebno skerb djal na zasajenje tersa. Da je k' nam še pred rimsko oblastjo prišel, ino potli posebno za cesara Probusa pomnožen, je že povédano. Divji ters pa, vinika najmre, je beržčas že prejd tu rasla. Najvekšo, najbolšo, pa tudi najnevarnešo znajdenje pa so — penezi (dnarji). Spervega so ljudje ne imeli nikakih pénez, so le, kak že vémo, blago zamenjali, Rimlani so tedaj najprejd začeli živino ali blago za kos brunca odavati. Rimski kral Servius Tullius je najpervi toti brunec z' podoboj živinčeta dal poznamlati. Od pekus (živinče) se je tedaj toti pénez pekunia zval. Tudi toplice, lastno laške (tiferske) v' Celskem so za rimskih časov znajdene, ino terg Laško (Tüffer) ima od cesara Tiberia, ker je tu grad imel, svojo ime. — Od dosta starših znajdenjih v' Azii ino Afriki se tu more povedati, da je tam brunec zlevati, železo ocliti ali kaliti že 2000 lét pr. Kr. znano; zercala (špégli), pismence za pismo 1800 l. pr. Kr.; brodnarstvo po kanzanji zvézd, posunčne vure, na žili pušanje 1600 l. pr. Kr.; hoblič, lončarska šajba 1300 l. pr. Kr.; zračunenje otemnenja méscá 600 l. pr. Kr.; zemlevidi, zemlekazi (Landkarten), pošte 580 l. pr. Kr. i. t. v. — Tudi penezni natisk je v' Azii ino Afriki že 1800 l. pr. Kr. znan, ino Gerki so 800 l. pr. Kr. že sreberne peneze imeli. —

Ja Panonci, Noričani!
Močni se zdaj zdignete
Proti rimskemu oroslani,
Al' zabstojn vaš trud vam je;

Že vam meč na vrat nastavil
Je, da šel bo skoz kosti;
To z' tem leži bo napravil,
Da ste ne zjedinjeni.

Bato, Bato! kaj si storil
Slobodni Panonii?
Njoj sloboščino si vmoril,
Ah vsa stvarnost te čertí!
Dok panonske bo ravene
Sunčna luč oživlala,
Doklam trate 'do zelene,
Te čertí Panonia.

V' sózah ona vsa zdaj plava,
Kader more gledati,
Kak njoj Rimlan zdaj prodava
Sine v' dalne sužnosti;
Kak mladenči lepi mladi
Morjo sklenjeni za njim
Na nahranenje zverjádi
Se pustiti gnati v' Rim.

Visok Rimlan še zdaj reče
Vdarjenim Panoncom vam:
Vi ne vejte vaše sreče,
Ne dobrót, kak jaz nje dam.
Prosto odgovor 'mu date:
Ne je boljše zdaj za nas,
To gorê za vas so zlate,
Vse je hasek le za vas.

Kaj vi hvalite na velko,
To je nam na bridki joč:
Mi smo zernja 'meli telko,
Da smo davali ga proč;
Naše šume no lesóvje
So nam sploh dalí zverjád,
Naši hrastovi logóvje
Pa slaninsko nam živád.

Prejd povsod smo pašo 'meli,
Kaj no koga 'mamo zdaj?
Njiva, šume ste nam vzeli,
Malo date nam nazaj.
Prejd je bilo vse le našo,
Mi smo delali za se,
Zdaj je prék no prék vse vašo,
Z' nami samo orjete;

Prejd dalí smo svoje sine
Le za se na silni boj,
Zdaj njih k' vojski no v' zidine
Ženete neštétliv broj;

Prejd samí smo si postave
Zrekli, kak je trebalo,
Zdaj se muham vaše glave
Vsi podverči moremo.

Za besédo materinsko,
Kera nam tak draga je,
Nam vi davate latinsko,
Ter ostudne nam Bogê.
Vse to radost naš'ga mira
No veselje narodno
Do znotríne nam razdíra,
Mi se le raztožimo.

Nam sloboščina je vzeta,
Vredna več, kak céli svét,
Ah k' tiranstvi bo pripeta
Nam ostala mnogo lét! —
Eno oblehkotne žare
V'našo bridkost priti dá,
To, kaj Rimi dá cesare
Vitežka Panonia.

Toti, kader vse trepeče
Pred Barbármí na mejáh,
Vse poterejo njim meče,
No odegnan je ves strah.
Njih preslavne so imena:
Klaudius, Aurelian,
Ja 'z ilirskega korena
Je naš Probus, slavno zbran.

Toti cesar preslaviti
Po panonski zemli dá
Žlahtno tersje pomnožiti,
Batri se Panonia!
Žlahtno terta se zasája
Duže dale, ona že
K' nam v'obilnosti perhája
Sem v' brežiče lotmerške.

Gdé prejd v'hosti no gošici
So le sove huškale,
Tu ščiriček zdaj v'gorici
Poje mirne pesmice;
Z' njim zapojemo Panonci
Hvalo večni na spomin
Tebi kakti svétlem sonci
Probus naš panonski sin!

DRUGI PRETÊK.

Od začetka narodov preselitja do Karla Velkega.

(400 — 800.)

Štajerska zemlja pod mnogoverstno oblastjo v' tožnem stalisi.

1. Ludstva, ladavci, deželjske zgodbe.

Telko ludstvih, kak njih v' totem preteki razbijajoč v' štajersko zemljo pride ino odide, je ona še ne vidla, néti njih nebo več vidla. — Po smerti cesara Teodozija Velkega pride rimsko cesarstvo na njegova dva sina Honoria ino Arkadia. Honorius, še ne več, kak deset lét star, dobí Afriko, Španio, Galio, Italio, ter večeršno Ilirio, tak ali tudi našo Štajersko. Arkadius ima jutrešne dežele. Mladem Honorii je zvučen ino zastopen vandalski vajvod Stiliko za vižara ino vučenika dan. Toti še zahodno cesarstvo en čas gorderži, ino tudi Arkadii hoče na pomoč biti, samo da nemore, kajti ravno zdaj se krez naše kraje zdignejo strašne nevihte. Močen kral Alarik (400) gre z' množinoj Gotov iz Ilirie skoz Panonio nad Ptuj, Celje ino Lublano v' Italio. On porobeč pride do Rima z' tako segurnostjo, da Rimlanom z' velkoj vojskoj njemi se grozečim odgovori: „Z' tem bolše, bol gosto seno stoji, z' tem leži se kosí.“ — Od Stilika pa nazaj zavrnjen z' tem hujše dela povsod, kod gre, tudi v' naši Štajerski, posebno pri Celji ino Ptuji. Naskorem se drugi močen kral Radagajs z' strašnojo množinoj drugih Gotov, Svevov, Kvadov, Burgundov, Vandalov ino Markomanov zgor Dunaje zdigne, ino razbijajoč gre skoz Panonio ino Noriko, tak ali pa skoz našo Štajersko — tudi v' Italio ino nad Florenc. Da pa so

Nemci še ne znali terdvin ali obzidanih mest predobiti, je on se tam tak dolgo pomudil, da je Stiliko dobil priliko, Hune ino Gote na svojo stran dobiti ino Radagajsa tak zajeti, da 'mu je niše ne mogel kaj dopelati, ino tak je mogel z' svojoj vojskoj v' apeninske gorè oditi, ter tam svoje vojsake od glada pustiti spomreti, kaj njih je ne pred spomorjenih ino od pomora vkončanih. Tudi Radagajs je gorprijet ino vmorjen.— Vandali, od cesara Konstantina v' Panonio nastanjeni, iz totih vunsporopanih ino na nič djanih krajov odidejo, podajoči se proti Rajni ino v' Galio; v' Panonio se pa Adolf z' Gotmi nastani, pa tudi naskorem za svojim svakom Alarikom odide v' Italio. Tečas carigradski cesar Arkadius vmerje, tudi Stiliko je vmorjen. Za Arkadiom njegov celo mladi sin Teodoz II. postane carigradski cesar.

Zdaj Alarik svojega svaka z' njegovimi Hunmi ino Gotmi, ker so se tečas kre Save semgor v' gornjo Panonio, tak ali tudi v' naš mali Štajer bili naselili, na pomoč vzemši gre zupet v' Italio, ino zraven nad Rim. On tá prideč mesto zajme, zapre vso dopridenje ino dopelanje, ino Rimi naredi takšo silo, da 'mu morejo obečati 5000 funtov zlata, 3000 funtov srebra, 4000 židanih oblačil, 3000 safian-kožic, 3000 funtov gvirca, ter sine svojih žlahtnih za zastávo, pa še 'mu naseljenje z' svojimi ludmi v' Noriki, v' Benečanskem ino v' Dalmacii dopustiti. Cesar Honorius k' temu neče pervoliti, še tudi teda ne, kader Alarik Rimi zupet resnico pokaže. Alarik tedaj vzeme Rim ino — vmerje. Adolf je njegov namestnik. Toti se z' Honoriom pogodi, gre z' svojimi Gotmi v' Galio, ino tam Honoriovo sestro za ženo vzeme; je pa potli 'z Galie v' Španjsko pregnan, ino tam vmerje. Zdaj si Honoriov vajvod Konstančius, rojen Panonec to vdovo vzeme, ino tak postane cesarov svak, ob enem tudi ravnesar. Obá pa naskorem vmerjeta, ino carigradski cesar Teodoz II. bi po premaganji enega za cesarstvo deržečega puntara bil pravico imel tudi rimski cesarski sedež si posvojiti, je pa Konstanciovega sina Valentiniana za rimskega cesara postavil.

Toti celo mladi cesar Valentinian III. zgubi za endrugim vse dežele razvun Italie. Britanio je pustil, v' Afriki je Genserik z' svojimi vse poropečimi, vse vkončajočimi Vandali posestvo vzel, Dalmacio, Panonio ino Noriko, tak ali tudi našo Štajersko je za ženo dal njenem očeti, carigradskemu cesari Teodoziji II.; Galia, Belgia ino druge krerajnske dežele so že nemškim ludstvam v' rokah bile. Tak je ali naša Štajerska zdaj pod gerčkega ali carigradskega cesara Teodozija II.; Toti (450) vmerje, ino Markian ali Marcian je za njim cesar, ter poglavar naše od nemških ludstvih vunsporopane ino vkončane, od Rimlanov scecane štajerske zemle.

Zdaj strahovitni Hunovje z' Gotmi, Sarmatmi ino drugimi ludstvi združeni pod svojim strašnim kralom Ati-

lom¹⁾ v' nezmerni množini grejo nad dežele carigradskega cesara, ino vkončajo vse. Cesar Markian nje pa zadnič vender prežene iz svojih krajov, ino oni se po vsaj zdajnoj Vogerskoj ino po naši Štajerski semgor razprestrejo. Atila, ker je že prej (442) tu v' našem kraji, na Kaciani pri Kapeli zvun Radgone tabor imel²⁾, gre z' svojimi strahovitnimi vojskami ino kervizelnimi meči na vse kraje tak vmarjat, da se z' človečjo kervjo zemla gnoji. — Tak je tedaj naša štajerska zemla zdaj sama ne znajoč čigava? Dnes je tal rimski, juter gotoski, tretji den hunski: zdaj pride Rimlan po dačo, drugoč Gotovje ino Hunovje vzemejo, kaj najdejo. Tota stiska ino zmotnja je naredla, da so se ljudje spuntali, ino se k' totim sem pridočim ludstvam vergli.

Atila, na cesara Markiana serdit, hoče svojo jezo nad zahodno cesarstvo vunspustiti. Cesara Valentiniana III. sestra Honoria, možkoželna ženska, se njemi za ženo ponudi, ino 'mu rimsko cesarstvo obeča. On ali (450) gre z' neznanom velkoj strahovitnoj vojskoj nad Galio. Kam pride, tam je vse na pobegi, kaj le odbežati more — ino kodkoli je šel, povsod je strašno vkončanje ino opustenje za njim ostalo na veliko lét. Na katalaunskih polah vu Francozkoj ga je pa rimski Aecius tak potukel³⁾, da je mogel pobegniti, ino je šel kak najhujša toča v' Panonio nazaj, ino je en čas tu ostal. Za dve leti gre nad Italio ino nad Rim. Pále zdaj je pri Ptuji, Celji, Lublani, Vogleji ino povsod gladko vse vkončano, Vogleja pa porušena, razderta, druge mésta vunsporoblene ino od ludih zapušene. Proti Rimi pridoč Atila zagleda Papeža Leona njemi proti pridočega, ino glej, Papeža častitnost ino njegove besede zamorejo, da Atila Rim per miri pusteči se z' svojimi vojskami okoli oberne, ino z' svojim mnogim poropom gre v' Panonio nazaj. Gorjé cesarstvom ino kralestvom, da bi Atila še dolgo živel! Ali naskorem ga je svét rešen. On je najmre (454), kader je k' svojim mnogim ženam ino spanjačicam

1) Atila je vavod Hunov, Gotov, Gepidov ino nepreštetljivih drugih množin nemskega ino slovenskega pokolenja, ter bič božji ino kral vseh kralov se zval. On je, potem kak je svojega brata Bleda ob življenje bil djal, krez vse ludstva od Panonie vun do baltskega morja, globoko od Azie ino od črnega morja semvun prék krez hercinske lese kraloval, ino že naprejvzeto imel, vso Europo ino Azio pod se spraviti.

2) Na Kaciani je bukovje, gradiše imenuvano, v' totem je okrogli breždec z' dvojim globokim jarkom obdan. Od totega breždeca se povéda, da je tu negda davno krala Atila grad bil; je pa tudi en kamen tu vunskopan, ker 'ma toti napisek: Ad. Kapellam. In Eremo. Kocian. Attila. Rastra. Metatus. Est. CCCCXXXII. t. j. Pri Kapeli v' pustini Kocian je Atila tabor postavil v' leti 442. Tu so tudi nenavadno velke živinske ino človečke kosti vunskopane.

3) Na obá kraja je 160,000 mertvih ostalo — strašna bitva! — Annegarn, III, 321.

mlado kraljevsko čer si pridjal, ves opijanen pri njoj kervno žilo si pretergal, ino tak v' svoji kervi se zalejal toti, ker je prejd za celo morje človečke kervi preli. Njegovo mertvo truplo je v' zlato, tota v' sreberno, ino obej, v' železno trugo djano. Konjska oprava, orožje ino drage reči so k'njemi pokopane, ino vsi pokopiči per grobi vmorjeni, da se nebi znalo, gde je hunski junak Atila pokopan¹⁾.

Atilovi sinovje so ne bili tistega vitežtva, ne tiste podobnosti ino ognjene segurnosti, kak njih grozen oča, so se tudi med sobom razbratili, pipajoči se za kralovanje. To je strašnim množinam pod Atilovo težko oblast verženih ludstvih bila prilika, toto merzečo ino zuperno oblast potrėti, ino k' svoji prejdnji sloboščini nazaj se povernoti, je pa prejd, kak so to zamogli, na panonskih ravnica tako strahovitno klanje bilo, da je kervi po zemli le teklo ino truplo pri trupli ležalo²⁾. Naj hujša bitva je bila pri dolno-, ali maloštajerski vodi Polana³⁾. Najmočné so se Gotovje držali, ino so po skončanji ino razzegnánji Hunov se poleg Slovincov po vsaj Panonii, tak ali tudi po naši Štajerski naselno razširli. Tak so tedaj nemški ino slovenski rodovje sami svoji postali ino si svoje lastne poglavare izbrali. Gotovje pa, še več boja želeči, so z' Panonio ne zadovolni, oni se zdignejo, ino grejo eni nad rimsko, drugi nad carigradsko cesarstvo, v' Panonio ino Noriko pa se Ranovje (Rugovje) naselijo, tudi Herulovje ino Scirovje⁴⁾. Tečas rimski cesar Valentinian III. vmerje, ino rugosko — herulsko — scirski močen kral Odoacer si Italio posvoji, rimskega zadnjega cesara Romula Augustula pa v' grad zapre⁵⁾. — Tak je tedaj zdaj sterta ta čudovitna rimska oblast, ino Odoacer je rimski kral. —

Odoacer se Rimlanom dopadne, on njim pustí njihove postave ino njihovo katoliško vero; če ravno je on Arianec. On perbojuje Sicilio, ino svojo rimsko kraljestvo do Dunaje nategne. Odoacer je ali tudi bil krez našo Štajersko poglavar. Ravno on je pa tudi vse Rimlane ali Latine v' Italio nazaj pozval ino zapovedal, nje spoloviti ino v' Italio pergnati. Rimlani na toto zapoved strašno jezni, vkončajo, prejd kak odidejo, vse njiva ino stane. Z' njih odidenjom so panonsko-noričanske mésta Noreja, Idunum, Murela, Viana, Celeja,

¹⁾ Lehrb. d. neuern Staatengesch. (1825) I., 44.

²⁾ Steierm. Ztschr. (1826) VII., 31. Wien u. s. Landesfürsten. I, 28. ino dr.

³⁾ Je to Polana pri Pohorji zvon Marburga?

⁴⁾ Ranovje ali Rugovje so bili Slovenci ino Nemci vkup, so svojo ime meli od osrédka Rügen (Rana). Herulovje ino Scirovje so pa bili nemškega roda.

⁵⁾ Romulus Augustulus, sin vajvoda Oréstes, je tak kak njegova mati ino njegov glasovit dedek Romulus, no Ptuji rojen.

Petovio i. dr. zgubile svoje rimske stanovnike, ino kaj je tu ostalo, so bili Slovenci ino Nemci. Odoacer je lpa samih trinajst lét rimsko kralestvo imel. Gotoski Teodorik je najpre na povizanje carigradskega cesara Cenona iz Srema se zdignol ino nad njega šel. Kak je njega v' treh bitvah bil premagal, ga je (493) vmoril, ino je on se za rimskega krala postavil.

Teodorik, zdaj ali rimski kral, ino tudi naše štajerske zemle poglavar, je, od pametnih ino pravičnih svitnikov ravnana, za našo Štajersko bil kak prijatelno sunce po mnogih hudih nevihtah. On je kak Probus skerbel za nje zupet oživljenje. On je zvuške nemirne ludstva odbil ino odvernil; on je modre ino hasnovite postave vundal, ino na njih zderžanje ostro gledal; on je gospodskam prepovedal, podložnike v' stiski meti, on je stare deželniķe ali stanovnike z' novimi prinaselniki zjedinił, ino tudi naši štajerski zemli spravil mir odznotra, mir odzyuna. Ali kak je toti lubi kral (526) bil vmerl, je za dragi mir tudi djano bilo, ino prejdne praske no nevihte so se ponovile. Carigradski cesar Justinian I., rojen Slovenec iz Ilirov, je najpre zrok najšel, vojsko v' Italio poslati, ino tota je z' pripomaganjom nemških Longobardov zadnič Gote preobladala. Tečas je Justinian Panonio si posvojil, ino njo Longobardom za naselbine dal ino njim rekel, meje njegove dezele od tote strani braniti. Ali Longobardi, prez dopadenja do lepega mira ino lepe Panonie, so z' Ilirmi neprehanjo se bojuvali, požgajoči njim stane, spomoreči njim ljudi, posramuvajoči njim ženske, odpelajoči njim ludstvo ino čréde ino vse drage reči. Toti divji Nemci, le na porop ino boj navajeni, da so prejd Italio si bili nagledali, so volo do nje dobili, ino se zato tudi zred Herulmi tá odpravljali. — Tečas so živinski *) Avari do dolnje Dunaje semgor se perginali, ino so od carigradskega cesara terjali orožje, šace ino deželo, ter se le ravno v' Panonio spravljali. Longobardi tedaj, prejd kak so odtod odišli, se z' Avarmi za Panonio pogodijo, pa tak, da če Longobardi svojo naprejvzetje v' Italii nebi mogli vunspelati, bi Avari zupet mogli odstopiti. Avar to obľubi ino tak prisegne: „Če prelomim mojo prisego, tak naj jaz ino do zadnjega vso mojo ludstvo prejde skuz meč; vse nebesa ino ogen kakti njih božanstvo naj padnejo na naše glave, naj se gore ino lesovje poderejo na nas, naj se Sava proti naturalski postavi k' svoji zvirovčini oberne, ino nje jezni valovje naj požrejo nas!“ — Potem Longobardi odidejo, ino strašno razbijajoči vkončajo, kod grejo, vse tak, da je povsod tožna pustina za njimi: ludje grejo celo na malo, ino še toti rédko natorjeni celo oddivjajo, keršanski Mešniki preminejo vsi, njiva z' drevjom zarasejo, pripravka nega namer za velko silo, mésta so od vseh stanovnikov zapušene, zi-

*) tak nje vsi spisateli imenujejo.

dine, kaj njih ne razderejo, od sam sebe razpadnejo. Samo Slovenci so še per vseh totih bojih, razbijanjih ino vkončanjih najbolj v svojih odnegdašnjih nastanestvah se obdržali. ¹⁾ — Longobardi v Italii dobijo, kaj so želeli, ino si tam stalno kraljestvo vravnajo.

Zdaj se Avari, ker so dozday bol med Tisoj, Tatrami ino Dunajoj naseljeni, z' ognjom ino mečom strahovitno duže dale okoli segali, ino vse slovenske rode med sobom ino okol no okoli sebe pod svojo derečo oblast zmetali, se po Panonii, ino tak ali tudi po naši Štajerski razprestrejo. Tak morejo tudi panonsko-noričanski Slovenci v' strašen avarski jarem. Toti grézni ino grozni Avari, zdaj z' telkimi slovenskimi rodmi strašno pomnoženi, okol ino okol delajo strah: Turinge persilijo, da njim morejo dati sočivo, ovce ino goveda; oni si podveržejo Slovence v' Českoj, Moravskoj ino Lužničkoj; oni v' Carigradi napravijo silo, da se njim od tam sem more vsako leto 80.000 zlatov dati; starigradska cesara Maurikios ino Fokas sta si v' trepečem strahi pred Avarmi, cesar Heraklius nje viditi more, kak njemi carigradske predmésta opleni, on more čuti, da bodo Bizantinci mogli v' Azio oditi, on more gledati, kak njemi 270.000 vlovlenih v' Panonio odeženejo; mnogi slovenski rodovje kre Dunaje, Tise, Save ino Drave morejo avarskemi močnemi Kani Bajani na očno mignenje pokorni biti.

Toti vbogi Slovenci so na vsakem boji z' množinoj svojih ljudi mogli naprej iti, ino prvi se z' sovražnikom prijeti, oni so mogli najhujše bitve vnderžati, Avarje so pa odzaja ležali, jeli ino pili. Slovenci so mogli od Avarov se pustiti prestaviti, kam se njim je zdelo, ino per najmenši protivnosti si pustiti vesnice požgati, setva ino njiva si vkončati. Toti od vseh divjakov najdivješi Avarje so imeli velke, na mile duge, z' zemloj noterzaježene oplote, vare imenuvane ²⁾. V' totih so se, doklam je vremen dopustilo, pod golim nebom na živinskih kožah v' poživinski loterni, pijanosti ino drugih gerdobah kotali ³⁾. Mést so ne terpeli, za tega volo so, kaj je drugim divjakom od mést ali cirkvih prekostalo, vse porušili ino razderli, ter tote razdertine Slovencom za stan pustili. Med njihovimi vari so Slovenci tudi vesnice smeli meti. Iz totih varov so le na čase vun šli na zverjadistrelbo ali na porop k' drugim ljudstvam, kerim so zernje, živino ino ljudi sporopali ino z' sobom vzeli. Z' takšimi pročvzetimi ter z' vlovlenimi ludmi so Avarje nesmilno delali: ženske so k' vozom

¹⁾ Schafarik Gesch. d. slaw. Sprache u. Literat. (1826) str. 8. — Wien u. s. Landesfürsten, I, 43. i. dr.

²⁾ Beseda „var“ še se zdaj v' slovenskih ino madjarskih méstnih ino selskih imenah mnogo najde: varaš, Varaždin, Diakovar, Belovar, Salavar i. t. d.

³⁾ Wien u. s. Landesfürsten. I, 43. i. dr.

zapregli, možki so njim njihov porop pod bitjom (tepenjom) mogli vkupnositi takše teže, kakše se namer živini ne nalagajo. Za kruh so njim samo Slovenci mogli skerbeti, ino še njim velke dače plačuvati, ter nje po zimi per sebi imeti, njim svoj pripravek pustiti potrošiti, ino njim svoje žene ino čeri vnemar prékdati. Iz tega je prišel rod, ker je od avarskih očetov zaveržen, od Slovincov čerten bil, ino se je v' tih 200 létih avarskega gospodstva (568—778) med Slovence tak natoril, da še zdaj se Slovincov najde, od kerih se vidi, da so njihove životnosti. Največ so Slovenci v' zdajni naši Štajerski, Koroški ino Krajski od Avarov mogli prestati¹⁾. V' toti avarski stiski ino sužnosti, v' kakši še ne so Slovenci nigdar ino nigdi bili, so se oni tak preménili ino od svojega pervega poštenja tak zgubili, da so odpotli od vseh, posebno od Nemcov zaverženi ino čerteni bili. To je nje bolelo ino še nje zdaj boli. Oni so avarskega nečloveškega, divjostornega z' sobom djanja od strani svojih merskih avarskih silogospodov se tak navolili, ino tudi navoliti mogli, da so od vseh krajov pomoč, ino tak priliko iskali, totega kervavo obtišečega jarma se rešiti. Začeli so se tedaj drugi Slovenci od gornje Labe (Elbe) ino zatatrskih krajov, kak tudi od dolnje Dunaje semgor k' svojim jednorodnikom v' Ilirio, Panonio ino Noriko, k' Tisi ino Maroši v' zdajno Vogersko, zdol Dunaje v' zdajno Serbsko, k' Savi ino Dravi v' zdajno Bosnio, Dalmacio ino Horvatsko, Krajsko ino Štajersko prinaseluvati. Na toto pomoč operti so tedaj vsi pod avarsko divjo nečlovečjost verženi Slovenci, posebno pa panonsko-noričanski bili pripravleni, le za meč prijeti ino Avare spoklati. —

To je gorutanski teržec Samo²⁾ na svojih teržkih potih vpamet vzel. On se njim ali postavi za prédnjara, ino tote vse nad Avare sopeče Slovence pod svojo zastavo vkupzbere, gre z' njimi nad Avare, ino nje mahom prežene, pokaže per tem tako zvmnost, segurnost ino moč, da ga vsi si za krala izvolijo (623), ino tak si Samo zdaj naredi slovensko kraljestvo po zdajni Štajerski, Krajski, Koroški ino Česki. Ali kumaj so Slovenci pod totim svojim kralom bili sami svoji postali, so že bili v' težki boj zapleteni. Frankoskega krala Dagoberta vojšaki so najmre v' Gorutanskoj ali Karentanii (tak se je zdaj Norika zvala) Slovence vunporopali, Slovenci so pa nje vbili³⁾. Dagobert, ob tem močno razserdjen, pošle

¹⁾ Lehrb. d. neuern Staatengesch. I., 50.

²⁾ Eni Samo za frankoskega kupca vundajo, ino rečejo, da je ne Slovenec bil; tudi ne v' Gorutanii, temuč v' Českoj kraluvati začel. Jaz se, kaj se njegovega imena dotiče, deržim Šafarika, ker reče, da je Samo ime slovensko; kaj pa na njegovo kraljestvo spada, ostanem per totih, kerii poleg našega Anonima rečejo, da je Samo v' naših krajih kraluvati začel.

³⁾ Wartinger Gesch. d. Steierm. str. 29.

preci svojega zlahtnega Franka Sihara k' slovenskimi kralji Samo po zadovolšino. Samo Sihara še le teda pred se pušči, kader je bil po slovensko se oblekel. Zdaj Sihar Samo povele svojega krala naprejpernese, ino da ne dobí pravega odgovora, se začne pretiti, ino reče Samo, da so tote dežele ne njegove, temuč frankoskega krala¹⁾. Če ravno je to Samoa močno razjezlo, je vender rekel: Mi ravno že hočemo z' ludstvom ino z' ludmi frankoskimi kralji podložni biti, če le on tudi z' nami hoče prijateljstvo deržati. Na to Sihar odgovori, da Frankovje, ki so Kristjani ino služebniki božji, nemorejo z' paganskimi psi v' prijateljstvu biti. Samo odgovori: „Mi psi homo vas z' zobmi razčesali, če bote vi služebniki božji proti Bogi storili,“ — ino dá Sihara iz svojega kralovskega grada vunta verči. Na to se (631) kervavi boj začne med Slovenci ino Franki. Dagobert pride z' tremi vojskami Frankov ino Alemanov v' Samovo velko deželo, ino tudi Longobarde pertisne, da od spodnjega kraja nad Slovence perprašijo. Pri Vogastem ali Vogastgradu (kastrum Vogastense²⁾) je največša bitva. Kral Samo z' svojimi Slovenci premaga vse Nemce, njim proč vzeme vse, ino nje iz svojih dežel pretira. Potem Samo gre večkrat nad Nemce, ino se v' svoji oblasti junačko obderží, odbijajoč sploh tak Avare kak Nemce od svojih slovenskih dežel.

Ob totem časi se je pergodilo, da so Bulgari, od Avarov pregnani, pri frankoskem kralji Dagoberti za naselbine prosili. Dagobert Bojuarom ali Bavarom zapové, Bulgare na zimo v' svojo deželo gorvzeti, ino tak njih gre 9000 v' bavarsko zemlo. Ali nečlovečki Nmec Dagobert Bavarom vkaže, Bulgare v' eni noči — vse vbiti —! Tak vbogi Bulgarje tam najdejo smert, gde so za življenje prosili. En sam njihov poglavarič je z' 700^{mi} v' Samovo slovensko deželo vujšel, ino z' totimi dugo tu ostal.

Samo je bil zvumen, močen, vitežki poglavar, on je Slovence iz avarskega sužanstva oslobodil ino nje v' narodni sloboščini obderžal noter do svoje smerti³⁾. Kak je pa on

¹⁾ Da je gotoski kral Vitiges (537) Noriko ino tal Panonie močnim Frankom mogel pustiti, tak Sihar govori od totih dežel, ino Samo ino Sihar sta tote razgovore mogla v' Koroški ali v' naši Štajerski 'meti, tak je ali samov kralovski grad mogel tu biti, kak tudi začetek njegovega kralovanja; kajti znotrenjo-austrianski Slovenci so od Avarov največ terpeli, tu je ali največša nezadovolnost bila ino najprej pomoč potrebna.

²⁾ Toti Vogastgrad je mogel na Koroškem ali v' naši Štajerski biti, najberže je naš Voigtsberg tisto torišo. Samošak na spodnjem plujškem poli, ter Samošina tam blizu, Samobor na Horvatskem blizu Štajera pa tudi spomenejo, da je marebiti tu bil kakšen Samov gradič, tam kakšen terg. i. t. d.

³⁾ Kak so za Rimlanov naše dežele do Dunaje se zvale rimske, ne nemške, tak so za Samoa krala se imenuvale slovenske, ne nemške, če ravno so Frankovje si nje svojili.

(658) bil vmerl, so Slovenci, kak je prejđ pri njih vpelano bilo, se zupet na več rodov pod svoje od njih izbrane vajvode podali ino tak se razklali, tak je tedaj tudi njihova moč se razdjala, slovensko kralestvo je razpalo na male razlomke, kerl več ne so vkupderžali. Tak so tedaj Avari zupet v' našo Štajersko, posebno v' gornjo noter vderli, ino do Anas (Ens) vode vse gladko vunsporopali, vse mésta ino vesnice, vso obdelano zemlo tak na nič djali, da je gornja Štajerska pále griva pustina postala ino počasih z' šumami ino hostami zarasla. Za doljno Štajersko je boljše bilo, zakaj tu so Gorutani še sploh se proti Forjulcom (Friaulcom), Bavarom ino Avarom dobro branili. Ali da so Avari tudi dolsem duže vekšo silo delali, ino Gorutanom drugi slovenski rodovje ne pomagali, so oni mogli Bavare na pomoč zvati, ino so ravno z' tem si svojo koreniko odsekali. Bavari so njim radi na pomoč prišli, so tudi Avare odvernoli; ali za to je gorutanski vajvod Borut (748) mogel nemške Bavare za svoje gospode spoznati, ter njim svojega sina Karasta ali Karata, ino bratovega sina (stričeka) Hotimira (Hetumara) za zastávo dati. Po Borutovi smerti so Bavari njim Karata ino za totim Hotimira za vajvoda poslali. Hotimir je svojega sina Vladuha (Valduha, Waldunga) za vajvoda postavil (769). Proti totem so pa paganski slovenski žlahtniki, celski, slovenjo-grački²⁾ ino mariborski (marburski) se spuntali ino ga pregnali. Spuntanje pa je bavarski vajvod Tasilo II. potišal ino pregnanega Vladuha zupet v' njegovo oblast postavil; slovenski žlahtniki se drugoč sprotivijo, ino Vladuh nje še le prav z' ostrim zamáhom zamore vkrotiti. — Totim slovenskim nepokojom je zadnič frankoski kral ino rimski cesar Karl Veliki (774) konec naredil. On je tudi Avarom moč poterl ino vse drugači spreobernal.

2. Tělo, živeš, obléc, jezik, šege.

Gotovje, Markomani ino nekeri drugi nemški rodovje so bili, kak je že znamlano, velkega, lepega života ino obraza, ter močni ljudje. Longobardi, najstrašneši iz vseh Nemcov, so brado ino lase celo noter v' lice si napelali, dolrezali so si pa lase samo odzaja, ino tak ali čudni bili viditi, če ravno so drugač močnega života bili ino velke zrasti. — Huni so, kak se vekšital od njih zapisano najde, med vsemi najčudneši ljudje, male zrasti, z' globokimi očmi, bregastimi čelami, veterncastimi nogami, ino vu vsem gnusni; ali naš Šafarik nje zagovori ino reče, da so bili kam bol počlovečki, kak njihovi potomci Avari; Huni so tudi z' Slovenci nigdar ne tak delali, kak Avarje. Hunovje so smilenje Slo-

¹⁾ Toti žlahtniki so le samo tam imeli svojo stanje, kak je potlanji Slovenjigradec, ker je še le potli toto ime dobil.

vencem skazali; kader so najprej Gotovje njim njihovega krala Bože zred njegovimi sinmi ino 70 žlahtnimi po nedužno vmorili, so se Hunovje za nje vzeli, ino so Gotom njihovo grozovitnost plačali. Odpotli so se oni Slovenci sploh Hunov deržali ino se ali tudi z' njimi vtrupluvali. Za tega volo so one Hunom podveržene Slovence še dugo potli za Hune imeli ¹⁾. Slovenci so pa tudi skoro z' vsemi drugimi ljudstvi bili, z' Rugmi, z' Sarmatmi, z' Nemci, z' Avarmi. Od naših Slovincov pa že tak vémo, kak so se z' gerdimi Avarmi mogli vtrupliti. Slovincov perva životnost se je ali ob totih časih že prece poptujila (v' lucko ali stranjsko vergla). Sarmati so zdaj ne več bili oni starodavni od Medov ino Perziancov izidoči, kak prej; zdajni Sarmati so bili zmés Slovincov, Nemcov, Litvanov, Finov, Turkov ino Mongolov, ino so ali namer ne več Sarmati bili, temuč le za Sarmate zvanj. Bulgarovje, spervega tatarski, potem poslovenčen rod, so bili male postave. Od Avarov je že povedano, kakši so bili, ino se tu le telko še povedati more, da nje mnogi spisateli za Hune imenujejo, ino da so bili od Uralcov.

Kak je za živež v' totih vse poropečih ino vkončajočih časih bilo, si lahko mislimo. Naši Panonci ino Noričani so, kaj njih je ena, pale druga vojska ne spomorila ino odegnala, v' lese ino šume razvujšli. Tam so zupet tak, kak spervkonca, le od tega mogli živeti, kaj so dobili ino najšli. To je pa včasih samo tečas bilo, doklam je strašna nevihta ne dale se gnala, teda pa so na svoje pogoriša šli nazaj, ino si počasih omagali. Skoro vsi tedašni ljudje so od terdih ino božno napravlenih hran živeli, Huni pa od sirovega mesa, poživinski Avari so tudi po živinsko živeli ²⁾.

Obléč je per naših Panoncih ino Noričanih bil per enih rimlanski, per drugih nemško — per tretjih slovensko-narodni, per Hunih ino Avarih pa še iztočno prosti. Preštimatejši ino bogatejši so se tak po rimlansko nosili. Rimlanski obléč je počasih zred Rimlani se zgubil ino je namesto tótega frankoski začel navaden postajati, posebno per Nemcih. Frankoski obléč je pa bil: Noge, bedre ino ledovje so si z' vdelanimi kožami ali z' kerznom omotali, krez persa so imeli maternčnjak. Iz tega so potli nastale nogavice (štunfe), hlače, persleki. Od totih oblačil so Rimlani nič ne imeli. Tudi Slovenci so, kak vse frankosko, tak njihove oblačila čertili, ino na svoj narodni obléč terdno deržali; Samo je Sihara v' njegovem frankoskem obléči namer ne pred se pustil, po slovensko se je mogel obléči ³⁾. Naših Dolencov, ter Hor-

¹⁾ Slowanske starožitn. str. 270.

²⁾ Per Slovincih se je še ob Atilovem časi najbol proso ino med najšel. Slow. starožitn. str. 251.

³⁾ Kak se v' podobi najde, je imel na glavi kapo odspodi z kerznom obkroženo, oblečeno pa dugo srajco do kolen, prek do kolen suknjič takšni, kak so ilirske surke, obute 'ma opanjke, na srédi je prepasan. Samovi ljudje imajo ravne takše kape, pa duge lasi, dugi obléč, ter opanjke.

vatov, vogerskih ino drugih Slovincov navadno prosto oblačilo je beržčas še z' onim starinskim negdašnjim slovenskim oblécom prece jednako, če ravno se naši Goričani, ter Korošci ino Krajnci že od nepomnenja po frankosko ali po nemško nosijo. Longobardi so namesto blač nosili košnate platnene njenjke z' širokimi pisanimi podmeti. Hunovje ino Avari so pa še se v' živinske kože oblačli, ino so totega smerdečega oblačila ne 'z sebe djali, dok' je ne sperhnelo na njih. Rugovje so se v' kerzno oblačli, Bulgarje pa so imeli prosti debeloplatneni, z' vse sorte sméšnimi lepoticami nadjani obléc.

Jezik so naši Panonci ino Noričani govorili svoj slovenski, ter še tudi latinski i. t. d. Ali kader so stranske ljudstva naše kraje bile prevlekle ino so Latini mogli odtod oditi, je látinski jezik zamuknil, ino govorilo se je slovensko po večih zgovorih, ter gotosko, alemansko, longobardsko, hunsko, avarsko. Kakša je longobardska nemšina bila, nemorem nič povedati, od gotoske ino alemanske pa imamo iz totih časov že nekere zaznamlanja; tak tudi od slovenskega jezika iz totih časov svedočijo tri v' Monahii (München) najdene pisma najberže od enega Misionara.

Od totih pisem samo začetek ino konec sem postavim:

Pervo: „Glagolite ponaz redka zlouveza: Bofe gozpodi miloztiuvi, otze bofe, tebe izpovuede vuez moi greh — — —
— Pridete otza moga izvoulieni, primete vuecfni vuezelle, i vuecfni fivout. Efev iezt ugotoulieno, iz uueka v' uuek. Amen.“

Drugo: „Ecce (ako) bi dedt naf nezegrefil — — — — iim izpovvedni bodete grechov vuafih — — —.“

Tretjo: „Jazze zaglagolo zlodeiu, i uzem iego delom — — — — Uchrani me ot uzega zla, i zpazi me vuzem blafe. Amen.“

Iz totih pisem, če ravno se vidi, da je toti, od kerega so, ne rojen Slovenec bil, se pokaže, da je Frizingske (Freising) škofie Mešnik bil ino Misionar pri Slovincih v' Koroškij ali Krajnskoj¹⁾.

Najstariše panonsko-slovenske imena mescov so: 1. Prosinec (Januar), od besede prositi, tak se toti mesec še zdaj pri nas zove; 2. Sječen (Februar), od besede sekati, to je naš Sécen (tudi Svičan); 3. Suhij (Marcius), naš Sušec; 4. Berezozol, od breze, kera zdaj mezgo dá, naš mali Traven (April); 5. Traven (Majus), naš velki Traven; 6. Izok (Juni) — naš Rožencvét ali Ivanjščak; 7. Červen (Juli), od besede červ, naš mali Serpan ali Jakoplensčak; 8. Zarjev (August), od besede zaerjuti, kader se jeleni gonijo, naš velki Serpan ali Velkomešnjak; 9. Rjujen (September), od one besede, kak prejdnji, naš Miholsčak; 10. Listopad

¹⁾ Dobrowsky „Slovanka“ I, 249.

(Oktober), naš Bratvin? 11. Gruden (November), naš Listopad; 12. Studenij (December), naš Gruden. —

Od gotoskega jezika imamo tu njihov Očanaš, ker se tak moli: „Atta unsar, thu in himina. Weirhni namo thein. Quimai thiudinassus theins. Wairthai wilja theins, swe in himina iak ana airthai. Hlaif unserana thana sinleinan gif uns himmadaga. Jah aslet uns thalei skulans sijaima, swasive jah weis asletam thaim skulam usaraim. Jah ni briggais uns in fraistubnjai, ak lausei uns af thama ubilin. Amen.“ —

Aleman i so pa Očanaš tak molili: „Fatter unseer, thu pist in himile. Wihi namun dinan. Queme rihi din. Werde willo din so in himile, so sa in erdu. Prooth unseer emezhic kip uns hiutu. Oblaz uns sculdi unseero, so wir oblasen uns sculdiken. Enti ni junsih firleti in khorunka, us erlosi unsih fona ubili. Amen.“¹⁾

Iz tega se vidi, kak ródi ino nevgljajen je teda bil nemški jezik, je pa tudi znati, da so Gotovje med svojo nemšinoj slovenske besede imeli: klaif (hleb); slovensko merzeti, got. marjan; slov. klik, kličanje, got. klismo; slov. djerka, got. thairko; slov. smokva, smoka (figa), got. smakka; slov. knez, got. kuniggs; slov. kotel, got. katils; slov. vari (stanje), got. vari; slov. vitez (premagavec), got. vithings; slov. hvila (mora), got. hveila; slov. meč, got. mekis; slov. orožje (orožje), got. arhous i. v. dr.

Od staro-sarmatskega jezika samo nekere besede ino imena zamorem tu sem postaviti: bugor, mediansko ino perzko gur (pokopališe); djej, perzijsko div (vitez); bohatyr, perz. behâder (junak); sobaka, perz. spako; smerd, perz. merd (mož); choroš (dober), perz. chos; ambar (gramerium), perz. anbar; buza (pitvina od rižkaše), perz. buze; čertok (spalnica), perz. čartak; topor, perz. tabar — imena: Arzaces, Vadapaces, Dadaces, Badaces, mediansk. perz. Arbaces, Barsaces; Amnagos, Abragos, Mazagos; Ariofarnes, Setafarnes, med. i. perz. Datafarnes, Tissafernes; Banadaspus, med. i. perz. Astaspes, Zariaspes, Hystapes; Beurgos, Urgi (ludstvo), Aspurgos (mesto); Bages, perz. Bageos; Farzeos, perz. Farziris; Abragos, perz. Abradates, Abrokomas; Ammius, Babaj, Beuga, Kandaks, Fragiledus, Peria, Rasparasanus, Rumo, Sangibanus, Saragosius, Sarus, Tasius Taxgatao i. t. d.²⁾

Od hunskega ino avarskega jezika vjednako le ene besede sem postavim: Attila, avarsko Adilla; Budak, avarsk. Budach; Ellak, avar. Ellak; Dingitsik, avar. Dingačik; Eskam, avar. Eska; Balamir, avar. Balamir; Almus, avar. Ar-

¹⁾ Annegarn — že prejdi rečen. IV., 5 — 6.

²⁾ Iz totih beséd ino iz tega, kaj je že prej od Sarmatov rečeno, naj oni, ker i so Sarmate za same Slovence ozvali, sodijo, kak neresnično je njihovo izrečenje; naj pa tudi berejo slowansk. starožitn. od str. 274 do 304.

mus; Leel, avar. Leel; Solta, Bleda, Beled, avar. Beled (vojvod) i. t. d.¹⁾

Šege ino navade je skoro vsakši narod imel svoje. Naši domači ljudje, da so se zveksinom pagani bili, ali zupet pagani postali, so svoje stare že prejdi popisane šege ino navade imeli, ino nje še dolgo potli, kak so že na Kristjanstvo keršeni bili, obderžali. Stara navada je pri njih bila, da so pri sváji za mejê svedoštvo dali, kos zemle (trate) ali trave nad glavoj deržec²⁾; pri njih je bila navada, da so njihovi žlahtniki več žen imeli, ino tudi za tega volo ne hteli k' Keršanstvu perstopiti. Slovenski kral Samo si je dvanajst Slovenk za žene vzel, ino je z' njimi imel 22 sinov ino 15 čeri. Slovencem sta pa tudi dve navadi bile k' nesreči, ja celim rodom na vkončanje. Pervo je pri njih bilo, kaj že Maurikios proti konci šestega stolétja povéda, da so rod med rodom se sploh čertili ino večni prepir imeli med sobom: na mnoge male občine razdeljeni so ne se mogli k' velki deželni visokosti podignoti, ino zato tudi ne se zjediniti na močno brambo proti stranjskim. Drugo je, da so Slovenci sploh prevelko nagnenje k' stranjskonarodnem imeli, ino tak toto na mestah bol štimali, kak svojo lastno. Že Tacitus je povedal, da so Veneti (Slovenci se z' sarmatskimi posebnostmi nakvasili. Tote dve pregreški Slovincov sta njim bile zrok, da so oni, tak velki narod, tak daleč razširjen, tak lahko od drugih, če ravno slabeših narodov, kakti od Celtov, Skitov, Sarmatov, Gotov, Hunov, Avarov, Kozarov, Bulgarov, v' naših krajih pa od Nemcov ino Madjarov bili preobladani ino stranjskoj oblasti podverženi. To je bil zrok, zakaj so Slovenci od negda sem zavolo med sobom čertenja si rajši zvuške poglavare ino samoderžce od Vagrov, Bulgarov, Frankov i. dr. zvolili, kak bi med sobom zjedinjeni endrugemi se v' pokornost dali; so pa tudi za toto svojo zakrivenje mogli kaj terpeti³⁾. —

Pri Herulih je bila šega, da so nevolne ino stare ludi vbili na dokončanje njihovega terplenja. Žena je pri njih ne smela moža preživeti; obesti se je pri njih bilo kaj navadnega. — Longobardi so iz hubanj vmorjenih ludi pili i. t. v. — Sarmatovje so bili navajeni okoli se tirati ino od popopa, iztiskanja drugih, iz vmarjanja ino odavanja ludi, ne pa iz svojega pripravka živeti i. t. d. — Hunovje so na svojih gnusnih pa poterpečih konjih noč no den sedeči jeli ino pili, tudi na njih spali; oni so igranje za peneze ino za druge drage reči gorečo lubili, ino pri tem endrugega gerdo vkanjuvali; oni so prejdi bili čista neznajoči, ino so ne nič

¹⁾ Gdo nebi že po totih besedah spoznaval, da so Huni ino Avari ene plohê, tote tudi potlanji Madjari?

²⁾ Tota navada je tudi pri Rimlanih ino Nemcih bila.

³⁾ Slowanske starožitn. str. 439.

vedli od pravice, ne od zvéstosti, ne od človečjosti; še le teda, kader so Slovenci njihovi postali, so od totih izvučenost ino človečjost gorvzeli¹⁾. Avarje so bili zapopadek divjosti ino gerdobe.

3. Vojska, orožje.

Gotovje ino drugi nemški rodovje so imeli dvojjo vojsko, eno na boj, drugo samo za branbo. Na branbo je mogel vsaki možki iti, ker je le za to bil. Eden je bil njihov vižar ali kral, ker je pod vižanjem duhovnika nje ravnal, ino tak so pod zastavoj božjoj sovražniki proti šli. Eni so pa tudi večkrat se vkupnapravili, da bi sami boj začeli z' drugimi narodi. To so največkrat mladi, segurni, poropa želni ljudje napravili²⁾. Hunovje so vu velki množini z' divjjo segurnostjo boj začeli, ino zevsoj močjoj se bojuvali, kajti boj je bilo njihovo najpreštimatešo delo, za tega volo je tudi vsakši želel, le na boji smert prijeti, od starosti ali od betega vmreti je pri njih ne poštenja imelo. Na boj je pa njihovo perpravlanje že od detečjih lét se začelo. Narojenemi deteti so brado ino lice z' nžom zderzali, da bi prav postrašni obraz dobilo; njihovi otroci so, namesto v' zibeli, na terdem škiti mogli ležati, ino tak so nje z' merzloj vodoj vmivali, ino nje po dnevi ino po noči na zimo ino vročino devali. Kak so pajbiči eno malo bili gorzrasli, so se že vadili po dva ino dva se tergati ino metati, ter z' orožjom sploh prepasani biti, tudi v' spanji; vadili so se po zidih ino pečinah gorpleziti; vučili so se plavati i. t. v. Mladenči so se mogli vučiti, v' bojnem redi stati ino se obernoti, za vojskoj dirjati, máhom v' begaj, pa máhom nazaj poderknoti, za zverinoj kakti za sovražnikom se gnati i. t. v. Z' takih mladenčov so že mogli segurni vojsaki biti, ino da so Huni to vero imeli, da, več ker tu ludih vbije, več bo na ovem drugem svéti sužnikov ali slugov imel³⁾, tak je v' njih žela do ludih vmarjanja le gorela. — Sarmati so v' telki množini na boj šli, da, če ravno je zdaj na bojnem toriši se od njihovih mertvih zemla ne vidla, so vender preci pále v' strašni množini to bili, ino se tak močno ino neprehenjano sekali, da je po sto jezér ludih pod njihovimi meči skapalo. Oni so vsigdar imeli več konjenikov, kak péscov. Njihovi pésci so ne velko valali, konjeniki pa so bili tak móčni, da njim je težko bilo doldobiti. Svoje konje so tak imeli navčene, da so tudi na ledi se znali bojuvati. Poznej so tudi njihovi pésci že bili dobri vojsaki. Na boji so eni bili na pol nagi, drugi pa vun ino vun obželezjeni ino

¹⁾ Slowanske starozitn. str. 270.

²⁾ Schütz allgem. Weltgesch. III., 89. i. dr.

³⁾ Der Herzoge und Könige in Hungarn Leben, Regierung und Absterben. Nürnberg 1684. str. 56.

obledrani. — Avarje so, zred drugimi divjaki, na boji bili letočo hitri per prijetji, pa tudi per bežanji, tak, da njih je niše ne mogel dostignoti. Kaj so tu v naših zemlah bili, so več na porop, kak na boj vun šli, na boj so Slovence gnali. — Da so tudi Slovenci dobri ino močni vojšaki bili, vidimo iz tega, da so Avarom najhujše boje mogli vunderžati, ino da je Samo kral z' njimi tak močno se deržal i. t. d.

Orožje so Gotovje ino drugi nemški rodovje še zdaj imeli takšo ino malo drugačičšo, kak prej. Huni so imeli napersnjak, železno srajco, škit, ter plantav meč, špičasti nož, samojstró, eni še prek vsega tega sirove kožuhe ali smerdeče živinske kože na sebi. Sarmatom je voda k' posebni obrambi bila. Oni so najmre, kader je sovražnik blizu šel, se hitro kakti ribe pad vodo spustili, ino skoz vunsegnoče ceví duške poprimajoči tak pod vodoj skriti čakali, doklam je sovražnik bil mimo odišel, teda so pa mahom z vode vunzeskakali, ino že sovražniki za herbtom bili z' svojimi metal-kami (malimi sulicami), samostrami ino zastrupljenimi strélami. Drugač so tudi imeli čelade, kožne napersnje, meč. Per enih Sarmatih so tudi ženske na boj šle, za tega volo so deklinici včasi po narojenji desne persa vunzežgali. Sarmatovje so nigdar ne prez škita se bojavali. Avarom so njihovi vari bili za obrambo ino skranbo, drugač so pa z' Hunmi jednako oborožjeni bili. —

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Naši Panonci ino Noričani so posebno spervega zveksinom Pagani bili, če ravno so se že povsod med njimi Kristjani znašli'). Kaj je Kristjanstva bilo, je v' narodov preselitji ino z' odegnanjom Latinov preminolo. Slovencom je vse frankosko zuperno bilo, oni so zato tudi keršanske vere od Frankov ne hteli gorvzeti, zosebno njihovi žlahtniki. Toti so za tega volo tudi Kristjane čertili, preganjali ino vmarjali. Njih Mešniki so bili pregnani, ali so z' težkim delom si mogli siromaški živež sami pripravlati. Celo preminolo je pa Keršanstvo v' naši Štajerski še le ne, da je Justinianov vajvod Narzes še (548) Virgilia na Ptuji za škofa postavil, ker je še 558 na voglejskem cirkvenem zbori se kak ptujski škof podpisal. Tudi so frankoski škofi voglejskem Patriarki škofosko oblast ino pravico krez našo Štajersko pročjemali, ino zato v' Celji škofa za Slovence postavili. Celski škof Ivan (587) je za razkolnika imenuvan. —

Gotovje so, kak že vémo, bili Arianci, tak tudi Rugovje. — Longobardi so eni bili Arianci, eni pa še Pa-

5) Naš slovenski zleženik sv. Jeronim ja sam reče, da je sv. pismo (Psalter) od njega prestavljeno, prej svojega jezika ludem dal, Jana Kolara Čestopis (v' Pešti 1843) str. 21.

gani, toti so kozjo glavo z' pesmami, plesom ino naklanjanjom častili. — Herulovje, grozni Pagani, so svojim Bogovom ludi ofruvali. — Hunovje so imeli njim jednako paganstvo, kero dogodivšinski spisateli za kervavo neumnost imenujejo. — Tak se od Avarov, njihovih pokolencov, nemore drugo misliti. — Po totih divjakih je zadnič Keršanstvo v' naših krajih tak na nič prišlo, da je ne bilo nigdi več ene cirkve, ne več škofa na Ptuji, ne v' Celji. So ravno potli nemški ali frankoski škofi na čase sem prišli, Slovencom ino Avarom Evangelja predgat, pa z' malim haskom. Tak je na sred sedmega stolétja Utrehtski škof sv. Amand do Dunaje, ino prék nje prišel v' deželo Slovincov¹⁾. Tu je on od enega do drugega kraja idoč od Kristusa predgal, ali njih malo najšel, ker bi bili na njega poslušali²⁾.

Krez osemdeset lét pride sv. Ropert, potlanji prvi soligradski škof, v' deželo Slovincov ino Avarov, predga Keršanstvo v' Gorutani ino Panonii, že z' vekšim haskom. Ali prav vkorenjuvati se je Keršanstvo per naših Slovincih še le teda začelo, kader so toti kraji za slovenskega vajvoda Boruta pod frankosko ali bavarsko oblast prišli, ino sta Karast ino Hotimir (Hetumar) na Borutovo prošnjo v' Bavarskoj v' keršanski veri podvučena, potli gorutanska vajvoda postala, ino si za to vso skerb vzela. Onedva sta, na zahvalo od Slovincov zupet najdenih železnih rud v' gornjem Štajeri³⁾ dala v' Lamprehti eno, ter v' železnih rudah (zdajnem Eisenerz) eno cirkev postaviti. Železnorudska je bila kerstna cirkev imenuvana. Hotimir je k' tedašnjemi soligradskemi škofi sv. Virgilii moži poslal z' prošnjo, da bi v' njegovo deželo prišel, ter Mešnike sem poslal, ker bi slovensko ludstvo v' keršanski veri podvučili ino nje pokristjanli. Virgil na to slovenske mladenče iz Gorutanskega ino tak ali tudi iz naše Štajerske gorvzeme, nje dá za keršanske vučenike podvučiti, ino tak nje z' Modestom pošle na Slovensko. Toti so tedaj Slovencom po slovensko predgali resnice keršanske vere, ino zato tudi v' svojem apoštolskem deli tak naprejudvali, da je prosto ludstvo skoro vso keršansko postalo. Modest je z' svojimi Mešniki 17,000 Slovincov na keršansko vero obrnil, on je bil prvi gorutanski škof pri Velkigospé (zdajnem Maria Sal), ino je tudi tam pokopan.

Ali če ravno je prostih Slovincov se telko na keršansko vero obrnilo, so vender njihovi žlahtniki tote vere, kera

¹⁾ Tota dežela Slovincov je bila zdajna zdoldunajska (desnodunajska) Rakoska, naša gornja Štajerska, ter Koroska (Klein, Geschichte d. Christenth. in Oesterr. u. Steierm. I.) Tota dežela se je ali zvala slovenska, ne nemška. Še v' devetem stolétji se enski (aniski) dol zove „in parte Sclavatorum,“ t. j. v' deželi Slovincov.

²⁾ Amand je berčas terdi Nemeč bil, Slovinci pa so ne nemški, ne latinski razmeli.

³⁾ Wartinger, prejdi rečen, str. 32 i. dr.

ne dopusti več žen imeti, ne dopusti sužanstva ne oplenenja ali poropstva, ne hteli gorvzeti, néti kaj znati od nje. Toti so tedaj tak dolgo vertali, da je za vere volo boj nastal. Marburški, celski, slovenjogrački ino drugi slovenski žlahtniki so keršanske svoje podložnike tak hudo 'meli ino njim telko zadeli, da so toti svojemi deželskemi poglavari Hotimiri se mogli pertožiti, kak se njim godí. Hotimir ali gre z' vojskoj nad nje, forjulski vajvod Peter 'mu pomaga. Onedva žlahtnike vkrotita, ali 6000 Slovincov je vmorjenih ino 900 vjetih. V' totih nemirih so vsi Mešniki iz dežele odišli; Virgil pošle druge, pále toti odidejo. Kader je potem Vladuh za Mešnike bil prosil, ino nje tudi dobil, so toti tudi žlahtnike opominjali, da bi keršanski postali; ali ravno zato je zupet spuntanje nastalo. Slovenjogrački, celski, marburški ino drugi žlahtniki, Drodor, Drako, nek' Samo, Aurel so se v' Marburgi vkupzbrali ino so vajvodi Vladuhi vojsko proti postavili. Vladuh gre z' 12,000 vojske nad nje, per Belaki 600 puntarskih vloví, te druge pa razplodi, tudi Aurel je z' 400^{mi} vloven.

Per totih za vere volo spuntanjih so *se vse groznosti storile, kakše se le zmisliti morejo, najhujše pri Marburgi, Celji ino Slovenjemgradci. Veliko jezér ludi je spomorjenih, Mešniki so bili pregnani, keršanski Slovenci grozovitno trapleni. Materam so otroke od zizka proč zderli, nje zadernóli ino v' ogen zmetali. Dekličí ino žene so k' soham pervezali, ino živim čreva vunvlači i. t. d.). Ino da so marburški, celski ino slovenjogrački žlahtniki, iz vseh najhujši ino od Vladuha že premagani, še se izdaj ne podali, temuč njemi celo za življenje šli, je on njim dal roke odsekati, nose ino vuha odrezati, bedre vkupzdrobiti, ino ovo truplo v' mužo verči. Le tak, ino ne drugači je Vladuh zamogel slovenske žlahtnike strahovati ino med slovenskim ludstvom mir narediti. Toto ludstvo je pa on potem zeysem perzadenjom na keršansko vero spravlal. Da pa še so drugi slovenski žlahtniki le Pagani ostali, je en njihov vajvod Ingo enkrat vse pokristjanene Slovence k' sebi na obed povabil, ino je nje k' svoji mizi vzel, da so jeli ino iz zlatih posodbih pili, njihovi žlahtniki so pa vuni mogli sedeti, ino se njim je kruh, meso ino vino v' prostih lončenih posodbah naprej dalo, prez vsake druge postrežbe. To se je žlahtnikom močno zamerilo, ali rečeno je njim, da oni, kajti so ne keršeni, ne slišijo k' Novorojenim. Na to se njih je veliko dalo kerstiti. — Tak so tedaj pá tudi cirkve nastale: Bile sta dve gori rečeni cirkvi lambrehtska ino železnorudna (712), bila je cirkev na Ptuji (785), bila je cirkev v' Celji (698); so pa tudi drugdi že mogle cirkve biti, da je Hotimir Virgilia prosil,

1) Aq. Jul. Cesar Staat- u. Kirchengesch. d. Herzogthums Steierm. I., 309.

da bi v' njegovo deželo prišel Mešnikov ino cirkvih žegnavat, ino da je tudi sv. Ropert tu več cirkvih žegnal ').

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

V' totem strašnem premenjenju so naši Panonci ino Noričani imeli mnoge gospodske, pa nijedne gospodske. Rimlani so njim poslali pospodske, Gotovje so njim dali gospodske, Hunovje, Rugovje, Longobardi, Avarje pospodske, pa vse le samo na pobiranje dače, na slečenje naših ludi, na vse poprék vkončanje, za pravico ino dober red je pa ne bilo gospodske, razvun za rimskega krala Teodorika. Za tega volo je pa tudi za podložnike v' totih časih strašno hudo bilo, podložniki so ne drugo bili kak sužniki, z' totimi so njih gospodje delali, kak so hteli, k' najtežišem deli so nje napregli, ino nje z' bitjom po nečlovečko perganjali, njim malo ino slabo jesti dali, nič njim svojega 'meti pustili, so nje, kak se njim je zdelo, drugim odali, ali ovači dali, ali nje vbili. Gotovje so imeli, kak prej Rimlani, pušenjake (Lassen, Freigelassene). Toti so že bol slobodni bili, so tudi smeli kaj svojega imeti pod odračunenjom davke ino dače. Podložnikom pa tak kak gospodskam je v' prirazbijanji zvujskih divjakov ne drugo kaj ostalo, kak prazna zemla, ino še toto so mogli pustiti. Ludje so tedaj na čase ne vedli, jel še imajo kako lastinstvo ali ne, ino še to, kaj so v' lastino imeli, je z' davkami ino dačami tak obteženo bilo, da je lastniki namer živež ne ostal, se 'mu je tudi proč vzelo, kaj je ne proti pojel. Samo za krala Teodorika je za vse boljše bilo. On je tretji tal obdelane ali perbojuvane zemle svojim ludstvam v' lastinstvo pustil, ino je podložnike v' svojo obrambo vzelo.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Kader je rimska oblast ino njihov red na konec šel, ino so zvujske ludstva nekaj že prej v' rimske dežele semnoter spušene, druge pa od sam sebe se sem pergale, se je obdelanje zemle zaperlo, samo edni, zosebno Slovenci so še včasih z' obdelanjom zemle ludem živež perpravljali. Vandalje, Longobardi ino vsi drugi Nemci, razvun Gotov, so od tega nič ne hteli znati, Hunovje ino Avari pa že celo ne.

Slovinci, tak ti od negda tu stanuvajoči'), kak ti na novo sem naseljeni, so, kader je bol mir postal, se po vsoj naši Štajerski razprestranili, ino povsod, gde so le tako zemlo najšli, njo obdelali ino obrodovitali'), vso od razbojnih nemškega ino hunskega pokolenja ludstvih poklačeno ino zbito njivnost zupet obudili ino oživeli, ino tak ali bili jedini dobrotniki naše Štajerske, kera je zdaj telko sovražnikov ino nesmilnih potučencov mela. Zosebno so za rimskega krala Teodorika ne samo njiva se povsod delale, temuč tudi gorice po mnogih krajih se zasajale, je veliko živine se redilo, drevja se nasadlo i. t. d. V' nekih goricah še zdaj sladko grozdje beremo, kere so že teda začete, na dostih njivah še zdaj žnjemo, kere so že teda nastale. Ravno zato pa, da so Slovenci tak radi živino si redili ino zemlo obdelavali, so druge ludstva si bodigda k' njim prišle po porop. Nemški spisateli zato sami rečejo, „da so Slovenci ne nigdar tak razbojni ino poropni bili, kak Nemci, temuč mir lubili, radi zemlo obdelavali ino veliko živine si redili, so nje lahko druge ludstva pod se dobile — nijedno ludsvo pa se je nad njimi ne tak zagrésilo, kak Nemci.“ (Herder.) —

Kak je pa obdelanje zemle v' narodov spremlenji na čase celo se vstavilo, tak so tote grozovitne razbojnosti tudi družbinsko ino hižno življenje na mestah celo razbile: eni so vlovleni ino odegnani, drugi so, če so le mogli, spovujšili ino se razzgubili, mnogo njih je pa tak na mesti spomorjenih, zadnič prék 'no prék glad ino pomor to velko nadlogo do verha nesmilne réve dožene. Ino če so ravno po vtihnenji razbojnega vihera se ljudje pále vkupziskali, so le kam redšiši bili, ino se le po časih zupet pomnožiti, ter bol vdružbiti zamogli. — Hunovje, od hižnega vdružbenja nič znajoči ne so imeli, ne terpeli vesnic, ne mést, ne hramov ali hiž, oni so v' priprostih bajatah ali hlevih se zderžavali, ino le vun šli na razdiranje hižnega življenja drugih ludstvih. Vender je pa njihov kral Atila v' Panonii (kak vekšital menijo)

1) Da so Slovenci zred drugimi ludstvi že od negdašne starodavnosti tu stanovali, je že prejdi v' prvem preteki rečeno, kak tudi že povedano, da so Sarmatje ino Slovenci ne eno, temuč dvojo ludstvo. Tu že samo povem, kaj moder, vučen Lelevel v' Šafarikovih slovanskih starožitnostih na 305ti strani od tega govori: „Povéda se, da je narod Sarmatov iz Azie v' Europo se preselivši poznej si ime Slavjanov dal, od slave (časť), kero si je zaslužiti htel. To je zločesto zmisljeno merenje. Tak velik narod, kak je slavjanski (slovenski), ne prihaja od indod, temuč na enem mesti zrase. Njih (Slovincov) prihod se ali prikladno zna v' čase po Noctovi barki postaviti. Sarmatje pa so bili malega števila ludstvo, kero je na konjéh ino na vozih živelo, iz kavkazkih krajev prišlo, v' šegah, zaderžanji, obléci, oboroženji Čerkesom spodobno, kerl še zdaj blizu Kavkaza stanujejo —“ Več od tega najdeš v' slowanskih starožitnostih str. 300, 301 i. t. d.

2) v. Winklern — — — str. 13.

pri Tokaji imel svoj leseni grad, ino okol totega ves iz samih lesenih hramov (hiž) za svoje vikše služebnike¹⁾. Tudi Avarje ne so imeli měst, ne vesnic, ne hiž drugdi kak v' svojih varih, ali med tistimi kake podertine ino razdertine Slovincóm za prebivališe. — Ali za pridnega rimskega krala Teodorika, kader so k' našim štajerskim Slovincóm tudi Gotovje nazaj prišli, je vse se podignilo, kaj je na vekšo vérédenje družbinskega ino hižnega življenja. Iz podertin ino razdertin prejdnjih tergov, pristav ino měst so zupet nastali tergi, pristave ino mesta. Kralevske modre postave so družbinskemi ino hižnemi življenji dale poterdjenje ino brambo, med domačimi ino od indod pridočimi mir ino složnost. Vse to so pa grézni Avarje razderli, ino če ravno so Slovence kelko telko v' družbah pustili, so vender njih hižno življenje napravili k' jami vse nadloge, k' strapleni ječi, k' gladujoči temnici, k' zavezi vse grozovitnosti ino nesramnosti. —

Ali, kak prejd, tak so Slovenci potli po dolverženji avarskega sramotnega jarma le hitili terge, mesta ino vesnice, od Avarov vkončane ali od sam sebe razpadjene, zupet staviti ino zidati, kak od njih še zdaj mnoge imena tergov ino měst, vesnic ino gradov svedočijo, kakti Bisterca, drugač ostro tekoča voda, je mnogim vesnicam, enim tergom ino mestam ime dala, kero še zdaj imajo. Nemci so potli 'z Bisterce Feistritz naredli — ravno tak 'z slovenskega Pekel ali Peko — Pekau; 'z Aplence (v' starih lat. pismah „ad ablanza“) — Aflenz; 'z Lipnice — Leibniz; 'z Lubne — Luiben, Leoben; 'z Brézja — Friesach, ter Fresen; 'z Konjic — Gono-witz; 'z Belaka — Villach; 'z Hočja — Kötsch; 'z Susilih — Sausal; 'z Lužnice — Lasniz; 'z Pohorja — Bacher, 'z Čermca — Rotenmann i. t. d.²⁾.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Že za rimskega ladarstva je k' zadnjemi per meštrijah ino teržtvi vse se vstavlati začelo, z' tem več pa še potli v' narodov preselivanji ali sempervihrenji stranjskih divjakov, kerí, razvun svojih za velko silo meštrijah, ne so nikakih znali. Tkalčija, kovačija, kolarstvo ino nekaj malo drugih so bile vse njihove meštrije, njih občinska meštija pa, vse razverči ino vkončati, vse vunspropati ino z' sobom vzeti. V' Atilovem gradi je od vseh krajev sporopano zlato ino srebro, slonokost, žida ino žlahtni kamni divjem pogledi nje-

¹⁾ Stolberg Gesch. d. Relig. Jes. Chr. XVI., 417.

²⁾ Mnoge pravo slovenske imena ne samo vesnic ino tergov, temuč zosebno tudi gor ali planin, rék ino potokov, lesov ali gajov, okolic ino krajev v' srédnoj ino gornjoj Štajerskoj svedočijo od tu bilnosti Slovincov pred Rimlani.

govih Uralcov bila vugodna paša. Tak so Avarje v' svojih velikih oplotih množine sporoplenih dragih réci imeli cele kupe vkupnaloženo. — Od teržtva je per totih ludstvih namer ne misel. — Kaj se je za rimskega krala Teodorika za meštrije ino teržtvo bilo veselo odperlo, so Avari zupet razderli. Še le potem, kak so Slovenci za svojega krala Samoa avarsko krez se oblast bili odbili, so se meštrije zred teržtvom zupet začele. Samo je sam teržec bil, ino je večkrat z' vojšakmi obdan¹⁾ v' tote kraje na teržtvo prišel, gdé so Slovenci v' avarski stiski javkali. Za njegovega krallestva je mešttersko ino teržtvo zapet šlo. Še bol pa je to vse šlo za potlanjih slovenskih vajvodov. Slovenci so teda hrame delali z' lesa, so nje zidali, oni so železne rude v' gornjem Štajeri zupet oddelali, so začeli železo kopati, nje kovati, zlévati, vglajati ino mnogotere lepe réci z' njega delati: oni so sol kopali, mēd kuhali, pivo delali: oni so tkali, šivali i. v. t. — Vse to je dalo blago za teržtvo: tudi obdelana zemla njim je pernesla zernja, vina za odajo. — Penezi so, kaj se je spervega rimskih med ludmi bilo, na rimske ino drugih ludstvih velike dáče odišli, ino po časih tak spreminoli, da se je zupet blago za blago zamenjavalo. Da so tudi Barbári včasí peneze dali delati, se pokaže iz Atilovih srebernih tolarov pod napiskom Akvileje (Vogleje). Drugih pénez je pa, kelko je meni iz knjig znano, zdaj ne bilo, doklam so ne frankoski plehnati penezi prišli.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Že za zadnjih rimskih cesarov je skoro niše več ne za umetnosti ino vučenosti si skerbi vzeli. Tote so ali tudi per naših Panoncih ino Noričanih ne naprejdka imele. potlanji nemški, hunski ino avarski razbojniki ino razbijavci so pa nje tak celo pokopali ino nje tak odplašili, da nam je namer ne gdo zapisal, gda so kere rimsko-pavonske ino noričanske mésta pokončane. Po rimskih kamnih ino penezih iz zemle skopanih le moremo vgonjavati, gdé je bila Murela, Noreja i. dr. Še za krala Teodorika, ker je vender za vse skerben bil, za slovenskega krala Samoa, kak tudi za potlanjih slovenskih vajvodov nemamo kaj od vekših znanjih ali vučenostih naprejpokazati.

Znajdenja iz totih časov so med drugimi zosebno tote: Zvone zlivati je Škof Paulinus vu francozkoj Kampanii (400) znajšel. V' šestem stolétji so zvonovje že v' kloštrih bili. Doklam je ne zvonov bilo, so blanje ali deske imeli vkupzbiti, tote so za svete deske imenuvali. Po totih deskah so tedaj ropotali, kader so ludstvo k' božji službi vkupzvali. Pervi zvonovje so mali bili, ino so na strehi visli; kader so pa vekše

¹⁾ Ob tistih časih so teržci za slobodnosti volo mogli vojšake kre sebe imeti

začeli zlivati, so turne (zvonjake) začeli staviti. — V' šestem stolétji se je pergodilo, da sta dva Meniha iz Kine veliko jajc od židečervov na skrivnem v' svojih votlih palcah v' Europo pernesla, ino sta carigradskemi cesari povedala, kak sta vidla z' židečervmi djati. Toto semspravljenje je potli jezerim ino jezerim dalo delo ino živež. — Ob totih časih je Justiniano-vega vajvoda Belisara¹⁾ v' Rimi glad pertisnil na znajdenje mlinov na kumpah; drugi mlini na potokih so že prej znani bili. — Znajdenje sterménov ter pisékov 'z peretih tudi spada v' tote čase. — V' osmem stolétji so vodene orgle znajdene; tak tudi papir iz pavune (pambola). To so Kinezi znajšli; prej se je papir v' egiptoski Aleksandrii delal 'z listja od dréva Papirus. — V' šestem stolétji je hmel v' Europo pernešen; slive so Slovenci v' narodov preselitji 'z Azie od hvalinskega (kaspiskega) morja sem pernesli. Dinje (malajnaari) so iz dolnje Kalmukoske, tikve ali buče iz aziatske Ruske k' nam pernešene, kutine so iz Gerčke, redkev iz Kine. — V' naši Štajerski je zupetnajdenje železnih rud (712) imenitno. —

Noričani no Panonci!

Resen rimska zdaj oblast,
Vam tak zuperna, gre k' konci,
Že podira se ti hrast,
Hrast, ker z' vejom no ko-
renjom

Segal je po zemli vsaj,
No do neba pod vihrenjom
Je veršič podignil svoj:

Ali, kak po dnevih žgečih
Nebo zdaj se začerni
V' krišom vetrih pervihrečih,
No strahotno že germi;
Tak zdaj vi od straha vroči
Vsi trepeči vidite,
Kakši révi no težkoči
Le začetek dela se.

Kak vužgeče 'z megel stréle
V' hrame dol vrezávajo,
No od težke toče céle
Žitne pola suhe so:
Tak vam narodov zdaj bliski
Vužgali vse stanja so,
No v' kričeči strašni vriski
Vas njih meči párajo.

Zdaj Vandálje, zdaj Go-
tini,

Žvabi no Herulovje,
Zdaj Lombardi so v' množini
Kak zverjad pergнали se;
Zdaj strahotni, grozoviti
Hunovje vihrijo sem.
Gdo zamore zgovoriti
Strah v' razbitji njihovem?

Na Kacjani glej gradiše,
Kero njih kral Atola
Je za zborna 'mel toriše
Svojga ludstva strašnega;
Ja, odtod je kakti vlila
Njeg'va moč se krez ljudi,
Da je zemla se gnojila
Z' kervjo njeg' ve groznosti.

Tu si k' tožnemi spomini
Atola vobrazamo,
Ker naredil je k' pustini
Našo zemlo štajersko,
Ker kervi je dal prelititi,
Kelko v' Muri je vodé,
No zadnič je zadušiti
V' svoji kervi mogel se.

¹⁾ Belisara eni deržijo za Slovenca, telko je znano, da je bil iz Tra-
cie, ino kmetički sin, Stolberg XIX. (1), 36.

Te nevihte strahovite
Zdaj na enkrat vtihnejo,
Černe megle so odbite,
Nebo se je zjasnilo:
Kral Teódorik lubleni
Dá vam mira lubega,
On kak sunčni žar rumeni
K' oživljenji vse ravná.

Zdaj sadijo se gorice,
Njiva se ponavljajo,
Ino pune že ravnice
Od pastirskih pesmih so:
Stavijo se hrami, hiže,
Žnje se silje, bere sad,
Vse se k' dobremi pozdiže,
Kak je temu vsaki rad!

Al' veselje vam ocvéta,
Že obráča se na joč;
Kad' Teódorik gre 'z svéta,
Je vaš mir že pále proč.
Zdaj Avarje strahoviti
Grozno prirazbijajo,
No Slovenci mor' te iti
Že v' sužanstvo njihovo.

Kak živina ste deržani
Nébli nigdi no nigdár,
Neti v' taki jarem djani,
Kak vas dene zdaj Avár:
Kak živina 'mu voziti
Njegov porop morete,
No ste poleg grozno biti:
Kak vam serce joče se!

Ves vaš živež mor' te dati
V' njegov grézni požirak,
V' boj se tá pustiti gnati,
Gdé najhujši pride žlak;
Ter 'mu dati to najdragšo,
Žene, čeri, morete.
Ah, kreznespodobnost vsakšo
Kaj nje znajti more se!

Če ste zdaj več ne ti prvi,
Kak Slovenci 'majo bit',
Tak je od avarske kervi
Ti neveren no zavít:
Ja, avarsko divjo semen
Je med vas nasejano,
Gdé tatinski, zločest plemen
Slavno ime zblatil bo.

Ali ravno v' toti stiski
Vas Kričeče na ves glas
Eden vidi, ker' ga bliski
Jeze vsekajo do vas:
Sámo je, ker ves trepeče,
No po kerem vse gori.
On zdaj vam Slovencom reče:
Nega slavne več kervi?

Sámo ja Slovencom reče:
Kam ste se zamislili,
Kaj vi v' telke ste nesreče
Pustli se potuniti?
Kelko Rimcom, Bizantinom
Vi dežel perdobli ste,
Nemcom, Hunom no Gotinom
Se dali na jezere!

Telki narod, kí kak péska
Ludi 'maš, pa ne si tvoj,
Vsi si tebe kakti scéska
Kalajo na hasek svoj!
Gdo vas bo, če vkupderžite,
Mogel gda obladatai?
V' pol Evropi vi stojite,
Pa ste v' sužnost verženi!

Zdaj Slovincov kerv goreča
Nad Avare zdigne se,
Ja, vsa vojska le praskeča
Z'ostrimmečomgrenad nje:
Tote nagli strah popadne,
Krez endruga vse leti,
Gotov je si vure zadne,
Ker v' begaj se ne spustí.

Tak Avarje so odbiti,
Je poterta njih oblast;
Zdaj slovenski rod slaviti
Prime svojo slavno čast;
Tudi Nemcom, kí so jalni
Že Slovencom za njih moč,
Zdaj slovenski meči stalni
Le odkážejo pojdoč.

Tak Slovencom Sámo spravi
Zemle davno njihove,
V' divji pervenski pušavi
Že od njih posvojene.
Ali Samo je le eden,
Ker Slovence vkupderží,
Ne za totim več nibeden
Tak slavite serčnosti!

ŠTERTI PRETÊK.

Od Karla Velkega do Leopolda markeža.

(800 — 1122.)

Štajerska zemla v' nemških ino madjarskih bojih.

1. Ludstva, ladavci, deželске zgodbe.

Da so gorutanski Slovenci ¹⁾ že bili pod bavarsko, ino skuz toto pod frankosko oblast prišli, ino so Avarje še sploh v' Panonio semnoter vdirali, je frankoski kral Karl Veliki zdaj tudi tu svojo velikost prišel pokazat. Longobardski kral Desider se je z' rimskim Papežom Hadrianom bil razvergel, ino se je proti njemu tak sovražno zadržal, da je Papež Karla na pomoč prosil. Karl pride z' mnogoj ino postrašnoj vojskoj, vzeme Desideri kraljestvo, da njega zred rodbinoj v' kloster zapreči, ino vzeme Italio za posvojeno kraljestvo. Tečas so Bavari od frankoske oblasti se hteli odtergati. Njihov prevzetni ino velkoglavni vajvod Tasilo zato Avare na pomoč zezove. Toti hitro pridejo z' kervizelnimi meči ino groznim požganjom. Z' tem se je bavarsko-gorutanski vajvod Tasil svojim ludstvam tak zameril, da so se njemu skoro vse odpovedale, ino je (788) na smert obsojen. Karl Vel. 'mu je življenje pustil, je ga pa zred otrokmi v' kloster zaperl, ino

¹⁾ Gorutanska ali Karentania se je zdaj večkrat zvala ne samo Koroška, temuč zred njoj tudi Štajerska, Aq. Jul. Cäsar, I. 297.

tak Bavarsko ino Gorutansko pod svojo oblast vzel, ter nje na markežie ali markrapie razdélil.

Zdaj pride vura, kera Avarom njihovo že davno zasluženo plačo obznani, da imajo Noriko ino Panonio, kerivi so više 200 lét mučili ino trapili, na vsigdar zapustiti. Te čas ali, kaj je Karl z' Sasmi (Saksi) imel opraviti, so njegovi vojskovodci Avare dvakrat kervavo odbili, ino njih pri Ibosi na jezere v' Dunajo zegnali, da so tam si svojo po kervi žejo z' vodoj na vsigdar pogasili. Da pa še le ne so hteli se podati, ino so še vu Frankosko na porop (plenjenje) se gnali, je Karl (791) pri Rezni (Regensburg) velko vojsko vkupspravil. Z' totoj je na oba kraja Dunaje šel semdol do réke Ens. Tudi njegov sin Pipin je od Forjula (Friaula) vun z' vojskoj šel nad Avare. Kak je Karl pri Ensi od svojega sina glas dobil, da je on že Avare nazaj zbil, je tudi on nad nje vdaril. Avarov se vse puno z' njihovih varov vun nasiple, so pa skuz pripomoč jeznih Slovencev hitro pregnani. Od tega prestrašeni se pšejo v' svoje vare, tote pa Karl z' svojoj nemškoj ino slovenskoj vojskoj enega za drugim potere, ino razbojnim, grozovitnim Avarom z' tistoj meroj nazaj meri, z' kerój so oni že tak dugo vunmerili: na jezere so spomorjeni, na jezere kak sužni odegnani, drugi pa dol do iztečenja Rabe pod občinskim vkončanjom pregnani. Po tem gre Karl nazaj v' Režno, njegov sin Pipin pa še sedem lét Avare dale preganja. On njim vzeme ino razdere njihov najmočneši var med Dravoj ino Raboj. Tak tudi z' drugimi naredi noter do Tise. Tam on Avarov na jezere spomori, ino tudi njihov Kún najde smert. Tak Pipin dobi množino blaga ino dragih réči, kaj so njih Avari telko časa od vseh krajev vkupnavlekli. Z' tem so se Frankovje zdaj na enkrat z bogatili, tudi rimskemi Papeži je del od tega dan. Vlovleni Avari, če so se pokristjanili, so znali tu ostati¹⁾, drugač pa je Karl njihove kraje dal svojim vojšakom ino na početje kloštrov. Toti Karlovi nemški Frankovje, Duringi, Sasi, Frizi ino Bavari²⁾ med Slovence nasajeni, so zdaj od ene strani Slovence v' naši Štajerski niže dolsem porinoli³⁾, od druge strani pa si nje podsuzili ino podtiranili⁴⁾. Karl je še tudi druge Slovence od Labe (Elbe) ino Odre v' prejd avarske kraje gornzel, od Nemcov pa največ Bavarov. Avari so se poslo-

¹⁾ Od takših tu ostanovših Avarov se znajo eni Slovenci kre Mure biti, kerih obraz, postava ino život ne je slovenski — ino ime Varžeje (Verži) ima pervo slovkó avarsko.

²⁾ Tak še zdaj imamo Frankenberg, Bayerdorf, Bayerwiesen i. t. v., Franjkovci pri Ormoži pa imajo od stare cirkve sv. Franja (Franca), Franc od Uranjsko, ne od Frankov, tak Friesah od Brézja, ne od Frizov svojo ime.

³⁾ Poglej d. Aufmerksame.

⁴⁾ Šafarik Gesch. d. slaw. Sprache und Literat. str. 17, str. 294.

venčili, njih kraji so pa še dolgo potli po njih Avaria se zvali').

Tak je tedaj zdaj Karl Vel. naš štajerski poglavar postal. On je, kak je (800) v' Rimi spuntanje proti Papeži nastalo, se tá podal. Tam Papež njemi Boga molečemi pri polnočnici cesarsko krono na glavo postavi, ino Karl je za rimskega cesara ozvan — je pa tudi že telko pod sobom imel, kak negda Rimlani; kajti že so pod njega bile skoro vse nemške dežele, vsa Francozka ino Italijska, ter Istria, Dalmatinska, Horvatska ino Slavonska, gornja ino dolnja Panonia, Norik, Avaria, tudi Česka ino Moravska. On je skoro do pol stolétja hrabro ino vitežko kraloval. Za svojega naslednika je (813) svojega sina Ludovika odločil, Pipinov sin Bernard je pa italske dežele dobil. Že na leto potli je pa Karl Vel. vmerl.

Ludovik I. še prvo leto svojemi najstaršemi sini Lotari, krez tri léta pa svojemi mlajšemi sini Ludoviki prék da Bavarsko, Avarsko²⁾, Gorutansko, Istrio, Horvatsko ino Slavonsko, tudi obrambo krez Česko ino Moravsko. — Za totega Ludovika, z' pridavkom „Nemškega“, so že velki nemiri nastali. Slovenci, kak so prej iskali avarske krez se oblasti se réšiti, tak se zdaj per vseh njihovih rodih okol ino okoli začne kuhati na perpravljanje, kak bi se iz frankosko-nemškega obtisnega jarma mogli izpreči.

Dolnjopanonski markež Ljudevit (819) naredi začetek. Toti seguren, po sloboščini hlepeči dravosavski vajvod ima velko samosvojo slovensko deželo v' glavi, kak je za krala Samoa bila. On se ali najprejd cesari Ludoviki Pobožnemi potoži, v' kakih stiskah so Slovenci zdaj, ino da je njegova tožba ne oslišana, tak iše, da se z' njegovimi Slavonci ino Horvatmi tudi krajnski ino koroški Slovenci zjedinijo, ino tak on forjulskega vajvoda premaga. Kak je to djano; tedaj še on druge Slovence pod se spravla, ino se prece dolgo per velki slovenski moči obderži; ali da je Slovincov le ne vseh na svojo stran dobil, je zadnič od nemških ino italskih vojskih premagan, v' Serbsko se meknil, ino je tam vmorjen³⁾. Potem doljno- ino gornjopanonska markeža Balderik ino Gerold (826) pustita Bulgare od dolnje Dunaje semgor v' Sremsko ino v' Panonio priti razbijat, sta pa zavolo tega oba-

¹⁾ Avarov zdaj indi nega, kak v' Kavkazkih krajih, po Šafarikovem zemlevidi med Lesgovmi, Osetincmi, Gruzincmi ino Kumycmi.

²⁾ Kak je za Karla Vel. dolnja Štajerska zred Horvatskoj ino Slavonskoj se Slavina zvala, tak je gornjo-izhodni del zred onimi kraji Rakoske ino Vogerske, kere so Avari zapustili, se Avaria imenuval „Kindermann Repertorium etc.“ str. 57.

³⁾ Prof. Richter v' „Beiträge z. Lösung d. Preisfrage d. durchlauchtigsten Erzherzogs Johann etc. I., 39, 40 i. d.“

dva ob markežtvo djana, ino Radbod krez gornjo Panonio postavljen, dolnja Panonia pa je zred Forjulskim štirem markežom prékdana: krez Gorutansko je Hebvain, krez Krajnsko Bruno, krez Forjulsko (Friaul) ino Istrio Eberhard, krez Horvatsko ino Slavonio Salaho postavljen. Radbod ino cesara Ludvika I. sin Ludvik mahneta nad Bulgare, ki so v' naših krajih, posebno pri Ptuji ino Marburgi vse vkončali — ino nje preženeta. —

Ob totih časih je v' starodavni slovenski deželi med Tatrami, Tisoj ino Dunajoj, v' zdajni vogerski zemli se velka slovenska deržava snovati začela, dežela Moravanov ali Moravcov. Toti Moravci, od serbske réke Morava tak imenuvani¹⁾, so svojo deržavo duže dale med gori rečenima vodama ino dol v' Panonio tak nategnoli, da je zdaj že na izhodno ino zahodno se razdelovala²⁾. V' izhodni Moravki je bil Privina, v' zahodni Mojmir njihov vajvod. Da je Privina, od soligradskega Škofa nagovorjen, z' Kristjanmi začel deržati ino frankoske misli biti, so ga njegovi paganski Moravci čertili, ino gatudi z' pomočjo njemi sovražnega Mojmira iz dežele pregnali. Privina, ker je v' bulgarskem preganjanji z' našim Radbodom se spoznal, je z' svojimi (828) k' totemi se vtekel. Ali tu se 'mu je ne dopalo, on je ali z' svojoj družboj k' Bulgarom odišel, odonod pa k' Radomiri (Radmari), horvatskem vajvodi zdol Save. Toti Radomir se je Frankom suprot deržal, je pa od Radboda premagan ino pregnan. Na to se Privina z' svojimi podá k' dravosavskem markeži Salahi. Toti pri cesari Ludoviki Nemškemi zamore, da Privina (836) deržavo kre Drave v' dolnji Panonii³⁾ spervega v' lehenstvo, potli pa v' lastinstvo dobí. Od tote deržave so naši štajerski ino drugi zvnski spisateli edni tak, drugi drugači pisali. Po izvirnem preiskanji najnoviših včuenih se je pa najšlo, da je tota deržava ne bila v' našem Celskem, najmre v' savinskem doli i. t. d., temuč od Blatnega ali blatne jezere (Blattensee) vun segnola k Rabi ino Muri, semgor v' Optuj, prék krez Dravo ino Savo do

¹⁾ Nowotny „krit. Bemerk. z. Berichtig. d. Gesch. d. gross. Mähr. Reiches etc.“ str. 24. — Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit. str. 293.

²⁾ Tota Moravska velika je ali ne zdajna Moravska z' gornjoj Vogerskoj, temuč v' zdajni dolnji ino gornji Vogerski i. t. d. Poglej Prof. Richter v' „Beiträge etc. I., 49.“ Nowotny — 69 — 75 Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit., 293 i. dr. K' Moravski veliki je potli en čas tudi dohajala Horatanska, Panonia pa tak, je ali tudi naša Štajerska, Koroška ino tal Krajnske k' njoj spadalo.

³⁾ Ob totih časih se je že naskorem vsa zdajna Vogerska zvala dolnja Panonia. Glej Kindermann Repertor. — str. 610.

Kupe¹⁾), ter dol do Pečuha. Toto svojo deržavo sta Privina ino njegov sin Kozil si dala pokristjaniti, ter nje zemlo lepo obdelati ino obrodovititi. Pri vodi Sala ne daleč od nje iztečenja v' Blatno²⁾), si je Privina dal svoj grad Mozaburg zezidati), deržeči se drugač zevsema frankoske, t. j. nemške strani. Od Nemcov je tudi znamlano imel, njihovo oblast duže dale med Slovence razprestirati, ja Privina je bil namesto prejdi imenuvanega Ljudevita postavljen na v' miri obderžanje ino vkrotenje sloboščino ino nepodverženost išočih Slovincov, ino na njih podverženje nemški oblasti. Za tega volo je z' Horvatmi se bojuval on ino njegov sin Kozil, ker je potli ravno od totih vmorjen⁴⁾).

Da je tedaj Mojmir, v' svoji Moravski duže močnēši, se Nemcom celo odpovedal, je Ludvik (846) z' vojskoj šel nad njega, ino ga je vkrotil, pa ga tudi ob ladanje djal, ino njegovega vnuka Radislava za vajvoda krez Moravsko postavil. Radislav (tudi Rastislav, Rastic imenuvan), izmed moravskih knezov najmočnēši, je za svoj sedež si mesto Devin (zdajni Teben pri Požuni) zbral. Radislav, videči, da je Karla Vel. moč zdaj razkalana, zagleda v' tem priliko, od nemškega krala Ludvika celo se odcēpati. On se zato z' češkim vajvodom Hostivitom, z' bulgarskim knezom Bogorisom ino drugimi slovenskimi poglavari združi. Tudi naš gornjopanonski⁵⁾ Radbod se krali Ludviki zneveri, ino z' Radislavom potegne, pa še ludvikovega sina Karlmana z' sobom na Radislava stran dobi. Na to kral Radboda ob markežtvo देने, ino dva brata Wilhelma ino Engelsšalka za markeže postavi. Totiva sta, kader je Ludvik (853) z' vojskoj nad Mo-

¹⁾ Anno 798 jubente Carolo Magno omnis ille a Petovio ad Dravi in Danubium se exonerantis ostium terrarum tractus Salisburgensis Ecclesiae Iurisdictioni cessit. Citima Murae, Arabonis et Szalae annium Bribini a) Ducis fiduciae Ludovicus Pius, Caroli Magni filius et successor, commisit.

a) B-ibinus (Privina) Moraviae dux, exorta siditione patria pulsus ad Ludovicum confugit, cujus virtuti et fidelitati ipse confisus omnem illum terrarum tractum ei gubernandum et custodiendum tradidit. Filium habuit Hezelonem, Ecclesiae Veszprimiensis Fundatorem, et ipse putatur Parens amplissimae gentis Ciliae Comitum. — Tak najdeš v' Jana Kollara Čestopisi str. 259.

²⁾ Pleso je najstaršo ime blatne jezere, ino je slovensko ime, iz Pleso je lat. Peiso, Pelso, iz potlanjega Blatnega je madjarski Balaton, ino nemški Blattensee, Šafarik slov. starožitn. 409 — 410.

³⁾ Tak ali ne med Celjom ino Ptujom, ne v' Mozirji — le tam, kak je zdajni Salazar, se najdejo razdertine Mozaburga — Poglej Jan. Kollara Čestopisi str. 10 i. dl. — Slov. starožitn. 799. — Steierm. Ztschr. (1821) III., 71 i. d.

⁴⁾ Prof. Richter v' „Beiträge etc. I., 55.

⁵⁾ T. j. rakoski ino gornjoštajerski i. t. d.

ravce šel, se posebno močna skazala, ino sta Moravcom tal Rakoske proč vzela'), Karlman pa gre, ino si naše dežele posvoji, prežene ta dva brata, ino Radboda pozove nazaj. Z' tem je svojega očeta močno svadil, je pa ga zupet potalazil ino je Gorutansko dobil. Odpotli je Karlman največša pomoč v' potretji slovenske oblasti ino moči. On, kader Radislav *) nad Nemce (865) se zdignoč po Panonii začne razbijati, gre nad njega, ino Privina z' njim; Radislav je premagan, Privina od prejd svojih Moravcov vmorjen, ino tak so Slovenci za tečas že vdarjeni. Privinovo državo njegov sin Kozil, tudi Hezilo imenuvan, prékprime.

Močen ino med vsemi slovenskimi poglavari najbolj hudi Radislav vzeme svojega stričeka Svatopluka za ravenladavca ino naslednika v' slovenjomoravski veliki deželi, ino se (870) zupet zdigne nad Nemce, je pa od Karlmana vlovlen, v' Režno (Regensburg) odpelan, tam osleplen ino v' kloster zapert, je tudi tam vmerl. Svatopluk, od mladosti vun že zbrisan ino na vsako nevarnost navajen Slovenec, nemore zdobreti, sploh le na to idoč, kak bi Slovence vse v' eno črédo vkupspravil, ino nje od nemške nesmilne oblasti oslobodil. Karlman zato (871) gre tudi nad Svatopluka, ga vlovi, ino v' železo djanega odpela. Da je pa iz nikakega zakrivenja ne mogel podužen biti), je izpušen, ter po kraljevsko daruvan še zverh tega po sam svojem želenji bavarski vojski za vižara dan proti moravskim Slovencom. Kak je pa do svojih Moravcov prišel, je z' njimi potegnoj, ino je bavarsko vojsko tak vkupzesekal, da je malo živih vujšlo. Zdaj so Bavari vse slovenske vlovlene mogli sem dati, če so hteli svoje nemške vlovlene nazaj dobiti. To je zdaj Svatopluka tak obsegurilo, da je ne več míra si mogel dati, doklam so ne vse sosedne ludstva, vsi slovenski rodovje okol ino okoli pod njega bili. Tudi Goritani (Štajerci, Korošci, Krajnci) so se od Nemcov vkraj vlekli, ino Karlman je (873) se z' njimi bojuvati mogel. Na to so Nemci z' vsakim slovenskim rodom posebe se pogajali, pa z' malim haskom. — Tečas kral Ludvik vmerje, ino Karlman (876) postane samoladavec. Tudi on, od vudoloma vdarjen (880) vmerje, ino tak njegov mlajši brat Ludvik vse po njem dóbi, samo Gorutanska ostane Karlmanovemi (iz Slovenkinje Luitsvinde

*) Moravska je ali tudi v' Rakosko segnola.

2) Pojdoč tu znamlam, da je tu pri mali Nedli zgor Lutomerskoga ena ves Radoslavci, druga Moravci zvana, tudi v' Celskem pri Makolah en kraj z' imenom Radislau, per Kapeli pa ena ves Kozlavci (Kozil) en les Hecl (Hezilo) imenuvan, ter rodbinske imena „Kozil ali Kozia.“

3) Tak svedoči naš Jul. Cäsar — II., 170 proti vsem drugim ogri-zavcom totega poštvanega Slovenca.

rojenem) hotivskemi sini Arnulfi. Tudi toti Ludvik (882) vmerje, ino svojemi brati Karli Debelemi svoje dežele prék pusti. Karl Debeli postane ob enem rimski cesar. Tečas so Vilhelma ino Engelssalka sinovje ob markežtvo djani, ter Aribo na njihovo mesto postavljen. Totega pa ravno rečeni sinovje preženejo, ino on gre k' Svatopluki. Totemi pa on ravno nagodi, kajti njegova jeza na Vilhelma ino Engelssalka še ne je vgasnila. Ti mladiči se pod Arnulfovo obrambo podajo, Svatopluk nje hoče vun 'meti, ino da njih Arnulf neče sem dati, vdere Svatopluk v' njegove dežele, ino tu dvanajst dni po nečlovečko dela z' ludmi. Tudi Bratislav (Bratslav), Kozilov sin ino Privinove države vajvod, je z' Svatoplukom deržal.

Zdaj Karl Debeli (884) pride z' velkoj vojskoj nad Svatopluka. Toti cesari hitro pokornost oblubi, tak tudi Bratslav, ino cesar Svatopluki pusti Panonio¹⁾, tak ali tudi našo Štajersko od panonske strani. Nemci pa totega Karla ob ladanje denejo ino koroškega Arnulfa namesto njega za krala ozovejo. Arnulf (890) pride v' Panonio, ino velkomoravskega vajvoda Svatopluka, ker je zdaj že za krala se imenuval, po kraljevsko k' sebi pozove, ino njegovo prijateljstvo išoč, si ga na botrino (kumstvo) prosi svojemi hotivskemi sini, kerega tudi Svatopluka imenuje. Ja, kral Arnulf Svatopluki pusti ono od Čehov davko, kero so že za cesara Karla Vel. mogli oblubiti, najmre vsako leto 120 volov ino 50 mark srebra. — To je Čehom bila prilika, od Nemcov odstopiti, Svatopluki pa pogon na veliko prevzetnost. Toti je ali zupet začel nemirovati. Na to Arnulf (892) pride v' Rakosko, ino tu Svatopluka počaka, on ne pride, Arnulf ali gre v' Panonio, ino dobi Bratslava na svojo stran. K' stanovitněšem ali zaneslivišem obladanji Svatopluka pride Arnulf na nesrečno misel, da tudi Madjare proti njemi na pomoč pozove. On ali z' strašno velkoj vojskoj Frankov, Bavarov, Alemanov, Rakožanov ino Štajercov pride vu veliko Moravsko, Bratslav 'mu pomaga — od druge strani pridejo Madjari. — Zdaj tote grozne vojske čele štiri tjedne po veliki Moravski tak strahovitno razbijajo ino vmarjajo, da je vse gladko vkončano, Svatopluka pa le nemorejo premagati, ja Arnulf sam pride v' nevarnost življenja. On ali pošle k' bulgarskem krali, da Moravcom naj ne dá soli, ino (893) večkrat pride v' Moravsko veliko razbijat, pa težko pride nazaj.

Madjari, od hunskega roda, ali iz čudske (finske) rodbine³⁾ iz Azie, so ali zdaj cesto v' naše kraje najšli, ino se ne

¹⁾ Braclavci (Bratislavci) pri Polensaki zvun Ptuja, ter Braslovce (Frasslau) v' Celskem spomenejo na njega.

²⁾ Tudi Gorutanska je zred Panonio k' Velkomoravskoj spadala. Poglej Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit. str. 272. — Nowotny gross. mähr. Reich str. 56. Hän siz i. dr.

³⁾ Slowanske starožitn. str. 33 i. dr.

dajo več odtod. Da so negda Hunovje, ino potem njihovi polenci Avari tu v Panonii naseljeni bili, hočejo tudi oni tu domači biti, ino zato že zdaj kazati začnejo, kak grozno bodo naše lepe zemle od njih sem vzete. Kak prej Huni ino Avari, tak so zdaj Madjari stare ludi spoklali, mlade ženske kakti živino odegнали na gasitje svojih živinskih žel i. t. v. '), z' ednoj besedo, oni so bili takši ludge, da se stari spisateli čudjejo nad previdnostjo božjo, kaj je takšni izveržnosti človečtva tako lepo deželo prékpusila '). Oni so (895) Panonio gladko vkončali. — Kak je Svatopluk iz svoje branice vun pridoči vidil, kak nesmilno so njegove dežele vdelaue, vidil, da njemi ne drugo prékostalo, kak same pogorišča še pune dima, ne drugo prékostalo, kak oči za razjokanje, je tudi nascorem oči na vsigdar zatisnil. Njegoviva sina Mojmir ino Svatobog sta se za očovino ne mogla pogoditi, sta se zli, od Bavarov podpihana³⁾, tak razbratila, da je boj med njima nastal. Z' tem leži so zdaj Madjari duže dale razbijali, ino Arnulf samemi začeli nevarni biti, tak da je on Bratslavi, ker je k' svoji Privinovi državi tudi markežio med Dravo ino Savojo bil dobil, varovanje panonske meje prékdal. Arnulf (899) vmerje, ino njegov sin Ludvik z' sedmimi létmi postane nemški kralj pod imenom Ludvik otrok, Moravska velika pa — razpadne⁴⁾.

Da je zdaj ali otrok na nemškem kraljevskem sedeži, tak madjarske divje črede pod svojim vajvodom Arpadom grozovitno pervihrijo v' našo štajersko zemlo, razbijajoči noter do Bavarske. Toti nespodobni divjaki so (900) okol réke Ense na petdeset mil okol ino okoli vse gladko vkončali, množino ludstva spoklali, z' ženskami gerdo delali, zadnič nje za kite vkupzvezali ino v' sužanstvo odegnali, Mešnike ino Menihe spomorili, cirkve ino kloštre požgali⁵⁾. Ja, oni so z' pomorjenih trupel si mize ino klopi napravili, potem kak so z' njih serca vunzrezali ino nje tople pojeli, ter z' njih

1) A. Jul. Cesar — — — II., 182.

2) Otto von Freysingen v' „Schmidt Geschichte der Deutschen I., 138.“

3) „Divide et impera, ali divide et vinces — Razdéli ino zapoveduj, ali razdéli ino premagal boš,“ je stara pripóvést.

4) Cesar Arnulf je (898), ter Ludvik (903) svatoplukovemi sini Svatbogi dal lastine pri Muri ino Kerki. Od totega slovenjo-kraljevskega Svatiboga so potlanji grofi Sedliški (Seltzach), Brézki (Friesach) ino Dietrichsteinski, poglej „v' Winklern. — — str. 25. — Z' tem so tedaj kraljevski sinovje obtalani za svojo očetovino, za dežele Svatopluka, v' celem 9. stolétji najslavitešega moža, ker je bil pozvan Slovencom biti to, kaj je Karl Vel. bil Nemcom.

5) Kindermann Repert. — — str. 609 — 610 Wien u. s. Landesfürsten, str. 65, 66 i. dr.

kervjo endrugemi napijali ¹⁾). Na tote strašne groznosti so Rakužani ino Bavari se hitro vkupzbrali, ino so, potem kak so 1200 Madjarov bili potukli, pri réki Ens mesto Ana's (Ens) zezidali, ino toto z' močnimi zidi obdali. — Ob totem časi tudi slovenski vajvod Bratislav premine, ino je najberže od Madjarov vmorjen. Madjari so 901 že pále v' naši Štajerski ino v' Koroški tak postrašni, da vse pred njimi v' lese ino na brege odbeži. Da tedaj ne najdejo ludi za vbijanje ali odégnanje, tak drugo vse vunsporobijo ino z' sobom odvlečejo. — Pále na drugo leto (902) pridejo pod njihovim vajvodom Kusulom v' Štajersko ino Koroško, so pa zred Kusulom spomorjeni ino nazajzbiti. Potem se obernejo v' Sasko, ino Rakužani so si v' skerbi, če bi nazaj se povernóči pále sem prišli. Kral Ludvik za tega volo Gospode ino škofe iz svojih dežel vkuppozove na zbor pri sv. Floriani v' Rakoskoj. Na totem zbori je sklenjeno, da se troja vojska proti Madjarom ima na noge postaviti. Rakoski markež Leopold je ali mogel vojsko prék Dunaje pelati, grof Lighard Semp-taski ino grof Isengrim sta sajke ali barke prékvzela. Na toti kraj Dunaje je soligradski škof Teotmar z' drugimi škofi ino apatmi vojsko vízal. Kak so tedaj Madjari sem prideóči tote škofe ino apate zagledali, so z' svojimi besnimi konji le planili na nje, ino nje mahom pod sablami meli. Vsi škofi ino apati ino grofi so skoro do zadnjega smert prijeli. V' noči se Madjari po Dunaji prekpustijo, ino še Leopoldovo vojsko vkupposablajo zred njim ino 19 grofini ino žlahtnimi; kral Ludvik z' bavarskim grofom Arbom ino pasavskim škofom Burkardom kumaj v' Pasavo vujde.

Zdaj Madjari našo Štajersko od Ens réke do Rabe, od Rabe do Save pod se vzemejo, ino krala Ludvika k' plačanju bojovine primorajo (908). Tedaj se pa obernejo nad Duringe ino Sase; kral Ludvik Alemanom ino Frankom pod kaštingoj obésenja zapovej, se perpraviti na boj proti nazaj prideóčim Madjarom. Štajerci, Korošci ino Rakužani njim morejo pomagati. Madjari pridejo, obladajo Alemane ino Franke, od Štajercov, Korošcov ino Rakužanov so pa kervavo biti. Kral Ludvik (911) vmerje, ino frankoski vajvod Konrad je za krala ino cesara ozvan. Madjari so (912) že pá v' Duringi ino Frankoskoj, na drugo leto v' Alemanii, so pa pri réki In v' Bavarskoj tak zdravo vkupzesekani, da njih kumáj 30 živih vujde domo. — Kak b'la zdaj lepa prilika bila, tote nedomače divjake na nič djati, ali nje iz slovenske Panonie ino Moravske, ter cele iz Europe pretirati!) Ali bavarski markež Arnulf, ker je nje bil tak na malo pretrebil, se je

¹⁾ Der Herzogen und Königen in Hungarn Leben etc. str. 47. — Schn. Gesch. v. Oest. u. Steiern. str. 49, 63, 64. — Schn. Geschichte Ungarns, I., 14. — Wien u. s. Landesf. I., 65.

²⁾ Der Herzogen und Königen in Hungarn Leben etc. str. 49.

zdaj prevzel ino se proti krali spuntal. Kral Konrad se je ali mogel z' njim biti, dok' ga je pregnal. Tečas so Madjari že se pá zebrale, ino so prišli nad Franke, Sase ino Duringe, ino so zadnič krala Konrada k' velki plači ino vsakolétni bojovini primorali. Kral Konrad I. (919) vmerje, ino saski vajvod Henrik I. postane kral ino cesar. Toti se je znal z' branicami (terdvinami) ino železnikmi Madjarom bol proti deržati, kak ker od dozdajnih. Henrik je tak srečen bil, da je enega njihovih vikših (najberže njihovega vajvoda Sultana) vlovil, ino njim ga ne drugač vundal, kak na oblubo, da bodo na devet lét z' bojom prehenjali. Tečas je Henrik svoje vojske prav močno na noge postavil, grade ino mésta dal močno obzidati, ter nje z' stroškom oskerbeti.

Kak je totih devet lét bilo preteklo, so madjarski poslanci že to bili, ino so za bojovino terjali. Henrik pa dá starega šepavega (krastavega) psa ostergati, ino 'mu vuha ino mošnjice odrezati. Totega on poslancom madjarskim naprej dá, govoreč: „Toto plačo vi vašemi poglavari neste, če pa hoče kaj bolšega 'meti, naj si pride po nje“¹⁾). Madjari na toto besedo, kak se razme, strašno razserdjeni, vkupnaženejo 300,000 vojšakov, ino hrupijo nad Duringe ino Sase. Tu so pa zdaj pále enkrat dobro se napili: Že saski ino durinžki žlahtni so njih 50,000 doldjali, drugim je cesar z' svojoj vojskoj proti šel, ino kader so vkupvdarli, je takšo klanje od jutra do večera bilo, da je pále 150,000 Madjarov na mesti ostalo, 50,000 pa je bilo vlovlenih. Totim vlovlenim je cesar Henrik dal roke odsekati, ter nose ino vuha odrezati, ino je nje tak poslal na madjarsko mejo z' zapovedjo: To je od Nemcov bojovina (tribut), komi je vola, naj pride si tudi po takšo²⁾). Per toti Henrikovi vojski je tudi bilo več jezér močnih Štajerecov, Korošcov ino Krajnecov, ker so prav vročo nad Madjare sekali. Zdaj so Madjari mir dali, doklam je Henrik živel. On (936) vmerje, ino njegov sin Oto I. postane kral ino cesar. Madjari (942) pále pridejo v' gornjo Panonio, t. j. v' Rakosko ino Štajersko³⁾, ino če ravno od rakoskega markeža Bertolda premagani, si vender tal Štajerske za svojo obderžijo. Oni (948) zupet pridejo v' Noriko⁴⁾, po drugem kraji pa grejo vu Voglejo, so pa od bavarskega vajvoda, našega markeža Archa, dvakrat biti, ino njim Vogleja zred mnogim blagom vzeta.

¹⁾ Der Herzogen und Königen in Hungarn Leben etc., str. 50.

²⁾ Der Herzogen und Königen in Hungarn Leben etc., str. 51.

³⁾ Gornja Panonia se je ob totih časih zvala vsa Štajerska ino Rakoska noter do Moravske ino Česke, ter do In réke, poglej Kindermann Repert., str. 610.

⁴⁾ Za Noriko se je zdaj vuha ona zemla prék In réke, t. j. Bavarska, Kinderm. kak prejdi.

Ali da so njihovi vajvodi, kakti ludomesarni Leel ino kervižejen Verbulč, se lutili, celi svet obladati, posebno pa nemške dežele pod se spraviti, tak ne so več mira mogli dati. Oni (955) pridejo z' 100,000 vojske v' Bavarsko, ino rečejo, da nemorejo premagani biti nači, ako bi nje zemla požerla, ali se nebo na nje zesipalo. Oni pridejo pred mesto Augsburg. Cesar Oto I. se njihove množine skoro zboji — ali od svojega augsburskega škofa sv. Voriha obsegrujen vkupspravi 50,000 vojsakov, naroči post ino molitve, razdéli svoje vojske na osem armad: perve tri armade so Bavari, Rakužani, Štajerci, Korošci; šterta so Frankovje; peta je iz vseh drugih vnziskana, ino per toti je cesar sam; šesta ino sedma so Žvabi; osma je jezero Cehov. Ravno na Lovrenčovo (10. den Aug.) tedaj cesar vdari na strašno mnoge Madjare. Tri dni se grozovitno mesari, ino zadnič je cesar Oto premagavec. Kaj je Madjarov ne spomorjenih, so v' Lehi réki potopleni, vu vesnice razbežani zred vesnicami vužgani, vlovleni v' velko jamo zmetani ino živi zakopani, drugi zred njih vikšimi oběšeni. Tudi njihova grozovitna kneza ali vajvoda Leel ino Verbulč, ino še trije drugi so oběšeni. Tu so zdaj ali nedositni grozni Madjari enkrat zadosti dobili. Per totem Madjarov spoklanji so se pale Štajerci posebno vitežko skazali, ino so odbežanih Madjarov cele črede poklali.

Zdaj je Rakoska, Štajerska ino Koroška Madjarom pále proč vzeta, ino toto slavno premaganje Madjarov je naše ino nemške dežele réšilo od groznega biča, ker je svojih šestdeset lét strašno bolečo nad nje zamahuval. Madjarov je ne več kak s edem, pa še toti prez vuh, prišlo nazaj k' svojem vajvodi Sultani'). — Néli je pále zdaj celo lepa prilika bila, Madjare, tak na malo djane, z' Panonie pregnati, al' pa toto malo šako narodnim domačim Slovincem podložno storiti? Pa kaj? Svatopluk je že perhnel, drugega takšega pa je ne bilo, ino tak je njihov Sultan od vseh krajov se začel noterzagrajvati, za Lajtoj proti Nemcom, za Moravoj proti Slovincem moravskim, za Tatrami proti Polakom, za Alutoj proti Valahom, za železnimi vratmi proti Serbom; ino je svojo prazno deželo z' Rusmi, Pečenci (Pečenegmi) ino drugimi si obludoviti. Tak so Slovinci, okol ino okoli Madjarov naseljeni, tote zvunske prišlece v' lepi ino rodoviti, od negda slovenski deželi pustili na svojo sramoto, na svojo od njih zametavanje, na svojo duže vekšo stisko. —

V' totu dobi premine staro ime Panonie. Tal nje se začne zvati Ostrih (Oesterreich) Rakoska, najvejši tal Vogerska, na naš kraj pa Štajer ali Štiriska. Cesar Oto zupet, kaj prejđ Karl Vel., marke že postavi v' Rakosko ino

*) Wien u. s. Landesfürsten I., 68.

Štajersko na brambo proti Madjarom. Takši markeži ali mejni grofi so zdaj štirje v Štajerskoj bili: Trungavski (potli Štirski), Epinštajnski, žunečki ino Gorutanski, ker se je potli Curinski (Zeyringer) imenuval. Toti markeži so bili prvi lastni naše štajerske zemle poglavari, kaj je tota od Panonie ino Norike se izlušila, ino se za se Štajerska imenuvati začela. Poleg totih prejdnjih grofiš so bile še tudi menše grofie; kakti Ljubinska (Leoben), Horvatska (Chrauath), Müricinska (Mürzthal), Apelenčka (Aflenz), Anaska (Ennthal), Bernečka (Bärnegg), Gračka, Mariborska, Ptujška, Celska, za totimi še potli Gomilčka, Lipnička; — (skoro same slovenske imena). — Marburški so največ imeli, njihovo je skoro vse bilo, kaj je zdaj marburskega ino celskega okrožja (kraisie). Toti grofovje so duže močnej postali, posebno so Trungavski se proti Madjarom prav dobro branili, ino je za tega volo že trungavski Otokar I. toto grofio od cesara v lastinstvo dobil. Da je on potli pri Ens vodi močen grad Štir za brambo proti Madjarom zezidal, ino tam svoj sedež imel, se je štirski ali štajerski grof imenuval.

Od totega Otokara I.¹⁾ je tedaj potli naša štajerska zemla svojo zdajno ime dobila, ino štirski grofovje so duže močnej bili. Toti štirski Otokar je, kader so Madjari za mladega cesara Otona III. pále zevsoj močjoj v Rakosko vtergali, ino (984) po nečlovečko delali v Rakoski ino Štajerski do Ense, z' pripomočjo rakoskega markeža Leopolda nje nazaj zbil. Otokara I. sin Otokar II. je z' cesarom Konradom II. (1026) šel v Italio, ino potli od cesara dobil Anasburg, ter mesto Ens zred okolicoj. Njegov sin Otokar III. je Madjare, kí so naše kraje per Dravi ino Savi zupet grozovitno obiskali, pri Ptují strašne zbil ino nje prekadil. Kak štirski, tak so drugi grofovje, vsaki svojo grofio po kervavem proti endrugem bojuvanji na dale si natezivali: štirski do Hraubota (Hrovata) ino Ljubne, Epinštajnski okoli Mure ino Rabe, Žunečki²⁾ v celskih, marburskih ino ptujških krajih. Epinštajnski so tudi Curinskemi v njegovo grofio segali. Tudi soligradskemi Nadškofi je (1057) cesar Henrik IV. vse poterdil, kaj 'mu je dozdej posvetnega dano, najmre Mozirje v Celskem, Ptuj, Ziup pri Sulpi (Sulm) zevsemi okolici do Mure ino Lužnice (Lasnitz), ter Landsberg ino

¹⁾ Naši Otokari, tudi Otzi imenuvani, zvirajo od grofov slovenskih naselbin Hrovata ino Ljubne; njihov prededek je bil on Oatagero, keremi je cesar Ludvik (825) lastinstvo dal pri Ens vodi. Poglej v' Winklern. — str. 19, i. dr.

²⁾ Toti so (1002) že bili od Vojmirskih (Weimar).

Susile¹⁾. Toti Nadškofji je že cesar Ludvik Pobožen (858) dal Bréžce ino Seunce, (861) pa Landsberg, Susile ino Lipnico, ino njoj je poterdil faro Polce (Pöls).

Ravno zato pa, da so nemški škofi za endrugim grajšine dobili ino k' velkem bogatstvu prišli, pa še tudi za drugih zrokov volo, se je ob totem časi duhovska oblast proti posvetni, Papežova proti cesarovi zdigati začela. Lastno je med cesarom Henrikom IV. ino Papežom Gregorom VII. veliko razverženje nastalo. Cesar je najprej, od nemških škofov napeljan, Sasom tak hudo zadéval, da so ga (1076) pri Papeži zatožili. Papež Gregor tedaj cesara v' Rim pozove, da bi račun dal od tega, kaj je storil. Cesar na to razserdjen nemške škofe v' Wormsi vkuppozove, ino velí Gregora ob papežtvo djati, Gregor pa v' Rimi zbralše vkuppozove ino Henrika ob cesarstvo dene. Na to drugi nemški škofi ino knezi med sobom sklenejo, da more drugi za krala izbran biti, Henrik pa se v' Rim podati. Henrik se ali réšen z' svojoj prejd zaverženoj ženoj ino sinom (1077) na pot podá po zimi skoz Savojo, idoč krez gorè vu velki nevarnosti. Kak v' Italio pride, so hitro žlahtni od vseh krajov pri njem; ino precí hočejo veliko vojsko vkupspraviti, naj bi cesar z' njoj sel nad Papeža. Papež si je tudi že v' strahi, ino se zato v' obzidanem gradi lotrinske vdove Matilde noter zapre. Henrik gre pred grad, ino prosi, da bi pred Papeža šmel; kumaj se Gregor pusti namoliti, da cesar dobí dopušenje, v' totem gradi pokoro storiti. Henrik je ali noter pušen do vrat znotrenjega obzida. Tu on more v' debelih halah tri dni na sred zime bós ino na teše čakati na izrečenje svojega soda. Na šterti den ga Papež pred se pustí ino njemi reče, da more svoje svitnike proč djati, rimskemi Papeži vu vsem podložen ino pokoren biti, ino da, doklam to ne bo vunskončano, nesme nikakih kraljevskih znamenj na sebi 'meti. Toto pregrobo ponižanje, ter italskih knezov oponašanje je naredlo, da je Henrik hitro telko vojske vkup imel, kaj je vdovin grad Kanovo (Kanosa) zelegel, ino Papeža noterzagradil. Tečas so pa nemški knezi po našuntanji (nahujstjenji) papežovih Legatov žvabskega Rudolfa za krala oglasili. Totemi Papež Gregor pošle krono z' tem napiskom: „Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolpho,“ t. j. Pečina (Kri-stus) je dal Petri, Peter krono Rudolfi.

¹⁾ Ziuip je bilo staro mesto blizu Lipnice, ako ne celo pri Lipnici, ino je morbiti od slovenske župe (županie) svojo ime imelo. Tote dve sta se sploh mikale, tak dugo, da je Ziuipa razderta ino se Lipnica krez njo razširila. Drugač pa, kak je Lipnica slovensko ime, tak tudi Suseli. To so najprej Slovenci onega roda, ki se najde pri Moldavi, Labi, ino v' Ruskoj. Kader so toti naši Susili ali Susolci se mogli ponemčiti, so se njihove naselbine začele Sausal imenuvati, drugih lastnih imen pa še je zdaj v' Suslih mnogo slovenskih.

V^o toto razverženje je tudi naša Štajerska se mogla zaplesti, kajti so soligradski, pasavski ino voglejski (aglajski) škofi z Papežom deržali. Ali voglejskega Patriarka je Henrik, z Rima nazaj idoč, na svojo stran dobil, da mu je cesto odperl, ino tak je Henrik le vihrel nad Pasavo ino Soligrad, potem pa v^o naše gornjoštajerske kraje, ino je tu (1078) vse nesmilno vkončal. Soligradskega Nadškofa je pregnal, ino drugega postavil. Toti je soligradsko škofnico, kloster Admont, ter druge kloštre strahovitno vkončal. Tak je Rakoska, da je njeni markež Luipold k' zadnjemi na Papežovo stran stopil, vunsporopana, vse požgano ino vkončano. Na to Papež Henrika znova zapana; Henrik pa Papeža odverže ino drugega postavi. Zadnič cesar Henrik ino Papež Gregor greta z vojskoj nad endruega. Tak toto razbojno mlenje gre, doklam Papež, Gregor VII. (1085) vmerje, ino tudi drugi Henrikovi sovražniki svét zapustijo. Za Gregorom je Verban II. rimski Papež. Tudi toti cesara Henrika zred njegovim Papežom zapana, ino cesarovega sina Konrada proti svojem očeti podhujsti. Papež Verban (1099) iz svéta odidoč ravno vtihne, ali njegov naslednik Papež Klemens III. ponovi zapananje cesarovo, ino nemški knezi njegovega mlajšega sina Henrika (1105) za krala ozovejo ino kronajo. Papežovi prijateli še totega proti očeti podhujstijo. Vsemu temu smert konec naredi. Cesar Henrik (1106) vmerje, ino njegov sin Henrik V. je nemški kral. Tudi med njim ino Papežom je taka vernjeka, kak prejd, doklam zadnič mir postane. —

Zdaj rimski Papeži svojo skerb na enkrat drugam obernejo, ino križovojske v^o sveto deželo odredijo.

Že odpotli, kaj je za pervega keršanskega cesara sv. križ najden, so Kristjani sveto deželo ali Palestino v^o pobožnosti obiskavali ino na gori Kalvarie svoje serca posebno obudjavali k' nebeskim mislam ino k' živoči lubezni do Kristusa Jezusa, ker je tam svojo kerv za nas prelil. Gerčk'i cesari so to radi vidli, kajti toti romari so dosta pénez tam pustili. Tudi potlanji Saraceni so tega ne branili, temuč so celo Kristjanom pustili v^o Jeruzalemi svojega Patriarka meti, ino božjo službo po svoji voli opravlati. Tak so tedaj množine romarov iz zahodnih dežel šle k' božjem grobi v^o Jeruzalem ne samo prostih ludi, tudi visoka gospoda, poglavari ino škofi so ta potuvali. Enkrat (1076) so pa teti romari hudo se domo pertožili. Saraceni so bili iz Palestine pregnani, Seldšuki, turski rod, so sveto deželo vzeli, ino toti so z^o Kristjanmi močno hudo delali. Ne samo, kaj so svetega groba cirkev v^o mošeo, ter vstajanja cirkev v^o stalo preobernali, oni so od romarov močno velko plačo terjali, ino ker je ne mogel plačati, je namer ne v^o mesto prišel. Néki vbogi zamedlani, celo oslabbeni romari so mogli pred vratmi ostati ino so tam vmerli.

Najbol je nešmilno djanje z' Kristjanmi ino svetim mestom francozkemi pušavniki Petri Amianskemi k' serci šlo. On je že prejd v' bolših časih večkrat v' Jeruzalemi bil, ino je zdaj gorečo si naprejvzel, Zveličara častitost braniti. Jeruzalemski Patriark 'mu je mógel pismo na Papeža dati, ino še prejd, kak je 'z Jeruzalema odišel, je v' spanji vidil Kristusa, ker ga opominja, da naj gre ino naj zahodne dežele nagovori k' obrambi svetišča. Zdaj Peter gre v' Rim, dá Papeži pismo ino živočo perpoveduje, kaj Kristjani v' jutrešnih deželah terpijo. Papež Verban II. je v' serci močno genjen ino Petri reče, naj gre po keršanskih deželah, ino naj ludstva k' tem velkem djanji pripravi, drugo bo teda že on naravnal. Tak tedaj Peter gre od vesi do vesi, od mesta do mesta, suhi sloki človek, od postenja ino zadenja ves vpadjen, bós, gologlav, v' onem romarskem obleči, kak ga je v' Jeruzalemi per božjem grobi na sebi imel, razpetje ali božjo mantro v' roki, tak on predga v' cirkvah, predga na poli, na cestah, ino ker njegov glas čuje ino njemi v' njegove globoke ino ognjene oči vidi, méni, da Preroka pred sobom má. Vse zahodne dežele je toti človek ognjeno obudil tak, da na oslobodjenje Sveličarovega groba so starci svoje zarjavéte orožjá poiskali, ino mladenči so se vadili, sulico nesti. Vsaki je vidil znamenja na nebi, zvézde so kak snég kapale na zemlo, žareči pot je na nebi bil proti juterni deželi, ja velelo se je, Karl Vel. je od smerti vstal, ino bo sam to sveto vojsko vižal i. t. v.

Po totih pripravlenjih Papež Verban razpiše cirkveno zbrašje v' Piacenzo v' gornji Italii. Na toto zbrašje pride v' sušci 1095 telko knezov, škofov, vitezov ino posvetnih iz vseh stanov, da so pod golim nebom mogli vkupstopiti. Vsi nazočni zlahtni iz Italie so obečali, da se pripravni deržati hočejo, da bi le kak najprejd bilo. Krez ene mésece se Papež Verban podá vu Francozko, ino tam cirkveno zbrašje vkuppozove v' Klermonti, skoro na sred dežele. Znano je bilo, da se za sveto réč gre, za tega volo je nezgovorno mnogo ludstva vkupprišlo: prišlo je 13 Višiškofov, 200 škofov, 4000 apatov ino drugih mešnikov, 30,000 knezov, vitezov ino drugih posvetnih gospodov. Na sredi med vsem ludstvom na visokem troni pod golim nebom je Papež, obdan od svojih Kardinalov; pušavnik Peter poleg njega. Zdaj Peter podigne svoj glas za sveto deželo, vse je tiho kak zid, Peter govori z' takšo gorečnostjo, kak še nijednokrat. Ne eno samo oko je suho, eni klivkajo, drugi zdihavajo, kader čujejo od posramotenja svetega mesta. Peter vtihne, ino Papež sam dale govori ino reče: „Jaz totih sóz nebom dolbrisal, kere so pri strašnem totem poobrazanji v' naše oči stopile. Naj se naša sercabolečnost vunzjoče, moji bratje! Ali gorjé nam, če nič nemamo, kak tote soze, če odvetek našega Gospoda še duže v' rokah nespodobnih hudobnikov

hočemo pustiti! Od Jeruzalema je beseda Gospodova, je vera k' nam prišla. Vstane tedaj vi potoki, kí od tam sem tečete! vstane ino povernite se k' vaši zvirovčini nazaj! Ali bo Bog si druge bojake mogel zbuditi? Hočete čast pod njegovimi zastavami bojuvanja drugim prékpustiti? Ne, zbudite se iz vaše lenosti! Vstane vi močni vitezi! tam tá pojdite, ta proti juternem, tam se imajo pravične razžalenja maštvati. Tam pokoro delajte za tak néko oplenenje, néko požganje, za néko ymorjenje mirnih ludi. Vi poklačenci vbogih, vdóv ino zapušenih otrók, vi poropniki, vi lačni jastrebi, kerí vi vaše roke najrajši v' kervi vaših bratov perete, hitrujte tá na palestinske pola, ino požlahčite vaše meče v' kervi nevernikov! Vojsaki hudiča, bodite vojsaki živega Boga! Ne bojte se ničesa pod njegovojo častitoj zastavo. Kak premagavci bote se nazaj povernoli, ali krono Manternikov prijeli. Popunoma odpustki ino resnično zavupanje nebeskega veselja gre z' vami na to sveto vojskovanje. Tak pojdite tá, nič vas naj ne derži. Mi vas zarotimo — pa ne mi, temuč sam Gospod. — Vitezi ino vojsaki, bogati ino siromački, vse, kaj vas je tu vkupzbranih, mi nagovorimo: Zdignite se! Nijedna pozemelska zaveza, ne lubezen do žene ino otrók, vas ne sme nazajderžati. Zmislite se, kaj Gospod reče: Ker očeta ino mater bol lubi, kak mene, je mene ne vréden; ino ker hižo, ali brate ali sestre, ali očeta ali mater, ali ženo ali otroke, ali njiva za mojega imena volo zapusti, tisti bo stoverstno nazaj dobil, ino bo večno življenje prijel. Ino da nijedna težka skerb nebo vam tesnih pers delala, tak podélimo vsakemi, ker se na toto pobožno podvzetje podá, brambo svete cirkve, ino obložimo tega, ker se podoblasti, božje svete bojake ali k' njim sliseče spačati, z' vsemi oklopni prokletstva.“

„Duže se je vkupzbrana množina ne mogla deržati. „Bog hoče to 'meti! Bog hoče to 'meti!“ tak je kričalo jezero ino jezero gerl. Zdaj Puyski Škof pred Papežom dolklekne, ino prosi za dopušenje, da bi tudi smel na pot Gospodov se podati. Papež ga ozove za svojega Legata v' tem svetem boji, ino njemi križ 'z ardečega sukna na pleča perbodne. Za njim naprejstopi zmožen grof Raimund Tuluzki, ino za tótím še mnogi vzemejo križ. Od tega so vsi, kerí so tak šli svete dežele oslobodjat, križniki, toto odhajanje pa križoboj imenuvan. Na velke Meše den pridečega leta (1096) se ta križovojska ima na pot podati. — Zdaj se je po vseh zahodnih deželah vse gibati začelo. Eden je svoje grajšine dal krali zapisati, da so njemi penezi menkali za orožje ino strošek na pot; drugi je svoje grunte dal kloštri, da je ne mislil več nazaj priti. Toti je peneze vzel od židovov, tisti je vso svojo lastinstvo dal svoji rodbini, svojo vajvodio, svojo grofio, da je v' juterni deželi mislil knezie si perbojovati. Mnogi so iz pobožne misli šli k' križovojskam, mnogi pa, da bi se z' totoj priliko iz svojih dugov spregli, mnogi, da bi tak slobodno

oplenuje tirali. Kmetički so plug ino brano pustili ino se k' križovojski podali i. t. d. ¹⁾).

Nažarjeni Francozi so ne se včakati mogli, da bi že šli. Peter pušavnik se že, kak je sneg dolodišel, z' 15000 križnikmi iz najzadnjih ludi na pot odpravi, ino gre kre Dunaje skoz Nemško, Rakosko ino Vogersko. Povsod se veliko ludi k' njegovim trumam perdružji. Da so pa na Vogerskem ino v' Bulgarskoj ludi vunsporopali, njim po sili vse vzeli, hrame požgali ino se le kak poropni razbojniki, ne pa kak vojšaki Kristusovi skazali, so Vogri ino Bulgari na nje vdarli ino njih na jezere spotukli, tak da njih je malo do Carigrada prišlo. Trem nemškim križovojskam, kerih je vsaka najmenje 12000 glav štela, se je nič bolše ne godilo, tudi tote so, da so tak delale, kak prejd ove, zvekšinom potučene — ino tak je že okoli 200,000 ludi po nepotrebno spomorjenih, prejd kak se za sveto deželjo kaj začne. Še le Gottfrid (Bogomir) Buillonski z' svojimi 80,000 pešci ino 10,000 lešečimi konjenikmi srečno pride v' Carigrad. Tam se pa more z' gerčkimi cesarom prejd pogajati, kak z' svojoj vojskoj dale gre. Zadnič njim dá 2000 vojšakov na pomoč, ino oni grejo v' malo Azio, z' njimi tudi druge križovojske iz Italije prideče. Tam se, prejd kak se z' Turkom primejo, vojska prešte, ino je 600,000 vojšakov razvun mešnikov, starcov, ženskih ino otrok. Majnika 1097 se ali boj začne. Najprejd križniki vzemejo Niceo v' Bitinii ino njo gerčkemi cesari dajo nazaj. Turki so pa vse njiva ino pola pred njimi vkončali, ino križovojske so ne imele kaj jesti. K' temu je velka vročina ino mnogi beteg vsaki den stotine vojšakov vzeli, konji so spokapali, knezi so mogli junce (vole) jahati, sprava se je na kozleke ino svinje nalagala, nadloga je tak velka, da bi vsi najrajši nazaj se obernoli. Ali v' jesen pridejo do Edese, ino vzemejo toto mesto, potem grejo pred velko Antiohio, z' totoj imajo celih devet mescov delo, ino še teda njo le po ovajenji dobijo. Zdaj pa mahomedanski knezi hitro z' strašnojo vojskoj pridejo, ino Antiohio okol ino okoli zaležejo. V' mesti tedaj takšni glad nastane, da so eni križniki novo pokopane trupla mahomedanskih merličov jeli, drugi so se Keršanstvi odpovedali, ino k' Turkom perstopili, samo da so jesti dobili, vso mesto je kakti mertvo! Na enkrat en francozki mešnik, tudi Peter z' imenom, vso vojsko oživi. On pripovéda, da se 'mu je sv. Apostol Andraš že tri noči za endrugim perkazal ino njemi razodel, da v' antiohenski cirkvi sv. Petra je pred prejdnjim altarom ona sulica pokopana, z' keroj je rimski žodner Kristus na križi njegovo stran prebol; toto naj vunskopajo, ino z' totoj bodo križniki obladali. Oni kopajo, ino po velikem zadenji pridejo do svete sulice. Ti od glada smertnoblédi

¹⁾ Annegarn — — — IV. 211 — 223, i, d.

križovojsaki vihrečo vdarijo skoz vrata vun na tursko vojsko, vse pred sobom vkup sposékajo ino v'pobég natirajo, ino najdejo od Turkov tu pušenega stroška zadosti za potisanje glada. Če ravno so zdaj razjedinenja med njihovimi knezi njihovo naprejšduvanje en čas nazaj deržale, so potli vender duže dale naprej šli, ino bliže Jeruzalema prišli. Na 6. den Junia 1099 pridejo na goro emausko. Iz tote so že ves Jeruzalem vidli.

Gdo more izreči, kakšno sercarazširno veselje je vsa vojska zdaj 'mela? Vse je kričalo na ves glas, od veselja so njim oči pune bile, ino že so vsi krez endruga le hteli nad zidine svetega mesta planiti. Jeruzalem pa je bil močno obzidan, ino je 60,000 moži imel za posadko. Od pol miliona križnikov pa je njih več ne bilo, kak 40,000, ino še toti ne so imeli nikake priprave za naskočenje terdvin. Ne je bilo vode za piti, vročina je bila tak velka, da so eni pod zemlo se potegnoli ino si hladno tratnico na persá devali, drugi so lazli do mestnih zidov, so tote pobožno kusuvali, pa od slaboče vmerli. Ali gorečnost vere njim je dala vse to prestati. V' enem gajeki pri Sihemi se je še telko drevja najšlo, da so nekere turne naredli ino nje k' méstnem zidi postavili. Kader je vse napravleno bilo, so molili, k' spovedi šli ino sv. réšno Telo prijeli, ter z' procesjo okol mesta šli. Ti v' Jeruzalemi so se njim posmehavali, to je križnike še bol genolo. Na 14. den Julia naskočijo mesto, pa zabstojn, Mahomedanci so njim kamenje ino bervenje po glavah dol metali, so gorečo žveplo ino vrélo olje po njih vlivali, z' pleteninami njih strele gorpoderžavali i. t. d. Na drugi den še mesto enkrat naskočijo, pa tudi zabstojn, ino vojsaki so že hteli odbegnoti, ali ravno zdaj je svetli vitez v' nebeski lepoti od olske gore semdol se spušajoč z' svojim rumenim ščitom proti mesti nakimaval. „Vidite, je Buillonski zakričal, vidite nebesko znamenje? začujete od viški pomoč?“ Z' totimi besédami špusti od svojega turna most z' desek na mestni zid pasti, ino je prvi v' mesti na 15. den Julia 1099, drugi skočijo za njim, gorvtergajo vrata, ino Jeruzalem je doblen. Kak lačni oroslani vihrijo zdaj križniki po vucicah ino v' hrame ino tak mesarijo z' Turkmi, da do gléznjov hodijo po kervi '). Pobožen Tankret najpervi pride do cirkve svetega groba, tudi Buillonski zapusti vihrečo vmarjanje, si obleče pokore halo ino pobožen obiše svete kraje. Za njim vsa vojska svojo kervavo opravo proč dene ino bosa v' perseréni pobožnosti gre k' grobi Sveličara, ponižno proseča za odpusenje svojih gréhov. Vsi so se zdaj veselili, kaj so tottega dneva se včakali, posebno Peter pušavnik, kerega jeruzalemski Kristjani zdaj za svojega odtetnika izkličujejo.

1) Annegarn — — IV. 227. —

Potem kak je mesto od spomornjenih trupel ino kervi očistjeno, se gre na izbranje ino postavljenje krala. Gottfrid (Bogomir) Buillonski je za krala izvolen. On je ladarstvo na se vzel, kral je pa ne se htel zvati, temuč samo branitel božjega groba, on je rekel: „Mene bi moglo sram biti, da bi tu zlato krono si na glavo djal, gdé je Zveličar svéta pod ternovoj kronoj svojo kerv prelil¹⁾“. Kak je tedaj glas sem prišel, da je Jeruzalem doblen, je po vsoj Europi vse se znova na pot perpravlalo na doblenje céle Palestine. Bavarski vajvod Welf, soligradski Višiškof Tiemo, pasavski Škof Vorih ino admontski apat Giselbert pridejo (1101) z' novoj vojskoj v' Beč. Luipoldova mati Ita gre z' njimi. Ta križovojska srečno pride skoz Vogersko ino Gerčko, pride tudi odspoder druge križovojske veliko k' njim, ino tak idejo v' Karamansko. Ali tam na enkrat množina Karamanov iz gór plane na nje, ino nje tak spomori, da je od 160,000 njih samo 3000 vujšlo. Ita je z' večimi ženskami Turkom odana, Nadškof Tiemo je grozovitno mantran, Giselbert je v' Palestini vmerl, Vorih je prišel nazaj. —

Tečas je naš štirski Otokar III. vmerl, ino njegov sin Otokar IV. je (1088) za njim štirski knez. Tudi toti (1122) vmerje, ino Leopold, njegov sin, prekprime štirsko deržavo. Za totega se naša štajerska dežela začne vkupzbirati. —

2. Telo, živež, obléc, jezik, sege.

Dva v' toti dobi najimenitneša človeka, Karla Vel. ino Svatopluka hočemo tu v' njujni telnosti viditi. Karl, ne zabstojn Veliki imenuvan, je imel deset pednjov, okroglo glavo, duglasto lice ino nós, široke perša ino močen zatanjak, jaren glas, visoko čelo, ino velke modre oči, prebodeče v' prestimavanji, strašne v' razdraženi jezi, veksital je pa bil mirnega serca ino lepega prijatelnege pogleda. On je prosto živel ino je do svojega 69^{tega} leta ne kaj od hetega znal. On je z' goloj rokoj podkovo sterl, ino nékega človeka z' ednim zamahom na dvoje razkral. Njegovo za vsaki den oblačilo je prosto bilo iz tega, kaj so njegove žene ino čeri zetkale; ali na svojem zlatem cesarskem sedeži je on bil ves lešeči. Nemški ino latinski jezik je razvun svojega frankoskega najbolj štimal. — Svatopluk je bil bistre vumnosti, prebranega k' vsemi naverženja, lute segurnosti, obsežnega zvučenja ino goreč za slovensko narodnost. On je, kak se napodoblen vidi, bil sředme postave, slovenskega obraza, ino je v' svoji kralovski ali vajvodski opravi imel krono na glavi, v' pravi roki meč, odznotra kratko sukňjo, odzvuna dugi kožuh do pét. — Drugač se je Nemcov ino Slovincov

1) Če ravno je v' totem prvem križoboji na našo Štajersko ne kaj spaldalo, sem vender tu od tega zavolo začetka križobojov govoril

telnost od prejdnje telko razločavala, kelko so se toti ali tisti z' drugih narodov ludmi páriili. — Madjari, kerii so v' totih časih že dosti v' naši zemli imeli opraviti, so bili hunsko — avarskega pokolenja, ino ali spervega male postave, pa dréčnega téla, arjavožutega čudnega obličja, z' globokimi očmi, malim, tumpastim nosom, z' dolzrezanimi lasmi. Njihove žene so bile čudne, pa segurne ino vitežke, na vse težkoče navajene, v' divjosti ino grozovitnosti še možkim naprej, vlovljeni so od Madjarkinj mogli dosta več prestati, kak od Madjarov — Svojo potlanjo lepo životnost so Madjari dobili od drugih, največ od slovenskih žen, kerih so iz naših ') ino drugih krajov na množine odegnali.

Svoj živež so Nemci ino Slovenci imeli od njiv, goric, od živine ino zverjadi, pa tudi nikakega tam, gdé je vojska vse vterla ino vkončala. — Madjari so sirovo meso jeli ino od poropa živeli²⁾. — Obléč je per Nemcih zdaj bil najbol frankoski, Slovenci pa, kí so frankose ali nemške nosnje ne mogli terpeti, so per svojem narodnem prostranem obléči ostali. Madjari so svoj obleč imeli z' živinskih kóž, najpreštimatejšo je bilo z' kožic polésnih miši; svoj potlanji lepi obléč so od Slovincov vzeli.

Jezik so Nemci še v' totih časih rodi ino nevglažen govorili tak, da ga v' zdajnih časih bi malo razmeti mogli. Slovenci, kí so svoj jezik že davno po predpodobi gerékega, pa vender po svoji koreniki bili pa lepše izspodablali³⁾, so svoj jezik kam lepše ino glajše govorili, so tudi že v' 9tem stolétji svojo pismo imeli, kero sta geréka dva brata Ciril ino Metod iz gerékih pismenc vzela ino nekere za slovenski jezik lastno potrebne pridjala⁴⁾, kak bo dale naprej se povedalo. Pri nas pa (ne drugači tudi indod), da so na tak mnoge panoge se razdelili, se je tudi vsake panoge jezik duže več od drugih začel razločavati tak, da so že tu eden drugemi se v' nekerih besédah nezastopni pokazali⁵⁾, kam več še le vekši tak daleč raztróšeni rodovje; je pa to pri nemških ino drugih narodih nači? Da je pa slovenski jezik že v' gori rečenem stolétji za pismo celo prikladen, tak ali že skoz več sto lét k' temu obdelavan bil⁶⁾, se pokaže iz sledeče evangelske povésti iz od gori rečenih bratov na slovensko prestavlenega sv. pisma Luk. X. 30 — 36.

1) Kindermann Repertorium etc. str. 609.

2) Wien u. s. Landesfürsten. I., 65. Jul. Cesar. Staaten- u. Kirchengesch. d. Herzogth. Steierm. II., 26.

3) Schafarik Gesch. d. slaw. Sprache u. Literat. str. 14.

4) Če ne so Slovenci že davno prejd svojo pismo imeli, Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit. str. 18.

5) Professor Richter v' „Beiträge etc. I., 14.“

6) Schafarik, kak odzgor, str. 18.

Človek nekij shoždaše ot Jerusalima v Jerihon, i v' razbojniki vpade, iže svlekše jęgo, i jazbi vloživše otidošja, ostavlše jelę živa sušća. Po slučajju že svjašćenik nekij shoždaše putem tem, i videv jęgo mimo ide. Jakoždeže i Levit, biv na tom mestę, prišed i videv, mimo ide. Samarjanin že nekto grjadij priide nad nego, i videv jęgo, miloserdova. I pristupl objaza strupi jęgo, vlivaja maslo i vino. Vsadiv že jęgo v' gostinicu, i prileža jęm. I na utria izšed izem dva srebrenika, dast gostiniku, i reče jęmu: Prileži jęm, i ježe ašće priždiveši, jaz, jęgda vzoračusja, vzdam ti.

Toto bol po bulgarskem zgovori prestavleno sv. pismo je potli tudi k' moravskom, panonskim ino gorutanskim Slovincem pernešeno ino se je tu dobro razmelo, naši Slovenci so ali še ob tistih časih bol po ilirsko mogli govoriti. — Madjarski jezik je bil počasni, rodi, malobesedni, pri bojnem prijetji bol divji grozni krič, kak zgovor. Še le po gorvzetji jezero slovenskih besęd med svoje so oni svoj jezik polepšali ino bol obilnega naredli¹⁾, so pa vender potem Slovence pod nagroženjom z' batinami primarjali, njihov, ne svoj jezik govoriti²⁾, namesto kaj b'li se le Madjari poslovenčili, kajti so oni prišli v' od negda slovensko domovino, od slovenskih ženskih so lepše sine ino čeri zadobli, z' slovenskimi besedami svoj sloki jezik obogatili, ker je le v' preklinjanji premožen bil³⁾; — so pa vender še v' naših časih rekli, da je njihov jezik tisti, kerega je Adam v' Raji govoril⁴⁾. — Poleg totih narodnih jezikov je latinski skoro občinski bil.

Še ge Nemcov so bile: z' grozovitnostjo vkončati vse, per Slovincih pa nesložnost ino razdruženje. Madjari so v' svoji divji groznosti še dolgo ostali, še Gejza, ker je že kersansko ženo imel, je bil tak divji, da je v' nagli jezi vsakega vbil, ker 'mu je v' roke prišel⁵⁾. Oni so svojo življenje skoro vso na konji dopernesli, so svoje sine zaran na jezdo (jahanje) ino z' samojstroj stręlanje vadili. Zakonska zvestost se je pri njih ne močno zderžavala, zato pa so čudne Madjarkinje drugim lepšim ženskam nose proč rezale i. t. d. — Še druge občinske še ge so bile: na skrivnem človeka vbiti, nos odrezati, jezik zmeknoti, oči skopati, roke odsekati, vse to je bilo kaj navadnega. Na coprijo so tak verjeli, da so copernice ino copernjake žgali, tak tudi hudo urnjake ali takše, od kerih se je reklo, da hudo vremen, točo i. t. v. delajo.

¹⁾ Zeitschrift Moravia 1815.

²⁾ Versuch üb. d. slaw. Bewohner d. österr. Monarchie, Wien 1804. I, 8 Beschwerd. d. Slav. in Ung.

³⁾ Schafarik Gesch. d. slaw. Sprache u. Lit., str. 45.

⁴⁾ Tak klel je Adam že ne, kak Madjari znajo, drugač nebi čuda bilo, kaj ga je Bog iz raja pregnal.

⁵⁾ Wien u. s. Landesfürsten I, 71. — Schn. Gesch. Ungarns I, 43, i. dr.

Nepravičnost, nezderžanje obečanja, krive prisege, prelomenje zakona (loternia) i. t. d. je bilo kaj navadnega.

3. Vojska, orožje.

Kak je za Karla Vel. vojska bila ino nje oborožjenje, svedoči sledeča pripovest: Kak je že znano, je rimski Papež Hadrian Karla Vel. proti longobardskem kralji Desiderii na pomoč prosil. Kak je tedaj Desiderius zvedel, da Karl že blizu prihaja, je njemu tak tesno začelo biti, da je z' svojim prijatelom Otokarom se v' nek' turen podal, da bi v' strahu dol vidil Karlovo vojsko ino svojega močnega sovražnika. Naprej ali pride velka truma močnih vojšakov z' preštamim vajvodom. Desiderius pita: Je to Karl? Otokar reče: Še dolgo ne. Kak so za totimi vojšakmi prisle stranske péske vse sorte spodobe ino orožja, je bilo tisto pitanje, kak prejd, ino tisti odgovor. Za totimi pridejo konjeniki z' lešečim orožjom — konji ino možji nalepoteni tak, kak da bi vsaksi vajvod bil. Desiderius reče: Med totimi že more biti. Otokar odgovori: Še izdaj ne. Desiderius reče: Ali kaj bomo storili, če se več takega ludstva z' njim pride? Otokar odgovori: Kaj 'z nas hoče biti, to jaz ne vém. — Zdaj pridejo z' križom ino z' pesmami škofi, apati ino mešniki. „To pride nebo z' zemlj!“ je Desiderius izkričal, skriva se v' njeno krilo pred zagledanjem totege sovražnika! Otokar reče k' njemu: Kader boš vidil pole ino vodo z' železom zakrito, teda še le je se bojati, teda še le Karl pride. Kumaj je to bil izrekel, že je od samih sulic začelo vse se černiti po polh tak, kak med vodoj ino mestom. Visoko vun od vseh drugih je segnil velikanski bojár, z' lévoj pozdigajoč močno sulico, v' pravi deržeč bliskeči meč, z' grozovitnim pogledom iskajoč sovražnika. „Zdaj je to,“ skriči Desiderius, ino omedleč padne okol'). Tak postrašne so teda bile nemške (frankoske) vojske ino njih orožja. — Slovenci, ako rayno so mir lubeči ino rajši krivico terpeči kak storeči drugim še zdaj z' človekom po nečlovečko djajočim ludstvam kazali, kak bi namesto nečlovečko nesmilnega razbijanja, groznega zevsema vkončanja le na človečko krotkost ino mirnost se vadili, namesto vse vkončajočih mečov vsem hasnovite plužne železa v' roke vzeli, namesto derečega plenenja (poropanja), požganja ino na nič djanja si hiže stavili ino v' mirne stanja se vdružili¹⁾: so vender tudi oni kak podložni mogli meč v' roke vzeti, ino so se vitežko držali, posebno za krala Svatopluka, ino Karlovi nasledniki so z' slovenskimi za sloboščino se bojuvajočimi rodmi imeli djanja zadosti.

¹⁾ Wien u. s. Landesfürsten. I., 53.

²⁾ Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. etc., str. 55.

Drugač je pa za Karlovega časa, kak tudi potli vsakši, ker je grunt ali pušo¹⁾ imel, mogel vojšak biti, ino se zevsem ob svojem oskerbeti; na marši ino v' boji je pa vojska se vekšital od plenenja (poropa) hranila. Da je ob totih časih boj bil najpreštimatejši posel, tak so tudi grofi ino drugi žlahtni šli na boj, da bi tam si povekšali svojo čast, pa tudi pomnožili si podložnike ino sužnike. Da so tedaj tudi škofi ino apati podložnike ino sužnike imeli, so tudi oni šli na boj. To se je ludstvi ne dopalo, ino ono je menlo, da Bog za tega volo tiste kraje tak včista vkončati pusti. Ludstvo je tedaj per cesarih prosilo, da Duhovni naj nebi na boj šli, cesarje so nje tudi od tega odvezali; ali škofi ino apati so le namesto z' mešničkim pojansom z' mečom se prepasali, namesto škofoske kape vojšačko si na glavo postavili, namesto škofoske palce sulico v' roke vzeli, ino tak namesto kaj bi od mira predgali, se le bojuvat šli²⁾. — Grozni Madjari so kak vihreče divje stvari se bojuvali na življenje ino smert za živež ino pašo, za porop ino sužne. Vse spomoriti, vse vkončati je bila njih bojna postava³⁾. Oni so na boji imeli svojo lastno, drugim vojskam ne znano navado: vsigdar so z' velkim, strašnim, groznim kričom prijeli, ino če so prijete vojske ne precu mogli razverči, ali nje v' njenih stavah ino redih zmotiti, tak so obernočki v' pobég se spustili za telko, kaj je ova vojska se razpustila ino za njimi se zagnala, zdaj so pa obernočki vse puno strel na ovo vojsko vsipali, ino tak so oni najmočneše vojske premagali. Smilenja je per njih na boji ne nikakega bilo. Kak se je per njih velelo: „Obladati ali vmréti,“ tak je tudi drugim valalo. Na boj so vselej cele črede volov, ovec, kozic ino druge živine z' sobom gnali, da njim nigdi nebi strošek zmenkal, če so le zadosti paše najšli, naj tedaj po travnikih ali obsejanih njivah, je vjednako. Najrajši so na velikih polah ali ravninah se z' vojsko prijeli, gde so z' svojimi konji se leži razpresterli. V' strélanji z' samojstrami so bili tak vučeni, da je vsaka stréla mogla zadeti, naj njo je pred sobom naprej, ali za sobom nazaj spustil. Samojstra je tudi spervega bila njihovo orožje, ter sulica ino sekira ali čakani; butica je ne bilo občinsko orožje. Potem kak so z' Gerkmi se bili zeznali, so za orožje tudi meli sablo, meč, šišak, škit.

Per vseh europejskih ludstvih je ob totih časih le na boji se najvekša čast zadobila. Ker je htel vitez (Ritter) biti, je to le na boji postal. Toti vitezi so per vseh vojskah bili najvekša moč, tudi najbolj v' časti. Kader je ne boja bilo, so vitezi za kratek čas se soldačivali, al' pa tudi za

1) Puše se zovejo gruntri takših, ker so od sužnosti izpušeni.

2) Aq. Jul. Cesar II. i, dl. Kinderm. Repert. i. dr.

3) Sch n. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. I., 63.

Puše se zovejo gruntri takših, ker so od sužnosti izpušeni.

resnico endruega na svájo dražili tak dugo, da je na pravo bitje prišlo. Navadno sta po dva ino dva viteza ali tudi druga žlahtnika se prijela, ino z' pestnicami se bila, doklam je eden obladal, drugi zgubil. Toto bitje ali bojuvanje so imenuvali dvojbitje, dvojb o j (Zweikampf), obladanje pa pestnično pravico (Faustrecht). — Po časih so grofovje, vitezi, žlahtniki z' svojimi podložniki oborožjeni nad endruega šli, gdakoli se njim je zezdelo, ino so endrugemi vse vunsporopali, endruega zbili, večkrat tudi med sobom se vmarjali. Da je tak eden pred drugim ne sloboden bil, so si grade na visokih pečinah dali zezidati. Od takšnih gradov se v' naši Štajerski še zdaj dosta znamenj najde v' starih razdertinah¹⁾. Takšni grajšaki so zadnič tudi nad méstjane ino kmete šli ino njim vse proč spojemali, njiva vterli ino vkončali, mésta ino terge vunsporopali, tedaj vužgali. Najhujši so bili Ptujsko-grajski, Vildonski, Pfanberski. Pred takšimi popropnimi gnezdami je nijeden blizu stanuvajoči, nijeden mimo idoči ne sloboden bil²⁾.

Orožja so ob totih časih še zvekšinom stare ino čudno žmetne bile: butica, buzdihan (bojni bat), široka darda, sulica, kopjè, savostréla, nož, sekira, samojstra ino toha z' strélami, meč, dugi ino široki z' nožnicoj z' bele ali černe vdlane kože, škit z' na endrugo zešitih kož, potli z' bronca, na levo roko nateknjen. Za terdvine (branice) predobiti so imeli vrečke, t. j. duge šibe (rahle), na konci žličnate, da se je kamen noter djal ino tak v' terdvino pognal. Z' takših vrečk so terdvino z' kamenjom kakti z' točoj posípali. Pále z' drugimi vrečkami, kere so recáke imenuvali, so vekšo ino žmečišo kamenje, ter gorečo smolo ino žveplo v' terdvino poganjali. Imeli so tudi velike lesene turne na kolesah, tote so celo k' zidi porinoli ino iz njih v' terdvino poglejuvali, v' zid terkali, kamenje v' terdvino metali, i. t. d.; zadnič pa iz njih po na zid spusenih deskih v' terdvino šli. Imeli so še velke skrinje, mačke imenuvane, kere so tudi k' zidi porinoli ino iz njih vun zid podkapali. Najvekši terkači so se raki zvali, toti so tak močni bili, da njih je nijeden zid ne deržal, je pa moglo 500 ludi biti, če se je z' takšnim rakom delati htelo. — Včasí so tudi mertvece, smerdečo živinsko blato, smerdečo merhovino v' terdvine metali za nakuganje terdvinskih. — Iz terdvine vun so pa na sovražnika stréle, kamenje, gorečo žveplo ino smolo metali. Od drugih bojnih ino za terdvine priprav se v' drugih knjigah brati zna³⁾.

¹⁾ Kindermann Repertor. — — str. 111.

²⁾ Ravno toti. —

³⁾ Dr. Meynert Gesch. Oesterreichs I., 282 i. d.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Kak je Rim negda skoro ves svét pod svojo oblast spravil, ino skoro vsem narodom dal svoje postave ino svoj jezik, tak je on od pol divjih narodov posvetno morjen, duhovsko pa od smerti stanovši za prerojenje človečanstva odločen Evangelium zdaj predgal vsem europejskim narodom v' onem jeziki, v' kerem njim je prejd svoje posvetne postave daval. Karl Vel. je zdaj od duhovskega Rima izbran, da bi pod njegovo posvetno močjo kersanska cirkva, od divjih paganških narodov odplašena, zupet se, ino zdaj med vse narode razširila. Z' Karlom Vel. se ali ima začeti velko samodeželstvo, v' kerem bi vsi europejski narodi se po duhovsko v' eno rodbino združili. Pokristjanenje ino tak bol počlovečenje Europe ali gre od zjedinjene Papežove duhovske ino Karlove posvetne roke vun. — Tudi v' naših krajih je Karl Vel. povižal, da so soligradski ino voglejski škofi Avare ino Slovence na kersansko vero obračali, ino ker ne so per Kersanstvi ostali, ali druge pokristjanene spačali, tistim je z' mečom resnico pokazal. Tak je tedaj naša Štajerska se vsa pokristjanovala, ino Karl Vel. je tudi tu dal cirkve postaviti ino fare gornarediti, gdé vse? to se nemore znati. Kloštrov je pa za njegove čase še pri nas ne bilo. Vikšo duhovno vižanje sta soligradski škof ino voglejski Patriark imela, vsakši na svoj kraj Drave.

Soligradski škof Arno, ker je na povižanje Karla Vel. Slovencom šel Evangelja predgat, je nazaj pridoči cesari glas pernesel, da bi per totem ludstvi vupal veliko s'hasniti, ako bi samo njim lastni škof bil dani. Karl ga samo opita, če bi kerega Mešnika imel, kí bi za to bil. Arno Teodorika k' temu obsnová, ino ga k' Slovencom pela, ter njemi dá oblast, cirkve staviti, Mešnike žegnuvati, nje na službo postaviti ino tudi ob službo djati, ter vse škofoske posle opravlati, samo da ima soligradskega Nadškofa za svojega Metropolita spoznati¹⁾ — Še več, kak soligradski Arno, je za pokristjanenje naših ino vogerskih krajov storil laureačko-pasavski škof Iroľf (Uroľf). Toti je (od 817) neprehenjano v' Avarii ino Velkomoravskoj sv. Evangelium predgal ino telko ludstva kerstil, da je (824) pri rimskem Papeži moravskim Slovencom za škofe prosil. Tečas je soligradski Arno bil vmerl, ino Adelram je na njegovo mesto postavljen. Tudi slovenski škof Teodorik je vmerl ino

¹⁾ Toti od Soligrada k' Slovencom poslani Škofi so ne, kak naši dogodivsinopisci rečejo, v' Celji imeli svojega stalnega sedeža, toti slovenski Škofi so le bili Regionarško t. j. takši, ker nigdi stalnega sedeža nemajo. To se tudi iz tega vidi, da je Arnova škofoska oblast le do Drave segnola, ino je cesar Karl potli (810) Dravo za mejo odločil.

Oto je njegov namestnik, Irolf pa postane laureački Nadškof ino ob enem apoštolski Vikar v' Panonii ino Moravskoj¹⁾. Adelram je (828) od cesara Ludvika k' dolnjomoravskem vajvodi Privini poslan, da bi ga nagovoril, naj nebi z' Bulgarmi zastoplen bil²⁾. Adelram je per toti priliki Privini volo do keršanske vere napravil. Privina je tudi potli v' svojem preganjanji se dal kerstiti, ino je tak sercagoreči Kristjan postal, da je, kak je potli podravsko deržavo dobil, za pokristjanenje svojih Slovincov zevsem perzadenjom skerbel, ino mnogo cirkvih dal postaviti. Najprejd je v' svojem Mozaburgi dal cirkev zezidati. Toto je Adelramov namestnik, soligradski Nadškof Luipram (840) žegnal, ino Privinovega Mešnika tam za farneštra postavil. Kader je Luipram od Mozaburga nazaj domo se napotil, je Privinov sin Kozil po vsem poti z' njim šel, ino Luipram je žegnal cirkev Mešnika Sandrata, ter cirkev Erimberta. Kozil ino drugi so pa totima cirkvama dali lepe grunte, travnike ino lese. Luipram na Ptuj pridoči dá tu postavleno cirkev na vekše napraviti, ino njoj dá druge Mešnike. On (843) večkrat pride k' Privini, ino žegna v' Salaburgi (Salavari) pále cirkev sv. Roperti na čast³⁾. On ino slovenski škof Oto še potli več cirkvih žegnata, med drugimi tudi eno v' Pečuhi. Luipram (846) žegna gori rečeno cirkev na Ptuji, pa še eno sv. Ožvalda, kera je, kak eni ménijo, od Privina postavlena, morbiti na tem mestu, kak je zdajna sv. Ožvalda cirkev pri Ptuji⁴⁾. Da je slovenski škof Oto vmerl, je Luipram namesto njega Ožvalda Privinovim Slovincem za škofa poslal (853). Druge v' Privinovi deželi od Luiprama ali od slovenskega škofa Ožvalda žegnane cirkve so bile: v' Privinovem mestu Mozaburg sv. Ivana Kerstn. cirkev, ino zvun mesta cirkev v' Dudleipini, v' Usitini, v' Businici⁵⁾, v' Stipilibergi, v' Keisi⁶⁾, v' Lindovesi⁷⁾, v' Wiliheres, v' Izangrines, v' Brakuši, v' Otakeri, v' Palmunti i. t. d.

¹⁾ Jul. Caesar — — — II., 239.

²⁾ Divide et vinctes.

³⁾ Hofrichter v' „Radkersburg u. s. Privileg.“ tu kaže na ono stare sv. Roperta cirkev pri radgonskem gradi, kero je zdajna Petroska fara tam imela. —

⁴⁾ Simon Povoden. v' rokopisih — —.

⁵⁾ Naš Jul. Cesar ino z' njim Slomšek tu kažeta na cirkev vu Vosenici (Saldenhofen)?

⁶⁾ Je to ne Kötsch (Hočeje, Kočeje)? — ?

⁷⁾ Toto bi jaz tu per mali Nedli iskal, kajti ta ves ino okolica, v' kerroj naša malonedelska cirkev stoji, se od negda pri grajšini Lindoves zove; k' temu pride, da je lepi verh Cirkevňjak, na kerem tota cirkev stoji, kader je pred mnogimi stolétjimi z' tersjom obsajen, od že tu stoječe cirkve, kera je po pripovedi ludstva še v' hrastji bila, svojo ime dobil. Že prejdi znamlane vesnice Radislavci, Moravci, ter Moravskiverh, Kozlavci, lés Hecl, rodbinsko ime Kozia pa tak spomenejo na one čase.

Po smerti Luiprama (859) je Adalvin za soligradskega Nadškofa postavljen. Tudi toti je (865) v' Mozaburg k' Kozili, ker je zdaj po vmorjenji svojega očeta Privina njegovo deželo prevzel, prišel ino tam prebožičuval, ter per toti priliki več cirkvih žegnjal, najmre v' Orteabui cirkev sv. Štefana, na Berdi cirkev sv. Mihala, na Špici cirkev sv. Pavla, v' Trembergi cirkev sv. Margete, vu Fiskerei cirkev sv. Lovrenca, Unzatovo cirkev sv. Petra, ino je vsem totim cirkvam farmeštre dal. On pride (867) še enkrat k' Kozili v' Mozaburg, tam predga, v' Seli na Unzatovem lastinstvi firmava, ino pále cirkve žegnava: cirkev sv. Petra, keroj dá lastnega farmeštra, Stradekovo cirkev sv. Štefana ino več drugih. Toti od Soligrada sem dani Mešniki so pa najberže vekšital Nemci bili, ino z' Slovenci po grobiansko djali, da je njihov škof Ožvald se rimskem Papeži pertožil, ino odonod zapovédano dobil, onega Mešnika, kí je pagana vmoril, ob Meštvo djati ino ga v' posvetni stan postaviti, ter drugega Mešnika, ki je v' jezi svojega Diakona tak zbil, da 'mu je zatanjak sterl ino je vmreti mogel, na vse žive dni od Meštva odvernoti').

Za takših djanj volo ino tudi zato, da so toti nemški Mešniki per Slovencih vso božjo službo z' latinskoj Mešoj opravili, so Slovenci ino tudi njihovi knezi že prejd želeli slovenske vučenike dobiti. Že pred enimi létmi (862) so Radislav, Svatopluk ino Kozil k' carigradskemi cesari Mihali III. poslali prosit, rekoč: Naša dežela je keršena, pa nemamo vučenika, ker bi nas podvučil ino nam svete knige razložiti znal, mi pa ne razmemo gerčkega, ne latinskega jezika, ino eden vučí tak, drugi drugači; mi ali razuma ino moči sv. pisma ne zastopimo. Pošlite nam tedaj vučenike, kerí bodo nas besede sv. pisma ino njih razumenje vučiti mogli. Kak je cesar to čul, je vse svoje modroznance vkuppozval, ino njim je povedal besede slovenskih knezov. Na to so njemi modroznanci odgovorili: V' Saluni (Tesaloniki) je mož z' imenom Leo, toti 'ma dva sina, ki slovenski jezik razmeta; ino sta obadva ostra modroznanca. Kak je cesar to čul, je po njidva poslal v' Saluno k' Leoni, ino je rekel: Hitro nam pošli tvoja dva sina Metudia ino Konstantina. Kak je Leo to čul, je njuj hitro poslal tá. Obadva prideta k' cesari (cari), ino toti njima reče: Glejta, slovenska dežela je k' meni poslala, ino prosi za vučenike, kerí bi njim svete knige razložiti mogli, to želijo. Obá se od cara data naprositi. Tedaj sta šla v' slovensko deželo k' knezom Rastislavi, Svatopluki ino Kozeli. Kak sta bila tá prišla, sta začela slovenske pismence delati, in sta prestavila Evangelium ino Apoštola. To so Slovenci se veselili, kak so velike djanja

¹⁾ Prof. Richter v' »Beiträge etc. I., 48. Jul. Caesar — — II., 248.

božje v' svojem jeziki čuli. Zdaj sta prestavila Žoltar ino te druge knige¹⁾ — K' Slovencom idoča sta skoz Bulgario šla ino tak v' Moravsko prišla. Konstantin, po svojem kloštrenem imeni Kiril ali Ciril, je pa se nazajpovernil v' Bulgarsko, da bi tam keršansko vero učil, Metud je v' Moravskoj ostal. Potem je Kozil Metudia za škofa postavil v' Panonii (morebiti v' svojem Mozaburgi, od Slovincov Beligrad imenuvan, ali morebiti v' Belistolici, Stulweissenburg, Alba regia, od Slovincov Beligrad imenuvan²⁾). Papež Nikolaus, ker je ta dva brata že poznal iz njujnega svetega dela v' Bulgarih, je Metudia na njegovi škofii poterdil. One dva sta tedaj moravske Slovence po slovensko učila božjo besedo, sta nje tudi knige (bukvice) brati ter pisati naučila, ino vse cirkve so se napunile od slovenskih pesmih na čast božjo, vsa slovenska mladost je z' veseljom vkupperbežala, da bi od tih dvuj apoštolskih bratov podvučenje ino svitvanje dobila, ter v' knige brati, pa pisati se učila.

Ciril ino Metud sta zato božjo službo po slovensko opravljala. Za tega volo sta pa od soligradskega Nadškofa Adalvina pri Papeži zatožena, kak da bi v' pravo vero kaj novega méšala. Na toto tožbo sta obá se mogla v' Rim podati, ino se pred Papeža postaviti. Tu je Ciril, pun sv. Duha, govoril, rekoč: „Stoji pisano: „Vsi jeziki 'majo Gospoda hvalliti,“ zakaj me zato hudo 'mate, kaj sveto vero po slovensko učim, ino božjo službo po slovensko deržim? Resnično, da bi tote moravske ludstva bile latinsko ali gerčko znale, bi jaz bil v' totih jeziki govoral; da pa totoga nijednega ne razmejo, sem to vpelal, kaj vi na meni grajate, ino sem Gospodi velko ludstvo perdobil.“ Vso zbralse je nad totimi resničnimi besedami kakti ostermelo, ino Papež je poleg tega, kaj je vse od njuj dozdam storjeno, poterdil, obá za moravska škofa žegnal. Ciril je ravno, svojo smert blizu čuteč, v' Rimi ostal; ali Metud je k' svojim Moravcom prišel nazaj, ino je svojo apoštolsko delo nadale opravljal, ino duže več cirkvih ino šol je nastalo. Metud je povsod bil iz predgance odrasnim, v' šoli lubi mladosti včuenik, troštar ino svitnik, vsem vse, tak kak Apostol Pavel³⁾. Metud je večkrat pri Kozili, posebno pa v' onih za Svatopluka nemirnih časih se zderžaval, ino je ravno tu najbolj na nemške Mešnike se nagodil, ker so, da je vse k' Metudii šlo, sami ostali ino domo oditi mogli, pa ravno zato Metudia še enkrat v' Rim zatožili, ino on je zupet mogel pred Papeža, je pa za Višišškofa podignjen z' tremi drugimi škofi prišel nazaj, ino se je ali tudi to-

¹⁾ Poglej „Kopitar Grammat. i. dr.“

²⁾ Če ne vu Vesprimi (Weissbrunn), gdé je Kozil cirkev sv. Mihala dal postaviti. (Kolár Cestopis, str. 259 — 260) Vesprim se tudi Hezilburg zove.

³⁾ X. Richter v' Ztschr. Moravia 1815.

tokrat pokazalo, da je Metod keršansko vero prav učil, samo da je Slovincem po slovensko nje resnice razlagal, tega pa je Papež (zdaj Ivan VIII.) ne dolzavdaril, on še je le Svatopluku pisal, da se v vseh cirkvah Meša po slovensko zna služiti, samo Evangelium se ima za vekše častitosti volo najprej po latinski brati, potem pa po slovensko povedati. Tudi Kozili je dopušenje došlo, da se samo Meša po latinsko ima brati ali popevati, vsa druga božja služba pa po slovensko opravlati¹⁾.

Drugač je pa za mešnike ino druge duhovnike zdaj dobro bilo, zakaj cesar Karl Vel. ino njegovi namestniki so za to skerbili, da so škofi ino mešniki, posebno pa kloštri, velike ino dobre dohodke imeli. Za njimi so storili tudi drugi bogati gospodje ino gospe, ino so hitili kloštre tak bogatiti, da so eni cesarje mogli naredbe ali vkaze vundati, da se naj premoženje ne dava samo v' kloštre na kvar ino prikratenje pravim ino po redi erbom.

V' naši Štajerski je baratštvo ali meništvo se zdaj še le začelo. Ljubnajski grof Aribio ino njegova mati Adela sta prvi kloster v' Gojsti (Göss) za benediktinske nune (1004) počela ino gornaredla. Sedemdeset lét potli (1074) je od darov žunečke grofice sv. Heme²⁾, ter z' pripomaganjom soligradskega Nadškofa sv. Gebharda nastal kloster Admont. K' totemi benediktinskemi možkemi kloštri je apat Wolfod tudi ženski kloster pridjal. Tudi epinstajnski grof Markvard ino njegov sin, koroški vajvod Areh II., sta ob totem časi Lambrechtski benediktinski kloster gornaredila, kak tudi menše kloštre v' Graslavi (Grazlupa v' g. Št.), v' Linti, v' Aplenci. — Toti benediktovi menihi ali barati so spervega v' svojih divjih gošicah ino temnih leséh bili početniki obrodovitenja zemle, nasadniki sadnega drevja, početniki šól. Kader so pa že k' prevelkem bogastvi bili prišli, so se prevzeli ino se duže menje ostrega reda deržali, tak, da so drugi barati nastali njim na predpodobo. Kaj so pa zdaj tak močno na kloštre deržali, je zrok bil tudi toti, da je Papež Gregor VII. mešnikom žene prepovedal, ino so že prej neozenjeni mešniki dosta vekšo poštenje imeli, kak ozenjeni. Barati so tedaj z' svojo neozenitnostjo ino tudi z' tem se v' duže vekšo poštuvanje postaviti iskali, kaj so visokega stana peršone, celo tudi od kralvskega roda v' kloštre dobili i. t. v.

Višišduhovstvo krez naše kraje sta, potem kak je gorutanskih, panonskih ino moravskih škofov ne več bilo,

¹⁾ V. Winklern — — str. 20. — Wartinger — — str. 45. Dobrowsky Glagolitica, str. 39.

²⁾ Tota grofica je bila vdova po sedlickem ino bréziskem grofi Wilhelmu I., kerega so rudnari v' zlatih rudah per sv. Hemi zgor Edelšrota vabili.

pále Soligradski ino Voglejski sama, vsakši do Drave, mogla na se vzeti. Da je pa ljudstva, sël ino fâr duže več bilo, ino je soligradski Nadškof sam tak velke škofie ne mogel oskerbeti, je Eberhard z' Papežovim dopušenjom iz enih posestvih sv. Heme kerško škofio na Koroškem gornaredil (1070). Toti kerški škof je bil Generalvikar po vsoj soligradskoj škofii, pod totega je naša Štajerska, kaj je zgor Drave, bila okoli 150 lét, do tečas najmre, kaj je naša sekovska škofia nastala.

Za cirkvenstva stran imamo tu znati, da so naši soligradski Nadškofi desetino Mešnikom ino cirkvam na hasek obernali. V' naši Štajerski so pa se ljudje dugo ne mogli k' temu zastopiti, da bi od svojega težkega pripravka mogli deseti tal proč dati. Za tega volo je Karl Vel. rekel, desetino na tri tale razdéliti, en tal mežnikom, en tal za cirkve, en tal za vboge. Soligradski Nadškof Arno je pa desetino na štiri tale vergel: en tal za škofa, en tal za mešnike, en tal za cirkve, en tal za vboge ino popotne. Da so pa tudi škofi ob totih časih boj za najveksi posel deržali, so desetino posvetnim prékpustili za druge gospodnosti, za podložnike, za pristave ino sužnike. Naši Soligradski so pa vender mnoge cirkve ino fare vekšital z' desetiniami gornaredli tak prejd, kak potli, kader so divjogrozovitni Madjari (900) cirkve tak razvergli, da so bavarski škofi Papeži Ivani IX. pisali, da je v' Panonii ne ena sama cirkev ostala.

Cirkve iz totih časov pa, kelko od njih znati moremo, so: Na gornjem Gradci kapela sv. Tomaša v' lési (810); na Ptuji méstna, ter Ožvaldska (840 — 846); Benedička v' slovenjih gorica (853); Aplenčka v' g. Št. (875); Ruška zgor Marburga (900); Radegundina pri Mauti (1000); Gomilčka (1010); Ostrovička (1015); Volčka, Volcium, Wöls (1027); Strassgangska pri Gradci (1055); na Waičkem bregi z' desetinoj od tam naseljenih Slovincov (1065); Adriaška v' g. Št. (1103); Mareinska v' g. Št. (1103); Rigerska, Borinska (Färing), Verbjiska (Feldbach), Ebersdorfska, Hartmansdorfska, Biberska, Misenbahska (1110); Janžoska v' Sagadoli (1112); Lomnička (Lomnicha, Lobming) i. dr. (1114). Tote ino druge cirkve, od kerih se nič zapisano ne najde, so zveksinom lesene ino ene že davno prejd bile.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Za cesara Karla Vel. se je tudi per tem veliko drugaçi obernalo. On je v' dežele pod se spravlene postavil markeže ali markrape, t. j. mejne grofe. Tak je v' naših krajih en markež krez Gorutansko, drugi krez gornjo, tretji

krež dolnjo Panonio, šterti krež Avario postavljen bil. Toti markeži so na boji vajvodje bili, drugač pa namesto cesara vsakši krež eno deržavo postavljeni za vižati ino braniti deželo, pravico spoznati, hudodelnike kaštigati, občinsko slobodnost v' redi deržati, noterbrati cesarove dače od njegovih pristav, grajšin, mostovin ino cestovin i. t. d. '); kajti dežel-skih dač je teda cesar ali kral ne imel za se, ne za vojsko. Toti markeži so potli začeli od markežie en tal v' lastinstvo dablati. Tak so nastale grofie. Tudi škofi so cele deržave ino mnoge grofie v' lastinstvo dobili ino tote drugim v' lehenstvo davali. Tak je naš soligradski nadškof prejđ imel svojo deželo ino povsod grajšine, v' našoj Štajerskoj so mnogi od tam imeli grajšine v' lehenstvo. Za totimi markeži so še le bili knezi, grofi, vitezi ino žlahtniki. Knezi so imeli vekše lehenstva od deželske oblasti, ino so bili služebniki tote oblasti. Grofi so bili takši, ker so imeli menše grajšine v' lastino, pa tudi v' lehenstvo. Vitezi so bili oni iz žlahtnikov, ker so na boj šli z' svojimi ino drugimi slobodnjaki ino podložniki. Iz žlahtnikov ali slobodnjakov so tudi baroni nastali. V' totih časih, kader še je vekšo znanje mešterstva, teržtvo ino jednako pripravlanje spalo, je vso življenje le od posestva zemle prišlo. Toto je imenitno bilo — kmet je teda bol imenuvan bil, kak zdaj, vekšo je bilo njegovo posestvo, bol je imenuvan bil. Iz nemške besede Bauer, Bawr, je prišla beseda liber Baro, t. j. baron. —

Žlahtniki (plemenitaši) se poprék razdelujejo na vikše ino nižišie žlahtnike. K' vikšim se računijo gori rečeni knezi ino grofi, k' totim so se naskorem tudi vitezi ino baroni podignoli. Vsi drugi žlahtniki slišijo k' nižišim, ino vsakši slobodnjak, ker je vekšo zemle posestvo imel, je žlahtnik bil, pa le, doklam je v' totem posestvu bil. Po časih se je pa žlahtnost erbala (plemstvo), ino je od očeta šla na sine tudi prez žlahtnega posestva. Da so le vitezi, žlahtniki ino slobodnjaki bili k' vojski pozvani, ino so bol siromački iz njih se ne mogli oskerbeti po tedašni navadi zevsem, kaj njim je na boj trebalo, so svoje male posestva premožnésim v' lastinstvo dali ino nje potli od njih v' lehenstvo vzeli. Tak so slabeši postali podložniki močneših, ino so totim mogli začeti štibre plačuvati za to, kaj so za nje na boj šli. Tak so ljudje prejđ jednakega stanu se zdaj razložili na gospode ino podložnike. Gospodje so svoje podložnike duže z' vekšimi dačami ino drugimi davkami, ter odsluženjami obložili, tak, da je že Karl Vel. svojim podoblastnikom ino gospodskam škofe na stran postavil, da bi toti nje vižali, nje od preobdačovanja ino nesmilnega z' podložniki djanja nazajderžali, če ravno so

*) Grof pride od frankoske besede „grafjo“, tak se je zval tisti, ker je cesarove dače noter bral ino je imel višissodničko oblast, poglej Dr. Meynert Gsch. Oesterr. I., 233.

tudi oni svojih sužnikov ino podložnikov ne iz jarma spreževali. Karl je tudi vsako leto svoje ludi vun poslal, da bi pogledali ino preiskali, kak njegovi podoblastniki ino druge gospodske z' deželami ravnajo, ter da tožbe od podložnikov gornjzemejo.

Ali če ravno je cesar Karl gospodskam tak dobro dal gornjgledati ino tudi sam dostokrat po svojih deželah šel ino gledal, kak bi se ludem pomagati moglo, je vender za podložnike duže huje bilo. Gospodske je duže več bilo. Bavarski Nemci, od Karla sem naseljeni so se od leta do leta pomnožavali ino duže močnejši bili tak, da so po časih skoro vso zemleno posestvo na se potegnoli, skoro vse je bilo ali cesarovo, ali markežovo ali gospodsko, ino kaj so podložniki še si obvarvati mogli, je bilo, kak Slovenec pravi, da je lastnik kravo deržal, gospodska pa so njo dojili. Nemci so vse boljše kraje ino mesta sebi vzeli za nastanjenje, domačih Slovencev žlahtniki so spreminoli; le Nemci so zdaj bili žlahtniki, slobodnjaki, pušenjaki, domači Slovenci so pa mogli pod njihovo oblast ino v' njihovo sužanstvo, kajti so njim telko davk ino dač gornapravili, da so njim zadnič vse mogli prékpustiti, njim pa njiva ino gorice obdelati, sol kuhati, derva sekati, v' rudah delati i. t. d., pa per takem stroški, da njih je na jezere od glada vmerlo; kaj pa so njih osepnice¹⁾, pomor ino druge réve skončale? Bojno terganje, nedositna pogravnost, nečlovečja prevzetnost njihovih gospodov je nje odavala, zamenjavala ali drugač proč davala i. t. d.²⁾. Per podložnikih so skuz moreš nastale gospodšine (rabote), nastal je cinžni penez, cinžno zernje, cinžni kuri, cinžne jajca, zadnič deseti penez, tudi od goren se že v' 11tem stolétji v' pismah govori, desetina pa se je tak mogla davati. Zverh tega so grofi ino žlahtniki povsod po svojih lastinstvah telko mostovin ino cestovin, ter brodovin gornaredli, da je cesar Ludvik mogel prepoved krez to vundati. — Sv atopluk je ravno Slovencom htel iz tote nadloge pomagati, je tudi vse zahodne ino dolnje Slovence pod svojo kraljevsko roko spravil³⁾, ali na kak dugo? —

6. Obdelanje zemlje, družbinsko ino hižno življenje.

Cesar Karl Vel. je tote kraje, iz kerih je Avare pregnal, škofom ino kloštrom, grofom ino drugim Nemcom dal

¹⁾ Osepnice (bobenke) so od križovojskih iz jutresnih krajov k' nam pernešene, prej d njih je tu ne bilo.

²⁾ Schn. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. I., 119 i. dr. —

³⁾ Prof. Richter v' „Beiträge etc. I., 36. Nowotny. — — — 54— 62. i. dr.

na zupet obdelanje ino obrodovitenje. On sam je svoje povsod raztorjene pristave posebno dobro obdelavati dal, da bi drugi si po njem zgled vzeli, ino tak je resen napravlanje njiv, zasajanje goric zdaj povsod dober naprejdeek imelo. Če ravno so naše lutomerske, kapelske, radgonske, haloške ino druge gorice že davno prejđ bile, imajo vender mnoge iz totih časov svoj početek. V' Susilah (Sausal) so v' 10tem stolétji še sami lesovje bili. Od Nemcov dolsem porinjeni Slovenci, Suseli ali Suselci imenuvani, so tote velke lese vunskerčili, njiva, travnike napravili, ino gorice zasadili. Od totih slovenskih Suselov ali majo velke suselske vinske gore svoj početek, ino mnogim verhom totih goric je njihovo slovensko ime še dozđaj ostalo¹⁾. Še bolši naprejdeek bi obdelanje zemle bilo imelo, da mu štiri reči neble na suprot bile: prvič, kaj so takšno delo le sužniki opravlali, drugi pa to za nedostojni posel deržali; drugič, da se je zdaj od vsega, kaj je priraslo, mogla desetina dati, kere je prejđ ne bilo; tretič, da je cesar Karl Vel. zapovedal, zernje vsigdar, naj obrodi ali ne obrodí, v' eno ceno odati; štertič, da je vsakši, ker je grunt imel, mogel vojšak biti ino zevsem ob svojem se oskerbeti, svoje njiva pa od vojske si pustiti vtréti. Po tem je ravno prišlo, da so mnogi že teda svoje grunte rajši drugim prékpustili, ino tak v' sužanstvo padli²⁾.

Sužnikov silodelo je pa ne bilo za naprejoskerblenje z' zernjom, ino tak je, če je le eno leto ne obrodilo, že glad, potem pa pomor nastal. Če še so k' temu druge nesreče prišle, je z' tem hitrej velka nadloga to bila. Kader je 792 Drava ino Sava od veliko deža tak vunstopila, da je kre njuj vse pod vodoj bilo, ino se veliko ludi ino živine potoplo, pola pa vse vbite bile, je potem, kak je voda vtekla, smerdeči mlaj zrak tak nakužil, da je pomor ino kuga nastala. Leto 820 je bilo tak nerodovito, da je glad ino potem strašen pomor nastal. Takše nadloge so se potli večkrat našo Štajersko žalostno obiskale, kakti 881, 994, 1006, 1039. Tudi velke kobilce so (873) iz jutrešnih krajov vu velikih množinah sem perletele ino pri nas veliko vkončale. — Kak zdaj, tak je, ino še dosta hujše za obdelanje zemle bilo ob časih gladko vkončanja madjarskega. Per telkem dolspravlenji, odegnanji, razplasenji, v' sužanstvo verženji ino poklačenji delavnega ludstva — kak bi moglo obdelanje zemle dober naprejdeek imeti? Velka čuda, kaj še je tak šlo.

Ravno tak je za družbinsko ino hižno življenje bilo. Karl Vel. je povsod Nemce med Slovence nastavil, ino toti so nje ali v' sužnost djali, ali v' tako podložnost, kera se je malo od sužnosti razločila. Tak je pravo družbinsko, ino

1) Muchar v' „Steierm. Ztschr. (1830) X., 73 i. d. d. Prof. N. d. d. 63. i. dr.

2) Wartinger — — — 43 — 44. i. dr.

z' totim tudi pravo hižno življenje se razdajalo, zosebno per naših Slovincih. Je ravno v' totih stiskah, v' totem razdrobljenji naših domorodnih Slovincov njim zvezda gorprišla v' Radislavi ino Svatopluki, keriva sta Slovence v' eno veliko družbo vkupspravlati začela, od posvetne, v' Cirili ino Metudi pa od duhovne strani, ter zvezda za obdelanje zemle, za družbinsko ino hižno življenje v' Privini ino njegovem sini Kozili — ali toto velko slovensko družbo, toto njih s' erbno obdelanje zemle, toto njih hižno življenje so bavarski Nemci ino hunski Madjari na vse kraje razmetali; na mnoge razlomke je naša Štajerska razdeljena, ino vsaki se za svojo panogo z' drugimi bojuje, vkončajoč ludi ino hiže ino zemle sad. — Dve reči sta temu eno malo gorpomagale: božji mir ino kloštri. Božji mir je bil, da je na povizanje Cirkve vsaki teden en den bil, ali tudi več dnevov, kader je niše ne se smel bojuvati. Kloštri ino cirkve so bile za svete mesta deržane, ino je niše pod kaštigoj zapananja ne smel bojno nad nje iti. Tu je ali bilo bol mirno življenje, tu so tudi ludje se bol nastanili, ter vesnice, terge ino mesta postavili. Zosebno so v' bol mirni privinovi deržavi se za njegovih ino njegovih naslednikov nekaj srečnejših časov mesta tudi drugdi (ne pri kloštrih) ponavljale ino nove, kakti Mozaburg, postavile. Kozil je ptujsko mesto, od 844 celo v' porušenji ležočo zupet k' oživljenji zbudil¹⁾, njegov sin Bratslav je Braclovce (Frasslau) v' Celskem napočel²⁾; Leubna je (904) znana i. t. d.

Za bole vmirenje tedašne kervizelne prekšnosti ino tolovajstva je cesar Karl Vel. tudi ostre zapovedi vun dal ino velke kaštige na takše zakrivenja postavil: Za tolovaja je bilo postavljeno, da za prvokrat ima enega óka, za drugokrat nosa, za tretjokrat življenja se znebiti. Je pa vsakši, tudi vmoritelj, se znal z' penezi odkupiti. Ker bi komi bil jezik zmekmol ali nos odrezal, je mogel 40 soldov dati. Na vmorjenje Rimlana je bilo 100, na vmorjenje Franka 200, na vmorjenje cesarskega služebnika ali dvorskega 300 soldov postavljeno). Kelko pa na vmorjenje Slovenca, kí je vsem kruh pripravlal? — Ako je gdo kaj proti postavam za mirnost ino slobodnost vundanim zakrivil, ino je bil zatožen, je mogel z' svojim zatožnikom se mečuvati, t. j. z' mečom se z' njim pehati, ker je tedaj ovemi doldobil, tistemi je bila pravica spoznana — ali zatožen je mogel vu vrélo vodo segnoti ali stopiti, vu vodo se potunoti, po ožarjenem železi bos iti, ali za nje prijeti i. t. v. Če je ne se v' kropi ožgal, ne se vu vodi zalezal, ne na žarečem železi se spekel, je za nedužnega spoznan. —

1) Sim. Povoden rokopolis. —

2) Slo m š ek rokopolis. —

3) Schn. Gesch. v. Oest. u. Steierm. I., 60.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Če ravno so Slovenci svoje meštrije od stare davnosti sem že znali ino nje tirali, so vender zdaj po Nemcih, kí so povsod v' méstah se naselili, k' vekšem naprejdki priše, Privina sam je iz Soligrada meštirske v' svojo deržavo pozval, ino če ravno so Madjari, kak vse drugo, tak tudi mešterstvo razbili, poterli, raztergali, poteptali, je vender v' bol mirnih časih ino krajih se obdržalo ino dober naprejdeček imelo, posebno v' méstah ino pri kloštrih. V' gradeh so med sužniki imeli takšne, kí so meštirske delali, v' kloštrih pa se je že tudi umetno delo delalo, kakti malaria, podob zglétvanje i. t. v. Slovenci, kí so bol hižne ino gospodarske, ter rudnarske meštirie znali, so zdaj tudi druge per Nemcih si nagledali. Za tega volo so tudi le svoje meštirie po slovensko, nemške pa po nemško imenuvali. Tak še zdaj imamo slovenske šivilje, žnidare ino šostare pa nemške, slovenske rudnare, solare, lončare, mesare, kovače, zidare, klobučare, kužnare, kerznare, tkalce, čohúše, cižmare, kolare, sedlare, peke (peči, pečti), pivare, medare, oštariáše i. t. d., cimermane nemške, samo tesače slovenske, tišlare, pintare nemške, sekire, obročnjake, macleke, nategače, pogonce slovenske, drete, hoblice, cimrače nemške, črevle (škornje) slovenske, šolnje, punčuhe nemške, rokavice slovenske, štunfe nemške i. t. d. —

Teržtvo je za Karla Vel. ravno začelo bol iti, ino je solaria temu najbolj pogon dala, ali teržtvi so teda velke prečke bile: veliko bojov, nigdi dobrih cést, nigdi pravih oštariih, množina mostovin ino cestovin, mnoge tolovajstva, poropni grofi i. t. v. Za tega volo so teržci mogli v' celih skupémah iti, ino stražnike za drage peneze si najeti. V' naši Štajerski je v' totih časih še malo kaj odati bilo drugo, kak železo, sol, platno, živina, živinske kože, ter nekaj zernja ino vina. Teržtvo je pa teda Židovom ino Italianom v' rokah bilo. Toti so povsod vu vekših méstah, posebno zdaj k' zadnjemi, štacune ino blagoskrambe, tudi svoje hrame imeli. Eni teržeči Italiani so se tudi tu naselili, ino so se Lombardi veleli¹⁾. Tudi Slovenci so zverjad, potočne čerstve ribe (forele) ino druge posebnice Gerkom dolta spravljali, ino nje za gerčko blago zateržili, toto pa Nemcom odali. Mero za zernje ino vino so Slovenci imeli drugo (mensura sclavanisca), pa Nemci drugo (meta bavarica).

Peneze so ob totih časih razvun kralov ino cesarov tudi drugi knezi ino grofi, škofi ino apati delali, denare najmre. Cesar Karl Vel. je za tega volo prepovedal, peneze gdé indi

¹⁾ Néke teržce v' menših méstah ino terghih še zdaj za latine imenujemo.

delati, kak v' cesarskih palačah. Njegov sin Ludvik je pa že škofom ino kloštrom dopustil penenze delati. Razvun denarov so se tudi soldji (zlati rajnski) delali. Pervi groši, tak kak prvi zlati so iz totih časov.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Kak je Karl Vel. tudi v' naših pononsko-gorutanskih krajih ludi želel k' umetnostim ino obertnosti naravnati, tak je njemi na skerbi bilo, šole vpelati. Ravno tak je pa tudi za Slovence, posebno v' Privinovi deželi za umetnosti, ter za slovenske sole, najbolj skuz Kozila, ter Metudia bilo skerbлено, ino tote slovenske šole so kam bolši napredek imele, kak nemške z' latinskimi školniki. Drugač pa, če ravno je cesar Karl na podvučanje ino šolanje dosta deržal, je ob totih časih v' naših krajih še ne velke vučenosti najti bilo. Baráti (menihi) iz Nemškega pridoči, ter škofi ino mešniki so bili jedini vučeni, pa še toti kelko telko. Tudi temu vsemu je neprehenjana razbojnost zadosti prečka bila.

K' znajdenjam totih časov slišijo vetreni mlini, vure z' kolčicami (od baratov znajdene), muzikalske čerknje (note), arabske številce, gosle, i. t. d. Naše ásiske (Ausee) solenice so že okol leta 800 najdene i. t. d. — Od sadja so križniki iz Turske sem pernesli pergamotgruške, drugih dobrih grušek so že prej sem dobili iz Aleksandrie, Numidie, Sirie ino Gerêke. Tudi najdebeleše slive (Pflaumen) so zdaj sem pernešene, i. t. d.

Boď pozdravljen, o prijatno
Venčeni Cirkevnjak moj!

Tu moj duh okol obratno

Vu živočnosti postoj;

Tu, kamkol pogled te pela,
Sé ti serce veseli,

Kak Slovencom je tu cvela
Sreča njih've slavnosti.

Tu na poli Radislávce
Razveselno zaglediš,

Tam v' goricah pa Morávce
Rad v' pogledi si deržiš:

Da slavitne te imena

Pelajo veselo te

V' one čase, kad' rumena
Sreča nam privela je.

Ja, veselo te tá pela,

Gd'z slovenskih sta deržáv

Lepo velko kito plela

Svatopluk no Radislav;

Ja, kak'zTiske no Slavonske,

'Z Vogerske no Sirmisa,

Iz Slovakov no Panonske

Je Moravska velka!

Tam pred očmi'maš Kozlávce,

Tu pod tobom Lindoves,

Z' njima one tam Podrávce,

Kerim Privina je knez:

Privina no Kozil slavni —

Zlate so nam imena

Vu Slovenski starodavni,

Kero tak oživlata.

Glej, kak hojkovi brežiči

Si odkrijejo glavo,

No se lepo kak deklíči

Z' tersovjom opletejo,

Kak se zbrísejo ravnice

Od gošíc zarašenih,

No že žita no pšenice

Znje Slovenka si na njih.

Glej, kak dva solunska brata,
Svet' Ciril no svet Metud,
Za Slovence si zavdata
Poslavitni sveti trud,
Nje vučeca, kak častiti
'Majo pravega Bogá,
No v' ponižnosti moliti
Neba, zemle Stvarnika.

Glej, kak šole že slovenske
Kozil včrédiťi hití,
V' kere mladi možki, ženske,
No vsa deca vkup čerči.
Kak veselo se vučijo
Tam slovensko pismo štet'.
Vse veselja me budijo,
Kam obrnem moj pogled.

V' toti veliki Moravski,
V' kerí Svatopluk je kral,
Vu Slavínii podravski,
Kerój telko poješ hval,
V' toti tudi nasi kraji
Zdaj po prejdnjih bojih se
Veselijo v' mira slaji,
V' sreči slave narodne.

Ali ah! kak hitro čuje
Glas se od slovenskih hval,
Tak že druge to naduje
Sam škripeči do njih jal:
Takšo velkost razpresterto!
To Slovenca ja ne gre,
Na slovenstvo vkuppoterto
Naša moč 'ma zvikšat' se.

Ino ah, strahota grozna!
Kak, Moravska! bo ti zdaj?
To na nebi že se pozna,
Kak boš, tožna! vzela kraj.
Že tu nemška grozovitnost,
Tam madjarski strašen meč
Dá Slovencom vso serditost
Čutit', gdo njo more zreč'?

Ja, z' Slovenci tu mėsari
Nemška strahovitnost tak,
Da omámica me vdári,
No pred ócni mi je mrak;
Tam Madjari nespodobno
Mersko skončajo ludi,
No njih stanja vse na drobno
Po navadi hunoski.

Ah Moravska ti slavita!
Kaj si zdaj nevolna ti?
Vkončana no vsa pobita,
Da si né spodobna si.
Proč je tvoja velka slava,
Ti v' razdertji to ležiš,
Svatopluk tvoj v'sózah plava,
Dok' še njega se znebiš.

Zdaj Slovenci pod Madjäre
Tam ste v' vašem kraleštví,
Tu pod nemške pa Baväre
V' grozno sužnost verženi!
Zato moj Cirkevnjak, srečno!
Kak mi koli si prijét,
Tak, me zdi, mi bo na večno
V'sózah vtopen moj pogled.

PETI PRETEK.

Od Leopolda markeža do cesara

DOGODIVŠINE

ŠTAJERSKE ZEMLE.

1. Ludstva. železke zgodbe.

Kak je Leopold po svojem očeti Otokari IV. štirsko markeziu prekrpil, je on našo zgodaj med mnoge lastnce razdeljen. (Videti v 1. knjigi, 1. poglavju njegove grajske pri Bovci (Huni, Rajni) ino okoli Gradca; potem je od svojega svaka kupil marbursko grofo, da je tota Zamečnik, sko proč vzcl. Zadolio se je Leopold orbal epinastajnsko, opicetka ino mürco grofo). Tak on, kdaj ah ma šlisko v Rakoskoj, vse grofo gerofe ino akoro vse doluje Štajersko. Zclj se on z svojega šliskega grada v Gradca presah. Toti Leopold I. je ah prvi naše štajerske države lastni poglavar. On je 1129 ymerl, ino njegoj Otokar V. z petimi letni postane detelski poglavar, ino vitanjom svoje matere Sofie. Toti Otokar je tak oržen v evbijah, kak njegov oca Leopold. On po grof Ota dabi lepe Pornaenske grofo pri adriatskem morji, potem po Bernardi celsko markeziu, zadnie se palinsko grofo ino stari kraje per Novomesti v Rakoskoj. Toti Otokar V. je ah našo

Tretji Zvezek.

*) Reka Mura je slovenska Mürre ah zeta Mürre, kajti v mürre ino mürre so prejli Slovenci bil.

PETI PRETÈK.

Od Leopolda markeža do cesara Maksimiliana I.

(1122 — 1490.)

Štajerska zemla v' svojodeželstvi, pa v' nemiri.

1. Ludstva, ladavci, deželске zgodbe.

Kak je Leopold po svojem očeti Otokari IV. štirsko markežio prékprijel, je on našo, dozday med mnoge ladavce razdeljeno deželo začel po razdelkih vkupspravlati. Od rovnaskega (rajnskega) grofa je erbal vse njegove grajšine pri Rovni (Runi, Rajni) ino okol Gradca; potem je od svojega svaka kupil marbursko grofio, da je toti Žunečkim Celsko proč vzel. Zadnič še je Leopold erbal epinstajnsko, aplenčko ino mürcino grofio¹⁾. Tak on zdaj ali ma Štirsko v' Rakoskoj, vse grofie gornje ino skoro vse dolnje Štajerske. Zdaj se on z' svojega štirskega grada v' Gradec preseli. — Toti Leopold I. je ali prvi naše štajerske dežele lastni poglavar. On je 1129 vmerl, ino njegov sin Otokar V. z' petimi létmi postane deželski poglavar pod vižanjem svoje matere Sofie. Toti Otokar je tak srečen v' erbijah, kak njegov oča Leopold. On po grofi Otoi dobi lepe Pornaonske grofie pri adriatskem morji, potem po Bernardi celsko markežio, zadnič še putinsko grofio ino druge kraje per Novemmesti v' Rakoskoj. Toti Otokar V. je ali naso

¹⁾ Réka Mürč je slovenska Mürca ali mala Múra, kajti v' mürcinem doji so prejdl Slovenci bili.

štajersko deželo vkupspravil, kera je teda še daleč v Rakosko yunta segnola. On je dvakrat z' križovojskoj v Palestino šel (1149 ino 1164). Drugokrat je na poti že v Pečuhi vmerl. — Njegov sin Otokar VI. z' dvema letoma postane štajerske zemle poglavar pod vižanjem svoje matere Kungete, kera ednajst lét hvale vrédno oskerbí poglavarstvo, potem pa on sam ladanje prékvzeme. On (1175) z' svojimi Štajerci gre po Rakoskoj razbijat, Rakuzani 'mu to povernejo, ino razbijajo po Štajerskoj. Otokara VI. cesar Friderik I. za vajvoda štajerske dežele ozove (1180). Tak je Štajerska postala vajvodja, to, kaj še je den denešni. Otokar VI. je pa že dosta prejd se vajvod imenuval, je ali kak vajvod od cesara le poterdjen zavolo nekerih drugih lehenstvih). Otokar je 1182 z' veliko žlahtnimi bil v Gradci, v Radgoni ino v Judenburgi, ino je dosti pisem, kloštrom na hasek, dal napraviti. Na enkrat je pa gobav postal, ino ga je divji rak začel jesti. Da je temu niše ne mogel proti priti, je od same žalosti začel samo na božje pote k' cirkvam ino kloštrom hoditi, svojo vajvodio pa je htel rakoskemi vajvodi Leopoldi celo za malo ceno odati; ali deželski stališi so ga od tega odvernoli, rekoč, da taki gospod, ker bi našo deželo kupil, bi lagoš bil, kak ker bi njo po odvetki (erbi) prek-prijel²⁾. Ravno toti stališi so njega nagovorli, da je (1186) na Jurjovi gori pri Ens mesti v Rakoskoj dal ono imenitno pismo napraviti, v' kerem je sam izrekel, da štajersko deželo ima rakoski vajvod Leopold dobiti, ino tota ima na vsigdar pri Rakoski ostati, štajerskim stališom pa ostanejo njihove pravice, kak dozdej. Tak je Otokar našo Štajersko z' Rakoskoj zvezal, sebi pa je samo 500 puš (hub) ali pristav zaderžal na razdanje kloštrom. Drugač pa je njegova skerb zdaj, da se žlahtniki oborožijo na križoboj. On za tega volo na Semriki špital obdaruje, v' kerem si križovojsaki počinejo ino se okrépijo, da grejo v' sveto deželo, v' pomori ino od glada vmirat. Tudi rakoski Leopold, zdaj naš poglavar (konči že obsnovan), gre (1191) tá, ino predobí Ptolemais v' Sirii³⁾, tam ga pa anglški kral Rihard tak svádi, da serdit mahom gre domo, ino tu Riharda nazaj idočega gorprime, ino ga v' grad zapre na tak dugo, da ga Anglianci morejo z' penezi vunrésiti. Otokar VI. (1192) v' Gradci vmerje, ino rakoski Leopold (tam VI.) našo Štajersko po redi prékvzeme.

¹⁾ V. Winklern — — str. 43.

²⁾ Vse to pokaže, da je Štajerska njegova lastna bila, ino ne k' Nemškoj spadala.

³⁾ Ravno toto branico Ptolemais (zdaj Jean d' Acre) je 1840 v' sirianskem boji pále austrianski Princ, nadvajvod Friderik, predobil, ino za tega volo od ruskega cesara, Miklauža I. z' dvema zaslužnima redoma daruvan.

Toti Leopold (pri nas II.) bi na Papežovo zapoved one peneze, kaj njih je za angleškega krala Riharda vzel, mogel nazaj dati, on pa tega ne stori, Papež ga zapanja, njogovi dve deželi pa pod Interdikt dene, t. j. on prepovej, božjo službo deržati, sv. Sakramente deliti i. t. d. Ali naši Štajerci so na to malo gledali, oni so svojimi deželskemi poglavari zvésti ostali, če ravno je od keršanske občine vunsklenjen bil. Mešniki ino baráti so predgali od Leopoldovega zapananja, če ravno je on veliko na cirkve dal, ino kloštrom velke pravice spravlal. Leopold (1194) v' Gradci per turniri z konja padne na led ino si nogo stere. Skuz toti padec je smertno ranjen. Hartberski farmešter ga tedaj od Papežovega zapananja odveže ino z' sv. réšnim Télom obredi, ino tak Leopold vmerje. — Njegov starši sin Friderik prékprime Rakosko ino Štajersko. Friderik Štajersko dá svojimi brati Leopoldi, ino gre v' sv. deželo, pa vmerje odonod nazaj idoč, ino tak naš Leopold III. tudi Rakosko prékdobi. Leopold vogerskemi krali Andraši proti njegovimi brati Emeriki na boj pomaga.

V' totem boji ptujski Friderik I. perbojuje celi velkonedelški kraj. Toto okoliše naš vajvod Leopold (1199) k' Štajerskoj verže, ino nje Ptujskim pusti v' podložnost. Tote nedelške kraje ptujski Friderik (1200) dá Križnikom v' podložnost, kerí se nje zdaj 'majo'). Leopold (1203) vzeme gerčkega cesara Isaka čer Teodoro za ženo. On (1212) gre z' vojskoj nad francozke Valdenziane, potem (1217) pa z' križovojskoj v' Palestino ino se 18 méscov v' Afriki ino Azii z' Saracenmi vitežko séka, odonod (1219) pride nazaj v' Gradec. On (1229) za 1500 mark srebra kupi velke grajšine na Krajnskem, ino (1230) gre v' Rim, Papeža z' cesarom vmirjavat, pa tudi v' Italii vmerje.

Njegov sin Friderik II. dobí Rakosko ino Štajersko. Toti itak v' začetki svojega ladarstva more meč v' roke vzeti. Deželski stališi so se proti njemi spuntali. Dūrenstajnska dva brata Kuenringa sta njemi deželsko pečat ino njegove šace odpelala, dunajske barke vunsporopla, cele kraje vkončala, ter z' Čehmi se zvezala ino v' Rakoskoj cele mésta razderla. Friderik ta dva razbojna viteza po kunsti pred se dobi, pa njima odpusti, da se pred njim na kolna dolveržeta. Od totih spuntanjih so zdaj Čehi, Bavari ino Madjari hteli hasek vzeti, ino vse je šlo nad naše dežele. Vunporopanje, ople-

2) Ptujski Friderik je najprej pri Ormoži na dolnji kraj, po občinski pripovedi ondesnih ljudi, na onoj ravnici, kak se zdaj tak rečeni pil stoji, Madjare tak potukel, da njih je množina tam pokopanih. Na to je njim velkonedelške, ormoške, središke kraje, ter lutomerske (lotmerske) gorice vkraj izvel. Po vseh totih krajih se Križniki zdaj 'majo svoje podložnike, pravice, ino vse cirkve v' totih krajih so pod nje.

nenje, klanje ino požganje je zdaj (1234) bilo kaj vsakdenjega. Vogerski kral Andraš pride v' našo Štajersko, ino vkonča vse, kod z' vojskoj gre, on veliko štajerske vojske poseka, Friderik ga vender k' zadnjemi pertisne, da more mir napraviti. V' totem boji so vogerski Vikši našega Friderika junačtvo spoznali, ino so po smerti svojega krala Andraša II. totemi našemi vajvodi vogersko krono ponudili, da so Andrašovega sina Bela ne hteli za krala 'meti. Mladi, ognjeni Friderik je hitro k' redi bil. On gre z' vojskoj na Vogersko, je pa od Bela IV. dobro bit, ino si potem, od svojih vojsakov zapušen, more pustiti od Madjarov svoje dežele vkončati noter do Beča, zadnič si (1236) more od Bela za drage peneze mir kupiti. Friderik zavolo tega strašno velke dače terja, Štajerci ino Rakužani se proti postavijo ino nečejo nič plačati, ga tudi pri cesari Frideriki II. tožijo. Cesari je to voda na njegov mlin, na v' strah vzetje našega Friderika ino pod se potegnenje njegovih dveh dežel. Cesar tedaj Friderika večkrat pred se pozove. Da je pa Frideriki cesarova zavitnost dišala, je ne pred njega šel, za tega volo ga cesar ob ladanstvo dene! Na to okol no okoli vse nad našo deželo padne: Voglejski Patriark ino bamborski škof vunsporopata ino požgeta vse, tudi cirkve, kod z' svojimi vojskami vihrita. Tak dela bavarski vajvod Oto, koroški vajvod Bernhard — ino štajerska zemla je vsa v' lukih rokah. Cesar si našega vajvoda dežele posvoji, ino njemi njegovo ženo Nežo odpela, kera je v' rigerskem gradi dugo se branila. — Tak je naš Friderik zdaj vsega se znebil, ladarstva, dežel, žene, vsega svojega, samo njegova nepostrášena segurnost ino njegovo močno obzidano Novomesto 'mu je ostalo. Iz totega Novegamesta (zdaj v' Rakoskoj) je on še prav vjédno se branil. Cesar že v' svojem napihnenji postave vun dá, ino tak v' Štajersko kak v' Rakosko postavi svoje podoblastnike; naš Friderik pa, če ravno od vseh zapušen, se iz svojega Novegamesta zdigne, prežene cesarovega podoblastnika z' sramotoj, ino postane tak močen, da po časih vse si nazaj perbojuje, se z' českim kralom Venceslavom pogodi, ino premaga cesarsko vojsko, z' keroj so eni štajerski Vikši bili deržali, kakti Vildonski, Grački, Pfanberski, Cmurečki, Ptujski. Friderik totim vsem odpusti, samo Gračke na Krajnsko prestavi. Friderik Beč, kerega je cesar si bil posvojil, z' gladom permora, da se 'mu (1239) podá. Zdaj cesar moží pošle v' Rakosko — Frideriki na poterdjenje vsega njegovega lastinstva ino njegovih dežel. Krez néke dni Friderik svojo ženo v' Gradci dobí nazaj. Cesar, prejd našega vajvoda največši sovražnik, je zdaj od Papeža zapanan, ino ise ravno per našem Frideriki pomoč. — K' vsem totim njegovim srečam še pride tota, da on, z' vogerskim kralom Belom zjedinjen, veliko semgor vihrečih Mongolov ino Kumánov obladati pomaga, ino tak postane slaviti obranitel svojih ino drugih europejskih dežel, obra-

nitel Keršanstva ino človečke peštenosti, kero bi divji, na Vogerskem vse vkončajoči, Mongoli ino Tataři bili podkopali. Kak je pa naš Friderik se v' svoje dežele bil nazaj povrnil, so Mongoli ino Kumani krala Bela pri Pešti tak na nič djali, da je kumaj z' svojimi šaci k' našemi vajvodi vujšel. Friderik 'z krala Bela po kunšti njegove šace dobí ino nje sebi zaderži. Bela ob tem možno razžaljen gre na Vogersko nazaj, premaga Tataře ino Kumane, tedaj pa gre nad našega Friderika, toči pa, prejd kak se boj začne, mir naredi. Naš Friderik tudi polskim križnikom pošle možno vojsko Rakužanov ino Štajercov na pomoč k' obladanji paganskih Prusov ino Pomoranov. — Friderik še ima kratki boj z' Čehmi ino Korošci, tedaj pa mir naredi z' českim kralom Vladislavom z' tem, da njemi svojega brata čer Gerco zaroči, z' koroškim vajvodom pa z' tem, da ga 'z vjetja spusti (1245). V' totem leti cesar vu Veroni vkupzbranje derži, v' kerem se našemi Frideriki poterdijo vse rakoške ino štajerske pravice ino sloboščine. Cesar v' totem zbralši hoče Rakosko ino Štajersko vkup k' kralstvu podignoti ino Friderika za krala postaviti, to se pa zato ne zgodi, da Friderik Gerce, že českemi Vladislavi zaročene, nemore cesari za ženo dati. — Tečas se zupet z' Madjari boj začne. Kral Bela še je svojih šacov ne 'z Friderika dobil, on ali (1246) gre z' Kumani nad njega. Friderik hitro ma možno vojsko vkup, ino kak se primejo, mlati naš junački Friderik po Madjarih ino Kumanih tak, da kaplejo kak trava pod kosoj. Madjari ino Kumani začnejo bežati, Friderik se preneglo za njimi zažene, en Kuman nazert 'z samojstre spusti, stréla Friderikovemi konji ravno v' oko perleti, konj padne, ino Friderika na pol poleže. Kak se tedaj hoče gorskopati, priskoči vogerski Frankopan (Frangipan), ino 'mu nož v' gerlo porine. Tak je Friderik junačko dokončal svojo z' telkimi obladanjami obvenčeno življenje, ino kak je spervega čerten bil, tak ga je zdaj vse pomilovalo, ino se je od njega reklo: „Friderik, da naj nebi nikol bil živél, al' pa nikol vmerl.“ Toti naš Friderik, če ravno se je od druge ino tretje žene ločiti dal, ino se z' štertoj zaročil, je ne otrok imel.

Za tega volo je cesar pa že Rakosko ino Štajersko za svoje dežele ozval, ino oberstajnskega grofa Otoa za deželskega oblastnika krez obej postavil (1247). Papež zdaj Štajersko, da z' cesarom derži, pále z' Interdiktom obloži, tedaj pa njo dá vogerskemi krali Beli IV. Toti ali pride z' vojskoj v' našo zemlo, vkonča vse, ino odpela veliko jezer ludi vu vogersko sužanstvo, cesarov deželski oblastnik odide 'z dežele, ino laškogorički grof Majnhard je za deželskega oblastnika postavljen, se pa tudi nemore zadosti braniti. Našega rajnega Friderika rodbina tudi seže po štajerski deželi, gdo ma tudi vekšo pravico do nje? — Cesar Friderik II. (1250) vmerje, njegov sin Konrad je za njim rimski kral, Štajerci pa, t. j. štajerski povekši, holand-

skega protikrala Vilhelma za cesara spoznajo, ino tak deželski oblastnik Majnhard gre v svojo Laskogorico nazaj, prekpusteč našo vlogo deželo strašnem razbijanju, vkončanji, ino neizrečeni nadlogi.

Vogerski kral Bela, bavarski Ludovik, ino soligradski škof Filip se razmesarno tergajo za njo. Tudi česki kral Venceslav bi Rakosko ino Štajersko rad imel za svojega sina Premisl Otokara. Toti oblubi, našega pokojnega Friderika sestro Margéto za ženo si vzeti, ino tak postane vajvod v Rakoskoj (1251), štajerski žlahtni pa, od vogerskega krala podmiteni, njegovega sina Štefana za svojega vajvoda ozo-vejo. Premisl Otokar Margéto vzeme za ženo, ino tak dobi pravico do naše Štajerske. Razbojni soligradski škof Filip zupet pride v našo deželo, vzeme enski dol, ino vkonča pri Čermci¹⁾ vse gladko. Vogerskega Bela sin Štefan naše dežele ne pusti z rok, on zagrebskega grofa Štefana za deželskega oblastnika sem pošle, ker svoj sedež vzeme na Ptuji. Da pa je toti Štefan zred svojimi podoblastniki nad Štajerce (žlahtne) debelo odluden ino se njim sploh zamerjava, ga per krali Beli zatožijo. Na to njegov sin Štefan sam v Gradec pride, ino ladarstvo prékvzeme, da bi Štajerce potišal; ali zabstojn, enkrat madjarskega jezika, obléča ino navadih nemorejo terpeti, tudi njim prevelko obdačenje, preostro sodničtvo nikak v glavo ne gre — ter da se pravi, da bodo štajerski žlahtniki v železi mogli na Vogersko — se je vse proti vogerskim naredbam spuntalo, posebno pa marnberski ino ptujski grofi. Naši Štajerci so tedaj odludne Madjare spoklali ino nje iz Štajerske vunta spokali, ter Premisl Otokara v našo deželo pozvali. On je tudi prišel z oboroženimi Rakužani, ino je Madjare, na Ptuji še se deržeče, prekadir, potem pa se je v Gradci dal za štajerskega vajvoda ozvati. —

Toti česko - slovenski kral Otokar je bil zbrisan, se-guren, močen poglavar, ker je svoj pogled na velki, od terškega ino do nemškega morja razširjen slovenski narod imel obrnjen, z zavupanjom, da bo tote rode vse pod svoje perotnice spravil. On ino vsi Slovenci z njim so se tega zdaj veselili. Otokari je tudi spervega sreča cvela. Najprejd je mogel še se z Madjari dobro sekati, je pa nje pri Krojsnem tak preladal, da njih je v réki Moravi 4000 konca dalo, više 12,000 pa z mecom doldjanih, ino je šel do Bretislava (Požuna). Tak je vogerski kral Štajersko mogel Otokari pustiti. Otokar (1266) gre nad Bavare, ino Štajerci z njim. On gre z stajerskimi grofi ino velikoj vojskoj

¹⁾ Cirminah, Cirminaz (Rotenman), od Slovincov na novo postavljen, se pa tudi nemorejo, ali od njih iz porušenja zupet obudjen. En lés v tistem kraji še se den denesni imenuje Cirmec (Zirmizwald). Poglej „Muhar v Steierm. Ztschr. (1830) X., 76.

cesara ozvan, so štirje iz njih, dva rakoska ino dva štajerska grofa (Ptujski najprej ino Vildonski), šli v Augsburg na zbor, ino so tam Otokara pri cesari zatožili, ter prosili, naj bi on te dve deželi, Rakosko ino Štajersko k' nemskim deželam potegnili. Rudolf cesar na to Otokari zapovej, Rakosko ino Štajersko njemu pustiti, Otokar k' temu ne pervoli, ino tak se boj začne. Otokar ali z' Madjarmi mir naredi, cesar Rudolf (1276) z' vojskoj pride v' Rakosko, ino noter do Beča. Grofovje ino žlahtniki naredijo, da se mesta Linec, Volc, Štajer cesari prékdajo. Beč še otokarov zvésti, viššméstjan Paltram, segurno brani, ali od glada ino rudolfovih z' vkončanjom nagrožnjih primoran, ga more cesari pustiti, ravno tak so Gračani svojega deželskega kapitana Milota Diedickega, ker je Gradec dugo za Otokara obderžal, zadnic pregnali, ino so mesto ino grad prékdali. Mnogi vikši so se Otokari zneverili, tudi Madjari so se perbližavali cesari na pomoč. To je Otokara tak postrašilo, da je Rakosko ino Štajersko cesari pustil, ter svojo Cesko ino Moravsko od cesara v' lehenstvo vzel. Zred Štajerskoj je tudi Koroško, Krajnsko, Slavino i. dr. zgubil. To je pa ga hitro zgrivalo, tudi je njegova neverna žena, vogerska koprivjojezična Kungeta, kero si je po zaverženji svoje Margéte bil vzel, njemu grizečo oponašala, kaj je tak po babjo se pustil postrašiti, on, ker je prejd povsod tak junački se skazal. Vse to vkup je njega podbolo, da je še enkrat se k' boji pripravil. Na Marhpoli pri Laa ima bitva dati zadni odloček. Tu se ali otokarove ino rudolfove vojske primejo. Ze so cesarovi Nemci vu velkoj nevarnosti, cesar je najprej z' konja padnil ino že smerti blizu bil; ali zdaj Madjari Nemcom pridejo na pomoč, otokarovi zveksinom nemški Vikši z' Nemci potegnejo, ino ah! Otokar — je zgubljen. — Ravno naši štajerski (nemški) Vikši, namesto kaj bi bili se na otokarovo stran deržali, so se spervega nazaj vlekli, potli pa nad Otokara, svojega deželskega poglavara tak pertisnoli, da je mogel v' pobég se spustiti. V' pobégi je od dvujh štajerskih žlahtnih, marnberskega Sajfrida, vnuka onega prejd vmorjenega Sajfrida, ter klečkega Emerberga dojden, z' konja vnešen, ino po strašno luti brambi z' osemnajstimi ranami junačkoj smerti v' roke dan. —

Tak je pále z' Otokarom padla slovenska moč ino oblast, kera je zdaj vu velkem razširenji že se bila k' velkem narodnem ladanstvu vstebriła. Na nezgovorno nesrečo Slovincov je močen kralj Otokar ne premislil, da so rakoski, štajerski, koroški ino krajnski grofovje ino žlahtniki zveksinom Nemci bili, ino ali k' Nemcom bol nagnjeni, kak k' Slovincem: on je ne premislil, da so Slovenci zveksinom le bili sužni totih Nemcov, tak ali le njihovi voli prékdani; on je ne premislil, da je ničvrédno ženo v' tak velkih récih ne dobro poslušati, še menje dobro njo bogati; on je ne premislil, kako zbrisan ino zvumen človek je cesar Rudolf bil; on je ne premislil, kak težko Nemci ino Madjari vidijo, slovensko moč stajati. — Dru-

gač pa naj nemški historniki našega Otokara černijo, kak najbolj morejo, tak domači istinitiši pisateli dobro vejo, kak so za Otokara nove mesta nastale, kak je on deželске postave bol vredil ino za slobodnost skerbel, kak je Slovence zdignol v' njih slavno narodnost, kak je v' Pragi ino Beči šole vpelal, ino na sred svojih bojov bil prijatelj vučenosti ino zrednosti. Toti pisateli dobro znajo, da je on prosto ludstvo proti nečlovečkim žlahtnikom v' obrambo vzel, ino žlahtnikom le zavolo njihovega nesmilnega z' podložniki djanja ne dober bil; toti pisateli ga zato poleg vseh njegovih pregréških, kere je zred drugimi imel¹⁾, imenujejo za najslavitešega ladavca cele sredme dobe. Otokara so vsi Slovenci pomilno pogrešni bili, najbolj pa njegovi Čehovje. Toti so se svojega junaka znebli ino so bili grozovitnosti svojih sosedov, posebno Nemcov ino Madjarov prékdani. Toti so grozno po deželi razbijali, grade, mesta, vesnice vunsporopali, vkončali, požgali, ludje so v' pečine spovujšli, ino tam od glada ali zime spomerli, ali so drugoč spomorjeni. K' vsemu temu so tudi naši štajerski žlahtniki pripomogli.

Naš slaviti Otokar je ali mertev, ino cesar Rudolf zred drugimi deželami tudi našo Štajersko pod se vzeme, ino njo zred Rakoskoj dá svojimi sini Alberti, pa tudi žvabske ino rakužanske svitnike. Albert tedaj (1283) pride v' Štajersko, ino admontskega apata Henrika postavi za deželskega pisarja²⁾ v' Štajerskoj. Toti apat se zdaj v' orožje verže, ino gre nad Kúskega (günskega) Ivana, ker je v' Štajersko prirazbijal. Apat Henrik je pa pri Radgoni dobro zbit. On še v' tistem leti bernečki grad razdere. Na vkrotenje naših popopnih grofov ino gošpodov ga Albert za deželskega kapitana ino svojega prejdnjega podoblastnika krez Štajersko postavi. Iz tega so prišle sváje, boji, razbijanja. Da je Kúski grof Ivan ne mira dal, je Albert šel nad njega, ga je premagal, ino njemi vse grade ino podložnike vzel. Na to so med Albertom ino soligradskim Nadškofom Rudolfom sváje se začele. Nadškof Rudolf je Alberti svojega grada Vaksenek ne htel dati, on je htel, da se Enspruk razdere, on je htel, da se admontski apat v' svoj klošter podá po zapovedi že dugo znani, kera reče, da duhovski nebi smeli posvetnih poslov ino službih gorvzeti. Ali to, kaj je soligradski Nadškof htel, je Albert ne htel. Nadškof Rudolf ali Alberta zapana ino njegovima deželama božjo službo prepovej. Albert ino njegovi mešniki na to pišejo v' Rim, soligradski Nadškof pa vzeme Enspruk ino vkonča ves enski dol. Štajerci Alberti hitro na pomoč pridejo, soligradski Nadškof z' bojom prehenja, ino vbegne, Albert pa z' svojoj vojskoj gre dale, vzeme Brézje (Friesach), zaleže

1) A q. Jul. Caesar. — — — IV. 348. — Dr. Meynert Gesch. Oesterreichs I., 213. — III., 152. i. dl. i. dr. *Dotoni, celovjski odokoren*

2) Deželski pisar je ob tistem časi velki gospod⁷ bil. *godlov spajnel*

ino vzeme Fonstorf, ga vsega razmeče, ino vzeme teržanom njihove pravice, ter vkonča soligradske grade. Zdaj se soligradski Nadškof hoče z' Albertom pomiriti, admontski apat pa vsako vmirenje razdere. Ob tem soligradski Rudolf vmerje. Njegov namestnik Konrad je ne bolši, on se z' Albertom nade bojuje. Albert (1291) pride v' Gradec, ino da našim žlahtnim ne pervoli, kaj so prosili, najprej pregnanje Žvabov, poterdjenje njihovih od krala Otokara, cesara Friderika ino Rudolfa zadoblenih sloboščin i. t. d. — tak nastane spuntanje proti totemi jezneim, terdoglavnemi, prevzetnemi Alberti, soligradski Nadškof derži z' puntari. Vsi toti (1292) v' Lipnici vkuppridejo, ino med sobom sklenejo, z' vojskoj nad Alberta iti, oni tudi bavarskega vajvoda ino kúskega grofa Ivana na pomoč pozovejo. Najprej vildonski grof Hartnid začne z' tem, da vse okoli Vildona vkonča. Bavari ino Salisburčani pridejo v' enski dol, vzemejo klošter Admont ino ga opleni, (Henrik apat z' šaci vujde v' Galenstajn), potem grejo nad Čermec, vzemejo toto mesto, zatem Ljubno ino zaležejo Pruk. Alberti hitro morejo množina kmetičkih krez Semring tir napraviti, ino on v' Štajersko pridoč postraši ino razplodi vse puntare, njim pa njihovo pregreho odpusti ino njim poterdi njihove pravice, pošle tudi admontskega apata v' njegov klošter. Zdaj štajerski stališi Alberti persegnejo na zvéstost ino pokornost. Ali nemirni admontski apat še je izdaj ne mogel zdobreti, še iz svojega kloštra je Alberta sploh podžigal tak dugo, da je (1295) se med njim ino soligradskim Nadškofom boj začel, tečas je pa apata Henrika eden od njegove rodbine po nameri na zverjadostrelbi vstrétil. Potem je Albert z' soligradskim Nadškofom mir naredil, ino je (1298) za cesara ozvan¹⁾.

Zdaj on Rakosko ino Štajersko svojemi pervemi sinu Rudolfi prék dá. Toti je svojivi deželi mirno ino srečno vižal, večkrat po njima potuvajoč. On (1306) postane česki kral, njegov brat Friderik III. pa dobi Rakosko ino Štajersko, potem tudi Koroško, ter Moravsko. Toti Friderik je v' mnoge boje bil zapleten, v' kerih je ne samo veliko Štajercov življenje zgubilo, temuč tudi on sam vlovlen. Njegov brat Leopold ga je vunréšil, ino on v' Štajersko pridoči se posebno kloštrom dobrotliv skaže, ino (1330) vmerje. Njegov brat Albert II. vzeme Rakosko ino Štajersko prék, totega pa hočejo že pervo leto z' strupom zakermi, ino on, od tega odtet, vzeme svojega brata Otoja za ravenvajvoda. Obadva sta pa z' Bavarmi ino Čehmi v' boj zapletena, pa vender Koroško, prejd od Friderika III. proč dano, po erbii pridobita. Oto (1339) vmerje, ino Albert II. po nesrečnem z' Švajcari bojuvanji na-

¹⁾ Tak zdaj pride rimsko-nemškega cesarstva krona na rakosko-štajerske vajvode, ino toti dve spervega slovenski deželi sta gnezdo potlanjega velkega austrianskega cesarstva.

skorem tudi svét zapusti (1358). Njegov najstarši sin Rudolf II. po njem dobi Rakosko ino Štajersko zred Koroškoj. Toti se najpervi imenuje Nadvajvod rakužanski, ino je pále našim Velikim ne po voli. Da se k' Rakoskoj tudi Tirolska verže, začnejo Bavari boj, ali cesar našemi Rudolfi poterdi Tirolsko, ino Rudolf se (1364) začne tudi krajnske dežele vajvod imenuvati. On (1365) v' Milani vmerje. Njegova brata Albert III. ino Leopold III. njegove dežele prevzemeta, ino se naskorem potem z' njimi raztalata: Leopold dobi Štajersko, Koroško, Krajnsko zred Terskim, ino Tirolsko, pa more dozdej štajerske kraje per vodah Trauna, Štajer ino Ens zred mestom Štajer na vsigdar Alberti k' Rakoskoj pustiti.

Tak tedaj zdaj Štajerska od Rakoske vkraj pride. Leopold ima preci od začetka svojega ladarstva z' žlahtnimi ino vitezi veliko opraviti. Rorski, Šaumburski, Šärfenberski, Pfannberski, Erenfelski i. dr. so svoje slabeše sosede v' hudi stiski imeli, ino so grozno razbijali po deželi, v' dostih krajih vse vkončajoči. Leopold je nje zevsoj močjoj miril, ali ti poropni svojoglavci so ne na njega gledali. Z' ednoj besedoj, ob totem časi je vse krez endruga šlo. Poglavari so v' nezderzanji cesarovih vkazanjih iskali svojo sloboščino, žlahtniki so se z' nepokornostjo proti svojim poglavarom štilali, priprosti ali kmetički so vbijanje žlahtnih za srečo deržali, kajti so žlahtniki ino gospodske grozno nesmilno z' njimi delali. Leopold je tih nemirnih žlahtnikov nekere dal vmoriti, ter njihove grade razdreti. Da je pa tudi z' Švajcari bil v' boj zapleten, je tam (1386) svojo življenje zgubil. Njegov brat, rakoski Albert, namesto njegovega se premladega sina Vilhelma ladarstvo naše štajerske dežele prékvzeme — vu velkem nemiri. Vitezi ino žlahtniki so, kak prejd, tudi zdaj razbijali po vseh krajih, vse vkončajoči ino požgajoči. Veliko dačo ali morejo prelati, farmeštri, méstjani ino Judje vkup dati, da se vojska pošle nad tote žlahtne razbojniko. —

Ob totem časi žunečki (sanečki) gospodje začnejo velikoimenitni biti. Oni svoje lastinstva pomnožijo v' Celskem, na Koroškem, na Krajnskem ino na Horvatskem; oni kupijo Celje, ino se začnejo celski grofi imenuvati, oni so duže močneši ino imenitneši, kakti se bo nadale vidilo'). —

Naša Štajerska je ali zdaj nesrečna dežela, pa po nemških krajih še nesrečneša, kak po slovenskih. Ona pa se le bo nesrečna, kajti ravno zdaj, kader je ona odznotra v' samem kervavem nemiri, se njoj odzvuna sem perbližava strahotno strahoviti sovražnik. Toti sovražnik je Turk. — Kak tedaj toti ne samo vogerskoj, temuč tudi naši štajerski

1) Toti žunečki gospodje so, kak je prejdi po latinsko poznamlano, bili od Privinovega pokolenja, so tudi od 10tega stolétja, v' kerem njegov vnuk Braclav premine, sem že znani.

deželi začne nevaren biti, je celski grof Vilhelm že tak močen, da 'z svojih štajerskih Slovincov vojsko vkupspravi, ino z' njoj nad njega gre (1392). Nevarnost je duže vekša, za tega volo se (1396) pri Pečuhu na Vogerskem vkupzberjejo Madjari, Nemci, Slovenci ino Francozi, ino grejo z' prevzetno segurnostjo na ravnice nikopolske v' Bulgarskoj. Štajerje celski grof Herman vajvoduje. Da so pa presegurni Francozi Turka prenaglo prijeli, Bulgarje, Moldavei, Serbli, Bosnjaki, Slavonci ino Horvati pa, od ene strani že od Turka zajeti (v' Bulgarskoj), od druge strani pa videči, kak mala je moč Kristjanov, ne so na pomoč prišli, so Turki kersanske vojske premagali, ino Bajazet, njihov Sultan, je preci drugi den 10,000 kersanskih vojsakov dal na mesti vbiti, ino je 25 njihovih Vikših vu vjetje vzel, za kere je nezgovorno veliko terjal. Drugi od kersanske vojske so pobegnoli, ino se njih je na jezere v' Dunaji vtopilo. Tak je naših Štajercov veliko na mesti mertvih ostalo, psom ino ptičom za hrano, ino je ne samo vogerska moč bila poterta, temuč Turk je prišel v' našo Štajersko do Ptuja, je toto mesto požgal, ino 16,000 ludi z' sobom gnal¹⁾.

Tečas je naš mladi Vilhelm Štajersko ino svoje druge dežele sam prék vzel, je pa (1406) v' Beči 'z konja padnil ino vmerl. Njegov brat Ernest dobi Štajersko, Koroško ino Krajnsko, ino gre, potem kak se je svoje žene, pomoranskega Bogislava čeri Margéte, bil znebil, (1412) z' večimi štajerskimi žlahtniki v' Palestino ali sveto deželo. Odonod nazaj se povernoc gre skoz Vogersko na Polsko si po ženo, najmre po jako, za njene izbrane lepote volo povsod razglašeno polsko, mazurskega (masovskega) vajvoda Sjamovida, čer Cimburbgis. On njo dobi ino si njo pela v' Gradec. Potem gre zavolo svojega po krivici izverženega brata Friderika nad cesara Sigmunda z' 1000 konji ino mnogimi pésci v' Kostnice, ino napravi, da je Friderik v' Tirolskoj poterdjen (1418). — Ravno v' totem leti pa Ernest že dobi z' Turkom delo. Sultan Amurat je najmre, potem kak je že skoro vso Vogersko pod se dobil, Viksega z' močnoj vojskoj poslal, da naj tudi Štajersko pod njegovo oblast spravi. Turki ali pervihrijo nad Radgono. Njihov Vikši misli, da toto mesto ino na on kraj stoječi grad dobiti 'mu je le igrača; ali zabstojn on zevso močjo nad Radgono rine prvo- drugo- tretjokrat, vsakokrat je od možkih ino ženskih totoga segurnega mesta tak nazaj veržen, da, nič opravivši, v' goreči jezi gre na gornji ino spodnji kraj mesta prék Mure, ino od Radgone gor vse vkonča, požge ino spomori, kaj v' roke dobi. — Ždaj njemi naš vajvod Ernest z' velikoj vojskoj Štajercov na lipnič-

¹⁾ Steierm. Ztschr (1825) VI., 59. — Okol Ptuja še se zdaj pripoveda, kak so tu otroke na špice natikali, ino v' Ormoži se govori od turskega zaleženja.

ko pole proti pride. Tá pridejo tudi grof Frangipan z' 1000 Horvatmi, grof Turjački (Auersberg) z' 1000 Krajnci, Koroški deželski kapitan z' 2000 pésci ino 700 konjenikmi, ter Friderik harahski z' 3000 rakužanskimi pésci ino 2000 samojstrovci. — Vsi toti grejo dol proti sovražniki, ino se na černečkem poli pri Apačah vstavijo. Tu se tedaj vročo primejo naše ino turske vojske. Naš Ernest padne z konja — trije Vikši ino 2000 vojske padne prejd, kak ga obranijo; ali zadnič Turki zgubijo ino morejo pobegniti. Kak k' Radgoni nazaj perdirjajo, nje Radgončani tak zmlatijo, da njim 16 ofirciov ino množina vojšakov mertvih ostane. Kak je tedaj zdaj naš Ernest Turka bil z' dežele zegal, se z' slavnostjo obvenčen poverne v' svoj Gradec nazaj¹⁾. Potem pa idom gre svojemi brati, rakoskemi Alberti, na pomoč proti českim Husitom. Odonod (1420) nazaj domo pridoči je ne več dolgo živel. On je bil poglavar, od svojih podložnikov lublen, od svojih služebnikov ino žlahtnih poštovan, od sosednih poglavarov preštiman. Zato je tudi krez njegovo smert (1424) vse žaluvalo. — Njegov peryi sin Friderik IV., še le devet lét star, postane naš deželski poglavar pod vižanjom svojega strica, tirolskega Friderika, ino še le krez ednajst lét ladarstvo prékvzeme.

Ob totem časi so celski grofovje se v' svoji časti ino oblasti tak povikšali, da so začeli drugim poglavarom nevarni biti. Celski grof Herman je imel velke grajšine na Štajerskem, ter Ségeš ino Čakovec na Vogerskem, je bil deželski kapitan na Krajnskem, Ban²⁾ Horvatske, Slavonske, Dalmacie, ino krez tal Bosnie. Drugi celski grof Herman je poleg tega še tudi, da je bosniškega krala Tvardka čer za ženo imel, bosničko kralstvo sporočeno dobil; njegovo čer Barbaro si je vogersko-česki kral ino cesar Sigmund za ženo vzel: njegovega sina Vilhelma či Ana postane polskega krala Vladislava žena, ino dobi za juterno 16,000 rajns gotovo vunplačanih. Drugi Hermanov sin Friderik je, kak pravijo, svojo peryo ženo vmoril, ino si svojo lubo Veroniko vzel. Oča ga je za tega volo v' jeco djal, Veronika pa je v' ptujski grad vujšla, je pa najdena ino v' Celje odpešana, ino Herman njo v' kopei dá vtopiti.

Naš Friderik IV. gre (1436) v' Palestino. Tečas cesar Sigmund podigne celske grofe k' rimskega cesarstva knezom.

¹⁾ V. Hammer v' „Steierm. Ztschr. (1825) VI., 59. — „v. Kalchberg v' „Archiv f. Geograph. Hist. etc. (Juli 1814).“

²⁾ Bani so v' totih deželah namestniki krala. Prejd je vsaka tota dežela svojega krala imela. Horvatski krali so (547 — 1091) bili: 1. Svetoslav, 2. Želimir, 3. Mladin, 4. Razimir, 5. Sadimir, 6. Budimir, 7. Svetolik, 8. Vladislav, 9. Boljislav, 10. Sebeslav, 11. Vladimir, 12. Kanimir, 13. Turdislav, 14. Ostrivori, 15. Trébislav, 16. Zelimir, 17. Cépmir, 18. Svetoslav, 19. Radoslav, 20. Sejslav, 21. Branimir, 22. Gostomil, 23. Sudimir, 24. Krezimir, 25. Peter Zvonimir, 26. Lépa, Zvonimira vdova ino sestra vogerskega krala sv. Ladislava. —

Da je pa to se zgodilo prez dovoljenja našega vajvoda Friderika, ino je celski grof Vorih z' laškogoričkim grofom za erbio se pogodil, je na to z' celskimi grofi boj nastal. Tečas, kaj je naš Friderik z' Palestine nazaj prišel, ino vojsko vkupspravljal, je celskih grofov Višišvojsak Vitovec, česki siromački žlahtnik, že imel grade ino terge okol Celja v' svojih rokah. Friderikov Nadvojsak Fladnic je na Krajskem premagan ino vmorjen. Friderikov brat, rakoski Albert, z' celskimi grofi derži, z' našim Friderikom pa sploh 'ma razbratenje. — Toti naš Friderik, potem kak je cesar Albert II. (1440) bil vmerl, postane cesar. Cesara Alberta žena je že po njegovi smerti sina porodila, ker je Vladislav ali Ladislaus Posthumus imenuvan. Krez totega je naš Friderik bil za rejnika postavljen. On ali gre v' Beč, ino Vladislava spravi v' Novomesto, kero je teda še k' Štajerskoj spadalo. Namesto malega Vladislava so v' njegovega očeta deželah bili trije deželski oblastniki: Ivan Hunjad vu Vogerskoj, Juri Podiebrad v' Českoj, Vorih celski v' Rakoskoj. Vsakši iz totih hoče malega Vladislava na gorzredjenje 'meti, ino za tega volo nastane boj. Madjari (1446) za svojega Vladislava volo prirazbijajo v' Rakosko ino Štajersko, ino vse vkončajo, posebno per Novemesti. Tak razbojno oni pridejo nad Ptuj ino Slovenjobisterco, ali močen celski Vitovec njim hitro odkáže. — Še tisto leto cesar Friderik v' Sali (Fürstenfeld) ino v' Radgoni zbor derži, v' kerem je sklenjeno, da se z' Štajerske, Koroške ino Krajske vse zdigne nad Madjare. Madjari, od tega postrašeni, se obernejo nad Rakosko, pa morejo tudi od tam nazaj v' svojo deželo, kajti so Turki v' njo pervihreli. Oni ali v' Radgoni z' cesarom za tečas mir napravijo. Zdaj cesar Friderik z' svojim Vladislavom ino večimi drugimi gre v' Italio. Na to pa, kaj je Vladislav proč odpe-lan, se Madjari, Čehi ino Rakužani tak svadijo, da se vse z' gorečnostjo k' boji perpravla. Cesar Friderik si gre v' Sieno (v' Italii) po svojo nevesto, lepo portugalsko kralevsko čer Eleonoro, ino gre z' njo v' Rim. Tam njuj Papež požegna, ino Friderika krona za rimskega cesara, ter ob enem za lombardskega krala. Tak je ali naš vajvod rimskoneški cesar ino kral Lombardie. Potem on pride z' Italie nazaj, ino pride v' naš Judenburg. Tam vogerski ino rakoski poslani Vladislava po sili hočejo imeti, Friderik njim pa ga ne dá, ino gre v' Novomesto.

Na to Hunjad z' svojimi Madjari, Podiebrad z' svojimi Čehi, ino celski Vorih z' svojimi Rakužani pridejo nad njega. Cesarica v' Ljubno pobegne. Cesari že tesno hodi, ali ravno zdaj 3000 Štajercov pod vižanjem močnega krajskega junaka Andrea Paumkirhara njemu pride na pomoč. Cesarova vojska je že premagana, ino že v' mesto beži, Madjari hočejo za njimi, Paumkirhar se z' svojimi Štajerci na nje postavi, zapre méstne vrata, ino tak cesara ošteje. Na to cesar more Vladislava sem dati. Celski Vorih ga prékvzeme, pa

za tega volo dobi telko sovražnikov, da per enem leti more deželsko oblastništvo ino Beč zapustiti. Kader je Vladislav v' Beči, vzeme svojega rejnika, celskega Voriha nazaj; ali kak toti pride, je vse nemirno. Vorihi tedaj z' Vladislavom gre v' Beligrad (1456), Hunjadci pa ga tam namer pred se ne pustijo, temuč ga vmorijo — ino tak premine rod celskih grofov. — Zdaj se primejo za njihovo erbio. Friderik hoče, kak so si že prej rekli, celsko grofio, je pa njih 24, ki njo hočejo imeti. Vorihovi vdovi morejo podložniki vernost obljubiti ino na toto persegnoti, ino z vumen Vitovec še je Vikši celskogrofoske vojske. Cesar Friderik tedaj Vitovca v' baronstvo podigne, ino njemu eno grajšino dá. Vitovec hitro drugo misel má, ino terja več, cesar ne pervoli, temuč vzeme Celsko v' svojo lastino, Vitovec pa na to plane nad Celje, ino vzeme Celje, cesarovega kanclara, kerskega škofa, vse cesarove šace, orožje ino pečat. K' sreči se je cesar prejdno večer bil v' stari grad podal. Zdaj vojske z' Štajera, z' Koroškega ino Krajnskega cesari na pomoč hitrijo, ino Vitovec more pokoren biti, Vorihovo vdovo pa pozadovolšijo, ino naš Friderik dobi vso Celsko, ino njo po redi z' Štajerskoj zjedini (1457).

Še v' totem leti Vladislav kralj v' Pragi vmerje z' 17^{mi} létmi, ino Podiebrad vzeme česki kraljevski sedež, na Vogerskem pa Hunjadov sin Matjaš Korvin, za Celsko še se laškogorički grof vleče. Tudi nad totega ali gre cesarski Višiš Paumkirhar, ga premaga ino k' miri primora. Iz tega pride, da laškogorički grof per celski grofi nima več kaj iskati, ino še zverh tega more svojo grofio za austrijsko lehenstvo spoznati, kero po iztečenji grofoskega roda tudi k' austrijskim deželam ima priti, ino Paumkirhar dobi eno grajšino na Vogerskem, na keru on močen grad zezida. — Našemi Frideriki še njegov brat, rakoski Albert, izdaj ne dá mira, ino njemu po sili hoče od njegovih dežel proč vzeti. On za tega volo rakoske žlahtnike podvusti ino Bečane proti cesari našunta, se tudi z' Madjari zveže. Pále tu je Paumkirhar z' svojimi Štajerci k' redi, ino zbije Alberta nazaj, obrani ali tudi zdaj cesara. Česki kralj Podiebrad ta dva brata pomiri (1461). Ali toti mir ne terpi dugo. Da je Albert še le sploh nemiren, ino Bečani z' njim deržijo, tak je znova spuntanje. Oni cesara (1462) v' Beči zaležejo. Cesarica se z' svojimi po kletéh more skrivati. Cesar reče, da raj hoče mertev biti, kak se njim prekdati. Pále tu je Paumkirhar prvi k' redi na obrambo cesara. On, ter Vitovec ino več drugi pride z' Štajerci, Korošci ino Krajnci cesari na pomoč, tudi česki Podiebrad pride pomagat. Paumkirhar Bečane nemiri noč no den, ino nje pači v' obsedanji cesarovega grada, v' kerem že skoro nemajo kaj jesti. Zadnič Paumkirhar spravi enega svojega mladenča, z' imenom Nakavec, skoz zalezavce, ker v' grabo skoči, ter srečno po zidi gor, ino do cesara pride z' glasom, kak je za njegovo obrambo skerbno. — Naskorem potem si Paumkirhar sam z' svojimi Šta-

jerci k' cesari pot naredi, ino pride kak Angel od neba v' cesarov grad, ino gladuvajoče oživi tak z' hranami, kak z' troštom naskornega rešenja. Toto je tudi prišlo, ino je mir med bratoma napravljen. Albert je dobil Beč ino vso dolnjo Rakosko, je pa svojemi brati cesari Frideriki mogel vsako leto 40,000 zlatov plačati. Tak je med njima (1463) že zupet vernjeka. Tudi zdaj Paumkirhar pride, ino za cesara vse dobro napravi, Alberti nikol mirnemi pa (1464) smert konec naredi, ino tak naš Friderik dobi Rakosko. Paumkirhara vogerski kral Matjaš v' baronstvo podigne, ino on se zdaj na Vogerskem v' svojem novem gradi zderžava.

Zdaj se Štajerci spuntajo, Paumkirhar je njihov prednjar — pa zakaj? Paumkirhar je cesari Frideriki razvun tega, kaj ga je telkokrat odtel, ino junačko obranil, tudi 32,000 rajnš penez posodil, svojih, ter od svojih prijatelov na posodo vzetih. Tote peneze so štajerski, koroški ino krajnski deželski stališi prékvzeli ino Paumkirhari dužno pismo na nje vun dali. Oni so tedaj cesari pustili neke dače noterbrati, da bi se z' totimi Paumkirhari njegov dug plačal ino se dužno pismo nazaj réšlo. Dače so se noter jemale, za nje pa se je v' Gradci, spodi v' mestu cesarski grad (Burg), na Gradci (Schlossberg) pa mesto zidalo, druga se je ne nič plačalo. Paumkirhar je prosil, — prosil za svoje peneze, pa zabstojn, cesarovi služebniki so ga z' grobjanstvom odpravili, posodniki so ga pa terjali. To, ino nezahvalno pozablenje tak velikih ino nevarnih za cesara junačkih perzadenjih je Paumkirhara moglo grenko razžalostiti, pa ga tudi jezno razlutiti. Kral Matjaš ga je tudi podžigal, ino tak se je on z' večimi štajerskimi žlahtnimi zdignol nad cesara. Pri Sali (Fürstenfeld) je cesarske premagal (1469), Lipnica se 'mu je skuz ovajenje nje méstnega sodca prékdala, ino cesarski so 'z nje pregnani. — Zdaj cesar vu Velkovci (Völkermark) na Koroškem zbralše derži, ino se sklenjuje proti Paumkirhari ino njegovim pomagačom, tudi proti Turki, ker je že pá blizu Štajerske, ja v' njo noter do Celja prišel. Per toti prihki cesar Friderik dobi od koroških ino štajerskih deželskih stališov 12,000 zlatov na posodo. Z' Paumkirharom se pogodba zavezuje, ino cesar odpusti njemi ino njegovim pomagačom, kaj so zuper njemi storili. Ali da se 'mu dug ne plača, ino 'mu procvzete grajsine ne dajo nazaj, tak se zupet boj začne. Zadnič cesarovi služebniki Paumkirhara zanorijo v' Gradec, da bi račun dal od svojega spuntanja. K' temu je njemi 23^u den malega Travna (Aprila) leta 1471 od jutrešnega do večeršnega zvonjenja dan. On pride v' Gradec, ino se postavi v' cesarski grad. Nazlic se pa den potroši v' prepiranji ino pojednicah, Paumkirhari se ne zdi prav, on vbegne dol v' dvor, ino da ne najde svojega konja, ne sluga, dirja peš dol nad murske vrata. Še prejd pa, kak je tista vura, ino prejd kak Paumkirhar do vrat perbeži, začnejo na Gradci zvoniti, Paumkirhara med dvojnimi mur-

skimi vratami primejo, vrata obojne zaprejo, priderabel (Freyman) ino mešnik, Paumkirhari se povej, da je tu njegova smert. On obľubi za svojo življenje vse svoje grajšine, ino še zverh tega 60,000 rajš pénez cesari dati — ali zabstojn — Paumkirhar je ob glavo djan, njegove grajšine cesar vzeme, ino nje obderži, njegovi ženi, sinom ino čerim pa dopusti, svoj dug per Prelatih ino zlahtnikih na Štajerskem ino Koroškem si terjati — vekši dug pa se njim je tak nikol ne plačal. — Tak svét plačuje! —

Kral Matjaš na to Turka nazlic pusti skoz Horvatsko semgor, ino tak se ga (1473) vsiple v' Štajersko, Koroško ino Krajnsko, ino vkonča vse, zosebno per Slovenjemgradci, per Velenskem, Konjicah ino Šostani, ino žene telko ljudstva vu vjetnost, da samo eno gnanje mimo Celja osem vur terpi¹⁾. On (1475) zupet pride v' našo Štajersko, ino našo, koroško ino krajnsko vojsko per Brézcach gladko požnje ino vkupzmlati. To je pa cesari Frideriki, kak se vidi, malo na skerbi, on le soligradskega Nadškofa Bernarda persili, da od svoje škofie odstopi, sekavskega Škofa Kristofa pa ob njegove dohodke dene. Obá išeta per vogerskem krali Matjaši pomoč. Na to Matjaš kral, ker tak hoče staro Panonio znova vkupspraviti, tak ali tudi tal Rakoske ino naše Štajerske proč vzeti, pošle (1479) Madjare v' Štajersko, ino oni obsedejo soligradske tak kak sekavske škofoske mésta ino grade „Ptuj, Brežce, Lipnico (terg ino grad), Bišoflak, Wasserberg, Seunce, Podčetertek, Radgono, Salo, — ino odtod noter do Gradca vse gladko vkončajo, okol Gradca vse grade ino predmésta razderejo, teda pa grejo v' labudsko (lavantsko) dolino, od tam pa v' gornjo Štajersko. Per Novemtergi nje že Turk doide. Toti povsod, kod gre, požge ino spokole vse, ino samo mešnikov okoli 500 odonod proč žene²⁾. Druga čréda Madjarov ino Mahomedancov pa kre Mure gor do Gradca vse vkonča, doklam njim Štajerci per Brézcach vzemejo tabor, porop ino vlovlene, ino nje iz Štajerske vunta splodijo (1480).

Zdaj pride kral Matjaš sam z' svojimi Madjari v' našo deželo, zaleže Borl (Ankenstein), ino ga razdere, zajemle Marburg, ino vkonča per sv. Jurji na Stiveni (Stifing) grad ino vso okolico, ter vzeme gornjo Štajersko pod svojo oblast. Potem gre v' Rakosko, ino tudi tam tak dela. Beč z' gladom persili, da se' mu more prékdati, ino Bečani ga pustijo vu velki časti noter iti. On zaleže Novomesto, ino tudi toto z' gladom permora, da se' mu prékdá. Zatem gre v' Štajersko

¹⁾ Schn. Gesch. v. Oestr. u. Steierm. II., 129.

²⁾ Na grački škofoski cirkvi je odzvuna namalano, kak so Turki tistokrat v' naši Štajerski delali. Prepodobjenje onega namalanja je knigi „Steierm. Ztschr. (1826) VII. priloženo. Ino v' Steierm. Ztschr. (1834) XII. se obilno popisuje.

nazaj, vzeme Hartberg, Borovo (Vorau) i. t. d. Zadnič se z' cesarom tak pogodi, da obderži vse, kaj si je perbojuval (1487). — Cesar Friderik po telkem po nemarnosti zgubljeni ino vkončanji zadnič ladarstvo dá svojemi sini Maksimiliani (1490), vogerski kral Matjaš pa v' Beči, od vudoloma božjega žlaka) vdarjen, vmerje, ino je vu vogerski Belisteloci (Stulweissenburg) pokopan¹⁾. —

2. Tělo, živež, obléc, jezik, šege.

Da so v' totem preteki razvun Slovincov ino Nemcov tudi Madjari ino Mongoli, Tatari ino Kumani, ter Turki v' našo deželo prišli, tak se od vseh totih tu nekaj more povedati. Narodni, domorodni, domači so bili Slovenci, poleg njih Nemci. Toti Nemci so, kak je že rečeno, Slovincem gospodje bili; oni so bili močnega, dréčnega života, posebno žlahtniki na samo bojuvanje gorzrejeni, ino že od mladosti navajeni, železno opravo ino težko orožje nositi ino z' njim zamahovati. Oni so, da so vekšital pod golim nebom bili, zdravi ino čerstvi ljudje bili. Kakšne močnosti so tedašni vitezi bili, vidimo nad našim vajvodom Ernestom ino njegovoj ženoi Cimburgoj. Ernest se je imenuval železni, da je bil železno močen, ino tudi navekšem v' svoji železni opravi. Cimburgis je vós sena sama genola ino odpelala, je podkovo z' rokoj sterla, je cveke (čavle) z' goloj rokoj v' steno zabila²⁾. — Slovenci med viteze gorvzeti so bili jednake močnosti, drugač pa sploh lepšega života ino zrasti. Drugi Slovinci, navekšem sužniki, kí so gladuvajoči terdno delati mogli za gospodo, kera njim je njihov trud z' bitjom ino pretepanjom plačovala³⁾, so ne mogli tak močne životnosti biti, so pa vender lepe zrasti bili, ino Madjari ino Turki, kak smo vidli, so si njih na jezere z' sobom gnali, ino so z' njih imeli dobre vojsake, lepe sužnice ino žene⁴⁾. — Od Madjarov vémo, da so bili močnega života, pa strašni viditi, kajti so lase po lici dol pustili visti ino se ne so podbrivali. — Mongolje, divjji, grozni Aziati, so bili male postave, širokoplečni, z' razplošenimi belimi kostnitnimi nepobradjenimi licami, z' tumpastimi nosmi, malimi, globokimi, daleč naraznimi očmi, drugač pa terdi ljudje, vsemu

¹⁾ Kral Matjaš Korvinus je sin 'prejdi imenuvanega Iv. Hunjada, ino bi imel, tak kak njegov starši brat, vmorjen biti; ali da je ludstvo za njega kričalo, 'mu je življenje pušeno, je pa k' českemi krali v' ječo poslan. Kak je Vladislav vmerl, je vogerska dežela si Matjaša za krala zvolila, ino tak je on iz ječe šel na kralovski sedež. On je ne samo Vogerskoj nepozablen, temuč tudi štajerske ino krajnske narodne pesmi še ga zdaj hvalijo.

²⁾ V. Winklern — — str. 99.

³⁾ Sch. Gesch. v. Oesterreich u. Steiermark I., 119.

⁴⁾ Kindermann Repertor. — — str. 609, i. dr.

zadenji, zimi, vročini, stradanji no gladi navajeni. Njihove ženske so bile čudne, ino so zato lepšim drugih narodov ženskam včasi nose odrezale. — Tatari so bili z' Hunmi ino Skitmi jednaki, so pa se potli od njih razločavali, oni so imeli posebno bistri ino daleč segnoči pogled. — Kumani (Plavci) so bili divji, prešerni (prekšni) pastiri, poropniki, zverjastrelci ino lovci, močni razbojniki, ker ne so za nič ino niko-ga kaj marali. — Turki so spervega v' Azii bili, ino tam Avarom mogli železo kopati, variti, ino orožja kovati, potem so pa se duže bol obsegurili, ino so najprejd v' Azii strašno močni postali, zatem pa tudi v' Europi bojno se razširili. Oni so po svojem plemeni spervega bili mali, ne lepi, pa čerstvi ino močno segurni ljudje. Potem pa, kak so Gerkinje ino Slovenkinje njim otroke rodile, so Turki postali lepe zrasti ljudje.

Živež so pri nas Nemci dober imeli, zosebno žlahtniki, kajti je vse bolšo za nje se pripravljalo. Žlahtniki so tudi opijanenje više reda lubili. Oni so si hrane z' vsemi gvirci popravljali, tudi vino je ne zadosta močno bilo, če je ne bilo kuhano ino gvircano, pivo je le prav opijanito moglo biti, ino je nijedna pojednica ne minola, kaj nebi k' zadnjemi vsi bili okol skapali. Gospodski služebniki so že menje dober strošek imeli. Toti so govedno, kozetino, svinsko, medvedovo meso, vse že zvonjano, tedaj kisló vino, ali okisnjeno pivo v' nesnažnih lesenih peharih na mizo dobili, ter černi kruh, skoro ne za jesti, smerdeče ribe, na pol kuhani fažol, grah, lečo, 'z lampic zabeleno, v' pepeli ino péski v'kotano. Miznih ruh njim je niše ne opral, so tak ostale, doklam so na mizi sperhaele. Tak se je gospodskim služebnikom postreglo, si ali lahko mislimo, kak še le sužnikom. Drugi priprosti ljudje so ob totih casih le težke hrane trošili, ino siromački več merzlega, kak toplega pojeli, v' gladi pa dostikrat celo nespodobne reči k' sebi vzeli. Per méstjanih se je v' nedelo za celi teden jesti skuhalo'). Takši živež so imeli Nemci ino Slovenci. — Madjari so ob totih casih še več gospode imeli, kak Štajerci, pa tudi še slabiš živež, tak, da je večkrat glad ino za tega volo spuntanje nastalo — drugač so pa od živine, od nastre-lane zverjadi, nekaj tudi od žita ali zernja živeli, na boji pa tak od poropa. — Mongolje so od poropa ino zverjadi, ter od kobilskega mleka živeli, tudi od mesa poginjene živine. — Tatari so bili na konjsko meso navajeni, drugač je pa njihov živež bil z' mongolskim jednak. — Turki so bol od zemle sada, kak od mesa se hranili, vino piti njim je prepovedano, grozdje samo slobodno zoblejo.

— Obléc je per vsakem narodi drugačiš bil. Per Nemcih se je sploh premenjaval, zosebno per gospodi. Za boj so imeli kratke suk njice ino duge plajše ali meténe z' dragim zaro-

*) Annegarn — — V., 267 — 269. —

blenjom. Hlače so en čas nosili tak mahaste, tak gosto ino prestrano nabrane, da bi se bil znal prestrani plajš 'z njih napraviti. Šolnji so imeli duge k' viški stoječe klune, potli so solnje nosili zadi voske, naprej široke tak kak perace. Vitezi 'z križbojov nazaj pridoči so začeli takše prestrane meténe (plajše) nositi, kak so nje pri gerčkih gospodih v' Carigradi vidli. Ženske (gospè) so per velikih goščenjah se po petkrat prezoblékle v' same drage oblačila, zdaj po španjsko, zdaj po nemško, zdaj po laško, zdaj po vogersko (staroslovensko), zdaj po angliško, zdaj po francozko. Klobukov še je ob totih časih ne bilo, na glavi so imeli štirivoglaste kape, gospoda žamatne ali tudi škariatne, z' kerznom zaroblene ino z' gro-lami obdjane. Vse je teda še imelo duge brade. Za madjarskega ladanstva so se Štajerci mogli začeti po madjarsko, t. j. po staroslovensko nositi. Slovenci so, gorutanski že nad nemškim oblécóm dopadnost dobivali, panonski so pa svojega narodnega prestranega obléca ne popustili. Prestrane platnene breguše ino robača (srajca) dugša ali kračiša, ter kanjér ali torba (k' znamenji njihovega odnegdašnega polskopastirskega življenja), je bil njihov polétni obléc. Tudi ženske so se prosto nosile. Platnena njenjka, rokavci ali polsrajce, ali tudi po vsem téli céli platneni obléc je bilo njihovo polétno oblačilo. Za zimo ino dež so imeli možki duge ino kratke čohé, ali gabane ino gabanice. Kratke čohé ali gabanice so tudi ženske nosile. Za obutel so imeli prejd opanjke, potem črévle ali škornje, kak možki, tak ženske. Na glavi so možki imeli kosmate kape, ženske pa peče ino druge naglavke. 'Z kerih so gospodje postali, tisti so se po gospodsko, t. j. po nemško nosili. — Madjari so svoj obléc tak za gospodo, kak za priproste od Slovincov vzeli. Za tega volo so pa, kader bi za madjarskega ladanstva naši Štajerci (t. j. Nemci ino gospoda) se bili mogli po vogersko začeti nositi, se na to nikak ne mogli zastopiti. — Mongolje so dugo platneno srajco imeli za svoj narodni obléc. — Tatari so z' Mongolmi skoro vjednako bili oblečeni, mladi so imeli samo mustače, stari celo obrašenje ali brado, glave so imeli obrite, na glavi vse sorte kape. — Turki so imeli prestrane bahate hlače, prestrane jope, na glavi veliki razplošeni zavitek. Tak so se tudi Slovenci pod nje spadnovši mogli nositi.

Jezik so naši Nemci govorili svoj bavarski, pa grobo ino čudno. Tudi v' pismi se je ne velko lépsi pokazal. Gori rečeno namalanje od Turka na grački škofoski cirkvi ima toti nadpisek: „Ayn volkh von ferrn landn her — an sund ich zu dir kher — das sprach du nit erkennen thuest — dem du in fremden Landen muest — Gehorsam fein mit Arbeit gras — vnd and Kumer über dy mas — y türkifch Art ist es genannt Sen vns verthuend vnser Landt — er fuert dir Hin dein Kind vnd Weib — er brent dein guet' vn nimbt dein leib — vil Kirchū vnd dörffer zerftört — As man in vnsern Lañdñ hört.“

— Slovenci so svoj jezik, namesto duže bolše, duže menje

dobro govorili, da so med svoje beséde duže več nemških méšali, ino v' dostih krajih se celo ponemčili¹⁾. Metudove slovenske šole so bile zaveržene, sovražno zaveržene, Slovenci z' svojim jezikom čerteni. Ob časi madjarskega ladanstva so nemški ino slovenski Štajerci se mogli madjarskega jezika vučiti, po tem se v' našem slovenskem jeziki, posebno na vogerskih mejah, najdejo nekere madjarske besede. — Mongoli ino Tatarji so govorili svoj jezik, ker je z' turskim blizu vkup hodil. — Turki so govorili ino še govorijo svoj lastni aziatski jezik.

Še ge so v' totih razbojnih, razvuzdanih, nemarnih časih nespodobne bile. Ne je bilo pravice, ne sramežlivega zderžanja, ne prijetnosti, ne smilenja. Vojsak, ker svojo življenje z' ene nevarnosti v' drugo nese, ino se gdékoli ma smerti troštati, vse spočne, kaj je lagodnega, nesramnega, prekšnega. Vino, zernje, penezi, vse, kaj najde, je njegovo. Takšni ne pita, čigavo bi kaj bilo, on ne čuje vrišečega joča opljenjenih, nič ne gleda na nadlogo, v' kako vojska ludi postavi. Tak je v' totih časih vunporopanje, požganje, spomorjenje, živinska prekšnost ino nesramnost per vseh, tak keršanskih kak nekersanskih ludstvih bila celo navadna; per zlahtnikih je rop, oplenenje, pojednice ino opijanenje, potem pa razbojno terganje vsakdenji posel bil, nesramnost v' govorenji ino djanji, per plesih ino veselicah je njihovo štimanje bilo. Zenske, ako ravno tu le od gospodskih govorim, so ne nič sramežlivése bile, kak možki — z' ednoj besédoj, ne je bilo spametnosti, ne sramežljivosti, ne kreposti znamenja, samo grobanstvo, sama nesmilnost, sama nepravličnost je bila tak med gospodoj, kak med priprostimi.

3. Vojska, orožje.

V' totem celem preteki je med ludstvi boj bil vsako leto, med grajšinskimi kervavo terganje vsaki mesec, ja skoro vsaki den. Kralovje ino deželski vajvodje so imeli svoje vojske, grofovje ino grajšinari svoje vojske, škofi ino apati svoje voj-

¹⁾ Da so Slovenci negda tudi po gornji ino sředmi Štajerski skoro povsod naseljeni bili, je že rečeno, ino to pokažejo tam še zdaj živoče slovenske imena mést, tergov, gradov, krajov, okolic, lesov, gór (planin), potokov, rék i. t. d. Vsi toti Slovenci so pa se mogli ponemčiti, ali se dale dolsem preseliti. To je pa ne samo pri nas, temuč tudi drugdi tak bilo. Poglejmo vunta na Branibor, Lužice, Misno, Pomorane, noter do otoka Rane i. t. d., ino vidili bomo, kak je više 30 slovenskih rodov ino ludstvih se moglo ponemčiti ino tak Nemštvo povekšati; 23 nemških cesarov, od Karla Vel. do Henrika IV. zred mnogimi kralji ino knezi je od 800 do 1190 Slovence nesmilno odslovenčivalo. Joh. Kollar „über liter. Wechselseitigk. d. Slaven“ — str. 57. —

ske, križovojske so pa tak bile poropne črede neplačanih razvuzdnikov. Vojšakov je bilo posebno šest sort: Pervi ino prejdni so bili vitezi, slobodnjaki, kapitani ino drugi vikši. Toti so imeli svoje lastne podložnike, ker so mogli z' njimi na boj iti. Drugi so bili vasalje onih pervih, pa tudi slobodnjaki ino vitezi. Tretji so bili takši vitezi, ki so grajšine ino grunte v' lastinstvo imeli; iz totih je vseli deveti mož mogel v' mesti stanovati, ino za te druge stan perpraviti, ter tretji tal živeža zavarvati ino v' skrambi 'meti, da so ti drugi, kader je nje sila v' mesto prignala, imeli kaj živeti. Šterti so bili tisti, ki so drugač bili tudi žlahtnega ali tudi vitezkega roda. Peti so bili perkupljeni vitezi. Šesti so bili za plačo gorvzeti v' močnih gradéh ino branicah. Dvojboj, pestnicopravica, turniri so še tudi zdaj bili navadni. V' takšem dvojboji je naš vitezki vajvod Ernest svojo lepo Cimburgis dobil. Tak je Ana v' Gostniki (Gösting) pri Gradci iz visoke pečine doleskočila, da je njeni lubi v' dvojboji padnil (1260). Pestnico-pravica je v' prejdnjem ino totem preteki neznano veliko hudega naredla, ino so nje deželski poglavari ne mogli dolespraviti, doklam je ne bil strelni prah znajden. — Lastna sorta vojske je ob totem časi iz križovojske se naredla: Križniki najmre, ali nemškega reda vitezi. Stopli so najmre vitezi v' družbo ali red, ino so se oblubili na boj proti Nevernikom. Toti Križniki še so zdaj, ino 'majo na Štajerskem dve grajšini „Velkonedlo ino Muretince. —

Orožje so še tudi v' totem preteki dugo časa tisto imeli, kak prejd. Ali naskorem je kopje ino železna oprava svojo vrédnost zgubila. Kader je najmre strelni prah bil znajden, se je per vojski ino orožjah veliko preménilo. Začeli so najmre tope (stuke) zlivati ino 'z njih strélati. Potem so tudi puške znajdene. Če ravno so vitezi še en čas od totega novega orožja nič ne hteli znati, temuč še le svoj meč, sulico ino škit, ter na svojo močno roko štimali, so vender počasih, da so vidli, kak malo z' tem opravijo, mogli svoje orožja poverči, ino tudi oni so po časih gorhenjali. — Zdaj so nastale vojske za plačo. Kader je sovražnik se perbližaval, so deželski vikši vkupprišli na zbor, ino v' totem je bilo sklenjeno, kak, ino kelko more dežela vojšakov dati, ino odkod se 'ma za nje plača vzeti. Takšni zbor je 1446 zapovedal: 1. da imajo vsi grofi, vitezi ino žlahtniki, če je drugač mogoče, sami zred svojimi sužnikmi na konji biti, ino se na rečeno mesto podati; 2. da dežela ima od kmetičkih vsakega desetega moža oboroženega k' vojski postaviti; 3. da dvajsti takšnih k' vojski pozvanih kmetov more močen voz dati, ino na totega dve sekiri, dve lopati, dve motiki, kramp, ino močen lanc na dva sežna dugi; 4. da vsi škofi, prelati, apati ino apatice imajo po potreboči dati konjov zred potrebnoj napregoj, ter svojih kmetov vsakega desetega; 5. da vse mésta ino vsi tergi tudi imajo z' konjeniki ino pésci k' redi biti. Toti zbor je bil v' Sali ino v' Radgoni, ino je pro-

glas vnušel na vse Štajerce, Korošce ino Krajnec, da se vsi imajo proti Madjarom zdiči. — Takšni zbor je 1475 bil v Marburgi, v'kerem je sklenjeno bilo, da od tistega časa more za vsigdar žodna peneznica (Kriegskasse) se vpelati. Ker ima na leto za 100 funtov ali 100 rajnš dohodkov, more dati, potem kak je potrebno, oboroženih pešcov ali konjenikov, v' žodno peneznico pa vojskodače od vsake peršone (glave) en pénez ali beč na tjedem plačati. — Od Turkov se se tu more telko povedati, da so oni še zdaj na tope ino puške malo deržali, njihove orožja so še sploh bile sulica, sabla, meč, ino le njihovo pod neznanim kričom hitro prijetje, ter njih strašna množina je vse premagala.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Za vere stran je tudi v' totem preteki ne boljše bilo, kak v' prejdnejem, kajti so ne samo boji od zvonških nevernih ljudstvih veri veliko naškodili, temuč tudi znotrenjo, domačo neprehenjano razbijanje ino terganje. Ali duhovstvo ino cirkvenstvo je v' totih časih čudovitno gorvzelo per časti ino oblasti, per premoženji ino pravicah. Rimski Papež je kak božji namestnik na zemli svojo najvikšo oblast tudi nasi Štajerski dal občutiti, kader je njo z' Interdiktom ali z' prepovedjoj duhovskih opravil vdaril. Tečas je nigdi zvon se ne smel zglasiti, cirkve so mogle zaklenjene biti ino zaklenjene ostati, ne se je smela služba božja opravlati, ne je smelo biti procesje, ne sprevoda z' mertvim.

Naša Štajerska je ob totem časi ravno dobila svojega lastnega škofa, samo da so škofi ino drugi Višišduhovniki teda se preveč v' posvetne posle zapletali, ino so z' svojim bojuvanjom ne lepega zgleda davali. Takšo smo vidili od soligradskega Filipa. On je za tega volo zadnič ob škofio djan, ali kaj on stori? Naš sekavski škof Vorih je namesto njega v' Soligrad odločen, Filip 'mu svoje škofie ne pustí, Vorih ali vojsko proti Filipi vkupspravla, ino ptujsko mesto, ob tistem časi soligradsko, deželskemi vajvodi Štefani zastavi, enemi drugemi pa štiri soligradske fare. Kral Otokar je holomockega škofa Brunoa za deželskega oblastnika v' našo Štajersko postavil, toti gre z' vojskoj nad Filipa, ino po bavarski deželi, kod gre, vse z' mečom ino ognjom vkonča. Zadnič škof Vorih, da nemore Filipa premagati, ino da je per malem zdravji, gor dá pravico do soligradske škofie, pa tudi svojo sekavsko škofio zapusti, ino gre v' Piber, pa tudi tam vmerje, Filipa pa kral Otokar pošle v' stari grad Krems, gde ga zadnič smert vmiri.

Veliko je keršanski cirkvi tudi to naškodilo, kaj je francozki kral papežki sedež v' svojo deželo, v' mesto Avi-

njon prestavil, gde je papežstvo celih sedemdeset lét (1305 — 1376) bilo. Toti francozki Papeži so cirkvi le na pohujšanje bili, kajti so si papežstvo od krala kupovali, škofie ino fare pa odavali, ino tak množino penez vkupvlekli¹⁾). Ne čuda, da so tedaj tudi naši škofi ino apati le na povekšanje bogastva ino posvetne moči gledeči vse vkupvlekli za se, svoje mešnike pa so v' božtvi pustili. K' vsem hlapčoskim opravilam se je v' tistih časih néki mešnik mogel zastopti: gospodi per mizi ino per pijančivanji stréči, pse na skerbi 'meti, konjom polagati i. t. v. Ker je ne per keru cirkvi na službi bil, je mogel, kak drugi meštarski, okoli iti, ino svojo vučenost za peneze odavati, gdé se je kaj zaslužiti dalo. Néki so mešo za peneze ponujali, néki otroke šolali, néki tudi za plačo komedio igrali, šatрили, coprali, šace kopali, sleparske čudeže delali i. t. d.²⁾).

Kaj je pa vikšo duhovstvo poleg vsega tega per svoji poštvanosti ino časti še le skózi gorjemalo, je po tem prišlo, da so cesari ino krali škofe, tudi druge vučene mešnike, sploh za svoje svitnike ino namestnike si jemali. Naš sekavski škof je preci od pervega sem per deželskih poglavarih velko poštenje imel. Tudi so kloštri, kí so ob totih časih močno se pomnožili, vedli poštvanost ino obogatenje si najti. Na božje pote je vse šlo, edni v' Jeruzalem, drugi v' Rim, tretji v' Maria Cel, ino povsod so se čudeži godili nad slepimi, mutastimi, od vudoloma vdarjenimi, krulavimi, gluhimi, obsedenimi. Za velke grehe so dali cirkvam ino kloštrom na množine pénez, ali gruntov, ali podložnikov, ali drugih gospodskih pravic. Néka cirkev, za kere početnika še zdaj niše ne vej, je tak nastala. Tudi križovojske so kloštrom velko bogastvo spravile. Néki bogati žlahtniki so, z' križovojskoj odidoči, svoje grajšine ino drugo premoženje kloštrom zastavili, pa nje tudi pustili, da so ne več nazaj prišli. — Ne malo je pa meništvo k' zmésanji prave vere z' praznimi verami pomagalo, tak kak je menihov sploh rastečo bogastvo tudi njih nepridnosti odrasek davalo. Namesto kaj bi v' svojih kloštrih po svojih naredbah bili Bogi služili, so se med posvetne posle méšali ino tak vernjeko ino svajo delali, ja večkrat pripravo k' razbojnosti naredli, doma pa so samo na dobro jesti ino na močno vino štimali. Od samega dobrega življenja ino mnogegega prez dela sedenja so si po trikrat na leto mogli na žili pustiti³⁾. — Totim prebogatim ino štimanim menihom so tedaj zdaj na zgled novo početi pušavnički Auguštinari vpelani, ino je zavolo prebogatenja kloštrov tudi (1340) postava vundana.

¹⁾ Več od tega najdeš v' Annegarn — — V., str. 19 i. dl.

²⁾ Poglej Steierm. Zeitschr. (1828) IX., str. 15, 16 i. dl.

³⁾ Aq. Jul. Caesar — — V., 203 — 207.

Kloštri pa v naši deželi v totem preteki početi ino gornapravljeni so: Cistercienski klošter v Rovni ali Rajni (1129); Benediktinski v Gornjemgradi v Celskem (1140); Zajeklošter (1160); Korarjski v Borovji ali Voravi (1163); Jurjev-klošter (Geyrach 1208); Nunski klošter v Marburgi (1221); ob enem tudi Minoritski v Gradci ino v Judenburgi; Koranjski v Štanci (1229); Dominikanski na Ptuji (1230); Minoritski tam (1239); Auguštinarski na Mauti (1290); Nunski per gračkem sv. Lenardi (1309); Cistercienski v gornjoštajerskem Neuberghi (1327); Karmelitski vu Voitsbergi (1401); Auguštinarski v Judenburgi (1451); ob enem Franciškanski v Gradci, tudi Minoritskega v Judenburgi njega Višiš, iz turskega boja imeniti Johanez Kapistran, preoberne v franciškanski klošter; Noviklošter dominikanski v savinskem doli (1453); Koranjski v Čermci (Rotenman 1454), ob enem Franciškanski v Lankovici; Dominikanski v Gradci per sv. Kervi (1466).

Med deželskimi poglavari sta se kral Otokar ino cesar Rudolf kloštrom posebno dobrotliva skazala. Kral Otokar je tudi vsako leto v' posti vsaki den 500 vbogih nahranil (nasitil), velkega tjedna pa je vseli dvanajstim vbogim noge vmi-val na spomin zadnje večerje. Poleg vse tote keršanske dobrotljivosti je pa vender, da je Slovenec bil, od nemškega duhovstva ino celo od Papeža čerten bil. Z' cesarom Rudolfom so nad njega šli soligradski, pasavski ino reznoski škof. Kader bi ga imeli za cesara ozvati, je veli Papež rekel: Da v' Alemanii (t. j. v' nemških deželah) mnogo knezov ino grofov imamo, zakaj bi Slovenca na cesarski sedež podignoli? —

Razvun klošterskih družbin so nastale tudi druge skupčine, bratovčine najmre, na množine, posebno med Nemci, pa veliko na toti van, da so, kak Nemci sami od tega pišejo, se večkrat prav pijano pobratili, kakti od Nemcov vémo, da so vse svoje spraviša ino svetkovanja z' pitvinoj začeli ino dokončali¹⁾. —

Pále še druga skupčina je ob totih časih nastala. To so bili Flagelanti ali Gajžlari, ki so iz Laške tudi v' našo Štajersko prišli. Ne samo siromački, tudi bogati, velki gospodje, vojsaki, kmetički, mladi ino stari, celo otroci z' petimi létmi, so do pol dol celo nagi, z' zakritim licom šli po dva ino dva v' celih procesjah z' bandericami, gorečimi svécami ino gajžlami v' rokah, kričeči po méstah ino terjih, proseči za smilenje božjo ino pomoč Mariino. Bilo njih je po sto, po jez-zero, tudi po deset jezér, ino so tudi mešnike kre sebe imeli. Toti ludje so se 33 dni na spomin Jezusovih 33 lét po herbti kervavo bičovali za pokoro svojih grehov, ino so veliko ludi

¹⁾ Schn. Gesch. v. Böhmen I., 52.

²⁾ Aq. Jul. Caesar — — V., 205 — 206.

na zgrivani joč genoli tak, da so sovražniki se poprijatli, krivični lucko blago nazajpovernoli i. t. d. Ženske so toto pokoro po noči, ino na skrivnem delale. Kader so pa toti gajžlari začeli sami med sobom eden drugemu se spovedavati, ino endruega od grehov odvežuvati, ter odpustke vundavati, je njihova skupčina dolzaterta.

Per takšem krez endruga mešanji je moglo občinsko želenje nastati, da bi per duhovstvi celo preobernenje se naprejvzelo. V' českem Pragi je tedaj vučen Profesor ino farmešter Janž Hus očitno, glasno od tega začel govoriti tak v' soli k' svojim vučencom, kak na predgi k' svojem ludstvi, tak dugo, da je ob profesario ino ob faro djan. On je pa le ne henjal, ludstvo na svojo vero obračati. On je vučil, da posvetni gospod ima pravico, duhovnikom njihove imetke vzeti, da se pobolšajo; on je vučil, da škof, ker v' gréhih živí, je ne več škof, tak pregrešen kral ne več kral; on je vučil, da v' sv. Pismi ne nič od Papeža zapisano; on je vučil, da zapananje ludih ino prepoved božje službe je delo Antikrista: on je vučil, da mešniki vse sorte krivo vučijo od Sakramentov, od oblasti odpušanja gréhov, od žegnov (blagoslovov) i. t. d. — V' kratkem je skoro po vsoj Českoj vse na njegovo stran bilo. — Za totega Husa volo, ino tudi zato, da so teda trije Papeži bili, je tedaj občinski cirkveni zbor v' Kostnicah na Švajckem vkuppozvan. Na toti zbor je (1414) prišlo kardinalov, nadškofov, škofov, apatov, prelatov ino drugih mešnikov, vseh vkup okoli 18,400, posvetnih knezov, grofov, vitezov ino drugih gospodov pa vseh vkup okoli 80,000. Cesar Sigmund ino Papež Johanez XXIII. sta tudi obá prišla. Najprejd so vsi trije Papeži odpostavljeni, ino novi Papež Martin V. zvolen — potem pa sta Janž Hus ino njegov prijatelj Jeronim pragski živa zežgana, savolo terdokornosti v' svoji krivoveri. — Na to v' Českoj strašen boj nastane, husitski boj imenuvan. Per totem so tudi Štajerci imeli opraviti. Husova krivovera je tudi v' Rakosko ino nekaj v' Štajersko prišla. — Za totih Husitov volo je Papež Martin V. znova cirkveni zbor (1431) v' Bazeli vkup pozval, ino njim je dopušeno, sv. réšno Telo pod obema spodobama vživati. — Tudi je v' totem zbori sklenjeno, da pregrešno ziveči mešniki imajo ob službo djani biti, da velike plačila v' Rim imajo gorhenjati, da število kardinalov ima pomenšano biti i. t. v. —

Na soligradskem cirkvenem zbori (1456) so tožbe krez menihe naprejprišle, da oni za škofa nič ne marajo; da za meše, vigilie ino takše obhajila menje računijo, ino tak ludstvo od farnih mešnikov odvajajo — da njihovi Priori ino Kvardiani k' bižam hodijo svéc, presmeca (palmov), mesa, soli, vode žegnavat — da po nedelah ino svetkih v'

1) Annegarn — — V., 53.

svojih cirkvah predgajo, ino tak ludstva od farne božje službe odvrtačo — da z' spovedavanjom ludstvo farnim mešnikom proč jemlejo — da na spovedi za pokoro gornalagajo, meše plačuvati — da od vseh skrivnih ino očitnih grehov le vsakega odvežejo — da ne gledajo na farni red i. t. v. ¹⁾). — Od menihov je tudi preganjanje Judov zviralo ²⁾). Oni so že prej se povsod z' tem zamerili, kaj so deželskim poglavarom posojene penenze na mostovinah, cestovinah ino drugih derešijah si po debelo nazaj notervlekli — kaj so od tatov ino tolvajov kelihe ino druge cirkvene sprave kupovali i. t. d. — Zdaj pa se je od njih reklo, da kersanske otročiče kradnejo ino nje vbijejo, da sv. hostie vzemejo ino nje na drobno sprebodnejo — da Kristusa preklinjajo — da studence zastrupujejo i. t. d. — Na to je prišlo strašno preganjanje ino grozno sovražnje Judov ³⁾). —

Najveksi sovražnik Kersanstva pa je Turk bil. Turki so bili spervega skitoskega paganstva, ino so zrak, ogen, vodo, zemlo imeli za svoje Boge. Totim so ofruvali ino nje z' pesmami častili. Ofruvanje so stari duhovniki opravljali, tote so tudi pitali, kader so kaj naprej znati hteli, to je duhovnikom velke dobičke perneslo. Potem so Turki Mahomedanci postali, ino to še so zdaj, t. j. oni verjejo na enega Boga, ino na njegovega preroka Mahomeda ⁴⁾), majo vsaki den petkrat moliti, radi vbogaime darovati, vsako leto devetega mészca post deržati, ino enkrat v' svojem življenji v' Meko božjopotovati. Oni verjejo, da je človeki vso njegovo djanje ino pergodenje že naprej odločeno. Oni verjejo na raj, ker je pun nasladnosti ino le Mahomedancem perpravlen. Vino piti njim je prepovédano, žen pa smejo telko imeti, kelko njih ker prerediti more. Kniga, njihovo vero v' sebi zderžeča, se zove Koran. — Kristjanom so Turki posebno sovražni bili, ino so nje za kersanske pse imenuvali ⁵⁾). Oni so svojo nad Kristjane grozovitnost tudi v' naši deželi strašno pokazali.

¹⁾ Aq. Jul. Caesar — — VI., 322 i. dl.

²⁾ Schn. Gesch. v. Oester. u. Steierm II. 148.

³⁾ Aq. Jul. Caesar — — V., 146 i. dr.

⁴⁾ Mahomed, arabski izbrano lepi ino vužgečo zgovorni mladenč, je potem kak si ga je bogata teržkinja ino vdova bila za moža vzela, v' sebi čutil pozvanje Preroka, kak je Abraham, Moizeš ino Kristus bil, ino tak za početnika nove vere. On je toto novo iz Judovstva, Kersanstva ino Paganstva vkupspravleno vero tudi, če ravno spervega težko, najprejd v' Arabii vpelal, potli pa njo z' mečom daleč razširil, ja on je bil početnik vere, kero je več kak en tal svéta gorvzelo. On je svojim vojsakom rekel: Eno noč v' orožjah dopernesti, ali eno kaplo kervi za božjo stran preliti je vekšo zasluženje, kak postiti se ino Boga moliti — ker v' boji mertev ostane, pride vu veseli raj, 72 nebeskih dekliči bo tam gori vsakemi vernemi streglo i. t. d. —

⁵⁾ Že Mahomed je svojim Arabcom (Saracenom) rekel, da 'mu je Bog dopustil, vse Neverne, t. j. Pagane, Židove ino Kristjane skončati. Potlanji Turki, mahomedovo vero gorvzevši so se tega deržali.

Ali ravno v' totih za Keršanstvo od vseh strani silnih časih je za duhovstvo ino cirkvenstvo se veliko storilo. Soligradski nadškof Eberhard II. je (1218) od svojih dohodkov telko odpustil, da se je naša sekovska škofia obsnovala z' svojim sedežom v' gornjoštajerki Sekovi. Karl, brézjiski Prepost, je prvi za sekovskega škofa postavljen (1219), ino dobi k' svojim dohodkom še lipnički grad zred starim turnom, ter fonštorfsko, lipničko ino vogavsko cirkev, kak tudi faro pri Rabi (glajstorvsko) na vsigdar v' škofosko lastinstvo, drugač pa ostane Generalvikar soligradskega nadškofa.

Pred tem ino zatem je ob totih časih veliko cirkvih nastalo, ino per mnogih že tudi fare. Tote, kelko so mi iz knjig, rokopisov ino dopiskov znane, so: Cirkev Div. Marie v' Jeronini na Goričkem (1135¹); sv. Martina v' Lipnici (1144); sv. Jurja v' Hočjah (1146), ob enem sv. Lovrenca v' paltovem doli, sv. Gala, ter beneficium v' Hartbergi; sv. Štefana v' Hrovatih (Kraubat od 1150 do 1160); Maria Cel (prvi začetek 1157); sv. Miklauža v' Curicah (Zeyring 1158); Ljubnaška (1159), ob enem cirkev v' Drevjah (Trafajach), sv. Mihala pri Ljubni; sv. Miklauža v' Suselih (Sausal 1160); dehancirkev pri Hartbergi na tem mesti, gdé je že prej d bila kapela, v' Lési imenuvana (1161); sv. Jurja v' Kluni (Klein 1171); cirkev v' Konjicah (1173); sv. Ivana v' Ljutomerskem (Lotmerki²) 1174); sv. Ivana v' Marburgi (1175), ob enem sv. Jurja ino sv. Vida pri Gornjemgradi; sv. Jurja nad Muravoj; v' Gradci fara (1187), tak tudi v' Marburgi, v' Radgoni, na Gradovini (Gradwein³), per sv. Roperti pri Rabi, cirkev Div. Marie na Trati v' Ljubni, sv. Jakoba ino sv. Petra pri Ljubni, sv. Dionizia ino sv. Vida pri Pruki; sv. Floriana v' lužničkem doli (Lasnitz) ima že faro (1189); v' Hartbergi že fara (1194); cirkev v' Zajekloštri (1195); sv. Andrea na Svičini (1196); sv. Margete v' Selnici (Seunci 1199); sv. Margete v' Wenigceli (1202); sv. Lenarda na Goričkem (1203); sv. Mahorja v' Jurjev-kloštri (1208), ob enem sv. Jelene v' Loki, sv. Duha v' Celovniki; v' Gradovini fara (1209); cirkev Div. Marie v' Grobniki (Gröbming 1214); sv. Margéte pri Lebri (1219), ob enem sv. Jakoba v' Lési, sv. Jurja na Stiveni, sv. Vida v' Moskirh, sv. Margéte pri Voitsbergi, Belacirkev (Weisskirch),

¹) Tota cirkev je najprejd sekovskim, potem admontskim menihom dana, pa od soligradskega Eberhard zavalo neskerbnosti zapovedano, da imajo posvetne mešnike na faro postaviti (positis ibidem non fratribus, sed clericis secularibus).

²) Toto ime je najberže od onih Slovincov, ki so se Ljutomerici zvali, ino panoga od velikega po vseh slovenskih zemlah razprestrenega roda Horvatov bili.

³) Tu je grad bil, ker je razdert, se zato toto mesto ali torišče Gradovina zove.

Lindoska, Maria Dobel (Tople) fara (1241), sv. Lovrenca v' Hengsbergi fara; Divice Marie na Gori pri Ptuji (1230); Velkonedelška (1235); sv. Petra ino Pavla na Ptuji (1239), ter sv. Petra nad Judenburgom fara; sv. Lenarda v' Novicirki (1241); sv. Štefana v' Kumbergi fara (1243); Div. Marie v' Slivnici per Marburgi (1245); sv. Elizabete v' Slovenjemgradci (1251), je 1273 že fara: sv. Martina na Pohorji fara (1252); Pilstanska, fara (1254); sv. Andreja v' Jagerbergi (1256), ob enem sv. Ivana v' Kirhbahi, sv. Štefana v' Rožendoli fara, sv. Dionizia v' Wolfsbergi fara: sv. Ivana per Bisterci ali Herberstajni fara (1260); sv. Miklauža v' Zaucah (1261): za dve leti že fara) ter sv. Jurja v' Skalah: v' Irdningi fara (1262); Gornjokungetska na Goričkem (1267); Mariacelska zdajna (1270); sv. Jakoba v' Ormoži (1271¹⁾), ter sv. Vida per Gradci fara, sv. Štefana na Gradkorni fara, Div. Marie na Polci (Pöls) fara²⁾); Div. Marie v' Juniki (Jvniki, Gwanswald, Eibeswald) fara (1278), ter Bralsavska ali Bratslavska pri Šavni; v' železnih rudah (Eisenerz) že druga cirkev, zdaj tudi fara (1279); sv. Petra ino Pavla v' Kindbergi (1280); sv. Križa pri Rogaci (1281); sv. Margéte na Mauti (1290); sv. Križa per Marburgi (1293³⁾); sv. Margéte v' Planini (Montpreis 1297); sv. Lovrenca nad Šajflingoj (1298) — Tudi cirkev sv. Duha v' Središi ino več drugih je iz totega trinajstega stolétja. — Nadale so cirkev nastale: sv. Miklauža v' Lučenah (1300); sv. Matenža v' Muravi fara (1304), ter sv. Vida v' Polavi (Pöllau) fara⁴⁾); Studenička (1309); sv. Mihala v' Grafendorfi (1310); v' Bernci (Ferniz, Vörenz) se nova Div. Marie cirkev postavi ino stara kapela popravi (1314); Kapelska v' Celskem (1321); sv. Mihala per Ljubni (1324⁵⁾); sv. Pongraca v' Staremtergi pri Slovenjemgradci (1330⁶⁾); per sv. Ožvaldi v' Curicah vikaria (1335); sv. Jurja na dolnji Šavnici (1336); sv. Petra pri Marburgi fara (1338⁷⁾); sv. Lovrenca na Wekselni (1344),

¹⁾ Na toti cirkvi dve kameni glavi znamenujeta, kak grozovitno so Madjari ino Turki z' ondešnjimi ludmi delali.

²⁾ Več slovenskih imen tam okoli znamenuje, da so tudi tam Slovenci naseljeni bili ino toto malo pole Polce imenuvali! Z Polca je potli Pöls.

³⁾ Tota cirkev ima tudi létni napis 1223.

⁴⁾ Od Polave semdol ino okol Jilce se najde dosti slovenskih imen, tudi se od nize še zdaj ena sosečka zove Windischpöllau (Slovenjapolava).

⁵⁾ Tudi tu okoli je dosti slovenskih imen.

⁶⁾ Tu je potli velikoimenitni Eneas Silvius, cesara Friderika svitnik ino pisar, bil farmešter, zatem Škof v' Sieni, zadnič rimski Papež pod imenom Pius II. Je pa že prej Papež Johanez IV. tudi Slovenec bil; naša škofa še je ne Slovenca méla.

⁷⁾ Tota zred Märburskoj, Seunčkoj ino Kamčkoj je potli (1505) kerškemi škofi dana.

ter per sv. Jakobi vu Fridbergi fara; sv. Martina v' Bisterci zgor Gradca fara (1349); sv. Jurja v' Kleki pri Radgoni (1350¹⁾); sv. Lovrenca v' Bréžah (1353); Maria Strassengel (1355), tota Div. Marie podoba je iz svete dežele pernešena; sv. Lovrenca v' murcinem doli (1359); Špital na Semrinki (1363); sv. Jelene na jauerski gorci (1364); sv. Miklauža v' Judenburgi fara (1367); v' Gojsti (Göss) fara (1370); sv. Arneja v' Rogaci fara (1371); sv. Mihala v' Stubenbergi fara (1372); sv. Mihala v' Crešencih fara (1374), ter v' Laporji fara, sv. Trojice na gornji Pulsravi fara, v' Poličaneh fara; v' Kačini (Žolcbahi) cirkev (1375); v' Rigersburgi se iz stare cirkve farof naredi, ino se znovega zezida zdajna sv. Martina cirkev, ter postane nadfara (1377), ob enem v' Jamniki v' Celskem postane kaplania; sv. Andreja v' Angri (1379); sv. Petra pri Ljubni (1385); per sv. Roperti v' Drevjah fara (1390); per sv. Pongraci v' Ponkah fara (1396); sv. Križa per Lutomerskem ali Lotmerki (1402); Div. Marie na Kulmi (1404), ter Teharska fara; Div. Marie v' Apačah²⁾ pri Radgoni (1418); Div. Marie na Gori pri Ptuji zdajna (1424), ter Mozirska, ino sv. Jakoba pri Uncmarki; v' Lebri pri Hartbergi kaplania (1429); sv. Lovrenca v' Goricah zvun Ptuja kapela (1445³⁾), ter Div. Marie v' Knezi fara); sv. Martina pri Vurberki (1446), ter sv. Arneja v' Libohi; vseh Svecov v' Landsbergi (1448); v' Ljubni fara (1449); sv. Ilga v' Gradci zdajna (1450); Maria Lankovic (1455); sv. Lovrenca v' Uebelbahi fara (1460); v' Laškem (Tüffer) fara (1461⁵⁾); sv. Katreje v' Lubgasti (Ligist 1464); v' Celji prepoštia (1466); v' Nestelbahi fara (1467), tota je pa že v' dvanajstem stolétji znana; prejdi imenuvana fara sv. Lenarda v' Novicirkvi v' Celskem pride pod krajnski klošter Strasburg (1468); sv. Magdalene vu Vildoni (1479); sv. Magdalene v' Kösfahi (1485), ob enem Kunačka (Kainach), sv. Ožvalda pri Plankenwarti, ino Rötelstajnska; Maria Svetina per Laškem (1489), ter fara na Štradni i. v. dr.

¹⁾ Tudi Klek je slovensko ime, tak Straden ino veliko drugih tu okoli.

²⁾ Od tote cirkve se povéda, da je najstara v' totem kraji, ime Apače tudi kaže na apata, morbiti kakega Benediktinskega, ker je v' starodavnem časi kere svoje barate v' toti kraj poslal, totih ravnic obrodovit.

³⁾ To je pokazal nadpis tu najdenih sv. Relikvih. Tudi en rimski pénez od cesara Konstantina Velk. je (1843) tu vunskopan.

⁴⁾ Tudi tota beseda je slovenska, zdajni Gnas je slov. Knez ali Knjez, so tudi druge slovenske imena tu okoli.

⁵⁾ Da je Laške nadfare podfarna cirkev v' Loki že 1208 bila, tak je tudi tota že teda mogla biti, ino še prej. Laško ali Tiberium (Tüffer) se od cesara Tiberia sem piše, ker je tu grad imel, kak je že prejdi rečeno.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Gruntni lastniki so v' totih časih skoro samo žlahtniki ino duhovniki bili, tudi samo oni gospodje, le oni so deželjskega poglavara izvolili. Pervi ino prejdnji so bili grofovje, drugi baroni, tretji žlahtni. Z' njimi jednako gospodstvo so imeli duhovniki, posebno škofi ino prelati ali apati, papežova oblast je pa tak bila krez vse poglavare. Tudi so méstjani ino teržani zdaj že gospodstvo dablali. Ob onem časi, kader so Madjari ino Čehi zred drugimi se za našo štajersko deželo tergali, ino so Štajerci skoro ne znali, koga bi se deržali, ino si je tudi niše ne z' imetkom, ne z' življenjom sloboden bil — so duhovski ino posvetni gospodje (1256) vkupstopili, ino so med sobom izbrali deželjskega oblastnika pod imenom „deželjski kapitan (Landshauptmann),“ da bi toti pravice ludstva v' obrambo vzel, ter za slobodnost človeka ino imetka skerbel. Ob temu so tudi deželjski stališi (Landstände) nastali, ino so bili četvere redi: 1. Gospodje, 2. Duhovniki, 3. Vitezi, 4. Mésta.

Kak je vogerski kralj horvatskega, Otokar pa českega deželjskega oblastnika krez Štajer bil postavil, so toti našim nemškim grofom ino žlahtnikom bili tern v' oko, kajti toti grofovje ino žlahtniki so nikake krez se oblasti ne spoznati hteli. Oni so proste ludi le za smet deržali, pa tudi z' deželjskim poglavarom hteli tak djati, kak bi se njim zdelo. Kader je naš vajvod Albert I. njim spervega ne dovolil, kaj so hteli, je eden iz njih, ino ravno sekovski škof Leopold I., 'mu v' oči povedal: „Věš, vajvod! mi se od naše proti tebi pokornosti za odvezane deržimo.“ Ino en Stubenberg 'mu je rekel: „Da bi Otokar bil krez nas kraljuval po naših starih slobodnih pravicah ino deželjskih postavah, bi še znal den denešni živeti ino kralovati (1291').“

Drugi nižiš-žlahtniki so, kader so mésta se že bol bile obludovitele, ino se méstjani per meštiah ino teržtvi začeli bogatiti, se tudi v' méstah zderžavali, ino so od bogatěših peneze na posodo jemali. Če je toti potli peneze htel povernjene imeti, ga je vitez dobro spretepel, teda pa ga 'z hiže splódlil. Če je keremi mlademi vitezi do česa vola prišla, je le v' štacun šel, pa si vzel, kaj se 'mu je zdelo: ako je štacunar kaj rekel, se 'mu je vitez z' bitjom pogrozil²⁾). Tak so toti delali, ne čuda, da so tudi drugi se krivice ino posilnosti ne zderžali.

¹⁾ V. Winklern — — str. 78 — 79.

²⁾ Annegarn — — V., 82 — 83 i. dr.

Zato so pa od deželjskega kapitana ino stališov duže večkrat deželjski zbori deržani, v' kerih so poleg deželjskega kapitana bili deželjskega poglavara dvorski gospodje, za njimi gruntni gospodje ali vitezi, po časih so tudi méstjani smeli na zbor priti. Pred vsemi totimi so pa bili škofi ino apatovje. Ali vsa tota gospoda so bole za se govorili, kak za deželo, ino so zato tudi deželjskemi poglavari hteli zapovedavati.

Za podložnike je tudi v' totih časih hudo bilo, kakti se to iz vsega dozdej rečenega lahko vidi. Podložnik je bil sužnik ino gospoda so z' njim delali, kak se njim je vidlo. Podložnik je gospodi vse dati mogel, kaj 'mu je ne dal, to 'mu je po sili vzel. Tak je med podložniki progovor ali povést bila: „Kaj pojém ali spijem, to je mojo, drugo pa nič¹⁾.“ Pred sodci so se tota gospoda za svoje podložnike prepirali tak kakti za živino ali druge sebi lastne reči. Kader je mir bil, je nje gospod z' bičkanjom ali z' mečom gnal k' vsem davkam, dačam, gospodšinam (rabotam) po svoji voli²⁾, v' boji so tote podložne vojšake eden drugemi proč odegnali, nje zred gruntom eden drugemi odali, zamenjali i. t. d.³⁾. Iz tote sužne podložnosti so se vbogi ne drugač rešiti mogli, kak če so spovujšli ali v' méstah se nastanili. Kak so njim žlahtniki tam zadévali, je ravno prej rečeno. Tak je v' totih časih za podložnike bilo. Gospodske so rekly: „Kmetičke, kerl so slobodnosti želni, more le z' ostročoj šibe ino palce v' berzdi deržati, njih segurnost bi se le povekšala, če bi se na njih tožbe poslušalo.“ -- Ali zadnič so gospoda sami svojim podložnikom pokazali, kak se znajo gorpostaviti, kader so nje najmre sami proti endrugem šuntali ino hujstili. Ino da so njim skoro vsi hteli spovujti, so njim mogli njihov stališ v' tem polšati, kaj so začeli lepše z' njimi djati, ino so tudi po časih napravili, da je lehenstvo na možke ino ženske erbe šlo. Tak je vasalstvo dosti proti svojim gospodom pridobilo, so pa tudi eni deželjski poglavari gospodskam z' besedoj ino v' djaui pokazali, da imajo po človečko z' svojimi podložniki djati⁴⁾.

¹⁾ Po tem je se per naših bratih na Horvatskem, Vogerskem i. t. d. zdaj navada, da, kader kaj bolšega imajo, vse proti potrošijo, kak da bi se bojali, da se njim nebi proč vzelo — Seljan zemlopis ilirskih pokrajinah I.

²⁾ Schn. Gesch. v. Oest. u. Steierm. II., 63 i. dr.

³⁾ Po tem je prišlo, da ene gospodske se zdaj svoje podložnike tak da-leč okoli razmetane majo.

⁴⁾ Kak je kral Matjaš to gospodom htel dopovedati, se iz sledečega djanja pokaže: On je enkrat svoje dvorske gospode po obédi povabil, z' njim v' gorice kopat iti. Kak so tedaj v' jan stopili ino kopati začeli, je on prav ostro kopal zlehkega ino popevajoč, njegovi gospodski kopači so pa se potili, sopali ino hripali. Tedaj njim kral dá henjati, ino njim reče: „Glejte, kak težko se zasluži ino pripravi, kaj vi tak lahko zapravite.“ Schn. Gesch. v. Ungarn II. 45.

Lastinstva je v' totih časih malo indi bilo, kak per gospodskih duhovskih ino posvetnih, kmetički ino drugi so grunte le kakti na posodo dane imeli. Kaj so na totih si pripravili, je, kak smo že vidli, gospod vzel, davke ino dače so pa, kak so enkrat gornapravlene, ne le samo tak ostale, temuč še duže na vekšo šle. Tak je samo Friderik II. svoje dače iz Rakoske ino Štajerske na 60,000 mark srebra spravil, pa totivi deželi tudi tak obožil, da je potli kumaj nekaj krez 7000 dobil. — Kral Otokar je (1265) v' naši Štajerski vse dače popisati dal, ino v' eno dačnico vkupspraviti, kera še je zdaj znana pod imenom Rationarium Styriae ali R. St. Tota dačnica pokaže, kelko je peneczia v' Gradci, kelko so mostovine, sodbovine, gorna, gospodovine, pristave zred desetnami, solenice i. dr. znesle.

Cesar Rudolf je ravno veliko mostovin ino cestovin dolspravil, je pa za svojo vojsko dače navergel na puše, travnike, njiva, gorice, mline, ino celo na pluge. Friderik III., kader je (1318) bil v' Gradec prišel, je deseti tal od vseh duhovskih ino posvetnih grajšin ino gruntov za vojsko terjal. Za deželskega vajvoda Alberta II., ter Otoa je na vse gorice naverženo, da se deseti tal po ceni more od njih plačati. Albert II. je zverh tega, kader je na švajcarskem boji bil zgubil, na Rakosko ino Štajersko telke dače navergel, da je vse mermralo. Tudi gruntnih gospodov dače so duže vekše bile, ino poleg totih množina nečlovečko težke gospodšine (rabote). Zvun tega, kaj so podložniki svojemi gospodi vse mogli za gospodšino obdelati, so, kader je ker si na kakkoli stermi gorci, ali visoki pečini htel svoj grad postaviti, vso kamenje ino drugo spravo mogli gorznositi ino pomagati zezidati. — Zadnič so deželski stališi (1445) sklenoli, ino cesar je njih sklenenje poterdil, da imajo vse mostovine ino cestovine proč priti, ino samo tiste ostati, kere so ravno zavolo mostov ino cest nazočno potrebne.

Desetina je zdaj spervega še sploh duhovnikom dohajala, konči vekšital; soligradski ino sekovski škof sta bila desetinjara skoro po vsi Štajerski, tudi voglejskemi Patriarki je šla. Ali že so posvetne gospodske začele desetino pod se vleči, ino duže bol njo si posvojovati, tak, da je lateranski cirkveni zbor posvetnim ostro prepovedal, desetino jemati; ali Friderik I. Papeži Verbani III. odgovori, da, če ravno so spervega samo duhovniki ino leviti desetino imeli, so mešniki ino cirkve tote kak drugih svojih pravic si ne zadosti braniti mogli, tak so zlahntniki ino drugi oblastni gospodje od njih desetino dobili, da bi nje branili¹⁾.

¹⁾ Zdaj posvetni dosta več desetine imajo kak mešniki, pita se pa ali, jel njim po pravici gre, če mešnikom ino cirkvam njihovih pravic né samo ne branijo, temuč nje še dolterajo?

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Če ravno je zdaj spervega naša dežela v' nčkih krajih v' tožno pustino oberpnjena, je vender, kader je kral Otokar prejdi rečeno dačnico dal napraviti, bilo veliko oratne zemle ino goric, veliko grajšin ino pristav, měst ino tergov, vesnic ino sosečk v' naši zemli, gdé je veliko pšenice, herži (žita), ovsa, fažole ino maka se dobilo, veliko živine se redilo, posebno svinj i. t. d. — ali potlanje razbojne léta so zevsim pripravkom, zevsoj rodovitostjoj veliko nazajstopile, ino ljudje so javkali pod stiskoj nadloge ino réve. Strašne zime, velki nalivi, kuga ino pomor, vse to je obdelavnost vstavlalo. Enkrat (1254) je po Jurjovem prišla taka zima, da je na njivah ino v' goricah vse zmerznolo — pále potli je zima ino suša tako nerodovitnost pernesla, da so ljudje ne imeli kaj živeti — neprehenjani boji, ino v' njih vkončanje setvih, tersja ino drevja je naredlo, da je prišel glad ino takši pomor, da so mertvih na množine prez mešnika le gdékoli v' globoko skopane jame zmetali (1270). Vse to je pa naših grofov, vitezov ino zlahtnih ne zamoglo vkrotiti. Kral Otokar je njim zato htel strah narediti, je pa ob življenje djan. Toti naši gospodski so hteli po svoji navadi dobro živeti, so pa ravno oni veliko priraska vkončali ino preprčali. Nastali so nadale boji, prišle so pále hude léta ino druge preglavice. Enkrat (1290) je še ob Božiči tak toplo bilo, da so violce ino druge rože cvele, trava še sploh se lepo zelenila; ali (1306) je z jutrešnih krajov taka množina velikih kobilc sem perletéla, da so na mile daleč sunce zakrile, ino gdé so dol sele, so tak včista vse vjele, da je na sred leta vse vsušeno bilo, tak kak na sred zime. V' leti 1310 je bil pomor med otrokmi; v' leti 1316 je Mura tak narasla, da je 14 mostov raztergala, ino vse kre sebe zalijala, še v' tistem leti je govenska živina skoro vsa prejšla. V' leti 1337 je poleg pomora bilo padanje živine na Štajeri ino po vsoj Europi. V' leti 1340 je prišla huda zima, ino pále množina kobilc, k' temu še velke povodni. V' leti 1342 je malega Travná (Aprila) velki mraz vse požgal, ino kaj se je omoglo, so potli nalivi ino povodni vzele, ino je prišlo padanje živine. V' leti 1344 je ob Božiči še bilo tak toplo, kak gdakoli po leti; po Matjašovem pa je prišla taka stekla zima na pet tjednov, da so ljudje zred živinoj od zime konca dali. V' leti 1347 je po leti tak merzlo ino vun ino vun dežovno bilo, da je na njivah ne nič se zezorilo ino vse negodno moglo noterspravleno biti, vino je ne za piti bilo. V' leti 1348 je takši zemle potros bil v' Štajerskoj, Koroškoj ino Krajskoj, da je veliko gradov ino hramov poderl, ino goro črez goro zesipal; teda se je reklo, da je to kaštiga od Boga zavolo hudobnosti, razbojnosti ino nečlovečke grozovitosti naših gro-

fov ino žlahtnikov: k' temu je bil pomor toto ino še drugo leto. V' leti 1382 je pále bil pomor, 1385 nič vina, 1386 pomor, 1447 padanje živine, 1479 je ne zernje, ne vino obrodlo, ino je nastal glad; 1486 padanje živine, strašen pomor posebno v' admontskem doli. V' leti 1447, 1474, 1478 je neznanó velka množina velikih kobilc sem perletéla, tote so tak vse vkončale, da je glad ino pomor nastal.

Ali per vsem tem je še to, kaj je perraslo, ne cene 'melo: drevenka (Metzen) pšenice je valala 12 krajcarov, drevenka herži dva šilnja, funt govedine en pénez, funt svinskega 3 péneze, pint najbolšega vina 4 péneze, božnešega pa 2 peneza. Drugokrat je drevenka pšenice valala 10 denarov, oves 11 denarov i. t. d. Per tak malih cenah zernja ino vina, pa tak velikih dačah je ja prosto ljudstvo moglo na nič priti; ali po telkih hudih létah je vender potli za pol drevenke žita (herži) se moglo 60, ovsa pa 40 denarov dati; funt govedine je (1460) valal 5 drobnicov ali polpenezov, pint najbolšega muskatvina 20 penezov, najbolšega laškega 12 penezov, našega 6 penezov, pint piva 2 peneza, pet jajc 1 penez, funt masla 5 penezov, funt cukra 3 šilnje, kniga prostega papira 11 penezov, par solnjov 14 penezov. Zidari ino cimermeni so 18 penezov na den služili, drugi težaki ali delavci pa 12 penezov i. t. d.

Kak je za družbinsko ino hižno življenje v' totih žalostnih ino nesrečnih časih bilo, si lahko mislimo. Kaj so eni gorpostavili, to so drugi dolpoderli ali požgali. Ludje so si tedaj vsakokrat, gda njim je vojska njihove stanja skončala, nje zupet mogli staviti. So pa tudi prejd stoječe mesta, tergi ino vesnice povekšane, ter nove postavljene. Tak je naš Gradec, kader so naši deželski vajvodje svojo rezidencio v' njem imeli, povekšan ino polepšan. Tak so na novo nastale mésta: Slovenjigradec, Knitelfeld, Volc, (Wölz). Stare mésta Judenburg ino Radgona so bile vajvodove Prefekturre ali podoblastniča. Pri gradi Ormož¹⁾ nastane Ormož mesto ali varaš (1200), tu je pa beržčas že za rimskega ladarstva nastanestvo bilo, kajti je tod rimska steza šla, ino se tu najdejo znamenja rimskih pokopališ²⁾, tudi so tu rimski penezi od cesara Maksimina (Trakoskega) najdeni. Znan je že ob totih létah Noviterg (Neumarkt) v' gornjem Štajeri, če je ne že tudi tu za rimskega ladarstva ostanstvo ali kako nastanjenje bilo³⁾, kajti je tudi tod rimska cesta šla. Znan je

¹⁾ Ormož je staró mesto v' Šerbskoj (Or, oratva — mož), je ali slovensko ime od opervič oratne male družbe, kera je po svojem povekšanji tu vesnico ino svojega gospoda v' jednako zvanem gradi imela.

²⁾ Če ne so tudi tote staroslovenske.

³⁾ Eni tu sem postavijo staro Norejo, pa je skoro ne znati, z' kakim zrokom?

Čermnec (Rotenmann), per kerem se tudi rimski napiski najdejo. Znano je Verbje (Vellenbach, Feldbach), Borinje (Vörring, Fähring).

K' bol vterdjeni družbinskega življenja ino na bol slobodnost pred tatni ino poropniki, kerih je ob totih časih vse puno bilo, so v' mestah nastali Višišméstjani (Bürgermeister), sodci ino drugi predpostavljeni na odvracanje nemirnosti ino hudodélstva. V' Gradci je bilo smertno sodstvo, tudi sodec črez celo deželo, ker je namesto deželskega poglavara vse tožbe gorvzel ino sod sklenil. Tudi krez gospodsko so se tožbe znale pred deželskega sodca al' pa pred deželskega poglavara pernesti. Dvojbojstvo, če ravno je k' velikem ranenji družbinskega življenja še dolgo ne odstopiti htelo, je že v' prvih časih totega pretéka bilo prepovédano, ino je namesto tega per tožbah previžanje skuz svedoke (priče) vpelano. Takših svedokov je tožnik mogel šest imeti, ker so z' njim vred persegnoli, da je njegova tožba resnična.

Le bol vdružbenje ludih ino nastanenje v' méstah so zdaj deželski poglavari hteli, ino med totimi posebno kral Otokar. On je za tega volo nove mésta po svojih deželah dal zezidati ino gornapraviti, ino je mestjanom posebne pravice dal. Ravno on je tudi drugo posebno velko družbo v' misli imel. On je htel, da bi vsi slovenski rodovje se vkupzvezali: Čehi ino Moravci, Polaki ino Slézanje, Hanaki ino Slovaki, Štajerci ino Korošci, Krajnci ino Istrianci i. t. d. ino tak v' eno velko narodno družbo stopili; ali — da so prejdnji nemški cesari skoro povsod, zosebno pa v' naši Štajerski, v' Koroški ino Krajnski Nemce za gospodske vgnézdili ino si Slovence kak delavne sužne posvojili, so oni za nikako volo ne dali čuti od takšne slovenske družbe, ino zato toto na vse kraje prepréčali, Otokar sam kak glava je ali totemi se oživečemi, slovenskemi životi odsékan. — Dobrem vdružbenji sta tudi raskoski ino štajerski vajvod v' svojem bojnem razbratenji ne malo naškodila, kader sta sama ludi na razdruženje podbadala, tak da so si starši pred otrokmi, otroci pred staršimi ne slobodni bili, zato da so eni z' enim, drugi z' drugim bratom držali. Kakšno strašno žalostno razdruženje so Madjari ino Turki naredli, smo žalo! že vidli, kako razdruženje je pemor napravil, si lahko misliti znamo.

Da so pri vsem tem le mésta, konci na čase, najbolj se k' družbinskem življenji snovale, tak hočemo viditi, kakše so v' onih časih mésta bile, ino iz tega spoznavati, kakšo je tedašno hižno življenje bilo. Mésta so bile čista božne ino čudno nesnažne: vulice so bile sami kotovje, puni globokega blata, hiže ali kočé zveksinom lesene, z' slamoj pokrite ino tak male, da so nje cele odpelati znali; v' njih so ludje ino živina vkup prebivali, dimnjakov so ne imele, so ali dimnjače bile. Svinski hlevovje so bili vunta po cesti obrnjeni, ino

same gnojšnice za endrugim. Ludje so okol komena jeli ino spali, peči je ne niše imel, néti je gdo kaj od peči znal. V' gospodskih palačah ino gradeh je ravno več prostora bilo, ali tudi vse nesnažno: v' hižah so le tla bile, ino tote po debelo z' slamoj nastlane za noge si greti; stolov je ne bilo, če je ali gdo htel sedeti, si je mogel na tla na slamo dolsesti, ino puno skakajočih ino lazečih stvari na stan vzeti i. t. d. '). Tak se je v' méstah ino gradeh živelo, kak še le na vesnicah? ²⁾)

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Meštrie so še se zdaj spervega malogdé najšle, ino gdé so se kere nahajale, so nje le sužni tirali; rudnarstvo, ali železo - kopanje, ter srebro - kopanje je mnogo se tiralo. To se pokaže iz žalostnega pergodenja v' Čuricah v' gornjem Štajeru. Tam je bila močna srebrena ruda, ino v' njoj veliko sto rudnarov, kí so srebro kopali. Toti so pa od predobrega življenja se prevzeli ino prekšni, čudno nemarni postali, ino tak se je za kaštigo (1158) ruda vkupzesipala, ino je 1400 rudnarov pokopala. V' rudo je telko vode nastopilo, da so vse potlanje skušavanja, vodo vunspraviti, zabstojn bile. — Za madjarskega ladarstva je per tem nič ne naprej, še le nazaj slo. Ali kral Otokar je meštriam ino teržtvi naprejdek dal. Odpotli so meštrie duže bol gorjemale. Za Alberta I. je v' Beči že telko šoštarov bilo, da so toti v' ondešnem spuntanji njemi pustili povedati, da bodo méstno grabo z' kopítami napunili, ino si tak most k' njemi naredli. Tudi v' drugih méstah so meštrie tak gorjemale, da so mešterski že prav premožni ino bogati bili.

Ravno tak je z' teržtvom v' pervih razbojnih časih totega pretéka ne nič bilo. Potli je najprejd v' Judenburgi nastalo veliko teržtvo iz Laškega semvun, ino so toti méstjani od deželskih poglavarov posebne pravice dobili. Zatem so pa Židovi teržtvo najbolj pod se spravili ino se tudi duže bol z bogatili. Za to so njim drugi tak nevošlivi bili, da so njim vse sorte pregréhe zmislili, nje preganjali ino celo vmarjali. K' vekšem naprejudvanji teržtva je Albert II. (1345) prepovedal, vino iz drugih dežel, tudi iz Vogerskega v' našo deželo voziti. Abert III. ino Leopold III. sta za teržtva volo postave gornapravila. Je tudi se naredlo, da se je na Muri blago, posebno pa vino iz dolnjega v' gornji Štajer vozilo.

¹⁾) Annegarn — — V. 270 — 271.

²⁾) Per naših Nemcih prostega ljudstva ino enih pernemčenih Slovincih še se zdaj najde dosta dimnjač, ter sajnatih, celi tjeđen nevmith lie ino zamazanega obléca; per Dolencih nega dimnjač, ino je per njih, kak tudi per enih Nemcih, kod so prejd Slovinci bili, lepša red ino bol snaga per vsem.

Pále cesar Friderik je za teržtva stran (1444) naredbe napravil, kak tudi zavolo kerčmarie i. t. d., zakaj da so Štajerci zdaj Židove od teržtva odbijali ino toto na se po-tegnoli, zosebno méstjani, ter tudi žlahtniki hteli teržtvo 'meti, je duga ino serdita vernjeka med njimi nastala. — Teržtvo je pa najbolj šlo z'lašskimi zemlami, pa tudi v' deželi z' domačim blagom. Bogati teržec ino méstjan v' Radgoni Vorih Ekenberger je oča potlanjih imenitnih ekenberskih kne-zov. On je z' vinom, železom ino zernjom dobro teržil. En njegov sin je v' Gradci velko teržtvo gnal na vodi ino dru-gač, eden sin pa je cesarsko blago spravlat ino pošilal, ino je, tak kak Paumkirhar, cesari veliko pénez posodil, pa zad-nič za svoj dug na Gradci noter zapert od dekelce smertno obinjen svojo življenje mogel pustiti, če ravno je še v' ječi hudemi plačari cesari Frideriki 34,000 funtov pénezov spravi-l. Toti v' peneze strašno zalublen cesar je tudi Židovom pále tak pustil se pomnožiti, da je vse glasno gondralo ino le vrelo nad nje, kajti so se z' teržtvom ino golufanjom (vkanjuvanjom) močno z bogatili, cesari pa k' velkem haski per mošnji bili. Menihi so tedaj začeli od njih predgati, kak so Kristusa mantrali. —

Peneze so še zdaj spervega mnogi smeli delati. Leo-pold III. pa je naredil, da njih je niše drugi ne smel delati, kak deželski poglavar, ino je vsakši svojo za odajo pripra-vleno zlato ino srebro najprejd deželskemi poglavari mogel ponuditi. Tak si je on velki šac spravil. Z' penezi so pa drugač mnogotere premenjanja delali na škodo deželi ino pod-ložnikom: černe kuferne peneze so z' bélimi srebernimi v' jednako céno postavili; celo tenke zvinjene plehnate peneze so vsako leto dolzavdarli ino nje predelali z' sploh jednakimi otročjimi napodobami. Posebno je naš Friderik namesto bélih pénezov dal černe krajcare delati, pa tak božne, da njih je dvanajst funtov kumaj telko vrédno bilo, kak ovih en funt¹⁾. Tote peneze so derešpeneze (Schinderlinge) imenuvali, ino so bili v' tak malem poštenji, da so vozci ne za nje blaga dobili, temuč prazni mogli domo iti, ino pri tem na nič prišli. Razvun deželskega poglavara je Judenburg imel pravico, peneze delati; toti penezi so pa tak božni bili, da so nje va-gati mogli. Tudi admontski apat je peneze delal, ino nje po gosto dolzavdaril na svojo veliko obogatenje. Zato so grofi ino Višišžlahtniki od Alberta I. hteli, da nebi pustil pénez tak po gosto dolzavdariti ino predelavati. Pénez je pa ob totih časih med ludmi ne veliko bilo, samo edni so njih mnogo imeli. Kaj je bolših bilo, toti so tudi z' Turkom šli.

¹⁾ En funt penězov je bilo za en zdajni rajnš.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Umetnosti ino vučenosti so se ob totih časih, zosebno spervega, malogdé indi, kak per mešnikih ino v' kloštrih najšle. Kral Otokar njim je ravno pogon daval, ali tu v' naši deželi so še le v' leti 1278 Križniki v' Gradci dobli perve šole z' posebnimi pravicami krez šole. Ljubnaski Dominikan, pod imenom Anonimus Leobiensis, je (1343) znan. Toti je prvi, ker je dogodivšine od štajerske zemle pisal. Tudi en Prior v' Zajc-kloštri je pobožne knjige pisal. En farmešter v' Štrasgangi je bil vučenik duhovskih pravic. — Potli so znani: Janž Himel, v' Vajci rojen, je bil vučenik bogoslovstva v' Beči; Janž ino Miklanž Gračanj, sta obá doktora bila. Drugač pa se je teda še malogdo pisati vučil. Naš vajvod Ernest je ne pisati znal, iz grofov ino vitezov malokeri; potrebne pisarie so njim mogli njihovi gradovni kaplanje opraviti. Knig prepisavanje je le v' kloštrih bilo.

Z' tem imenitneše pa so znajdenja totega preteka. Okoli leta 1350 je strelni prah najden. Kinezi (Kitajci) so ravno že dugo prej d' strelni prah 'meli, ali v' Evropi je še le zdaj po namerki najden. Franciškanski baratar, z' imenom Bertold Švarc, je enkrat v' možari imel solitar, žveplo ino voglenje vkup, ter kamen gorpokrit. V' to 'mu enkrat iskra ognja padne, ino precu možar tak spruži, da kamen gor v' dilnice vnese, ino njemi tal hižke podere. On se močno prestraši, pa hitro k' sebi pride, ino to večkrat skusi, pa njemi vsakokrat tak naredi. Potem Švarc to vun dá, ino pokaže, kak se z' tem znajo pečine ino zidine razegnati. Na to so začeli tope (štuke) zlivati ino z' njih strélati, puške so pa še potli znajdene.

Okoli leta 1440 je knjig natis kanje znajdeno. Janž Gutenberg¹⁾ si je zmisli, več pismenc ali čerknjih v' bukovne deskice (skalce) zrezati, ino tak cele besede vkuppostavliti, ter tote v' mali prešici z' kvintmi (šrajfmi) natiskati. Namesto natiskarskega črnila je spervega tinto²⁾ vzal: da pa je tota k' njegovem deli ne prav se zastopla, je šel v' Majnc, ino je tam bogati zlatar z' njim v' družbo stopil, toti zlatar je bil Janž Faust. Gutenberg ino Faust sta tedaj natiskario po redi začela. Ali zdaj je Faust Gutenberga v' pravdo zaplel, ino 'mu zadnič vse njegove pismence ali čerknje, sprave ino priprave proč vzal, ter je z' enim drugim, z'

¹⁾ Ena stara knjiga očitno povej, da je toti Gutenberg česki Slovec bil, ino se zval Johannes Kutensis, t. j. iz Kutne z' rododom.

²⁾ Tinta je latinska „tinkta“ je ali že Rimlanom, še prej d' pa Gerkom znana.

Petrom Šoferom, v družbo stopil. Toti je zmisli, pismence zlivati, ino je tudi natiskarsko firnisovo črnilo znajšel. Tak sta onedva zdaj tedaj natiskario po redi tirala, sta se tudi za znajdnika natiskarie vundala, če ravno je Gutenberg prvi nje početnik bil. Faust se je zdaj močno z bogatil, kaj sta on ino njegov tovarš sveto pismo na jezere natiskala. Faust je nje na senjem pelal, ino je eno sv. pismo, kero je drugač še samo prepisano po 600 rajnš v zlati valalo, za 30 rajnš dal.

K' temu še sta dva Slovence 'z Galicije v Norimbergi (1470) znajšla, papir iz čap delati. To je celo velka do brota bila, kajti prej se je egiptoski ali pavunatni papir jemal, ker je močno dragi bil. Zdaj je knjig natiskanje se z' tem leži vu vekšem tiralo, ino so knjige se za malo ceno znale dati. V' našo deželo so natiskane knjige le od indod se dobile, da še je tu dugo ne natiskarnih bilo. — Po znajdenji natiskarie ino platnenega papira so se umetnosti ino vuččnosti po vseh krajih razširjavale, ino en človek je svoje znanja znal jezero ludem v' roke dati. Ali, kak so skuz natiskario lepe, dobre, hasnovite znanja med ludi šle, tak so skuz toto tudi od hudobnih ludi gerde, hudobne, škodlive knjige bile med ludi dane. Po tem je prišlo, da vsaka spisa na kniga pred natiskanjom more se Vikšim naprepoločiti, ino od njih dopušenje k' natiskanji dobiti.

Druge znajdenja iz totih časov so.: Apoteke; najperva pošta v' Benetkih; vetropuške; muškete; klobuki 'z klobučine; kučije; natiskanje podob; podkavanje konjov; žganico delati i. v. dr. — Dobelske toplice so 1491 že znane, ino imajo svojo ime od slovenske besede „topel.“ Najveksjo znajdenje totih časov je znajdenje Amerike. — Od sadovja, zeliš ino drugih zrastih je v' totih časih k' nam pernešeno; Bob, najberže ob časih križovojske od hvalinskega morja, pomarandže iz Medie; peteržil iz Egiptoma; maline, černe iz Perzie, bčle iz Kinezke; žafran (staroaziatska beseda) iz Angliške. Okoli 1342 so se tokajske gorice začele delati (če ne že davno prej); 1351 je špinjača 'z papežove dežele k' nam pernešena. Koruza ali Kukurca, kero eni Slovenci za tursico, Nemci pa za tursko pšeničo imajo, je ne 'z Turskega, temuč 'z Amerike k' nam pernešena, ino je tam, doklam so ne Europejci ta prišli, bila jedino zernje za kruh ino za drugo hrano. —

Slavne sreče zlato sonce!
Kak si ti zapustlo nas
Gorutane no Panonce
Na tak močno dugi čas?

Kaj si z' Svatoplukom skrilo
Se za noseče meglé,
Je neviht se 'z njih razvilo,
Da ja groza no gorjé.

Kak svoj porop razmesari
 Divja stvar siz' groznostjo,
 Tak so Nemci no Madjari
 Nam razderli našostvo;
 Božtvo, sužnost, lanci, ječa,
 Težki jarem, smertni glad,
 Vsa nadloga v' kost boleča
 Je zapala nam na vrat.

Zvala je te naša stiska,
 Da bi se perkazalo
 Nam le telko, kak se zbliska,
 Tak se že obátrimo;
 Ti si našo zvanje slišlo,
 Zorja se zažarla je,
 Svetlo, vročo si izišlo
 Ze krez nas zapušene.

Otokar, Slovenec česki,
 Je krez Štajer poglavar,
 To za nas je glas nebeski,
 Bod' pozdravljen Otokar!
 Bistro ti pogled oberneš
 Tak do morja baltskega,
 Kak do Tersta z' njim ogerneš
 Ludstva naš'ga naroda.

Kam zelenje tvojo seže
 Po slovenskih téh zemláh,
 Tam si bojna sreča leže
 Vsa na tvoj'ga meča mah;
 Tvoja močna roka dirja
 Vsem Slovencom na pomoč,
 O kak serce se rajširja
 Nam krez réštvo iz težkoč!

Prajzko, Polsko, Moravansko,
 Bližna zemla vógerska,
 Krajnsko vso no Istriansko,
 Vse je krala našega;
 Štajer ves no vso Koroško,
 Rakosko no Česko vse
 Je pod tvojo glavo možko:
 Otokar, obvenči se!

V' tebi vstanil nam je Samo,
 Keremi Slovenci vsi
 Hvale puno serce damo,
 V' slavnost zupet zdignjeni;
 Na Slovincov prerojenje,
 Slavni vitez! daš se ves,
 Dugo naj ti dá življenje
 Darovit Gospod nebes.

Ali serce ti slovensko,
 Kero tak se veselíš,
 Glej to morje grozovensko,
 V' kerem pále se vtopiš!
 Sreča tvoja je ja bila
 Le na kratko še vsigdár,
 Bo še zdaj te zapustila:
 Ze je vdarjen Otokar!

Ze so mésta no deržave
 Vzete 'mu, no žlak na žlak
 Tere déla njeg' ve slave,
 Dok' še padne naš junak.
 Višišžlahtniki okorni
 Z' nečlovečkim sercom so —
 Kervizelni, ludomorni —
 Zalo! ah naredli to.

Al' prevzetna grozovitost,
 No prelita kerv kriči
 Za pravično tam serditost,
 No nesrečni smo zdaj vsi;
 Vse nevihte, vsa nadloga
 Z' gostim mahom tuče nas,
 Tak, da vsaka duša vboga,
 More javkat' na ves glas.

Boji vzemejo nam sine,
 V' nemških krajih padnejo
 Nam na jezero stotine.
 Ah na to zdaj prišli smo!
 Po teh bojih pride kuga,
 No nam vzeme vso živád
 'Z hléva, štale no od pluga
 Edno- drugo- tretjokrat.

Zdaj še nebo se zagerne
 Na vso leto prék no prék
 Tak v' oblake mokre, černe,
 Dajespluh samdežno snég;
 Tak dežovje no nalivi
 Vzemejo na drevji sad,
 Sad v' goricah no na njivi,
 No postane strašen glad.

Zdaj strahotno hude zime,
 Drevje, tersje vkončajo,
 Zmeznost še za ludi prime,
 No živádi terde so.
 Toti vdarci strahovitni
 So boleči grozno zlo,
 Al' še bole grozovitni
 Zdaj na zadnje pridejo.

Kak po vetri 'z drevja rosa
V' gostih kaplah dol leti,
Kak podira travo kosa,
Tak zdaj pomor gre z' ludmi.
Celi zrak je tak navzeti
Strupa od pomorskega,
Da, ker jesti hče začeti,
Že kak muha padne tā.

K' totoj vsoj poprék težavi,
Kera vekša nemre bit',
Pride turski meč kervavi;
Toti še l' je strahovit!
Révno tam pod njim tuguje
Že Bulgarska, Vógerska,
Že sem k' nam se perbližuje,
V' strahi si je Radgona.

Ali Ernest naš slaviti,
Ker le hče z' Slovenkinjo
Hižno lubo zvezan biti,
Zbráni zemlo štajersko.
Naj bo hvala njemi dana,
Slava njegovem vitežtvi,
Njeg'va vojska vunizbrana
Večno čast dá slávenstvi.

Tu naš Ernest lute Krajnce,
Čerstvo vojsko štajersko,
Goričane no Dolajnco
Njim postavi pod bradó;
Tu Korošci no Hrovati,
Močni nemški žlahtni še,
Vsi postrašno orožnati,
Turkom kažejo mejē.

Ja tu klanje je tak veliko,
Da se Mura kervavi,
V' njo opadne Turkov telko,
Da že voda vun kipí.
Mala šaka, kaj ostane
Tu od turske vojske prék,
Tota le kak veter plane
Vunta daleč na pohég.

Tak je Turkom moč poterta,
No veselo v' Radgoni
Vsakša vinska klét odperta
Vitežkemi Ernesti:
Pite črešnjoskega vina,
Sladko z' njim oživte se,
Rešena je domovina,
Bog nas živi Štajerce!

ŠESTI PRETÊK.

Od cesara Maksimiliana I. do cesara Ferdinanda II.

(1490 — 1590.)

Štajerska zemla v' nemških ino madjarskih bojih.

1. Ludstva, ladavci, deželске zgodbe.

Potem kak je cesar Friderik svojimi sini Maksimiliani skoro vse dežele bil prékdal, je tudi naskorem vmerl (1493). Zdaj je ali Maksimilian I. naš deželski poglavar ali vajvod. Maksimilian je imel Rakosko ino Štajersko vkup, k' temu še tudi Koroško, Krajnsko ino Laškogoričko, zverh tega je še perdobil Tirolsko ino več deržavic v' Žvabih ino drugih nemških deželah. Z' ženoi je dobil Nizozemle (Niederlanden). Njegov sin Filip je po ženitvi dobil Špajnsko zred deržavami v' treh talih svéta, ter zdaj znajdeno Ameriko. Maksimilian je tudi z' ženitvami nastavlil, da sta potli Vogerska ino Česka k' Austrianskem prišli, ino je tak potlanjemi austrianskemi cesarstvu početek naredil. Maksimilian je bil močen, seguren vojšak, pa tudi skerben oča svojih dežel. On je preci spervega Turka od naše dežele odvernil, ino je po njoj se vozil od enega kraja do drugega, povsod dobre naredbe vpe-lajoč. Naša dežela je v' Maksimilianovih rokah začela leži dihati, oddehnoča si od grozovitnosti Turka, ker je vnovlem više 5000 Kristjanom nose odrezal, veliko njih z' sobom odeg-nal, ino mnogo pénez iz ludi sprešal.

Maksimilian si je Aleksandra, Cesara ino Karla Vel. za predpodobo vzel. Njegova pripoved je bila: „Kak arja železo, tak lénost dušo potroši.“ Za tega volo je pa tudi nestrudjen storil dužnosti pravega deželskega poglavara. On je razbojni dvojboj, pestnično pravico, mečuvanje, pravico z' mečom dolzaterl, ino sodnike postavil, da imajo tožbe gorvzeti ino pravico spoznati. On je imel v' misli ino tudi v' besedi, Turka 'z Europe nazaj vunzegnati. Maksimilian si je takše svitnike zebrał, kerl so, kak on, pametni ino modri bili. Samo škoda, kaj si je dosta več naprejvzel, kak je vunspelati mogel, ter kaj so 'mu dostokrat penezi zmenkali. Maksimilian je Židove, da je telko tožbih krez nje bilo, zadnič 'z dežele pregnal. On je večkrat deželske zbralaš deržal v' Gradci ino drugdi. On je z' močnimi Benečani srečno vojskuval, ino je 2300 Štajercov 'mu pomagalo. On je tudi dače (štibre) v' red spravil, kakti bo na svojem mesti povédano.

Za totega cesara so Slovenci v' Celskem se proti svojim gospodskam spuntali. Da so najmre znali, da cesar ne terpi, kmetičke ino težačke ludi duže tak v' sužanstvi 'meti, kak je prejd bilo, gospodske pa le ne so nači z' njimi djale, kak prejd, ino še le huje — gospoda so rekli, da kmetovje ino prosti ludi, posebno Slovenci, naj z' juncmi (volmi) seno jéjo, ino se z' njimi 'ma delati kak z' osli 'j) — tak se je (1515) 80,000 Slovincov per Bréžcah vkupzbralo ino na noge postavilo, zdignoč se nad gospodsko. Toto svojo spuntanje so imenuvali „stara pravda“¹⁾, da so za stare pravice se zdignoli. Eni iz totih puntarov so bili ob življenje djani, eni pa k' cesari v' Augspurg poslani. Cesar je nje z' dobrega opomenil, naj mir 'majo, naj orožje proč denejo, ino naj le njiva obdelavajo, bo njim že pomagano, da bodo svoje stare pravice nazaj dobili. To so pa Slovenci tak razmeli, kak da bi cesar njim bil prav dal, ino tudi on krez gospodsko bil. — Zdaj oni (1516) vihrijo nad gospodske, vunsporopajo njihove grade ino nje razderejo, gospodo grozovitno spomoriijo, drugim njihov zlahtni oblěč dolslečejo, ino nje v' kmetičke hale oblečene permorajo težko delat iti. Najhujšo spravljanje je v' Bréžcah bilo, oni so pa tudi z' požganjom ino klanjom razbijali od Brézec ino Celja vun krez Konjice ino gor do Lipnice. Kak je cesar od tega zvedil, je našemi deželskemi kapitani pisal, da naj z' vojskoj gre nad tote razbojnikl ino nje naj ostro kaštiga. Tak on tudi stori. Per Ptujl nje z' svojoj vojskoj prime ino nje razplodi, ene na mesti dá obesti, druge zapovej v' Gradec gnati, ino njih tam 136, deset kaptanov ino petnajst prednjarov ob življenje dene.

¹⁾ Aq. Jul. Caesar — — IV., 418.

²⁾ „Stara pravda“ se ali ima pisati, ne kak naši nemški dogodivšnopisci pišejo „stara brauda.“

Kak je tu ali mir napravljen, se je svitovalo, da bi nad Turka šli, je pa ne vunspeľano, kaj je naprejvzeto, zakaj cesar Maksimilian je začel betežast biti. Odzdaj je, kamkoli je na pot se podal, povsod svojo mertvečko trugo kre sebe pelal. Kak je njegova bolezen duže bol gorjemala, je mešnika k' sebi pozval, ino je rekel: „Toti človek bo meni stezo k' zveličanji pokazal.“ Otpotli se je ne več „Cesarsko veličestvo“ pustil imenovati, temuč samo „Maksimilian“ Kader je htel vmreti, je naročil, da more v' Novemmesti tak pod altar pokopan biti, da bo njegova glava ino serce mešniki pod nogami. On je v' leti 1519 vmerl. — Maksimilian je nemške dežele na šest okrožnjih razdélil, je pa austrianskih dežel ne med nje računil.

Po njegovi smerti so se štajerski, koroški, krajnski ino tirolski stališi v' Pruki vkupzbrali, ino so deset odredjenih poslali na Španjsko, da bi tisti kral Karl, Maksimilianovega sina sin, prišel, ino tote dežele prékvzel. Karl se je samo za cesara dal kronati, najmre pod imenom Karl V., drugač pa je svojemi brati Ferdinandi Rakosko, Štajersko, Koroško, Krajnsko, Tirolsko ino dosti drugih deržav prékpustil. Ferdinand I. ali pride 'z Špajnske, ino tote dežele prékvzeme (1522). — Ravno ob totih časih je ona razbojna, potli po vseh krajih ino deželah strašno škodliva krivovera, kerój je nemiren, svojoglavni, terdovratni nemški menih Martin Luter početnik bil, že začela v' naše dežele se spravlati, ino veliko gornjoštajerskih ino saliburskih kmetičkih, od nje vužganih, se je spuntalo. Toti so soligradskega nadškofa noterzaperli, ino v' našem gornjoštajerskem Sladminji (Schladming) tak strahovitno z' Katoličanci delali, da je totih 3000 mertvih ostalo, ino 32 štajerskih žlahtnih na mesti ob glavo djanih. Toti puntari so hteli, da bi dače bile na menje napravlene ino med vse stane jednako naveržene; oni so hteli, da bi slobodno derva si sekali, slobodno zverjad strélali, slobodno ribili i. t. d. Štajerski deželski kapitan je z' 5000 šel vjetega nadškofa oslobadjat, je pa od puntarov pri Sladminji nazajzbit (1525) ino potem celo premagan, on ino veliko žlahtnih vlovlenih, ter iz totih dvanotridesetim glava vzeta. Zdaj grof Salm gre nad Sladminje, ino da 'mu mesto dolzaprejo, nje vužge ino puntare vunzežene. Totih ene dá obesti, druge pa préžene. Mesto Sladming je razderto, zgubi svoje sloboščine ino pravice, ino je odpotli le terg. Vse je skuz ogen ali skuz meč življenje zgubilo. —

Tečas je pa še dosta strašneši sovražnik se zupet perbližaval. Vitežki, močen ino zbrisan turski sultan Sulejman II. najmre je z' velkoj ino strašno močnoj vojskoj šel semgor vu vogerske zemle z' segurnim ino terdnim naprejvzetjom, vso Vogersko, potem Štajersko, ter vse austrianske, zadnič nemške ino italske dežele pod se vzeti, ino Mahomedanstvo z' močjo meča po vsoj Europi vpelati. Vogerska je

v' svoji moči omlačnila, ino je ne več kak 20,000 z' merzlim kralom Ludovikom II. Turki proti dala na ravnice pri Muhači. Tota bitva pri Muhači je bila nezgovorna nesreča za Vogersko ino tudi za naše dežele. Sulejman je najpre vso vogersko vojsko na nič djal, njoj vso orožje ino pripravo proč vzal, nadškofi ino škofi so tam svojo smert najšli, drugi, ker so le mogli, so spovujšli, kral Ludovik je v' pobégi z' konja v' mužavo padol ino se tam zadušil; naš Ferdinand je ne na pomoč prišel, če ravno je že po vogerskoj kroni lovil — ino tak je tota zguba pri Muhači naredla, da je Kristjanov prez števila vmorjenih, v' sužanstvo odegananih ino štajerska dežela bodigdnašnem vunporopanji ino turskim grozovitostim vunpostavlena, t. j. nesmilnem vmarjanji, odegnanji ludi, požganji mést, tergov, vesnic ino drugih stanjih: z' ednoj besédoj, Sulejman je na Vogerskem, kod je šel ino žgal, vmarjal ino vkončoval, deželo napravil k' merhi, kerój je on kožo dolvzel, da so njo tedaj njegovi Ozmani kakti jastrebi ino psi noter do kostih pojeli¹⁾. Naš Ferdinand je pa tečas vředuval, da je Česko, potem pa še Vogersko k' Rakoskoj ino Štajerskoj perdobil, samo da je Vogerska 173 lét njemi pod tursko grozovito oblastjo milo javkala.

Turski Sulejman, ker je vsem tedašnim deželskim poglavarom daleč naprej bil, ino ker je še pred muhačkoj bitvoj rekel: „Jaz grem vogerskoj ino nemškoj deželi na glavo, ino hočem keršenim psom konec napraviti,“ — toti Sulejman, potem kak je Vogersko že za svojo tursko deželo bil ozval, gre z' nezmernoj ino divjo vihrečoj vojskoj (1529) nad Beč, Madjari deržijo z' njim, ali Beč se tudi dobro derži. Turki v' 30,000 šatorih naredijo svoje stave okoli mesta, edennodvajstikrat se pograbiyo za Beč, so pa vsakokrat nazajzbiti, ino ne samo, kaj Beča ne dobijo, oni še zgubijo 30,000 svojih vojšakov vu vitežki protibrambi ino v' pomori, svoje konje v' kugi, ino svojo segurnost v' perbližeči zimi. Sulejman pobegne v' Budino, ino odonod dale, vse vkončajoč ino nezgovorno velike množine ludi z' sobom gnajoč. Tudi Štajerci so Beč močno pomagali braniti. Za tega volo je pa turska vojska nazaj idoča strahotno po naši deželi delala. Kod so šli, tod so vse gladko vunsporopali, vse požgali ino ludi spoklali. Zosebno nečlovečko grozovito so delali pri Fridbergi, Hartbergi, v' Lipnici, Slovenjibisterci, Konjicah, per Celji ino v' toplacah (Novohižkih). Marburg so zalegli ino ga trikrat naskočili — pa zabstoja — zadnič je višnjogorski Sigmund prišel, ino je z' svojimi lutimi Krajnci naš Marburg odtel. On je tudi na lipničkem poli 2000 Turkov potukel. Tudi per Celji so zadnič od Štajercov biti.

Tak oni totokrat našo deželo zapustijo, pa na zupet prihod; kajti velik Sulejman je na sramoto per Beči prijeto ne

¹⁾ Sch n. Gesch. v. Ungarn, II., 32.

mogel zabiti, je zato rekel: „Jaz hočem sramoto per Beči prijeto v' kervi dolopirati.“ On je tedaj zdaj dvé leti vojsko vkupspravljal tak strašno mnogo, kak' še je še ne imel. Z' totoj on (1532) pride vu Vogersko z' tem naprejevzetjem, Beč vzeti. Ali da je zdaj Rakosko z' 130.000 vojske zaslonjeno najšel, ino namer male branice Kúsek Miklauži Jurešiči ne mogel vzeti, je pale krez Štajersko, kera je svoje vojske zdaj per Beči 'mela, se zesipal ino povsod vse vkončal. On je totokrat šel od Kúseka ino Šoprona proti Dehantcirkvi ino Kogli, od tam nad Grafendorf, tedaj nad Kirhberg ino Raitenau, od tam nad Majrhofen, tedaj pa nad Glajsdorf, od tam nad Gradec. Kod je šel, je vse požgal, ino so, kak Turk reče, njegovih vojskih kópita vse tote kraje poteptale. V' Kirhbergi so Turkom se ne hteli prékdati, Turki so pa okol ino okoli vse vužgali. V' Grafendorfi se ljudje v' svojo močno cirkev noterzaprejo, ino 'z nje vun na Turka strélajo, toti pa cirkvene vrata vužge ino vse noterzaperte pustí zgoreti. Pri Glajsdorfi en grof svoj grad vitežko brani ino naglo nad Turke plane, njih tudi veliko potuče; na to se pa toti pomnožijo ino Štajerce premagajo, njih prece dosti vlovijo ino tudi grofa dobijo. Vse tote v' žezezi pred Velikvezira ženejo ves tisti kraj požgajoč. — Gradca so ne dobili ino ne v' mesto prišli, temuč so od Gračanov pod vižanjem Janža Kacianara pri Bernci (Ferntitz) biti; kaj njih prékostane, toti po Muri prék plavajo, se z' drugimi 'z tej kraj Mure dolsem idočimi Turkmi združijo, ino se tak proti Lipnici dolsem ženejo. V' Lipnici se ljudje z' ženami ino otrokmi, z' konji ino govedami v' svojo velko ino močno cirkev noter zaprejo ino se branijo; ali Turki cirkev razveržejo, ino veliko lepoličnih dekele vlovijo. Odonod grejo nad Svičino, tu se njim pále Kristjani proti postavijo, so pa od turskega meča pozobani, ino keri vujdejo, se v' grad zaprejo. Od tam se, potem kak njih je nekaj tudi k' sv. Jurji na Goričkem bilo povohnilo¹⁾, proti Marburgi podajo. Tam prék Drave most napravijo, ino se vu velki stiski prék ženejo, za sobom pa most zežgejo. Od Marburga grejo kre Drave semdol proti Ptuji, ino se na poti vstavijo. Tu so od Štajercov biti ino njih veliko na mesti ostane. Ostali se obernejo proti Zavračí, ino grejo z' velikim terplenjom ino zgublenjom pr k brega, ker se odpotli turski verh velí, nad Vinico ino Varaždin. — Tak oni preminejo totokrat iz naše dežele z' žalostnimi za sobom znamenjami; kajti, kak se turski dogodivšinopisci hvalijo, so Turki z' kópitami svojih vojskih dežele na gnezdi sedečega krala (Ferdinanda) gladko spraznili, več kak 30 gradov vzeli, ludi pa povsod na množine svojemi meči pozobati dali. So pa tudi toti nečlovečki Aziati totokrat tak gornjo kak dolnjo Štajersko k' pušavi napravili. Nekere

¹⁾ Tam je v' cirkvi zapisano: IN TVRQHENZVG 1532.

od njih imena, posebno tu na Slovenskem nas spomenejo na nje¹⁾.

Kaj je dozdej od tote krez našo deželo vsipane turske toče povédano, imajo njihovi dogodivšinpisci zapisano²⁾; kak naši historniki povédajo, je Sulejman z' svojoj vojskoj, da ga Madjari nebi dobili, hitro mimo Gradca odišel, od enega jutra do drugega namer ne postoječ, ino Gračanji so v' trepečem strahi z' orožjom stali na obzidih, so si pa oddehnoli, kader so vidli, da je Sulejman odišel. Ali za njim pride Baša Ibrahim, tudi z' prece velkoj vojskoj. Toti v' noči Gradec zaleže, Gračanji bežijo na gornji Gradec, vjtro Ibrahim z' 4000 vojšakmi prásne v' mesto, ino ga en tal požge, potem naskoči gornji Gradec, je pa od tam z' kruglami iz topov tak postrežen, da Gradec zapusti³⁾, ino z' vekšoj vojskoj gre dol proti Bernci, drugi grejo proti Feldkirh ino Premstet, ino požgejo toti dve vesnici, tak kak vse okoli Gradca. Pri Bernci nje Janž Kacianar luto prime, njih 8000 vkupzmlati ino vlovi, veliko stotin Kristjanov iz vjetja reši, množino orožja proč vzeme, pa tudi drugo, kaj so imeli⁴⁾. Tak pa, kak je Ibrahim per Gradci, tak Sulejman per Ptoji po glavi dobil, ino tak je v' gornjem Štajeri tretja turska vojska pod vižanjom Ogluša razbijajoča ino Maria-Cel požgajoča od Kacianara 'z dežele stirana. — Da so pa austrianske dežele še nadale v' nevarnosti bile, je naš Ferdinand (1536) v' Beči velik deželski zbor deržal zavolo tega. Drugo leto gre vitežki Kacianar z' austrianskoj vojskoj proti Oseki (Eseki) nad Turka, ali da je premalo stroška imel, ino je glad ino vmiranje njegovo vojsko premorilo, je z' sramotoj mogel vse pustiti ino pobegniti. Z' ednoj besedoj, Ferdinand je ne prave resnice pokazal, kak bi se bilo moglo turskoj moči proti stopiti. Ferdinand je bole z' Luterani imel opraviti, kí so duže močnési bili že tudi v' naših krajih. Tečas je Turk eno mesto za drugim vzel, ludi spolovil ino spomiril. Tak je on naskorem vso Vogersko na oba kraja Dunaje, tam do Tise, tu do Drave pod svojo ob-

¹⁾ Gori rečeni turski verh pri Zavrači ima svojo ime od Turkov tu prék begnečih, zosebno pa, kak je pripovést med ludmi, zato, da je ravno v' onem pobégi velikaška Turkinja tam zaostanovša v' porodi vmerla. Tudi per Hojčjah je turski verh, ino nize dol turska graba, zgor Lempoha še je zdaj turski zid. V' gornjem Štajeri gora ima od njih ime i. t. v.

²⁾ Poglej Steierm. Zeitschrift (1826) VII., 1—16.

³⁾ Na toti spomin še v' Gradci zdaj pri pavlovih vratih 'z enega hrama leseni Turk kakti vunskočec se vidi.

⁴⁾ Stari Tatar, kí je v' Gradci ostal, je na dugo ranto pervezan, ino tak po vsem mesti nešen, zadnič pa tam, kak je zdaj Karlava (Karlau), z' gorečimi baklami, baticami ino kamenjom doklan. Na toti spomin so Gračanji potli duge léta vseli na Janžov (Ivanov) návečar slamnatega Tatermana zožgali.

lastjo imel, ino Beč zupet v' strahe postavil. Ferdinand je tedaj od Sulejmana na pet lét prepúšenje boja si kupil za 30,000 zlatov na léto.

Zdaj sta cesar Karl V. ino kral Ferdinand I. se ostro na noge postavila proti Luteranom, ki so duže globlej grabili, posebno na nemški kraj ino v' méstah. Ferdinand je ali zdaj Rakosko ino Štajersko v' znotrenjem vrediti mislil, je tudi tečas dosti od Vogerske nazaj perbojuval. Ali 1551 so Turki Kristjane premagali, njih 5000 vlovili, vsem nose odrezali, ino nje tak v' Carigrad poslali. V' Budini je bilo telko vlovenih Kristjanov, da so enega za eno drevenko pšenice ali herži vundali. Drugo leto (1552) Sulejman Ferdinandi óitno boj obznani, ker deset lét terpi. Turki z' jeznim vihrenjom ino praskoj vzemejo ino požgejo veliko mést v' dolnji ino srédnji Vogerski, ino vzemejo Sedemgradsko¹⁾. Cesar Karl V. svojo cesarstvo (1558) gor dá, ino Ferdinand I. postane rimski cesar. On se le 1562 zamore od Sulejmana pále prepúšenje boja zadobiti za 30,000 zlatov na leto. — Zdaj on proti Luteranom Jezuite gorvzeme, potem pa še pred svojo smertjo naredi razdélenje svojih dežel med svoje tri sine, ino kak je on (1564) vmerl, je njegov sin Maksimilian II. dobil Vogersko, Cesko ino Rakosko, drugi sin Ferdinand je dobil Tirolsko zred deržavami v' Žvabskoj, Brajsgavi, v' Elzasi; tretji sin Karl je dobil Štajersko, Koroško, Krajnsko, Laško-gorico ino Istriansko noter do morja.

Karl II., kak je tote dežele prékvzel, je preci prvo leto si v' Gradci dal na zvéstost persegnoti, je deželskim stališom njih slobošcine poterdil, ino si je Gradec za svojo rezidencio zvolil. Tu je on se po kralevsko dal viditi. Toti naš deželski poglavar je z' Luteranmi veliko imel opraviti. Njegova žena, bavarskega vajvoda či, verna katolška keršenica, je njega sploh v' katolški misli poterdjavala ino ga krépila proti skušnjavam silnih krivovernikov. Karl, na vpotenje svojih svitnikov, misli Jezuite v' Gradec spraviti za najmočnéšo brambo proti luteranstvi. Najeta sta (od Karlrove žene) dva jezuitarska mešnika iz Bavarske, Pater Vilar ino njegov tovarš. Da pa se je v' Gradci že naprej zvedlo, da imata priti, je per njujem prihodi ena truma Gračanjov na gornji Gradec dirjala, ogenbandero vunvteknó ino kričeč: „Černo pogorenje gre 'z Bavarske.“ Druga truma gre na most, da bi njima branila, se noter pelati; ali Karlnov svitnik, Šranc, je njuj vu vitezobléči poleg sebe prez vsega protivjenja v' mesto pelal ino pred Karla spravil. Tota dva Jezuita sta se Karli tak dopala, da njima je celo blizu svojega grada (Burg) velko toriše za naselbino dal, z'

¹⁾ Tudi 'z Ljutomerskega (Lotmerka) so vlovlene odegнали (Steierm. Zeitschrift. 1834, XII).

naročenjom, da naj tu klošter postavita ino vikše šole vpelata (1573). Za živež so spervega dobili dohodke Jurjev-kloštra ino kneztva Mülstadt na Koroškem. Dvorska cirkev, sarof, pejtui ino rejnički hram, konvikt, gymnazium, vučilstvo, vse to je njim v' roke prišlo, ino lepi Rosenhain njim je za Tuskulum dan. Naskorem se je poznalo, da so Jezuiti tu, kajti oni so se za katoličanstvo tak gorečo vzeli, da so deželski stališi za njih pregnanje prosili, ali Karl je na njihovo (Jezuitov) stran bil, ino njim je tudi svojega sina Ferdinanda dal na gorzredjenje.

Tečas so se štajerski Slovenci, Krajnci ino Horvati zavolo gospodšine (rabote) proti gospodskam zdignoli; 20,000 se njih je vkupzbralo pod lastnim cesarom Iljom¹⁾, so pa tal pri Kerškem (Garkfeld) od Uskokov, tal pa od vogerskega Olavia, ter Šratenbaha per Pilštani premagani, ino so dobleni iz bregov dol prekupicjeni, na drevje oběšeni, ob glavo djani, vkupzvezani v' Celje bičkani; njihov kmetički cesar Ilja je vlovlen ino v' Celje odpelan, potli pa v' Zagrebi z'ožarjenoj železnoj kronoj kronan. Dosti njegovih perpomagačov je (1573) ob glavo djanih.

Karl zdaj v' Prugi velki zbor vkuppozove iz Štajerske, Koroške ino Krajske zavolo brambe na horvatski ino slavonski meji, kajti je Turk že páblizu bil. Ali deželski stališi, namesto kaj bi mu bili pomoč proti Turki obečali, so rekli, da nič ne pervolijo, doklam nebo Jezuitov pregnal; Karl pa odgovori, da se zdaj govori od pregnanja Turka, ne Jezuitov (1575). Deželski stališi so že vekšital luterški bili, ino so hteli luterške predgare ino luterške temple imeti, to so od Karla po sili hteli. Krez dve leti (1577) Turki črédo Ciganov v' naše dežele semnoter pošlejo na zezvédanje, so pa razegnani ino njih 80 na Ptuji vmorjenih.

Da je ali na horvatski ino slavonski meji nevarno bilo, je Karl zupet zbor v' Prugi vkuppozval. Deželski stališi so vidli, da je Karl zdaj vu velki sili, so ga zato najprejd permarjali, da njim dopustí luterško božjo službo imeti. Karl reče, da njih je ne zavolo vere vkuppozval, temuč da bi na boj to svoje pomogli. Da so pa stališi ne hteli prejd narazno iti, tudi za boj nič pervoliti, ino je za Turka volo že velka sila bila, je Karl mogel dopustiti, da gospodje naj v' Gradci ino Judenburgi, v' Celovci ino Lublani imajo svojo luterško božjo službo — ino tak so njemi tedaj tudi pomoč na boj dali. Zdaj so Karlavec začeli zidati. Turki so ravno večkrat sem planili ino so toto zidanje hteli prepréčati, so pa bili pregnani ino je njih veliko vmorjenih. Zdaj se naša vojska iz Metlike na Krajskem zdigne, 11,000 v'

¹⁾ Ilja je še zdaj v' dolnji Štajerski na večih krajih pohižno ime.

štrevili, ino gre nad Turka (1578). Že so naši prece daleč naprej, tedaj pa njim živež zmenka ino griza pride med vojsko, ino tak se morejo nazaj obrniti. Karl zato še enkrat (1579) v' Prugi zbor vkuppozove zavolo dogotovljenja Karlayca. —

Da so pa tečas deželski stališi svojo v' luteranstvi zadobleno dopušenje predaleč bili raztegnoli, ino njihovi predgari Katolicance očitno glasno čertili, je Karl zapovedal, vse luterske temple, kaj njih je razvun prejdi imenuvanih štirih nastalo, razdréti, ino njih luterske predgare pregnati. Toti prez dopušenja postavljeni luterski templi so bili: pri Cermci (Rotmani), per Šladminji, per Marburgi, per Celji, pri Radgoni, per Lipnici, per Švanbergi, per Jilci, per Novemtergi, Volci i. t. d. Deželski stališi so tudi v' Gradci odskočenega Jezuita z' imenom Kracer krez svoje šole postavili, ali Karl ga je ne terpel, Kracer je mogel, ako ravno so se luterska gospoda za njega vzeli, z' ženoi ino zevsim svojim 'z dežele oditi. Da so pa poleg vsega tega Luterani po sili hteli katoličanstvo vso pod se spraviti, ino so luterski predgari že telko zamogli, da so le Luterani svitničtvo, ter méstjanstvo zadobili (1580), ino je nijeden luterski mésterski katolskega družinčeta ne htel od 14 dni duže per hiži 'meti, ter da so grajsinski kmete po takših dnevih, kader so v' svojih gradeh lutersko božjo službo imeli, v' grade pozvali; ino nepokorne kaštigali — je Karl nakanil k' cesari Rudolphi II. v' Prag iti, da bi se z' njim krez to pogovoril. Prejd pa, kak je 'z Gradca odišel, so deželski stališi, namesto kaj bi bili proti Turki pomoč vkupspravljali, le v' njega silili, ino celo z' poprétenjom za dopušenje, luteranstvo po svoji voli v'éréditi. Karl njim ravno nekaj dopusti, pa ne vse, kak so hteli, teda pa odide v' Prag, ino tam cesari naprejpernese, da 'mu je ne mogoče turske meje braniti, če 'mu nemške dežele z' penezih ne pomagajo. Cesar to v' na tihem zbralši dá naprejvzeti, ino je sklenjeno, da se Karli od nemskih dežel more pripomoč v' penezih na vsako leto dovoliti. Potem se Karl v' Sasko podá, ino odonod nazaj v' Prag, od tam pa nazaj v' Gradec. Kak v' Gradec pride, že zvej, kak so luteranski stališi tečas pále krez ves red šli. To je njega primoralo, proti njihovi razvuzdnosti ino nepokornosti ostréše bíce si splesti. On ali dá 12,000 luterskih knjig zežgati (1582), on svitničtvi ino méstjanstvu prepovej vse skrivne zbralša, méstjanom pa še posebe prepovej, z' svojimi otrokmi k' luterski božji službi iti, nadméstjan ima zapovedano, vse nepokorne v' železo djati. Da pa je totí nadméstjan iz nepokornih prvi, je v' železo djan ino v' penezih kaštigan, z' poprétenjom, da za pol leta 'ma tote dežele zapustiti, če nebo deželskega paglavara naredbih ino vkazanjih per čistem zderžal. Ali kaj je Karl zapovedal, je ne se zgodilo, ino méstno svitničtvo je ravno temu na suprot méstja-

nom prepovedalo k' katolškim predgam iti. — Da je pa ravno v' totem leti v' Augsburgi zbor, tak more Karl vse pustiti, pa na zbor iti. No totem zbori je našemi Karli dovoljeno, da ima od leta do leta pénez dobiti za obzidanje mést na turskih mejah, lastno za obzidanje Varaždina, Petrinje, Kaniže, Sale ino Radgone¹⁾. Tudi naši luteranski deželski stališi so na zbor šli, pa so nič ne opravili. Tečas je Turk že pá po Vogerskoj ino Krajskoj razbijal, je ravno pri Er-lavi premagan, per Karlavci pa on naše premaga (1583).

Tečas je luterška nepokornost sploh gorjemala, nad Katolškimi pa se takše nespodobnosti delale, da so od indod prideči popotni se ne mogli prečuditi, kak deželski poglavar to more terpeti. Luterski predgari so tudi sami se v' svojih navukih razjedinili. Na to Karl odredi, da se imajo vse fare pregledati ino katolškim mešnikom prékdati; on tudi znova Gračanjom ostro prepovej k' luterski božji službi iti (1584). Tote zapovedi ino prepovedi je on (1587) ostro ponovil, ino znova pregledanje vseh fár, ter pregnanje luterskih pastorov odredil; ali ne je v' Gradci, ne na deželi gdo na njega poslušal. V' gornjo-štajerski Sekovi so lastnega Škofa na sveto noč 'z cirkve pregnali; radgonskega vikarja so néki žlahtni na vulici tak zbili, da 'mu je 'z nosa, 'z vust ino 'z vuh kerv curoma tekla; švanberskega farmeštra, z' procesjo v' Lipnico idočega, je luterski deželjan z' svojimi konjeniki pregnal; pirkfeldskemi farmeštri so na spoved idočemi sveto božjo Telo 'z vrata dolzderli ino nje obtla vergli; v' Cmureki je sekovski Škof sam htel Interškega pastora proč djati ino katolškega farmeštra namestiti, luterski Cmurečanji so pa z' svojim pastorom tako prasko naredli, da je Škof z' svojim farmeštrom pobegniti mogel; v' Holberani so po vikarji per meši kamenje lučali, glaže na cirkvenih oknah spoterli ino farof vunsporopli; v' Kleki je od Škofa poslan katolški farmešter ne mira imel, luterski Klečanji so njemi urbarie, liste, ter cirkveno oprav proč vzeli, ino njemi ne desetine dali; v' Grabniki (Gröbming) je duhovski komisar na predganco prideč 'z nje dol zegan, potem njemi plajš razcesan, klobuk 'z glave zbit, ino on tak tepen, da je z' drugimi kumaj vujšel; v' Haus je katolški farmešter poslan, je pa z' nožom tak dregnjen, da na pol mertev okol padne. Kak je potli v' neki drugi cirkvici htel božjo službo 'meti, so kamenje po njem lučali. Admontski prepošt, kader je svoje fare v' Liecni, Irdingi ino Openbergi htel čermskemi preposti dati, je mogel oditi, kajti je množina luterskih možkih z' puškami ino baticami vkupnaletéla; v' Gornji volci (Oberwölz) je nek odskočen menih ino zdaj luterski predgar svoje ludi tak po-

¹⁾ Radgona je že 1418 obzidana bila.

dežgal, da so 'mu persegnoli, prej d' kerv ino življenje pu-
stiti, kak njega zgubiti. Na Polci (Pölz), kader so komi-
sari luterskega pastora hteli proč djati ino katolskega far-
meštra namestiti, so Polčani farof dolzaklenoli ino klučce k'
sebi vzeli, ino komisarom najgerše grobjanstva storili, kluč-
čev pa ne sem dali; Verbjani (Feldbach) so svojemi far-
meštri nož v' šinjak (vrat) porinoli. Duhovski ino poglavarovi
komisari v' Radgono prideči najdejo, da so tu še ravno
bili katolski farmeštri, so jim pa luterski Radgončanji tak za-
déváli, da je ne nijeden mogel obstati, ne si nijeden z' ži-
vlenjom sloboden bil, ino je njih zato v' enem leti po osem
bilo. Radgončanji so tedaj Škofa ino druge komisare hteli
skoz okno dolverči, ino so si zdaj klubiči vzeli dva lu-
terška predgara. Tak naredijo per sv. Janži v' Saga-
doli, vu Verbnji, v' Gradci i. t. d. — Karl, ker od totih
razbojstvih v' manerstorfske toplice zvej, zapusti toplice, ino
se na svojo lastno škodo domo podá, je pa krez tri dni — že
mertev (1590).

Za naslednika je njegov sin Ferdinand II. odločen,
Da pa še je ne več star, kak dvanajst lét, tak so krez njega
postavljeni cesar Rudolf II., tirolski vajvod Ferdinand, bavarski
vajvod Vilhelm, ter vajvodica vdova. Cesarov brat, vajvod
Ernst, je za administratora krez Štajersko, Koroško ino
Krajnsko postavljen, ino se preči v' Gradec podá — ali tu za
njega volo per luteranskih stališih strašna praska nastane. —
Naš mladi Ferdinand je tečas v' Ingolstadt k' Jezuitom v' šo-
le dan, ino naših dežel administrator, vajvod Ernst, gre nad
Turka, je pa bit, ino zgubi vojskino peneznico (kaso), potli
pa Štajerci Turkom včista doldobijo. Tudi vajvod Maksimi-
lian, za Ernstom naših dežel administrator, gre nad Turka,
ino njemi ene mésta vzeme. Tečas se naš vajvod Ferdinand
vunčešola, ino sam ladanstvo prékvzeme.

2. Télo, živež, oblěč, jezík, šege.

Naši Nemci ino Slovenci so, kak v' prejdnjih pre-
těkih, bili močnega téla, posebno pa vitezi. Toti, se skozi
na bojno terganje ino razbijanje navajeni, so, če ravno proti
cesarski postavi, z' svojimi močnimi rokami ino pestnicami si
pravico iskali ino pravico delali. Kak močnega života je ce-
sar Maksimilian bil, pokaže to, kak je tri razjezene
medvede pobil, dva oroslana z' lopatoj pregnal, enemi pa je-
zik zmeknil; on je najmočnėše moške vergel; od šest močno
oboroženih, ki so ga zajézili, je štiri vbil; v' enem boji njih
je samo on štirideset potukel, ino je v' štiridesetih bojih štir-
najst ran prijel. —

Živež je ob totih časih že tudi za proste ludi začel
bolši biti. Ze cesar Maksimilian je kmetičke ino proste ludi
duže bol v' obrambo vzal, ino htel, da bi njim bole bilo. Tak

tudi naš Karl II. Toti je, želeč, da bi tudi kmet boljše živel, prepovedi od gosteriij vundal i. t. v.

Obleč je v' toh časih, zosebno per Nemcih ne menje smésen, kak gizdavi bil. Nemške gospé so na ledovje debele klobase opasane imele, ino prék toh njenjke, v' spodnjem robi ali podmeti pa železni obroč, tak, da so se dveri vse ino nasteržaje mogle odpreti, gdé je takša gospa htela noter iti. Zlahtne grole, z' zlatom našite solnje, tenčke žlare, žamatne, židane oblačila, ino takše v' tistih časih še neznano drage reči so ne samo grofice ali knezinje, temuč tudi že prostése gospé za navadno nosile. Gizda je per gosposdi ino méstjanih tak visoko šla, da so deželski poglavari mogli postave vundati, kerega reda se gdo per obléči 'ma deržati, ino ker se je krez svoj stan nosil, je od svoje gizde mogel posebno dačo plačuvati. Cesar Maksimilian je rekel, da je od svojih starših čul, da je negda per njihovega roda hiži bilo sedem bratov, ki so vsi vkup samo ene hlače imeli — ino devet Herberštajnic se je 'z enega metena (plajša) omožilo. Ravno Maksimilian je v' zbori (1518) v' Insprugi mésterskim ino céškim njihov gizdavi obléc ostro prepovedal, ino rekel nje kaštigati. Naš Karl II. je gizdo prepovedal ino vsakemi stani njegovo nošnjo odredil. Tak je žlahtnim gosparam ne bilo dopušeno, k' turniri z' več kak to vekše z' štiriemi z' žlahtnimi kamni obstavljenimi oblačilami priti; kmetičkim je pa bilo prepovedano drage grole imeti, ter zlato na svojih oblačilah i. t. d. — Slovenski obléc je še prece tak prednji ostal.

Jezik se je od naših Nemcov še sploh na debelo ino negladko govoril, tudi v' pismah je ne veliko drugačis bil, kakti se iz tega vidi, kaj je cesar Maksimilian v' prejdi rečenem insprugskem zbori k' zadnjemi dal zapisati: „Zu letzt haben Wir mit den Aufschüffen betracht das bechwärlich vnwesen der Gottsläfterung, zutrinckens, auch vbriges Kostens und Brachts in Hochzeiten, Begänchnuffen, darzu vnmeffigen Klaidungen, Handtwerckern, Tagwerckern, sampt allerley Vnordnung, gebrochen, verthewrung, vnnd betrug der Wirt vnd Galtgeber, auch der Kaufleuth in Seiden vnd Willen Thüchern, Specerey, Appodecken, Narung, Speifs vnnd Tranck, so in allen Landen geübt werden vnd erscheinen, auch der Kauffmannsgefellschaften beschwerlich handtierungen. Derhalb haben Wir Vns mit den Aufschüffen zimlicher Straf vnd Bußs, auch Ordnung vnnd Pollicey vergleicht.“¹⁾ Tak je nemški jezik bil v' pismah, knig je pa nemških tak pred Martin Lutrom malo bilo vundanih — le latinsko še je najbol valalo v' knigah, v' šolah, ino celo v' pred-

¹⁾ Več takših poglavarških odredjenjih iz toh časov najdes v' „Hofrichter, Radkersburg und seine Privilegien.“

gah je moglo skoro pol latinskega biti. Latinsko je tak občinsko bilo, da je vsakši eno malo bol valani latinski vedel. Jezuiti so šole bol zdignoli, so pa le latinsko vučili, ne nemško. Cesar Karl V. sam je na nemški jezik tak malo deržal, da je rekel: Po latinsko govorim z' Bogom, po španjolsko z' mojimi svitniki, po italiansko z' mojimi prijateli, po francosko z' gospami, po nemško pa z' mojimi konji. — Sméšno je, kak so Nemci zdaj ino že davno prej pri nas slovenske imena mést, tergov, gradov, vesnic, sosečkih, dolin, verhov, potokov, rék, ter rodbinske imena na nemško preobračali, n. p.: Ljutomersko zovejo za Luttenberg, Dolnigrad za Oberlутtenberg, Branek za Mallegg, Moravce za Muratzen, Babence za Wagendorf, Merzlopole za Tetenhengst, Slamnjak za Schlameck, potem za Kummersberg, Vukomorje sa Irchendorf, Radomerje za Picheldorf, Nunsokgrabo za Schützengraben, Stročjoves za Schützendorf, Žerovince za Grünau, Središče za Polstrau, Stojnce za Steindorf, Nabregi za Ran, Pesnico za Bösnitz, Savo za Sau, Račjiverh za Ratzenberg, Slavšino za Schlafnitz, Šavnico za Stainz, Senarsko za Schweindorf, Lumanoše za Radersdorf, Verbovec za Altenburg, Kojzie za Drachenburg, Rotmirje za Trattmannsdorf, Polselo za Heilenstein, Vojnik za Hohenegg, Podsrédo za Hörberg, Lubno za Laufen, Latkovo za Lackendorf, Seunce za Lichtenwald, Makole za Maksau, Planino za Montpreis, Mozirje za Prasberg, Ročice za Riec, Vusenice za Saldenhofen, Tabor za Weikselstetten, Viljašovce za Igelsdorf, Kralovce za Königsstroh, Kuršince za Meistriksen, Muršeca za Murschütz, Šabedra za Schönwetter, Seršena za Sehrschön, ino množino takših naopačnih prestavljenjih, kak smo njih že prej imenuvali ino njih imenuvali bomo¹⁾. — Slovenci so per svčjem jeziki ostali, gdé so sami Slovenci ino dale od Nemcov bili; gdé so pa med Nemci ino bliže Nemcov bili, so duže bol 'z nemšine govorli, ino kak za svoj narodni obléc nemškega, tak tudi za slovenske besede nemške si zamenjali. Pisalo se je v' slovenskem jeziki odpotli, kaj so Cirilove ali Metudjove slovenske šole dolzavdarjene, pri nas več nič — više 400 lét je slovenska pismenost mučati mogla, dok' je cesari Ferdinandi I. na misel prišlo, studeničke Nune, da njih je malo bilo, z' dopušenjom voglejskega Patriarka v' druge kloštre prestaviti, ino tu sem preposta z' Mešniki vpeleti, ker bi Slovence po slovensko podvučali, ino njihove otroke v' lepih znanjah solali. Odpotli se je slovensko pále pisati začelo. Trubar je (1557) sv. pismo novega Testamenta na slovensko prestavleno vundal. Iz totega sem po-

¹⁾ Naše gospodske še zdaj v' desetinskih ino drugih oznanjih le tote v' kolo terte imena pišejo, kerih nijeden Slovenec ne razme.

stavim evangelsko pripovést, kero smo v' devetem stolétji iz Cirilovega sv. pisma brali:

„Je bil en zhlouik, ta ie shal doli is Jerufalema vto Jericho, inu se nameri de on pride vmei te Rasboinike, ty fo ga ifslekli byli inu ranili, ino gredo prozh, nega pufte lesozh pul mertuiga. Pergudilu se ie pag, de en Far doli gre po tei ifli cestí, inu kadar on nega fagleđa, ie shal mu-mu. Glih taku en Leuita kadar on pride bliŕi tiga meišta, stopi knemu, inu kadar ga ie vidil, ie shal mu-mu. Ampag en Samaritan, kir ie po Cestah hodil, ta pride knemu, inu kadar ie on nega vidil, se ie nemu smilil, inu perstopi knemu, obeshe nemu nega rane, noter vlye ole inu vinu, inu ga poloshi gori na fuio shivino, inu ga pela vto Oshtarijo, inu nega verdei. Inu potle na drugi dan, kadar prozh vlezhe, ifname dua deffetaka, ta da timu Oshteriu, inu prauí k'nemu: Verdei ga, inu karkuli vezh shpendash, tu íest hozho tebi plazhati, kadar ŕpet nafai pridem.“

Iz tega vidimo, da se je slovensko že tēda prece 'z nemšine pisalo, prosto ludstvo na deželí je bol čisto slovensko govorilo. — Od jezika se še tu zaznamlati more, da so se zdaj tudi starih, negdašnih jezikov učili, tistih najmre, v' kerih je sv. pismo opervič spisano, t. j. v' židovskem ali hebrejskem, širokaldejskem ino gerèkem.

Še ge so ob totih časih bile: velke kletvice, veliko pijančivanje, velka gizda v' obléci, veliko potrošenje per ženitvah ino pokopih. Kletvica ino opijanenje je tak navadno bilo, da je cesarska prepoved mogla vundana biti, ino je v' Gradci baron Dietrihstajn red sv. Kristofa proti kletvici ino pijanosti (1517) vpelal. Per ženitvah ino drugih goščenjah je že navada bila, da se je nezgovorno veliko mnogoterega mesa, zverjadi, preštimate pernate stvari, rib, jajc ino takšega pojelo, dragega vina po jezero véder spilo, kaj pa še le piva! Kader je v' kerem mesti deželski zbor bil, se je na tistem telko potrošilo, kelko je nekemi poglavari njegova deželica vu večih létah kumaj pernesla. — Per vekši gospodi je zverjadostrelba več valana bila, kak vse drugo. Naš Ferdinand I. je knige imel lastno za to, da si je v' nje vse zapisal, kelko je zverjadi postrélal. — Turk pa 'mu je ludi lovil, klal, odegнал na jezere ino jezere. Tak so néki žlahtni na pse ino ptiče telko potrošili, da so se per tem obožili. — Poglavari, krali ino cesari so ob totih časih imeli dvorske norce, t. j. za plačo takše šalnike, kerí so njim z' mnogoterimi norijami mogli čas kratiti; ali néki takši dvorski norc je svojemi poglavarskemi gospodi včasí le preveč pametno pravo resnico povedal. — Posebna šega še tote čase znašla: nespametno, grozovitno zežganje copernic. Vera na copernice je tēda močnéša bila, kak vera na katolško cirkvo. Na večencah (rotežih) ino v' gradeh se še zdaj pravde zavolo copernic zapisane najdejo, ino pokažejo

še se takše toriša, gdé so nje zežgali. Nek dominikanski menih je knigo spisal, kak se copernice imajo pred se vzeti, spitavati, mantrati, ino njihove pravde vunskončati. — Druge fašenske norije med meštarskimi ino prostimi ludmi so že teda bile ino še so zdaj. Terganje, bitje, spuntanje je pa tak bilo kaj vsakdenjega.

3. Vojska, orožje.

Cesar Maksimilian I. je per vojski, per orožjah ino per boji veliko preobernil. On je na vsaki funt gospodske stibre enega konjenika ino dva péšca navergel, potli je pa vpelal, da je vojska za plačo gorvzeta. Toti vojsaki (odzdaj soldati imenuvani¹⁾) so povsod se dobili ino so jakši bili, kak prej na proglas vojsaki, kí so kak rabočanji k' vojski permorani svojo delo tudi po rabočko opravljali. Tudi je Maksimilian I. zdaj per vojski strelbo iz topov ino pušk vpelal. On sam je bil najbolši strelec iz topov, ino je znal, kak se imajo močne obzidine delati. Puntari so pa tudi z' baticami, z' cepmi, z' sekirami, z' dervnjačami po ludeh mlatili. Na grunte naveržena štibra za vojsko je bila cesarska, deželskega poglavara najmre, za toto si je zdaj stalno vojsko deržal, kera je ob časi mira se znala dobro zvučiti, ino je, če je boj nastal, že k' redi bila. — Karl II. je kak branitel slovenske, horvatske ino slavonske meje (1578) v' Gradci skupčino vpelal, najmre dvorsko bojnosvitništvo (Hofkriegsrath). Tota skupčina je imela dva Generala, enega vu Varaždini, enega v' Karlavci. Na mesto tote skupčine je potli Generalkomando v' Gradec postavleno. Za Karla je tudi posebna vojska nastala. Na turski meji je najmre vsaka možka glava pod orožje postavljena na vsigdaršno brambo proti Turkom. Tota vojšačka pokrajina še je zdaj. Karl je tudi dal Kanižo, Petrinjo, Varaždin, Radgono, Salo (Fürstenfeld) ino Gradec močno obzidati, ino gornji Gradec k' poredi terdvini napraviti; Karlavec je pa tak njegovo delo.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

V' totih časih je naša rimsko - katolška cirkev rano prijela, kera njoj je ne več zacélila. — Da je najmre meništvo per svojem prékpomnoženji ino preobogatenji se tak pohujšalo, ino tudi petrinarsko méštvo ne najbolšega zadržanja, pa malo vučenosti imelo, zosebno pa, da so menih z' odpustki teržtvo tirali, tak so menih sami se proti temu zdignoli ino tak zrok bili razklanja katolške vere. Nemški menih Martin Luter je najmre od menihov razdražen

¹⁾ Da je njihova plača se sold imenuvala.

(1517) začel proti odpustkom predgati ino vučiti, duže globej grabeč, tak dolgo, da je naskorem odpustke celo zaverigel. Potem je začel vučiti proti nadoblenem (poerbanem) gréhi, proti opravičanji, proti pomoči Sakramentov¹⁾. — Kak je to do Papeža prislo, je on precí tote krive navuke zapenal. To pa je Lutra tak razjezlo, da je zdaj vihrečo se zdignol krez povikšnost rimskega Papeža, ino je vse prejdne albingenske, viklesove ino hu-ove krivovere ponovil. On je pisal proti očišavanji (vicam), proti slobodni voli človeka, proti zasluženjam z' dobrimi delami i. t. v. On je posvetnim poglavarom pisal, da cirkvene ino duhovske imetke ino premoženja oni imajo pravico pod se potegniti. Z' tem njim je nagodil. On je hesenskemi deželskemi grofi Filipi dal dopušenje, se za življenja svoje žene si drugo vzeti. On je mešnikom ino menihom dal dopušenje se oženiti, ino si je sam mlado nuno, Katko z' imenom, za ženo vzel. Takši navuki so od ludih hitro bili gervzeti, ino njegova krivovera se je v' kratkem po nemških deželah povsod ino na vse kraje razširila. To je Lutra tak obsegujlo, da je zdaj z' neznanim nepoštovanjom ino ostudnim zametavanjem od rimskega Papeža govoril ino pisal.

Luterska krivovera je tak tudi prišla v' Salisbursko, ino odonod v' našo Štajersko (1525), se je tudi hitro dale okoli razpresterla, zosebno po méstah, terjih ino gradeh, pa tudi, kak smo že vidli, tu ino tam med prostim ludstvom, posebno med nemškim. Celo v' kloštre je pot najšla, ino eni menihi so svojo baracko kuto za ženo zamenjali, kak je storil prejdi rečen Jezuit Kracer, admontski Apat Valentin, zajckloštterski Prior Peter i. v. dr. Gospodska pa so toti novi navuk le z' obejroč k' sebi potegnili, da njim je pravico dal, kloštrom, farmeštrom ino cirkvam sporočene grajsine, podložnike, grunte, pravice, šace ino blago proč vzeti. Hitro so luterski predgari luteranstvo v' našo Štajersko nastlali, 1552 je že Gradec skoro ves luterski bil, ne je več Těloske procesje bilo, katolškim mešnikom se je prepovedalo, po delavnih dnevih mešuvati i. t. d. Gradec je zgled dal drugim méstam ino tergom. Slovenci so per tem pametneši bili, njih so se navuki nemškega Lutra malo prijeli. — Proti totem duže dale razširenji luteranstva so se ravno Škofi ino poglavarji zdignoli, ino so tožbe pred cesare ino deželske zборе naprejdali, so pa vsigdar z' tem odpravleni bili, da krez to naj občinski cirkveni zbor razloči. Z' totim so pa tak dolgo odlagali, da je tečas od ene strani Turk keršanstvi strašne rane vdaril, od druge strani pa luteranstvo se tak prevzelo, da so gdébodi farmeštri z' far ino menihi z' kloštrov pregnani.

¹⁾ Luter je najprejd v' Rimi od hudobnosti rimskega meštva previzan vso poštovanje do njega zgubil.

V Salisburgi so ravno nekeri cirkveni zbori zavolo luteranstva bili deržani, so pa malo opravili. Tudi je občinski cirkveni zbor že 1542 bil razpisan ali proglašen, Tridentinski najpre, se je pa še le krez tri léta (1545) začel, ino da so Luterani hteli, da bi v' totem zbori tudi Papeži se moglo pokazati, kak daleč ali do kam njegova oblast gre, cirkveni zbor je pa od tega nič ne htel znati, so Luterani tudi totega cirkvenega zbora ne gorvzeli. Toti zbor je pa terpel do 1564, pa je z' Luterani ne nič opravil.

Ob tem je Ferdinand I. dal na vseh farah ino vu vseh kloštrih preiskanje naprejvzeti, ino se je najšlo, da je že mnogo duhovnih žen ino otrok bilo¹⁾. Za tega volo je Ferdinand htel, da bi naj mešniki rajši po redi oženjeni bili. Ferdinandova namisel je pa ne vunspešana zavolo oskerbljenja otrok, zavolo kaplanstva, zavolo otročjega zdertja i. t. d.²⁾.

V' takem stališi je tedaj se naša sveta cirkev znajšla za cesara Maksimiliana I., Karla V. ino Ferdinanda I. V' takšem stališi je naš Karl II. tote dežele prékvzel: odzvuna v' turski nemirnosti, odznotra v' luteranski suprotivnosti. Katoličanstvo so povsod odrinjavali, meštvo je v' stiskah bilo. Tak je Zajcklošter svojemi Priori proč vzet ino Kardinali za Komendo dan. V' Lankovici je Franciškanom ves strošek ino živjež pročvzet, ino zadnič so z' siloj z' kloštra pregnani, klošter gladko vunporopan ino lagvarnica z' njega napravljena. Tak se je drugim kloštrom ino cirkvam godilo. Naš Karl se je za to gorvzel ino je zapovedal, cirkvam ino kloštrom vse odvzeto nazaj dati, luterški pastori pa se z' njegovih dežel naj poberejo. Najprejd je pregnal Trubara, ker je prejd kanonik, potem pa luterški predgar v' Lublani bil i. t. d. Ali zevsem tem, kak smo že vidli, je Karl Luteranom ne mogel straha napraviti. V' Gradci so si svoje šole ino tempel gornapravili tam, kak se Paradiž pravi. Tam so imeli več svojih predgarov za endrugim. Perva dva sta bila obá odskočena katolška mešnika, zatem sta bila dva luterška predgara z' mnogimi otrokmi, za totima je prišel pá odskočen katolški mešnik, za njim pa še dva luterška predgara. Tak so v' gornjem ino srédmem Štajeri povsod luterške predgare natorjene imeli, ino če je naš Karl njih ne mogel strahovati, je vender na obrambo katoličanstva storil, kelko je mogel. V' Lankovici so Franciškani v' svoj vkončan klošter ino cirkev nazaj vpelani (1588); v' Sali (Fürstenfeld) en Jezuit z' svojimi serčnimi predgami zamore, da se vso mesto ino 600 deželjanov k' katolški veri nazaj poverne i. t. d. Posebno imenitno pa je, da je ravno ob totih časih, kader je naša

¹⁾ Več od tega najdeš v' Aq. Jul. Caesari — VII., 128 — 129, i. dr.

²⁾ Schn. Gesch. v. Oest. u. Steierm. III., 43.

dežela z' luterštvom tak nakugana bila, se največ skerbela za postavljenje novih cirkvih ino gornapravljenje novih far.

Tak nastane fara na Gori pri Ptuj (1491); cirkev sv. Johaneza Kerstnika v' Švanbergi (1492¹⁾), ob enem Kamerska ino Curička, obé prej od Turkov razverženi; cirkev sv. Marka pri Ptuj, iz od Turkov razdertega tamšnega grada (1493²⁾); fara sv. Janža v' Knitelfeldi (1494); cirkev v' Bernci pri Gradci (1495), ter v' Obdahi fara; sv. Katreje v' Koretnem (1498); sv. Jurja na Goričkem (1501), ter sv. Roka ino Sebastjana v' Vengi, sv. Urše na Ušarjah, najviše ležoča cirkev v' celem dolnjem Štajeri (že 1500 postavljena); sv. Petra pri Rajhenburgi (1502); Div. Marie Gradec pri Laškem (1505); pri sv. Jakobi v' Lési fara (1507); sv. Martina v' Ponkah (1509); sv. Andraša v' Goricah (1513); Div. Marie per sv. Petri zdol Marburga (1517); sv. Verban na zvun Ptuja (1518); sv. Lenarda per velki Nedli (1520), ob enem sv. Jurja per Svičini, Div. Marie per lipničkem gradi, sv. Primuža per Mauti; svete Trojice per mali Nedli, zdajna (1521³⁾); sv. Arneja v' Rantah (1523); sv. Antona v' Goricah (1526); sv. Lovrenca v' Goricah (1528⁴⁾); sv. Arneja v' nemški Kamci (1529), ter sv. Kungedi v' Mürcušlagi; sv. Jakoba v' Lempohi (1530); sv. Ane na Frauhami (1532); sv. Janža per Dravisi zvun Ptuja (1533), sv. Andreja v' Susilih (1536); sv. Roperta na Goričkem (1538), ter Div. Marie pri Zavrači; sv. Margéte v' Teufenbahi (1540); sv. Martina v' Kamci per Marburgi (1544); sv. Petra pri Radgoni (1545⁵⁾), ob enem sv. Petra v' Sulmdoli, Div. Marie Tinske, sv. Ane per Tinskem; Div. Marie v' Armeži (1546); sv. Magdalene v' Dragoši (Tragös, fara 1548); Div. Marie v' Ernauzi (1550), ter sv. Ane v' Brézjah (Fresen); Maria Tirosek ali Novistift per Gornjemgradi (1557); Div. Marie na Podlihtneki v' Halozah (1559); ter Div. Marie vu Forderbergi vikaria; sv. Gotharda zgor Gradca (1560); sv. Jurja per Loki (1563); sv. Kungedi per Galicii (1565), ter Div. Marie na Zelenem zvun Gradca; sv. Margete na Goričkem (1567); sv. treh Kralov na Goričkem (1564); v' Prugi fara (1568); v' Pürki fara (1580); sv. Janža v' Stadli (1582); sv. Joh. Kerstnika v' Hausi fara (1584); sv.

¹⁾ Tu je že davno prej cirkev ino fara bila, beržčas že v' 13tem stolétji.

²⁾ Da je tota cirkev ne precí zdaj, temuč še le po časih iz totih razdertin nastala, se od sam sebe zastopi.

³⁾ Od tote cirkve je že prejdi za Privina znamlano

⁴⁾ Tudi od tote cirkve je prejdi povédano.

⁵⁾ Toto sv. Petra cirkvico so oni ludi, kí so prej k' sv. Roperti slišali, za farno cirkev dobili, da je ona stara. beržčas za Privinove dni postavljena roperčka cirkev za nje močnih obzidov volo mogla dopoderta biti. Tota je gori pri gradi bila.

Maksimiliana per Lippnici (1588); sv. Petra v' Kamersbergi fara (1589), ter sv. Margéte vu Volci fara i. v. dr. —

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Žlahtnikov je ob totih časih duže več bilo, tak so se tudi gospoda ino njih potreboče duže bol pomnožile. To je za podložnika ne dobro bilo. Podložniki so ravno grunte že v' lastino imeli, ino cesar Maksimilian I. je dal gruntne knige ali urbarie napraviti, ino je tak lastinstvo bol poterdil, sužanstvo pa dolzaterl; ali na toto lastinstvo so bile neznano velke davke ino dače naveržene: moglo se je davati od žita (herži) ino pšenice, od konopel, od béra, sočive, od maka, fažole, graha, ječmena, prosa, ovsa, hajdine, od prasec, ovec, kozic, gósek, kokosih, kapunov, pišanec, kastrunov, od jajc, od blanj (desek), od voska, prediva, domačega sukna (lodna), pašovina od páš (žirovnica); davati so mogli sir, maslo, veverce, platno čistinsko ino verhačno, kolje, pleča, zavce, pogače, sol, perper, loj, gnoj, orehe, klobučinske šolnje, kožuhe, derva, ribe, luk, telce (teuce), lesičje kože, repo, kostanje, hmel, soržico, lečo, srakono, kihro, sirko, gries, herženo ino proseno zmés, hajdinsko ino proseno zmés, nastel, prejo, žafran; davati so mogli junče, proleke, slanine, hojke i. t. d.'). Poleg totih davk so še tudi dače bile. Vse tote davke ino dače sta Maksimilian ino Ferdinand bole v' red spravila, pa tudi za deželske potreboče dače ne samo na podložnike, temuč tudi na žlahtnike navergla. Toti pa, ki so dozday navajeni bili le davke ino dače jemati, ne pa komi davati, so se močno proti stavili. Nastale so tedaj spuntanja ino prepiranja, da le vbogi podložnik bi mogel vso težo nositi, ino se žlahtnika nič od tega nebi smelo doteknoti.

Kader je Maksimilian Židove bil 'z naše dežele pregnal, je odpotli od deželskih stališov vsako leto 38.000 fl. židovnice se moglo plačati ino še se zdaj plačuje. Ferdinand, da so njemi nemske dežele proti Turki z' ludmi ino penezi pomagati sploh odlagale, je dal po vseh kloštrih ino cirkvah vse šace, vso zlato ino srebro, vse žlahtne kamne ino pervarvane peneze popisati ino zvagati. Potem so cirkve šterti tal svojega premoženja mogle sem dati. Deželski stališi so ravno se krez to gorderžali ino so rekli, da je to proti cirkvenim naredbam ino sporočenjam, ino da je to nigar ne bilo, nēti nesme biti — je pa vse zabstojn bilo. Ferdinand je tudi, da so gospodske gorno jemale, kak se njim

*) Sch n. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. II., 156.

je vidlo, (1543) gorničke knjižice vpelal. On je tudi gruntno štibro gornaredil, ino se je na funte računila. — Naš Karl je ravno deželskim stališom za njihove luterske terdovratnosti volo njihovo prevelko moč pomenšal, kader je druge skupčine vpelal ino totim krez deželske stališe oblast dal: on je (1565) gorpostavil skrivno svitništvo, skupčino poglavarških služebnikov, ker so imeli vse tožbe, karke, razbojenja, pravde, prepire gorvzeti, vunnarediti, ino mir napraviti. Toto sodništvo je bilo namesto poglavara, ino je začetek zdajnega Guberniuma. On je gorpostavil ladarjo za vse sorte civilske, justičke, pupilarske, lehenske, kriminalske, ino menjavske posle, zdajni Apelacion. On je vpeal dvorsko kamero za noterspravljanje njegovih dohodkov od železa, rud, mostovin ino brodovin, od ribenja ino zverjadostrelbe. Ali obdačenje je le sploh na više šlo. Gruntnim gospodskam se je telko moglo davati, gospodšine telko opravlati, da so se podložniki bodigdé spuntali, kajti je enkrat preveč gospodé bilo. Razvun gospodskih dač so Štajerci mogli veliko pénez za deželo sem dati. Samo za Karlavec je Štajerska mogla 200,000 fl. vkupspraviti, kelko pa na obzidanje Gradca ino drugih mést. Za tega volo se je dača navergla na vino, pivo, méd, žganico, na sukno, žido, platno, konople, vuno, na živino, zernje, sočivo i. t. d. Tudi gospodske so od vsakega funta podložničke dače mogli en tolar, t. j. 1 fl. 30 kr., za se pa iz svoje mošnje 30 kr. dati. —

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Že dugo sem je duže vekša skerb se vzela na obdelanje zemle k'zdačni rodovitnosti, najbol pa zdaj. Cesar Maksimilian I. je rekel, da njihovega roda žlahtokip (Wappen) kaže na njih negdašno kmetorodstvo, ino ga za tega volo ne sram. Od strani deželskega poglavarstva se je ali posebna skerb vzela, da bi obdelanstvo duže bol naprejdvalo. Za tega volo so tudi kmetički ino delavni ljudje duže bol od cesara bili v'obrambo vzeti, ino dolnji Štajerci dobijo dopušenje, da vsakši slobodno kerčmari; ino kak je 1560 celo nič ne vina priraslo, so kerčmari dopušenje dobili, odkodkoli vino sem perpelati prez mejovine (harmice). — Kaj se je zdaj že vse sejalo ino sadilo, kaj vse perpravlalo ino redilo, se vidi na tem, kaj je vse se gospodski moglo davati. — Tudi naš Karl je na obdelanstvo si skerb vzela, ino je za tega volo, kajti je zverjad dosti škode na njivah delala, (1567) dopustil, da kmetički slobodno puške per hiži 'majo, ino njih za strelbe volo nijeden grajšinski strelec nesme kaštigati. Še 1580 je ostra zapoved vundana ino kaštiga odredjena na one grajšinske strelce, ker so nebi skerbi 'meli, da zverjad

podložnikom nebi telko kvara delala. — Ali per vsoj skerbi za dobro obdelanstvo je na čase mogel glad nastati zasebno, kad je Turk vse vkončal ino na nič djal. K' temu so prišle hude léta, v' kerih je skoro nič ne perraslo; 1542 so velke kobilce silje na njivah pojele, na to je nastala kuga ino pomor. Boji ino pomor so obdelanstvi mnogo ludi vzeli. Okoli 1493 je Turk v' Markovcih per Ptuji strašno razbijal, veliko ludstva spomiril, Markovec (markoski grad) razvrgel, potem je tam pomor nastal'); 1501 je pomor strašno z' ludmi delal zasebno v' Admonti; 1541 je v' Mürcošlaki 1600 ludi vzel, odkod je (1529) Turk 800 ludi odegнал; 1560 je bil pomor, 1571 je pri Radgoni ino v' totih krajih bil takši glad, da so ludje želod, leskove ino jalsove batke (štrencle), ter suhe tropine, ja travo jeli'); 1572 je bil pomor v' Gradci; 1574 taka susa, da so lesovje se vužgali. Kaj so pa spuntanja ludi zapravle! —

Družbinskemi ino hižnemi življenji na pomoč je cesar Maksimilian I. dal ceste napraviti ino nadelati, vpe-lan je v' deželi red skuz policajo, vpelano je vredjenje v' méstah ino terjih, nastale so pošče, skerbлено je za slo-bodnost življenja ino imetka na telko, kelko so boji ino raz-boji dopustili i. t. v. Najvekšo vdruženje pa se je zdaj najbol per žlahtnih delalo. Toti, da so se le v' rodbini že-nili, so svojo družbo tak pomnožili, da so po vsoj deželi bili skoro sami Lichtensteini, Trautmanstorfi, Černogorski (Schwar-zenberg) Dietrichsteini, Slovenjogrački, Rosenbergi, Stuben-bergi, Ekenbergi, Herbersteini i. t. d. — Velke družbe so zdaj že tudi bile mésta ino tergi, ter vesnice, velke družbe kloštri. Tudi hižno življenje je duže lepšo spodobo dablalo — v' mirnih časih. — Vsemu temu pa so, kak vsig-dar tak tudi zdaj naškodni bili boji, razbijanja, spuntanja, odegnanja ino spomorjenja ludih, ter pomor i. t. v. —

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Na rudnarstvo, solarstvo ino železnarstvo se je za cesara Maksimiliana I. posebna skerb vzela, druge meštrije so pa tak duže bol valale, da je njih potrebnost duže vekša bivala, so tudi meštarski posebne pravice dobili, kakti per teržtvi, posebno pa šivari (žnidari) na deželi. Ja, meštarski so se že tak bili pomnožili, da so že za cesara Maksimiliana cehe vpelane. Naš Karl je ne menje za naprej-duvanje meštrijih si skerbi vzel, kelko dela je samo on mes-terskim dal pri obzidanji Gradca ino drugih mést, pri oblep-

1) Schmutz Steiermärk. Lexicon II., 518.

2) Hofrichter v' Radkersb. u. s. Privileg.

šanji svoje Rezidence? i. t. d. Največ dela so pa oblečalni meštarski mogli meti, da je telko gizde bilo. —

Za naprejdek teržtva si je cesar Maksimilian I. ne menje skerbi vzel. On je k'ležišem pošilanci blaga, kak je že rečeno, dal ceste napraviti, ino je odredil, da so v' méstah ino terjih dolzložiša napravlene; on je sejme gornaredil ino dopušenje dal k' terženji do hiže. Maksimilian je lastno zato po deželi potuval, da bi teržtvo ino tak premožnost podignil ino vse vredil. Za njegovega ladanja je povelja vundana, da viksi Mešniki ino farmeštri nesmejo kerčmariti — da prekupci nesmejo teržiti — da podložniki znajo na mošt peneze posoditi ino na posodo vzeti, so pa ne dužni, svojo vino gospodi ali dužniki odati, temuč komi hočejo'). Najveksó teržtvo je ob totem časi bilo v' Gradci, v' Prugi, Voitsbergi, Verbnji. Zatem je na Ptuji tak veliko teržtvo nastalo, da so celo z' drugih dežel veliko blaga sem na sejem perpelali, posebno se je tu veliko zernja steržilo. Zato se je zdaj tu ena kamena mera za zernje'); ena takša je tudi vu Verbnji. Teržtvo z' zernjom je tak na veliko šlo, da je zavolo odaje zernja cela pravda nastala. Za teržtvo je tudi naš Karl tak veliko skerb imel, da je toto po vseh njegovih deželah naprejduvalo, ino se tudi med prostim ljudstvom oživlo. Je pa per vsem tem to, kaj je za živěš trebalo, ne drago bilo: funt govedine je valal sedem penezov, funt masla šest kraicarov, en vozič derv dvajsti kraicarov i. t. d. Še le potli, kak je iz novo najdene Amerike duže več srebra ino zlata sem prišlo, je vse dražišo biti začelo. —

Per penezih je Maksimilian I. temu konec naredil, kaj je za njegovega očeta deželi tak naškodno bilo. On je one božne kuferne ino železne peneze vkraj spravil, samo sebi njih je za eno mošnjo obderžal, rekoč: „befunder Peytelin mit pöser Münz.“ On je zupet dal dobre peneze delati. —

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Umetnosti ino vučenosti so zdaj posebno začele naprejduvati, so tudi že menše šole se začele. Ravno to je pa tudi pomagalo, kaj je Luteranstvo hitrej okol sebe grabilo. K' temu so tudi natiskarne pomagale, kerih so zdaj že tri v' Gradci bile (1573), ino so z' tem leži luterske knige veliko ludcm v' roke prišle. Ferdinand je zapovedal, da natiskarie samo v' poglavitnih méstah 'majo biti, nigdi indi; ino se prez dopušenja Vikših nič nesme natiskati. Za našega Karla je že v' Gradci muzikalska šola bila³⁾.

1) To bi se zdaj eni mestjani mogli znati.

2) Toto eni za rimsko derzijo.

3) Že naš Premisl Otokar II. je svojo muziko imel.

Za njegove dni je gornjograški v' celi deželi največji zvon, ker 160 centov ma, zlijan (1587). Vučenosti so pa najbolj skuz vučene pastore od luterške strani gorjemale, samo da so Luterani bili nepokorni, nemirni grobjani, ino so zato več pokvarili, kak popravili, drugač pa so le Jezuiti zamogli, z' vučenostjo z' njimi se meriti. Naš Karl je vučenostim posebno z' tem gorpomogel, kaj je (1586) v' Gradci visoke šole ali vseučiliše (Universität) věredil, ino toto vučenim Jezuitom prékdal. Z' tem je veliko pomagano bilo, kajti da so Katoličanci še teda malo prav vučenih moži imeli, so veliko znajoči Luterani z' tem hitrej, posebno pri gospodi dobro gorvzeti bili.

Od vučenih Štajercov so iz totih časov znani: Tomaš Verlover, rojen Slovenec iz Celja, pravic doktor, je bil cesara Friderika skrivni svitnik, cesara Maksimiliana slaviti gorodrednik, postane 1491 škof v' Kostnicah¹⁾. Drugi so bili en Herberstein v' historičkih, Potendorfer v' matematičkih, admontski Arni v' zvezdoznanjskih, Straus ino Stadius v' astrologskih znanjah. Toti Stadius je kalendare delal že po novih od Papeža Gregora XIII. popravljenih kalendarih. Tote kalendare je naš Karl (1582) vpelal, če ravno so Luterški totim papežovim kalendram močno proti bili. Karl ima drugač za nas to velko zasluženje, kaj je vučenostim vrata odperl — ali slovenstvo njemi nema kaj za hvalo povedati. —

Znajdenja iz totega pretéka so znane: žepne vure v Norimbergi (1500), muškete za vojsko v' Nizozemlah (1507); vukersti na puškah (1517), prejd se je z' ožarjenimi vojkami ali vožmi vužagalo; pistole so iz totih časov; kolovrati v' Brunšviki (1530); poveksajoči glaži (perspektive) v' Holandskoj (1544); votle strelokrugle (bombe 1585) i. t. v. Od zeliš ino drugih hasnovitih zrastih je v' totih časih k' nam prišlo: Šalata (lat. sabata herba) je 1509 pri naš se znana, je pa spervéga le dvoje sorte bila, zdaj nje imamo više petdeset sort; tabak, najprejd od španskega Meniha „Pane“ v' otoki Tabago (1496) najden, ino je 1565 že pri nas znan; haidina je iz Azie v' Tursko, od tam v' Gerčko, odonod v' Italio, ino tak (1522) k' nam pernešena; tak tudi prvi lepši šipki; tulipe so iz Kapadocie (1557) k' nam pernešene; divji kostanj je iz severne Azie v' Tursko, iz Turske (1550) k' nam pernešen; najiménitnešo, najdobrotlivéšo je pa sempernešenje krumpira ali laške repe iz Amerike (1586), ker je pa pri nas se dugo ne poštenja imel.

¹⁾ Poglej »Steierm. Ztsch.« (1841) II., 59.

Kak lublena negda hvala
 Je napolnila ves zrak,
 Kad' od polskega je krala
 Dobil čer naš Ernst junak;
 Tak zdaj Štajer Maks' miljani,
 Njenem slavnem vnuki, poj
 Hvalo, slavo od vseh strani,
 On je hvalen vajvod tvoj.

Od Slovenca Verlovera
 Poslavitno zredjeni
 Za junačkega žodnera
 Tak, kak k' modrem ladanji,
 Je on sunce nam rumeno,
 Kero nam zasvético je
 Na tak dolgo noč megleno
 Sredme roparske dobe.

Svétli cesar! bod' pozdravljen,
 Preslaviti poglavar!
 Nam k' pomoči vsaj perprav-
 len,
 Slavni vitežki bojar!
 Divji časi bojne vriske
 Se odvrcajo od nas,
 K' konci grejo grozne stiske,
 Odpre se en novi čas.

Kaj je naša zemla v' strahi
 Bojnih sil trepétala,
 Ter v' pepeli ino prahi
 Gledla si nastanénstva,
 Je k' veselji vsem bojarom
 Tvoj'ga meča luti mah
 Zdaj tu Turkom, tam Mad-
 jarom
 Na več lét naredil strah.

Kaj podložnik preobložen
 Z' rabtoj, dačoj, davkami
 Je zdihaval ves obožen
 V' razjočecem stradanji:
 Temu ti si prišel proti,
 Gosposdi zapovedoč,
 Naj podložnika zlehkoti
 V' stani njeg'vih potreboč.

Kaj je tate no tolvaje
 Imel skoro vsaki grad,
 Keri šli so na vse kraje
 Ropat, končat ino žgat,

To segurno si dolspravil,
 Razkadeči te gnezde,
 No si v' slóbnost postavil
 Tvoje tak podložnike.

Kaj do dozday ti močnéši
 Le pravico imel je,
 Tistem, ker je bil slabéši
 Vzeti no včiniti vse:
 To ti luto dolzateres,
 Kad' sodnike za tožbê,
 Za pravico ludem zheres,
 No nje vzemeš sam pred se.

Kaj domá le sploh sedeti
 Drugim je se radšilo,
 No si z' skopim palcom šteti
 Svojo srebro no zlatô:
 To ti ideš po deželi,
 Ino kam v' ker prideš kraj,
 Vsaki človek je veseli,
 Da ga pitaš: Kak je kaj?

Z' edno récjo, ti en zvolen
 Oča tvojih si otrók,
 O za takše bodi molen
 Večni, najmodréši Bog!
 Maksimiljan! zlata krona
 Tvojo venči naj glavó
 Na visini tvoj'ga trona,
 Doklam Austr'a živa bo!

Ali kaj valájo hvale,
 Da nesmilne smerti meč
 Vmori tud' najjakše krale?
 Maks' miljána nega več.
 Ah! no že od ene strani
 Pride Turk, ker vkonča
 vse,

Ter od druge Luterani
 Grejo v' samo spuntanje.
 Turki grozno strahoviti,
 Zapustivši močen Beč,
 Nespodobno zdaj serditi
 Sem zamahnejo svoj meč,
 Sem nad nas, ah praske,
 vriske!

Vse nesmileno kriči,
 Hrami velki, kočé niske,
 V' enem ognji vse gorí.

Ah nesmilnost, kaj včinijo

Oni z' ludmi našimi!

Mnoge jezere stojijo

Kak živina zvezani:

Tu možjê no tam hlapčiči,

Žene tu no dekelce,

Tu kričeči otročiči,

Vsi na proč odégnanje.

Skoz debele sóze milo

Vsaki zdaj pogledne še

V' svoje domovine krilo,

Te pa pride lóčenje:

Ločti mor'jo se od staršov,

Bratov, sester no otrók,

Ah od zakonskih tovaršov,

Ino it' v' nadlogo vseh
nadlog!

Ja v' sužanstvo v' turske
kraje

Se podati morejo,

Naj na hiže zdaj doma'je

Več nigdar ne mislido.

Gdo se more so'z zderžati,

Kak v' množinah telkih že

Tožni morejo se gnati

Same med Nevernike?

Kaj pa stori Luteranstvo?

Toto še le spačlo je

Z' svojim strupom člove-
čanstvo

Od znotrinske serčence;

Vtêrgalo je vso zavezo

Človečanske vernosti,

No odperlo velko stezo

Zraven k' vsemi hudemi.

Ono stori, da protivi

Otrok se zdaj starišim,

Da gre kmet kak vuk zgrab-
livi

Proti predpostavljenim,

Da podložnik poglavara

Ne poslušá, neti že

Več za navuke ne mára

Svete cirkve matere.

Ali tudi toti časi

Dajo nam kaj dobrega,

Za Slovence dobri glasi

So od našga vajvoda:

Vajvod Ferdinand na srédi

Med Slovenci lastno njim

V' Studenícáh šole vèrédi,

O kak 'mu se veselim!

Tak se dragem našem Karli

Prav razserčno veselím,

Če ga ravno hipi vdarli

So, kí tožno nje gledím;

On je vender vučenostim,

Lepim znanjam dal pod-
žár.

Meštrom méstnim, kak tud'
prostim

Bil je skerben poglavár.

On v' nevtrudnem perzadenji

Mésta dela k' terdvinam

Proti turskem pervihrenji

No znotrenjim spuntan-
jam;

Z' njegvoj vojskoj je Po-
krájna

Zgradjena sovražnikom:

Tota je še bramba zdajna

Proti turskim roparom.

Samo eno ah zgréšimo

Mi Slovenci pále zdaj,

No krez to se žalostimo:

Ves slovenski vuk je vkraj,

Karl Pokrájni vsoj slovenski

Dava dalno nemšino,

Z' tem gorkej se mi gorenski

Moremo priklatat' v' njo.

SEDMI PRETEK.

DOGODIVŠINE

ŠTAJERSKE ZEMLE.

Štajerska zemlja v nemiri.

I. Ludstva, lasti veli, deželjske zgodbe.

Kak je Ferdinand II. s sol domo pridoci ladanje
 sam prek vzeli. — je velika vojska nad Turka vkupnaprav-
 lala. — Papežev. — Turška, Tirolska, Bavarska, Ceska, Slécká, Lotéška, Saská, Švabéška, Fran-
 koska, Bahoska, Štajerska, Koroška, Krajnska, Vogerska, —
 vse ime so vojsko vkvadale, 71.000 konjenikov mo blizu
 53.000 pécov. Tota vojska bi bila mogla Turka v Torsko
 zagnati; je pa druga nič ne vzeto, kak Ostrogon (Gren),
 mo nekere druge mesta na Vogersheim! —

Ferdinand III. (1696) v Gradci hoce porzvisenje od
 deželjskih stajsev vzeti, oni pa zred drugim mestam mo
 tergni prosije za obderzvanje luterških templov, njihove službe
 boje mo svajtu sol, kak je ujim v Pragi (1578) dovol-
 jeno; Ferdinand ujim na to ravno van pave, da vere slo-
 holcion per lutem praveštenj nič nema, mo da njimi tajo
 na svéstost persognoti pres varga drugega spomenku; to se
 tedaj tudi storil. Zdej Ferdinand gre v Prag k cesari Ru-
 dolfi, mo ce ravno mo cesar roci, da njegova naprojavcije,
 Luteranstvo dolspraviti, se na zdej ne bo dala vupspeliti, on
 vender terdno per tem ostane, kaj si je enkrat naprejtvol. —

DOODLEBERRY

STAPLER'S NEWBIE.

Stettin No. 2.

SEDMI PRETÊK.

Od cesara Ferdinanda II. do cesara Jožefa II.

(1590 — 1780.)

Štajerska zemla v' nemiri.

1. Ludstva, lađavci, deželjske zgodbe.

Kak je Ferdinand II. 'z šol domo pridoči ladanje sam prék vzel, se je velika vojska nad Turka vkupnapravljala. Papežova, Florenčka, Ferarska, Mandavska, Tirolska, Bavarska, Česka, Slézka: Lužička, Saska, Žvabska, Frankoska Rakoška, Štajerska, Koroška, Krajnska, Vogerska — vse tote so vojsko vkupdale, 71,000 konjenikov ino blizu 53,000 péscov. Tota vojska bi bila mogla Turka v' Tursko zegnati, je pa drugo nič ne vzeto, kak Ostrogon (Gran), ino nekere druge mésta na Vogerskem! —

Ferdinand ali (1596) v' Gradci hoče perzvštenje od deželjskih stališov vzeti, oni pa zred drugimi méstami ino tergmi prosijo za obderžanje luterških templov, njihove službe božje ino svojih šol, kak je njim v' Prugi (1578) dovoljeno. Ferdinand njim na to ravno vun pove, da vere sloboščina per totem perzvštenji nič nema, ino da njemi 'majo na zvéstost persegnoti prez vsega drugega spomenka; to so tedaj tudi storili. Zdaj Ferdinand gre v' Prag k' cesari Rudolfi, ino če ravno 'mu cesar reče, da njegovo naprejevzetje, Luteranstvo dolspraviti, se za zdaj ne bo dalo vunsplati, on vender terdno per tem ostane, kaj si je enkrat naprejvzel. —

Prejd, kak z' tem začne, gre na božji pot v' Loreto ino v' Rim, ino tam dobi od Papeža Klementa VIII. apostolski žegen na svojo naprejšvetje. Kak zdaj Ferdinand v' Gradec pride dá precí deželskim stališom na znanje, da to, kaj je Karl II. njim (1578) dovolil, njega ne veže, ino njim pričuje, da tudi Luterani od sebe dane besede ne so zderžali. On ali luterško službo božjo ino njihove šole po vsaj deželi prepove, ter zapove, da v' 14 dnevih imajo vsi luterški pastorej iz njegovih dežel oditi, grački pa per enem tjedni. On zapove vsem Luterškim v' Štajerskoj, Koroškoj ino Krajskoj, da se imajo k' stari veri nazaj poverniti, al' pa vse svojo prodati, deseti pénez plačati, pa oditi. Da pa nebi za tega volo praska nastala, je na gornjem Gradci vse skerbno pripravleno, ter méstni kapitan z' 300 vojšakmi v' mesto postavljen. Deželski stališi ne prehenjajo Ferdinanda za svojo reč prositi, ino se 'mu poprétiyo: ali on reče, da od tega, kaj je začel, ne odstopi, ino da telo, življenje, poglavarstvo ino vse za to stavi. On tedaj duhovsko ino posvetno komisarstvo z' pridanimi vojšakmi po vsaj Štajerskoj vurnošle, da imajo luterške temple v' katolske cirkve preobertnoti, al' pa razverči, njihove pastore ali predgare, če še se gde ker skriva. pregnati, vse luterške knjige zežgati, ter od ludstva prisego vzeti, da bo k' veri svojih očetov nazaj se povernolo. — Na to je po vsaj deželi velik nemir postal, zosebno na Nemškem, kakti v' Železnihrudah (Eisenerz), v' Šladminji, v' Novemtergi, v' Radgoni, v' Kleki, v' Halberani, vu Verbji, v' Čermei, v' Kalvangi, v' Oseji (Aussee) i. t. d. Komisari so bili biti ino vse — so pa vender vunspejali, kak so naročeno imeli.

Zdaj si Ferdinand pošle po svojo nevesto v' Monakio (München), ino si njo vzeme za ženo; tečas pa Turk vzeme Kanizo, zadnjo za Štajer brambo. Ferdinand se z' vojskoj tá podá, pa more za zime ino snega volo vse pustiti ino oditi. On je per totem prijetji v' tako nevarnost prišel, da je potli ne več k' vojski šel. Turk je pa sploh dale naprej silil, ino je (1603) semvun do Radgone prideč veliki porop, veliko ludstva ino živine z' sobom vzel. On ino vogerski spuntniki (1605) vkončajo našo deželo pri Radgoni, Verbnji, Julci, Sali, Borovji, ter po vsem jilčkem ino rabskem doli. Tudi drugi poropniki so veliko hudega naredli.

Zdaj vsi nadvajvodje, da je cesar Rudolf II. ne za ladanje, med sobom sklenejo, ga ob cesarstvo djati, ino nadvajvoda Matiaša za poglavara ino branitela postaviti. Matiaš z' Turkom na 20 lét mir naredi. Cesar Rudolf (1612) vmerje, ino Matiaš postane cesar, vogerski ino česki kralj je že prejd bil. Zdaj se tudi Benečani, da Ferdinand neče Uskokov pregnati, nad njega zdignejo, ino vzemejo veliko zemle per Laškigorici ino Gradiski, 1617 se pa že mir naredi ino Ferdinand to zgubleno dobi nazaj. On še toto leto postane česki,

na drugo leto pa tudi vogerski kralj; ali česki Luterani so z njim ne zadovoljni, ino naredijo začetek onemi groznemi boji, ker se tridesetletni zove. Cesar Matjaš 1619 v' Beči vmerje, ino da je ne erba imel, dobi Rakoško naš Ferdinand II. Zdaj se štajerska z' Rakoškoj na vsigdar združi. Ferdinand ali gre v' Beč, pa tam pride vu velko nevarnost. Sedemgradski knez Betlem Gabor vzeme Košice (Kašavo) ino Bretislav (Presburg), česki grof Turn z' luterskimi Cehmi ino spuntanimi Rakužanmi združen zaleže Ferdinanda v' njegovem cesarskem gradi (Hofburg) v' Beči. Ferdinand je pa stalen, ino Dampierski Kurasier-regiment 'vu v' tisti vuri pride na pomoč'). — Še v' totem leti (1619) je naš Ferdinand II. vu Frankfurti za rimskega cesara ozvan ino kronan, Čehi pa Friderika iz Falce za svojega krala si zvolijo, so pa na Beligori pri Pragi premagani, ino Češka, Moravska ino Slézka pride pod našega Ferdinanda. Tudi z' spuntanimi Madjarmi. kí so pri Borovji (Voravi) v' naši zemli bili razbijali, je mir napravljen. — Cesar Ferdinand ali zdaj mir dobi, ali toti mir je ne stalen, skoro vsi kralovje ino poglavari začnejo nad cesara erčati: Sasi vzemejo Prag ino veliko drugih krajev v' Českoj; francozki kralj, Austriancom že dugo sovražžen, sploh ferdinandovim sovražnikom pomaga; tudi lotrinski vajvod, od Francozov primoran, Ferdinandi ne pomaga; Češka ino Slézka je že skoro za njega zgubljena; švedski kralj pa tak z' močnoj vojskoj tudi nad austrianske dežele gre. — Cesar nema vojske, ne pénez — ali njegovo na Boga zavupanje njemi pomaga. Česki Wallenstein 50.000 vojske vkupspravi, ino z' totoj vse vojske prežene. Da pa cesar Ferdinand zatem zavolo tridesetletnega boja more velke dače naverči, se štajerski Slovenci spuntajo, posebno per Gornjemgradi (Oberburg). per Celji, Pragwaldi, Studenicah. pri Radgoni i. t. d. Toti spuntniki so grade ino kloštre vunsporopali, veliko ludi spomorili i. t. v. (1635). so pa od grofa Černogorskega (Schwarzenberg) razegnani ino kaštigani. Cesar Ferdinand II. 1637 vmerje v' Beči, ino je v' Gradec na pokop pelan.

Njegov sin Ferdinand III., že prejdno leto za rimskega cesara postavljen, prékvzeme dežele svojega očeta, ino se en čas v' Gradci zderžava. Toti cesar je v' tridesetletnem boji nesrečen, ino more velike dače naverči. Toti nesrečni veroboj se 1648 enkrat dokonča, tudi Turka do štajerske meje persilečega grof Frankopan nazajzaverne²⁾. Zatem pa cesar Ferdinand III. v' Beči vmerje (1657).

¹⁾ Toti, zdaj rus. velik knez Konstantinov regiment imenuvan, ima odpotli pravico, skoz cesarski grad marsirati.

²⁾ Že prej (1640 ino 1653) je v' lotmerske ino radgonske kraje prirazbijal (Steierm. Ztschr. 1834, XII.).

Njegov sin Leopold vzeme ladanje prék, ino postane 1658 rimski cesar. Leopold I. pride 1660 v' Gradec, ino vzeme od deželskih zdaj že bol pokornih stališov prizvésténje, 'z Gradca gre na Koroško, od tam na Krajnsko, v' Laškogorico ino v' Terst, teda pa nazaj v' Gradec, potem zavolo turskega boja nazaj v' Beč. — Turk močen gre nad Beč, ino močen odzaja na Vogersko. Leopold si spervega nemore veliko pomoči, on ali sam (1664) gre v' Režno (Regensburg) k' zbori, ino zamore, da 'mu je 8000 konjenikov ino 40,000 péscov obečano, pride pa njih le 15,000. Francoz obeča 4000 péscov ino 2000 konjenikov. Papež pošle pénez ino dá dopušenje, 700,000 zlatov v' austrijskih deželah od cirkvenega premoženja vzeti; Florenčka pošle mnogo strélnega praha ino še zverh tega en dug z' 500,000 fl.; Genua dá 40,000 fl.; Mandava veliko pénez; Švedska 2000 fl. ino 500 vojšakov. — Zdaj Zrini začne boj, vzeme Breznico, požge veliko drugih vesnic, ino pride nad Pecuh, vzeme mesto, grada pa nemre dobiti, zežge osečki most, ino zaleže Kanižo; ali da njemi veliko vojske desertira (vujde), se more nazert podati, pri Černovci pa drugi Generali, med totimi tudi en štajerski, blizu 2000 Turkov pobijejo, vzemejo tri tabore, 100 zástav ino 1000 proviantvozov. General Montekukoli Turki zabrani prék Mure iti, toti se tedaj z' svojo nevihtoj oberne nad Rabo, ino per sv. Gothardi se imajo prijeti. Na desno se postavijo cesarske vojske, ino med njimi naši Štajerci, na lévo Francozi, na srédo nemške ino druge podpomóčne vojske. Turk z' neznanim kričom plane nad sredino, ino tote vojske od straha zbegnejo; ali austrijski Generali se z' Francozi tak obernejo, da Turka odbijejo, 2000 Turkov se v' Rabi zalije, 8000 njih je vbitih, ino tak je štajerska zemla od njoj že naprejstojéčega seeloma vkončanja srečno odteta (1664). Na to se v' turskem tabori pri Višari naredi mir ali premirenje na 20 lét.

Ob tem se na Vogerskem skrivno spuntanje proti cesari Leopoldi pripravla, ino se 1670 svojem izpruženji perblžuje. Spočetniki so: vogerski palatin Veselenji, horvatsko-dalmatinski ban grof Zrini, viksidvorski Nadazdi, markež Frankopan, knez Rakoci, ter štajerski grof Tatenbah. Grof Tatenbah je imel Podčetertek (Windischlandsberg), Štatenberg ino Račje (Kramichsfeld). V' totih njegovih gradeh so ti vkupzastopleni večkrat svoje vkupzbranja imeli. Tatenbah je Turkom ino Madjarom, če bi 'mu pomagali, obljubil Gradec v' roke spraviti, Celsko pa, da bi njemi ostalo. Po smerti palatina pa ino enem tatenbahovem služebniki se je zvedlo, kaj je tota skupčina naprejzeto imela. V' tatenbahovem hrami v' Gradci najdejo orožja za 6000 moži, njega ali precí v' ječo denejo, vogerski puntari se hočejo gorpostaviti, so pa hitro premagani, ino tak Štajerska v' toti velki nevarnosti ostane cesari. Nadazdi je v' Beči, Frankopan ino Zrini pa sta v' Novemmesti ob glavo djana, Rakoci dobi vsmilenje,

Tatenbah se v' Gradci glave znebi, zrinova žena v' grački obterdvini obnoreje ino vmerje.

Cesar Leopold pride 1673 v' Gradec, ino je tu z' tirolskega vajvoda čerjo zdan (poročen). Tečas, da na Vogerskem pále nemir postane, se v' Štajerskoj veliko mést, zosebno Gradec z' močnim zidom obdá. V' leti 1677 gre 6000 Turkov nad Štajersko, so pa od Horvatov vitežko odbiti ino pregnani. Zavolo turske nevarnosti je tedaj v' Marburgi zbor, ino v' totem se sklene, da v' brambi imajo Štajerska, Koroška ino Krajnska vkupderžati. Turk (1683) prelomi oblubo bojnega prepušenja, ino gre prék osečkkega mosta, vogerski mal-kotenti (spuntavci) z' njim potegnejo, ino vkončajo več krajov noter do Borovja (Vorave). To so pa le predznamenki od tega, kaj Turk 'ma naprejvzeto.

Toti zdaj z' strašnojo vojskoj gre pred Beč, ino ga zaleže, cesar Leopold pobegne v' Linec (Linz), štajerska vojska se pa dobro brani kre Mure, Krajnci zaslonijo Radgono, Salo, Burgavo, Neudavo, Kapfenstein i. t. d. 'Z Gradca, ter 'z ravníc vso ludstvo pobegne na bregè ino med gorè. Deželobramba se vórédi ino na štajerske meje postavi. Kak je pa per Beči? Seguren velikvezir Kara Mustafa z' svojimi 200,000 Turkmi Bečane v' take strahè postavi, da njih 6000 'z mesta pobegne, drugi v' strahi ino trepeti čakajo na svoj odloček. Zdaj lotrinski vajvod Karl 12,000 vojšakov dá v' mesto, ino grof Staremburg se dobro brani. Ali Turki z' Bečom delajo po naročenji francozkega krala Ludovika XIV., oni strahotno nad mesto strélajo, ino tudi en tal obzida z' strelnim prahom raznesejo, ino da v' mesto le ne pridejo, tak z' tem strahovitnej delajo v' deželi, ino odeženejo strasno množino ludi ino otrok v' svojo sužanstvo. — V' Beči še je 200,000 ludi, kak bo za tote? Kader so toti že v' največši stiski, glej, teda pride polski kral Ivan Sobjeski z' 12,000 konjenikmi ino 3000 péšci na Pléš (Kahlenberg), ino zajetim Bečanom dá svoj prihod z' strelboj na znanje. Sobjeski kak najhujši viher plane nad Turka, ino ga persili, da more pod velikoj zguboj se meknofiti. Kara Mustafa po noči odide, popustivši svojo vojskino peneznico z' 200,000 tolarov, ino svoj šator v' 400,000 tolarov vrédnosti i. t. v. — Kaj so predobiteli prijeli, se je na mesti raztalalo, ino Sobjeski sam je dobil 4,000,000 fl.

Za dva dní pride cesar Leopold 'z Linca — ali niše se je ne na njega ogledal, le nad kralom Sobjeskom ino lotrinskim vajvodom se je vse gorečo veselilo. En predgar je svojo od totega preobladanja predgo začel z' temi besédami: „En človek je bil od Boga poslan, ino totemi je bilo ime Johanez.“ Ivan Sobjeski je pa tudi v' taki časti bil, da so vsi nemški knezi, vsi generali ino drugi vikši od veselja ga obimali ino kušovali, ino vsa vojska je kričala: „Naš priden kral!“ Bečani so ga za svojega odrešenika zvali. Ve-

likvezir je nepreहनjano bežal dol do Belegagrada, tam je pa gorprijet ino obésen, ino se ceha plati z' njegovim premoženjom, 12,000,000 fl. vrédnosti. — Sobjeski Turka dale tira, ino z' lotrinskim vajvodom združen njegovo vojsko pri Ostrogoni (Gran) tak zbije, da njih 20,000 na mesti ostane, ino morejo Ostrogon pustiti (1685). Lotrinski gre z' štajerskoj ino drugimi vojskami dale, ino pride 1686 pred Budino. Toto po strašni bitvi Turkom vzeme, potem kak je že 150 lét njihova bila. Karl lotrinski Turka tudi pri Muháci včista premaga, ino njemi tak poverne, kaj je on pred 160 létmi ravno tam z' kersanskoj vojskoj storil — ino tak se Beligrad more našim podati. Karl lotrinski 1690 vmerje, Badenski Ludvik ino Princ Eugen savojski sta nadale premagavca Turkov. Princ Eugen 1697 Turka pri Zenti poleg Tise telko potuče, da si Sufan lasi spiple ino zbeži. Na to se v' Karlovići (1699) z' Turkom mir sklene, ino ga odpotli ne več v' našo deželo.

Zdaj pa se vogerski Malkontenti (spuntavci) pod ravnanjom Franca Rakoci (1704) zdignejo. Totih za sloboščino bojuvajočih nezadovolnikov, ki se Kruci zovejo¹⁾, gre 20,000 nad Rakoško ino Štajersko, vse poropajoč ino požgajoč. Oni gračkega kapitana pri Magerstorfi obladajo, ino njemi spravo, ludi ino tope (štuke) proč vzemejo, ter Salo, Borovje, Fridberg ino Dekanovce vunsporopajo i. t. d. Oni se pomnožijo na 30,000, ino tudi proti Beči razbijajo. V' Gradci se tedaj deaki (študenti) v' orožje veržejo, ino vitežki kirhberski grof Heister, ker je že prej tudi Turka pomagat dobro prati, Kruce pri Rab mesti ino Ternovi (Tyrnau) razplodi.

Toti Kruci so tudi tu v' naših krajih večkrat čudno razbijali. Kader so se že prej (1683) pod večimi vižari (ravniteli bili vkupspravili, so se nad Ljutomersko (Lotmerk) sem vsipali z' velikim postrašenjom, kajti so vse požgali. Prejd pa, kak so prék Mure prišli, je lutmerski farmešter Simon Porat svojo ludstvo vkupzebral, ino si tak vojsko vkupspravil. Toto je, on sam naprej jezdec prék Mure proti Soboti ino Tišini pelal, ino z' nevarnostjo svojega življenja se tam vstavil, je njim sv. Mešo služil, teda pa nje k' močm brambi obsegurjal²⁾. Krez dvé leti (1685) je Lotmerk zupet Kruce vidil. Najhujše so pa toti grozni puntari potli v' totih krajih delali. Kader so najmre 1704 v' mésci Svičani ali Februari v' Središe prirazbijali, ino so Serdišanci z' njimi potegnili, so razbojno sli nad

¹⁾ Že za cesara Maksimiliana se je na Vogerskem križovojska proti Turki vkupnapravila pod imenom „Krucci“ (Cruces, križi). Tote Kruce je pa Dosa namesto nad Turka, nad grade gnal ino nje oplenil, ino tak so se tedaj tudi potli rakociovi puntari Kruci imenuvali.

²⁾ Simon Povoden rokopisi.

farof, farmešter Arni Wenger njim je 300 korc zernja, 7 šertinjakov vina, ino vse to svoje mogel pustiti, ino je kumaj z' življenjom se odtel, ter nazaj pridoči vse strašno vkončano najšel. Tak so oni v' Ormož pervihreči varaš vunsporopali ino ga vužgali. Tak so v' lotmerskih goricah okoli 160 hramov, preš ino klétih ali pivnic gorstergali, vunsporopali, ino mnoge vužgali. Miklaušoski farmešter Martin Stariha je k' svoji filialcirkvi (Div. Marie v' Jeruzalemi) odišel, ino tam svoje kraz lotmerske gorice razširjene fare ludstvo obsegarjal, da se je pod njegovim vižanjom proti totim razbojnikom vitežko branilo. Z' tem grozovitneše pa so okol Lotmerka ino v' Lotmerki delali. Lotmerk so vunporopali ino ga vužgali, v' cirkvi altare dolpoderli, vunta zmetali ino si z' njimi zakurili, vse kelihe ter druge cirkvene posodbe ino sprave vzeli, potem pa svoje konje v' cirkvo postavili; Kaplana so zvezali, ino ga potli z' sobom gnali. V' Stročjovesi, v' Pristavi, v' Móti, na Cveni so vse gladko vunporopali, veliko hramov ino celih stanjih, kak tudi Cven gradič¹⁾ zevsem vkup včista požgali. V' Križovcih, v' Ključarovcih, vu Vačjivesi, na Grabah, v' Pernoslavcih, v' Cezanjovcih, kaj so ne vunsporopali, se njim je v' njihove tabore k' Veržeji, k' Móti, v' Branek, ter na Razkerž inoglo postaviti. Ludi so ene zestrélali, druge po šinjaki (vrati) smertno zbili, enim so roke odsekali. druge celo slekli i. t. d.²⁾

Kak so Radgončani od tega glas dobili, je njihov so-dec Draš z' drugimi svitniki ino méstjani, ter z' 3000 dobro oboroženimi kmetičkimi segurno se zdignil ino je šel proti Braneki semdol. Tu zagledne na on kraj Mure nekere stotine Kruco, ki se odtod postrašeni že bili odbežali. Drašova vojska gre dale dol, najde tudi v' Lotmerki okoli 300 Kruco. Toti se gorpostavijo, so pa premagani, ino zgubijo vojšake, zastave (bandere), bobnje, ter veliko sabel ino drugega orožja. Krez en čas se zupet 70 Radgončanov z' nekerimi kmetičkimi proti Braneki dolsem podá. Blizu Braneka pridoči začujejo neznano velki krič od Kruco, ino so si v' strahi, zosebno da pri Krapji (zvum Kotmerka) zagledajo okoli 200 konjenikov ino 300 péscov. V' kratkem vidijo pále okoli 100 konjenikov priti. Kak hočejo zdaj naši storiti? V' pobég se ne vupajo spustiti — Draš ali svoje vojšake obsegarja, ino se z' Kruci prime, nje z' močnoj strelboj zmeša, ino njih dosti padne, ino kak se zupet na noge postavijo, nje Draš pále segurno prime ino nje v' Muro zažene. Okoli 300 Kruco je mertvih, više 50 vlovlenih, kaj pa njih je v' Muri konca dalo, je ne znano. Drašova vojska dobi tri lepe zastave, dva bobnja ino veliko dru-

¹⁾ Nebili Cven na Cventipolda (Svatepluga) znal spomenti, kerega sin je potli od cesara Arnulfa ino Ludvika posestva pri Muri ino Kerki dobil?

²⁾ Simon Povoden rokopisi. Brancčki rokopisi. Lotmerski rokopisi na večenci.

gega mnogoterega orožja, 90 konjov, 100 parov črevlov (škornjov) ino cižmov'). — Tudi lotmerski sodec Matiaš Varašič z' svojimi Lotmeržani kruce prežene. — Toti razbojni puntari so tudi v' Apačah zgor Radgone vse vkončali. — Na zadnji den Sušca 1706 so Kruci v' dvema šeregoma od nemške sv. Ane ino od Kleka nad Straden besneli, grozovitno po vesnicah ropajoči, vmarjajoci ino žgajoci. Starci, žene, dekelce so pod njihovimi rokami mogli vmréti. Njih divji krič, ter vriska nesrečnih je zrak napunila. Kaj je vuji moglo, je v'lese ino na bregge odbežalo, ino kader je povsod gosti dim od požganih vesnic kviški se vijal, so stradenski zvonovje glasno začeli za pomoč zvati, ino hitro je veliko ludstva k' cirkvi perbežalo. Tote dehant Matiaš Marko zred svojima kaplanoma kserčno obsegrja. Oni se oborožijo, že se pa divji šeregi tudi perbližavajo. Kader pa visok cirkve ni obzid zagledajo, ostermijo; ali na zapoved svojih vižarov obzid za endrugim naskočijo, so pa od tam z' kruglami ino kamenjom tak posipani, da vu velki zmotnji morejo oditi, veliko mertvih ino ranjenih na mesti pustivši. Tečas so, od zvonov zezvani Radsenci, Hartovci, Videnci, Haselbahovci, Salcahovci, Radohovci, Goručenci se vkupzbrali, ino so pod vižanjem enega školnika proti Stradni idoči pred bežeče Kruce prišli, nad nje vdarli, ino nje vunta na vogersko mejo splodili. V' hostah ino na bregèh sposkrite ženske ino otroci so se k' njim pervergli, ino nje pomagali tirati¹⁾.

Tak so toti spuntani razbojniki še 1711 se ne vmirili. Zrok njihovega nevmirenja pa ino da so zdaj le méstjani, tergovčani ino deželjani se sami mogli proti Krucom braniti, je bil, da je vojska z' Princ Engenom mogla nad Francoze ino z' njimi združene Bavare iti. Toti vitežki Princ Eugen je, z' Marlboroughom združen Francoze ino Bavare per Blenheimi tak zbil, da so vso pridobljeno zemlo mogli pustiti ino je Bavarska se cesari mogla prek dati.

Z' obladanjem Erancozov ino Bavarov se je tudi ladarstvo cesara Leopolda I. dokončalo. On je 1705 vmerl, ino njegov najstarši sim Jožef, že 1690 za rimskega krala ozvan, njegove dožele prékvzeme. Kak so pa cesara Leopolda léta od vseh krajev nemir 'mele, tak je tudi za njegovega sina Jožefa I., ino malo drugači bilo. On je imel Francozom se protideržati, Španjsko enemi ladavci, keremi je ne dohajala, proč vzeti, ter Vogersko vkrotiti ino k' pokornosti spraviti.

Jožef I. je imel z' Francozi opraviti. Toti, ako ravno so prejd od Princ Eugena bili prék Reina zbiti, so zdaj z' peteroj vojskoj šli nad Jožefa, z' cdnoj v' Španjskoj, z' drugoj v' Italii, z' tretjoj vu Flandrii, z' štertoj pri Mozli, z' petoj pri Reini.

¹⁾ Schmutz steierm. Lexikon III., 249 i. dl.

²⁾ Der Aufmerksame.

Bavari so se (1706) spuntali, ino so Jožefa ne hteli za cesara spoznati. Toti so pa bili tak biti, da njih je 2000 mertvih ostalo. — Na Vogerskem so vsi Nemci spomorjeni, cesarove vojske so pa totih puntarov t. j. Krucev dosti jezér vbile, ino njim bojne sprave proč vzele. K' temu so posebno Horvati dobro pomagali, nje od Kamenca (Sombotela) pregnajoči. Ali Madjari so hteli, da Sedemgradska ima sama svoja dežela ostati, so hteli, da cesar 'ma Vogersko 'z rok pustiti, ino ne enega samega nemškega vojšaka več na Vogersko poslati, néti keremi Nemci vogerske službe dati — ino tak je boj ne henjal.

Tečas je velikoimenitni Princ Eugen v' Španjskoj se za cesara dobro sekal, tak tudi potli proti Francozom. Ali Franc Rakoci je v' Sedemgradskoj veliko puntavcov vkupspravil, ino se že za deželskega poglavara dal ozvati. Njegovi spuntniki (Krucci) tedaj pále, pa vender zdaj (1708) zadnjokrat pridejo v' Štajersko, ino po svoji navadi per Fridbergi, Dekanovcih, Neudavi ino drugih krajih vse požgejo ino vkončajo, veliko volov, konjov, ovec ino drugih réci z' sobom vlečeč. — Od druge strani zdaj cesar hoče z' Francozi mir narediti, oni se pa k' temu nečejo zastopiti, temuč se z' cesarskimi nadele tak vročo bojujejo, da na obá kraja više 20,000 vojšakov mertvih ostane. Srečnési je na Vogerskem general Heister v' premaganji spuntavcov (Krucev), ino ob tem skoro povsod mir postane. Ali ravno, kak bi cesar Jožef, od vseh lubleni poglavar, zdaj imel začeti mira si zavživati, vmerje v' osepnicah (1711). Njegov brat, Karl španjski, prékvzeme naše dežele, je tudi za cesara postavljen ino kronan.

Za totega cesara Karla VI. se zdaj (1713) že prejd začeto za mir pogajanje v' Utrehti prav za resnico naprej jemle; ali da cesar k' temu pod velkoj škodoj nemore pervoliti, kak Francozi ino drugi hočejo, se znova pri Rajni boj začne, je pa na hitrem (1714) za mir pogajanje v' Rastati, ter v' Badni dokončano. Pri tem cesar Karl VI. dobi veliko zemle v' Italskoj, ter pri Rajni. Potem on (kak je že prejd za cesara Friderika I., za Ferdinanda II., za Karla V. storjeno) ponovi red sedežnega namestništva, poleg kerega ima, če raskoski nadvajvod nema sinov, starša či ladanje prékvzeti.

Naskorem pa zupet z' Turkom boj nastane. Turk najmre Benečanom Moreo proč vzeme, ino njim nje neče nazaj dati; oni ali per cesari pomoč išejo proti Turki, cesar Turka opoméne, da naj mir ima, ino naj Moreo nazaj dá; Turk, zdaj že pá močen, ne posluhne na cesara, ino tak se boj začne. Princ Eugen, veliki austrianski junak, je tedaj na Vogersko odločen (1715). Kumaj je prék Dunaje, že čuje, da 200,000 Turkov nad njega gre. Pri Petrovaradini se primejo, ino neprehenjano vmarjanje terpi tak dugo, da Turk zgubi 30,000 vojšakov zred vsem, kaj je z' sobom imel, cesarskih je samo 4000 mertvih. Temešvar ino drugi kraji pridejo pod našega

cesara. Zdaj cesar po vseh svojih deželah znova vojšake najemle, tudi Bavari pridejo na pomoč, ino Princ Eugen vdari nad Beligrad (1717), prime v' gosti megli turski vstan (tabor, ino nje prežene pále pod zguboj 30,000 vojšakov, ino naša vojska dobi cíli vstan, 130 topov, 35 možarov, 51 zastav, 9 konjskih repov¹⁾ i. v. t. Beligrad zred Oršovoj pride pod našega cesara. Tudi na Horvatskem sta Draškovič ino Turjaški (Auersberg) srečna bila. Na to je Turk želel mir napraviti, ino toti je tudi v' Pasarovici sklenjen. Poleg totega sklenjenja Austrianska dobi Banat z' Temešvarom, tal Valahske, Beligrad zred Serbskoj, ino tal Bosnie. — Tak je turska nevarnost, v' keru so naše dežele više 300 lét trepetale, zdaj enkrat odtod odvernjena, pa še ne na vsigdar.

Zdaj je cesar Karl VI. znal svojo vso moč proti Španjskoj obrniti, ino je tudi tam vse po njegovem vunspalo. Španjolec je mogel od Sicilie ino Sardinie odstopiti, Sicilia ino Neapel sta prišle pod našega cesara. — Krez néke léta (1723) se cesar v' Prag na kronanje podá, 1728 pa v' Gradec na prizvéstenje. Tečas je za občinske deželске potreboče skerbel, ino svojim deželam veliko gorpomagal.

Na enkrat pa Francozi, od besede idoči, postanejo sovražniki, ino (1733) pri Rajni nemir delati začnejo. Španjolec, Sardiniec ino celo Turk je nad cesara podojstren; ali z' cesarom deržíjo Tirolci, nemške dežele, Porús (Prajz) ino drugi. Cesar ali pošle 58,000 vojšakov v' nemške dežele. Tam k' njim vdari 45,000 Porusov, Danov ino Hanoveranov. V' Italio cesar pošle 50,000 vojšakov. Francozi v' Tirolsko vderejo, so pa tak vkupzmlaćeni, da od 4000 néti en sam prék ne ostane. Ravno tak morejo odmeknoti, kader poruski (prajzki) kral njim z' nemškimi vojskami na blizu pride. Cesar Karl VI. je znal vojšakov ino pénez zadosti vkupspraviti, Francozom pa je pomor blizu 40,000 vojšakov vzel; vogerski spuntniki so bili vkrotjeni, ino njih 500 vbitih, zverh tega so še cesari mogli 640,000 fl. ino veliko zernja obečati. Pri vsem tem je pa cesarska vojska le pomalem napreduvala, kajti se je turske vojske vsaki den bati bilo, ino je cesar mogel za nje pripravljen biti. On je za tega volo tudi z' Francozom mir napravil, da bi zevsoj vojskoj nad Turka šel — ali tečas (1736) vmerje cesarov junak vseh junakov Princ Eugen. — Zdaj cesarova starša či Maria Terezia vzeme toškanskega velikvajvoda Franca lotrinskega za moža, ino toti dobi komando krez vojske na Vogersko ino v' Bosnio poslana. Začne se ali (1737) zupet z' Turkom boj. Cesarske zevsem oskerblene vojske stojí 25,000

¹⁾ To so iz lepo pofarbane konjske dlake ino žinje vkupspletene postuvane znamenja na ščapih, kere se sultani ino drugim viksim na boj idočim naprej nesejo.

pred Beligradom. Franc lotrinski se dobro derži, ali da drugi generali kesnujejo, tak cesarska vojska veliko zgubi, ja ona je tak nesrečna, da je po časih Beligrad zred Šerbskoj ino skoro vse zgubleno, kaj je vitežki Eugen perbojuval, ino Turk dobí vse gor do Dunaje ino Save.

Cesar Karl VI. že sploh betežasti (1740) vmerje, ino njegova či Maria Terezia, da je ne sinov bilo, prevzeme ladanje krez vse austrianske dežele, pa vu velki nevarnosti ino grozitji od vseh krajov; zakaj če ravno so prejd od njene očeta napravleno nasledništvo, per menkanji sinov na čeri idočo, skoro vsi drugi krali ino poglavari gorvzeli, je vender zdaj dostim ne v' glavo šlo, kaj bi ženska krez dežele kralovala. Kaj so tedaj zvunski poglavari na skrivnem mislili, najmre Austrio raztergati, to so tudi naskorem nazočí dali. Bavar je najprejd se za en tal Austrie glasil, kak tudi za cesarsko krono. Za njim hočejo Francozi pále svoj tal; poruski (prajzki) kral Friderik II. pa le ravno z' vojskoj gre v' austriansko Slezio. Tak se tedaj za Terezine dežele boji začnejo.

Kak se ona tedaj (1741) v' Bretislavi (Prešpurki) dá za vogersko kralico kronati, ino je že Slézka, Česka ino Rakoska nevarnosti vunpostavlena, ino samo Vogerska še njoj slobodna, gre ona v' černem, žalostnem, po vogersko napravlenem obleči, z' kralevskim mečom prepasana, z' sv. Štefana kronoj na glavi, v' svoji mladi lepoti po srédi med vkupzbranimi v' kralevskem stopaji na kralovski sedež, ino z' serčno govornostjo po latinsko govori krez žalosten stališ austrianskih dežel, krez svojo nesrečo, krez nalutenje svojih sovražnikov, ter od pomoči, kero od vernega, vitežkega ludstva perčaka. Od njenih jarnih beséd v' serčah genjeni perstopijo vsi k' troni, ino roko na meč položéč persegnejo, rekoč: Moriamur pro rege nostro, vmréti hočemo za našega krala (kralico). Potem njim svojega sinka Jožefa na svojem naroči pokaže, ino oni z' gorečimi sercami znova persegnejo, da za njo ino njeno ladarstvo hočejo vse, tudi življenje dati.

To zamore, da, če ravno se za njene dežele osem lét bojujejo, ona skuz močno pomoč svojih podložnikov, med kerimi se 25,000 samo Štajercov vitežko za njo brani ino séka, ter skuz modre podbaratanja zadnič za njo vse na dobro vunzide, ino je v' ahenske m mira sklenenji (1748) njoj spoznano, kak je njeni oča odredil, najmre ladanje krez vse austrianske dežele. Tak Marii Terezii ali njene dežele ostanéjo, tudi Bavarski cesarske krone ne dobi. Samo Slézka, od pruskega krala njoj vzeta, njoj nemre iz serca oditi; ona ali misli na pomoči ino načine, kak bi svojo Slézko nazaj dobila. Vojska je ravno zdaj v' tak obilnem stališi, kak še je ne bila, ino M. Terezia obsnovanja naredi, kakše 'z neke možke glave nebi zvirale. Kaunic za njo z' Francozi vprav-

náva, ino dobi, da se zveza naredi, poleg kere M. Terezii ne treba ne pri Rajni, ne v' gornji Italii vojske 'meti, ino tak zna vso vojsko nad Prusa postaviti. Ali, da kak Francoz z' Austrijskoj, tak Anglianec s' Prusom derži, tak pruski boj se dem lét terpi, nemške dežele ob peneze ino obilnost spravi, Sasko skoro na nič dene, Prusko oslabi, ino Austrijsko omámi. Po velikem vkončanji pride menkanje, po menkanji dragoča, po dragoči glad, po gladi pomor. M. Terezia ino pruski Friderik sta totih sama si vdarjenih ran vse svoje poflanje dni imela si celiti zadosi. M. Terezia (1763) mir naredi, ino pruski Friderik obderži Glacko ino Slézko. — Potem cesaričin mož Franc I. vmerje, ino ona svojega pervorojenega sina Jožefa II. postavi si za ravenladavca (1765), prédajóča 'mu prejdno vižanje vojske.

Nedositliv pruski Friderik zatem obsnová, Polsko razdeliti, ino tak se zgodi, da si on, ter ruska cesarica Katarina II., ino naša M. Terezia med se razdélijo polsko od negda obstojóčo slavitno kraljestvo Slovincov'). M. Terezia dobi Galicio ino Vladimirska (Lodomerio 1773).

Za néke léta se pruski Friderik k' štertemi perpravla k' boji, zdaj proti Jožefi II. Boj se (1778) tudi resen začne, ino že bli Austrijski pruskega Friderika imeli obladata, kader njemi ravno naša Terezia piše, da si onedva nebota zdaj že svojih sérih lasi skubila, ino tak ona z' pismami mir naredi, ki bi ga Jožef II. z' slavitnim mečom imel narediti. M. Terezia (1780) vmerje, zapustivša štiri sine ino štiri čeri. Njeni sin Jožef II. je za njoj ladavec austrijskih dežel, ino cesar.

2. Tělo, živež, obléc, jezik, šege.

Nemci ino Slovinci, Madjari ino Turki, kí so zdaj bojno se sem ino tá mleti, so od strani těla že popisani. Kaj se ziveža dotiče, je za vse bilo bolše, kak za prosto ludstvo. V' méstah je za živež dobro bilo, per vojski dobro, samo kmetički ino drugi priprosti so dostikrat ne imeli kaj živeti, kajti so vse mogli sem dati, ino so za tega volo se spuntali; kod so vojske šle, tam njim je pa tak vse vzeto ino vkončano. K' temu še so prišle hude léta, kakti bomo vidili. Za prosto ludstvo je za živeža stran še le za Marie Terezie se vse pobolšalo.

Obléc je zdaj, zosebno v' méstah ino per góspodi, francozki najbol valal, tak kak negda frankoski: namesto celih sukenj so začeli repaste suknje ali frake nositi, ino so okol frakeca meček prepasan 'meli; namesto črévlov šolnje z' vel-

¹⁾ Z' kakšno pravicoj so pa to storili? — Našo Terezio je tudi potli toto pervolenje grivalo, kajti se je zmisliła, kak je ravno polski kralj Beč ino celo Austrijsko odtel.

kimi kapčigami (žnolami), glave pa z' mokojo pošupane. Gospe so se nosile, kak je v' Parizi navada bila, en čas odzgoraj dol skoro celo gole, njenjke pa sa 'mele tak duge, da njo je sluga za njoj nesti mogel. Kaj so možki z' mečom bili prepasani, to so ženske nož ino vilce imele pred persmi; njih šolnji so pa imeli dva rogla, ino nogavice (štunfe) so mogle biti erdeče, modre, zelene, ali žute. Brado so si možki na vse sorte umetno perrezavali, ino njo imenuvali špičasto, okroglo, pužovo, hrošovo, rečjo, tursko, španjsko, laško, nedelno, vuzemsko, štučasto ali kurtasto. — Prosti ljudje so se ne imeli za kaj gizdavo nositi. Kmetički Nemci so nosili lodnaste, prostrane, košnate suknje, ali tudi zelene 'z debelega sukna, jirhnate černe hlače do kolena, vunatne nogavice, ino zvezanke (puncuhe), na glavi velke klobuke z' malimi oglavnicami, hlače na širokih zveksinom zelenih ručah (hamah), v' hlačnem žepi nož ino vilce v' nožnicah. — Prosti Slovenci so per svojem starem narodnem oblěci ostali, razvun gdé so bliže Nemcov bili, tam so, me zdi, že prejd, bole pa še zdaj, se v' nemški oblěc vergli. Kak so naši dolenski Slovenci ob časi krucoskega plenenja se nosili, se iz tega vidi, kaj so njim toti razbojniki spojemali: imeli so najmre možki, razvun svojega platnenega oblěca, suknje, kožuhe, gabane, kape, kosmate rokavice, črévle, čizme, erdeče prepase, eni tudi hlače, klobukov malo. Zenske so razvun navadnega platnenega oblěca imele kronrašnice, tudi druge modre suknje (njenjke), kožuhe, peče, prepase, črévle, ali čizme, ene tudi žlare¹⁾. —

Je zik je nemški od prostega ludstva še sploh se, kak prejd, negladko govoril, v' pismi je pa duže bol se vglajal, ino je znamenito, da 'mu je ravno slovenski jezik dal vglajenje ino zlepotenje²⁾. Nemški vučeni sami rečejo, da so Nemci veliko slovenskih beséd v' svojo nemšino gorvzeli³⁾; znamenito je, da je štajerski Slovenec Popovič v' Beči Nemce pravo nemšino vučil. Drugač so pa Nemci, posebno góspoda, da se njim je vse, kaj je francozko bilo, tak močno dopalo, tudi dosta francozkih beséd med svoje méšati začeli. — Slovenci so svoj jezik še skozi dobro govorili, ker ne so bili med Nemci, ali v' nemških vučilnicah gorzrejeni. Takši pernemčeni Slovenci so slovensino duže bol gubili, ino grajšinski služebniki tak, kak mešniki, so slovenski jezik dosta slabej, kak prosti deželjani govorili. Slovenskim šolam (vučilnicam) je indi ne glasa bilo, kak pri Luteranih. Krajnski Bohorič, luterski šolni rektor v' Lublani, je bil jedini, ker je gramatiko od krajnsko-slovenskega jezika vundal, ino po toti so nekeri rédki mešniki telko od sam sebe slovenske pismenosti se

¹⁾ Branečki rokopisi.

²⁾ Kopitar Gramat. VII. — Adelung, üb. d. deutschen Styl, 43. i. dr.

³⁾ Osw. Gutschmann, deutsch-windisches Wörterbuch — Vorrede.

navučili, da so slovenske evangelščice, po časih tudi katekiz-
muši, molitvene ino druge bukvice v' slabi slovenšini na svétlo
dane, kere so Slovenci še tudi od sam sebe se mogli brati
vučiti. — Kak se je našo Slovensko ob totih časih pisalo, ho-
čemo viditi iz že večkrat sem postavlene evangelske perpo-
vésti od Samaritana. Tota se zdaj tak najde natiskana:

„Je bil en zhlovik, ta je fhhal od Jerusalema doli v' Jeriho,
inu je padel med rasboinike, ty so ga flekli, inu stepli, inu
so fhli prozh, inu so ga na polmertviga puftili leshati. Perme-
rilu se je pak, de je en duhouni po taifti cestí doli fhhal: inu
kader je niega vidil, je memu fhhal. Ravnu taku tudi en Le-
vit, kader je bil na taiftu mestu perfhal, inu niega vgladal,
jo fhhal memu. En Samaritan pak je po taiftim poti hodil, inu
je polek niega perfhal: inu kader je niega vidil, se je on
niemu v' ferze vfmilil, je fhhal k' niemu, je obvesal niegove ra-
ne, inu je noter vlyl oila, inu vina: inu ga je vsdignil na svojo
shivino, inu ga je pelal v' ofhtaryo, inu ga je ofkerbel. Ta
drugi dan je vunkei vsel dva denarja, inu je nie dal timu
ofhtirju, inu je rekal k' niemu: Ofkerbi ga, inu aku kai zhes
letu vun dash, ozhem jest tebi poverniti, kader supet pridem.“

Šege so bile per nemških Štajercih, posebno v' gor-
njem Štajeri, odperto-serčnost ino mož beséda per teh, kerí
so od Luteranstva se ne pustili zapelati. Dolnji Štajerci ali
Slovenci so bili veseli ludje, ino so po svojih vinskih go-
ricah si popévali, če ravno so njih mnogotere nadloge klačle,
ino so povsod okoli njih bojne burje vihrele. — Posebna šega
je bila se zdaj, vera na copernice: kere so bile za copernice
vundane, so pod neznanim traplenjom k' obstanji permарjane
bile, tedaj pa na zežganje obsojene. Cesar Leopold I. je celo
postave vundal od copernic, kere so kersansko vero zapustile,
sv. Trojico tajile, hudiči svojo dušo zapisale, z' njim telovno
grešile, krez deželo ino ludi beteg, točo pernesle, ino se ku-
maj pod traplenjom k' obstanji dale perpraviti (1688)¹⁾. Tak
se je velelo, da je Visokstraden ino glemperski kogel bil
zbračiše copernic; en hacendorfski farmešter je bil zatožen,
da coperniji naprejdek dava, ino za tega volo vu Verbnji (Feld-
bach) noterzapert, 1675 v' ječi vmerl²⁾; v' rigerskem gradi
se najde podoba tam zežgane copernice; v' Šalovcih per Ser-
diši (Središči) se pokaže torišo, na kerem so copernico Tai-
čarco zežgali; 1660 je Gera Krajnčka iz Stonjec pri Borli
zavolo copernije na Ptuj vzeta, tam opravdana ino ob življenje
djana; tri ptujске méstjanice, ena mesarica, ena remenarica,
ino ena teržkinja so z copernije podužene, se (1685) mogle
v' terg Laško na opravdanje podati³⁾. Obésnik Hans Adam

¹⁾ Schn. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. III, 153.

²⁾ Schmutz Steierm. Lexik. II, 37.

³⁾ Simon Povoden rokopis.

Moser je (1694) posebni traplenski stol zmisli, ino je na Ptuiji Gerco Kerme zavolo copernije v' njem nesmilno mantral; ona je to prestala ino svojo nedužnost poverila, je pa odpotli ne več zdrava bila.

3. Vojska, orožje.

Za cesara Leopolda I. je per vojski ino orožjah se veliko premenilo. General Montekukoli ino Princ Eugen sta regimente, bataljone, kompanije bol vredila, sta za vojsko magacine za strošek spravila, sta za marš ino prijetje sovražnika bol red vpelala; onedva sta strelne orožja pomnožila, tope ležiše, puške jakše delati dala; onedva sta namesto sulice bodila ali bajonete dala na puške nasaditi. — Zato pa je tudi zdaj na boji vse bol naprej šlo. Posebna sorta orožja so bile železne nabodilke (Fussangel). To so bile male želézca na štiri ostre zbodke tak napravlene, da je, naj njo je vergel, kam je htel, vseli en ternek kviški stal. Totih nabodilk so, kader je sovražnik po voski cesti mogel iti, 'mu vse puno na cesto posipali, ino ga tak gorderžali, posebno konjenike¹⁾. — Poleg vsega tega pa, kaj so dežele mogle nezgovorno veliko ludi ino pénez k vojski dati, so le sploh oplenenji ino vkončanji vunpostavlene bile, kakti v' turskem pobegi od Beča, v' krucoskem razbijanji i. t. d.

Kakšne so Turki orožja imeli, je iz tega viditi, kaj je Princ Eugen per Belemgradi dobil, kakti je prejdi rečeno, ter iz tega, kaj so per Beči mogli pustiti. Z' njihovim na naglem popušenim vstanom (taborom) so naši dobili zastavo prerokovo ino veliko drugih zastav, 570 topov, pušk prez števila, tak ravno samojster, strél, sabel, ino dregočih nožov.

Za cesara Jožefa I., Karla VI., ino Marie Terezie je telko ludstva vsako leto k' vojski vzeto, da so spuntanja nastale tudi v' naši Štajerski, posebno pri Gradci. — Na mnogo vojsko mnogo penez odide; da ali nebi, kak prejdi, kader bi vojska že mogla na nogah biti, še le se penezi za njo vkupiskali, je cesar Karl VI. v' Beči tak rečeno banko nasnoval, t. j. cesarsko peneznico, v' kero so vsi cesarski šaci ino dohodki šli, da je tak za vsako, tudi naglo silo pénez k' redi bilo. M. Terezia je per totih penezih tak gospodarla, da je sploh 2,000,000 v' peneznici bilo; vojsko je na 200,000 podignola ino naredla, da se je mahom pomnožiti mogla. Kaj je ona svojega sina Jožefa poleg sebe za ladavca bila postavila, je toti si vso skerb vzela za vojsko, za nje obléc ino orožje, za nje v' orožjah vadenje (po prusko); on je vojsko v' poštuvanje ino zvikišanje postavil, ino to je vse vojšakom

1) Takšnih nabodilk je 1841 pri nekšem prezidavanji v' ormožkem gradi veliko se vunskopalo.

na obsegurenje bilo. — Tak so tudi druge dobre za vojsko naredjenja ob totih časih storjene: na ptujskem polju je 1750 bil velik tabor za vso stajersko, koroško, krajnsko ino horvatsko vojsko. Cesarica M. Terezia je sama prišla vojske gledat, ino je, kak povédajo, zavolo siromačkih okoli Ptuja stanuvajočih Slovincov Invalidnico na Ptuji navkazala. Za njenega ladarstva je tudi 1777 novi popissek vredjen, t. j. popisanje vseh za vojsko dobrih možkih i. t. v.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Kak je prej naš Karl II. bil goreči branitel Katoličanstva, tak tudi ino še bol zdaj Ferdinand II. Toti je zevso močjo nad Luterane se zdignil, da so njihovi predgari Katoličance tak nespodobno zaničavali, k' svoji krivoveri še druge krivovere méšali, ludstvo v' nepokornosti ino terdovratnosti poterjavali i. t. v. On ali znova komisio odredi pod vojšačkaj bramboj (1600) na pregnanje vseh luterskih pastorov ino naméstjenje katolških mešnikov, ter na povernenje ludstva na staro katolško vero. Per totem komisio ali vunposlanji je sekovski Škof Martin Prener, rojen Žvab, bil najsilneši proti luterskim zapelavcom, pa tudi sercagoreč za pravo vero. On je, kak so toti vunposlani po vsaj deželi šli, eno leto ino štiri mésece vsaki den predgal z' velko serčnostjo. On je rekel: Da bi še le od Lutra ino njegovih novárov samozveličeča luč nepremenjajoče besede se bila vužgala, tak bi Vsegamogočen nezgruntan serd skoz 1400 lét bil mogel imeti, kaj bi tak drago odkuplen človečanski rod pustil v' temi ino v' smertni senci vmréti, ter telko sto jezer duš v' pogublenje priti i. t. d. Toti apoštolski Škof je 40,000 Luteranov samo z' svojimi gorečimi predgami nazaj k' katolški veri povernil, ino kader je v' Gradec prišel, je (1604) z' svojimi predgami od cvetne nedele do Télovega vse Gračane, razvun 50 méstjanov, na katolško vero obernal, ino je Téloska procesja z' množinoj ludstva pod velkoj častitostjoj vunšla. Lutersko pokopališe v' Armeži, luterski templi na Vindnavi pri Marburgi, v' Lipnici, na Žabnjem (Krotenhofen), v' Juniki (Eibeswald), v' Švanbergi, vu Vildoni, v' Pekli (Pekau), v' Althofi, v' Radgoni, per Jilci i. t. d. so razderti. Povsod so katolški mešniki naméstjeni, luterski pastori pa morejo oditi, tak tudi vsi, ker se od Luteranstva vkraj ne dajo. V' tem dežela ravno zgubi prece dosti žlahtnih, ter bogatih méstjanov, je pa tudi od največših nemirnikov oslobodjena.

Toti cesarski komisari tudi ob enem razderejo cirkvice blodečih Skakavcov ino Metavcov per sv. Lenardi na Goričkem, v' Lučenah ino v' Soboti. Toti pahjeni brati so imeli vero, da bodo Angeli v' njihovo leseno cirkvico božji grob z' Jeruzalema pernesli, ino so bili sorta Luteranov.

Kak je tedaj zdaj od strani totih cesarskih komisarov že veliko storjeno za dolzatrétje Luteranstva ino zupet podignenje Katoličanstva: tak je od druge strani za vterdjenje Katoličanstva posebno skerbljeno skuz vpeljanje Kapucinov, da so najmre Luterani kloštarskega velkega bogastva ne mogli terpeti, ino ravno to Katoličancom najbolj naprejnšašali. Toti menihi so imeli oster obléc, so bili bosi, so imeli obrito glavo, brado pa pušeno, ino so se posebno k' siromaštvi oblubli. Vse to se je ludem tak dopalo, da so Kapucini zdaj najbolj valali. Oni so bili kakti zbudeči iz spanja nasladnosti ino iz pijanosti posvetnega veselja — so pa tudi v' pomori bolenim bili nevtrudjeni postrézniki. Z' neizrečeno skerbnoštjo ino neprehejanim potrudenjom so oni keršansko-katolske navuke nesli na vsaki kraj, na vsako goro, vu vsaki skrajni kot, tak da so ludje se krez njih perzadenje ne mogli prečuditi. Za tega volo so tudi na hitrem dosti kloštrov dobili, ino vekšital tam, gde je prej d luterško bilo. Dobili so klošter v' Gradci na štégah (1602), v' Prugi (1608), v' Celji (1611), v' Marburgi (1612), v' Radgoni (1614), v' Lipnici (1639), v' Gradci na Grabi (1648), v' Hartbergi (1654), v' Cmurški (1667), v' Ljubni (1690), v' Knitelfeldi (1706), v' Švanbergi (1706) ravno na tem mesti, gde je prej d luterški predgar svoj sedež imel; v' Irdningi (1718). — Razvun toh kapucinskih so tudi drugi kloštri nastali. Vpelane so Klarisarce v' Gradci (1603) ravno v' luterškem vstanstvi (Stift, Jezuiti v' Ljubni (1613), Miloserčnibrati v' Gradci (1615), Karmeliti v' Gradci (1628), Minoriti v' Slovenjibisterci (1629), Franciškani v' Nazareti (1632), Franciškani vu Verbnji (1640), Franciškani v' Mürceušlagi (1648), Auguštinari v' Herberstajni (1652), Franciškani v' Bréžcah (1660), Paulinari v' Olimlji (1661), Auguštinari per sv. Trojici na Goričkem (1663), Franciškani v' Mauterni (1669), Auguštinari v' grački Münegrabi (1673), Ursulinarce v' Gradci (1686), Serviti na Fronlajti (1687), Elizabetinarce v' Gradci (1694), Paulinari per Mariatrošti za Gradcom (1713), Piaristi ali brati pobožnih šol v' Glajštorfi (1746), Trojičari v' Gradci (1756).

Tak so pa tudi nove cirkve postavlene ino njim mešniki dani za bol podvučenje ludstva. Tak nastane cirkev sv. Mohorja per Laškem (1593); Div. Marie v' Doberni (1594¹⁾;

¹⁾ Tota romarska cirkev se je negda zvala „Divica Maria doberska na jezeri,“ da je doberski dól pod jezero bil. Od stare romarske pesme so še tote verste znane:

V' deželi vogerski
Smo tudi romali,
K' Marii doberski
Bomo raj romali:
Maria že 'z hribca
Gleda na romarje,

Kó se po jezari
Pelajo proke nji;
Gnade perpravle njem
Dobrote tale vsem:
Kdor se tam nji zroči,
Nebese zadobí.

sv. Wolfanka per Ribenci (1595); sv. Margete zdol Ptuja fara (1597), ob enem cirkev sv. Doroteje per Dornavi; sv. Martina na Hajdini pri Ptuji (1599); sv. Katreje per Borlni (1600 — more dosta starsa biti), ob enem sv. Margéte per Hojčjah, Div. Marie na Jezeri²⁾, ter okol totih lét sv. Donata na donatski gori³⁾; v' Železnihrudah (Eisenerz fara 1601), ter sv. Kungedi na gornjem ptujskem poli; Div. Marie v' Cirkovcah (1603); sv. Križa na grački gori Kalvarie (1606); sv. Vida zvun Ptuja fara (1610⁴⁾; sv. Ivana v' Humi zvun Ormoža (1611); Div. Marie pri Marburgi (1613), ter sv. Arneja vu Vojniki (Hocheneck); sv. Mihala per Hojčjah (1618); sv. Vida per Lempergi (1619); Div. Marie v' Glazutah (1620); sv. Martina per Marnbergi (1623), ter sv. Mihala v' Žitalah; sv. Voriha v' Podgorji (1626); Div. Marie v' Pušavi (1627); sv. Urše na gornjem ptujskem poli (1629), ter sv. Arneja v' Zibiki; sv. Lenarda per Soboti (1630), ob enem sv. Verbana per Marburgi, sv. Mihala pri Šoštani, sv. Petra v' Rahenburg tergi fara; Marie Roženverh per Mozirji (1631); Div. Marie v' Pikelbahi fara 1632; Div. Marie na Polenšaki (1633, že 1621 začeta na tem mestu, gdé je prej golobova lesena kapelica stala), ter Div. Marie v' Kiceki; sv. Trojice na Goričkem romarska (1636), ob enem sv. Šimona na Pernicah, sv. Mateja v' Langi; sv. Ožvalda na Ptuji zdajna (1637); sv. Voriha per Landsbergi (1638), ter sv. Petra per Gradci; sv. Lovrenca v' Glajštorfi fara (1639); sv. Petra na Kronbergi (1640); sv. Jakoba na Goričkem (1642), ter sv. Lenarda pri Hojčjah; sv. Janža pri Ribenci (1643); sv. Heme per Lempergi (1644); sv. Roka per Hajdini (1645), ter sv. Roka per Jezeri; sv. Janža per Slivnici v' Celskem (1648), ter sv. Mihala per Laškem; sv. Miklauža v' Trahuti (1650), ter sv. Ožvalda v' Krumpahi; sv. Lovrenca v' Pušavi (1651⁵⁾); Div. Marie v' Jeruzalemi v' lotmerskih goricah (1652), ob enem sv. Barbare per Jezeri, sv. Gederti per Laškem; sv. Trojice v' Halozah (1654); sv. Mihala v' Špil-

¹⁾ Da je tu tempel hajdoske boginje bil, je že prejdi rečeno. Kak Sim. Povoden hoče iz zidine preštimiti, je zdajna cirkev iz onega negdašnega templa. Potlanji pokristjaneni Slovenci so najberže še toto Hajdinjo potli dugo, ino tak svojo cirkev „na Hajdinji“ imenuvali.

²⁾ Tota od veliko dalnih romarov obiskana Div. Maria je tu najprejd imela kapelico, 1600 je pa tu že fara bila, zdajna izbrano lepa cirkev z' sedmimi zvonmi se piše od leta 1646, nje gora Kalvarie pa je od leta 1758.

³⁾ Na verhi tote gore je, kak rečejo, za Paganstva bil hajdoski tempel, sunci na čast postavljen. V' potlanjo sv. Danata cirkev je 1741 grom tresnil, ino više 300 romarov vmoril.

⁴⁾ Tota fara je že davno prejdi per sv. Janža zdajni filialcirkvi bila, ino je od tam sem prestavljena.

⁵⁾ Sv. Lovrenca cirkev v' Pušavi, ino

feldi (1655); sv. Jožefa v' Turah (1657); sv. Duha v' Halozah (1662), ob enem sv. Lovrenca na dravskem poli¹⁾); sv. Miklauža per Hojčjah, sv. Roperta na Vidmi fara; Mariatrošt za Gradcom (1665); sv. Magdalene per Slivnci v' Celškem (1666); sv. Barbare per Vurberki (1667); sv. Jakoba v' Galicii (1670); Div. Marie v' Brézji (Fresen 1671), ter sv. Duha na dolnji Šavnici; Div. Marie v' Heilbruni (1672); sv. Kungedi dolnje na Goričkem (1673), ob enem sv. Mihala v' Glainšteti, sv. Tomaša per Jezeri; Div. Marie na Podlihtneki fara (1674, cirkev je že v' prejdnjem pretéki imeuvana); sv. Roka ino Šebastjana v' Cezanjovcih (1675), ob enem sv. Duha pri Lučenah, sv. Mihala v' Pišaci fara; Div. Marie v' Germovji per Marburgi (1677), ter sv. Petra per Laškem; sv. Andreja na Leskovci (1680), ter sv. Margéte pri Razbori; sv. Ilga per Marnbergi (1683); sv. Miklauža pri Razbori (1684), ter sv. Jurja v' Mozirji fara; sv. Miklauža na Zavrači (1685), ob enem sv. Jožefa per Marburgi, sv. Jakoba vu Frailandi²⁾); sv. Wolfanka na Kogi zgor Središča (1687), ter sv. Arneja v' Ribenci; sv. Lovrenca v' Brézcah fara (1688); sv. Antona v' laških toplicah (1691); sv. Ivana v' zavračkih goricah (1695), ob enem sv. Ane na Goričkem, sv. Trojice v' Hauzmanšteti; sv. Miklauža v' Doli per Laškem; sv. Miklaša v' lotmerških goricah zdajna 1697, prejdnja cirkev je mogla najmenje ob 200 lét starša biti), ter sv. Margete pri Rabi fara; sv. Ane per Borlci (1698); sv. Mohorja v' Gornjemgradi (Oberburg) fara (1699); sv. Martina per Slovenjemgradci (1700); Div. Marie na Stradni fara ino dehantia (1706, cirkev dosta starša); Mariatrošt per Žitalah (1707); sv. Martina v' Sulmdoli (1714), ter sv. Trojice v' Wilferstorfi fara; sv. Tomaša per Velkinedli (1716), ter sv. Mohorja v' turskem verhi; sv. Šebastjana per Žitalah (1717); sv. Johaneza Nep. v' Caihenbergi (1720); sv. Valentina v' Wetmanšteti (1722); sv. Roperta pri Pirkensteini zdajna (1727); Svetje ali vseh Svecov v' lotmerških goricah (1730), ob enem sv. Hyacinta pri Rogatci, ter na Sladkigori fara; sv. Trojice pri Razbori (1733), ter Maria Šöder pri Rantah vikaria; sv. Kristofa per Laškem (1739); Matere božje na veselem hribci per Vitanji (1740); sv. Voriha v' Greuti (1742); Div. Marie v' Novicirkvi v' Halozah (1743), ob enem v' Trebojnah fara, sv. Roperta per Muravi vikaria, sv. Martina v' Trebouli fara; sv. Janža na Turah (Tauern) vikaria (1746); na dolnji Pulskavi fara (1747); sv. Areha

¹⁾ Sv. Lovrenca na dravskem poli, sta obeh dosti staršega početka.

²⁾ Če ravno je Frailand, prejd Friland, nemško ime, so vendar tudi tu prejd Slovenci bili, kak najdeš od Muhara v' „Steierm. Ztschr.“ (1830) X. 74; tam še več tega najdeš.

³⁾ Tu je že davno prejd cirkev bila, ino po Povodna rokopisih je toti kraj že Rimlanom znan bil.

per Lempergi (1748); sv. Martina v' Sromlah fara (1750); sv. Jakoba v' Doli (1755), ob enem sv. Roperta per Laškem, sv. Primuža v' Predlici vikaria; sv. Miklauža v' Blatnici (Fladnitz 1759), ob enem sv. Radegunde v' Hartmanštorfi, sv. Jakoba v' Jilci fara, sv. Jakoba per Hartbergi fara, sv. Lenarda per Gr. dei fara, sv. Petra ino Pavla v' Mönchvaldi fara, sv. Andraša v' Neudavi fara, sv. Ilga v' Semriah fara, sv. Arneja v' Sinabelkirh fara, sv. Vida v' Zéhovi (Söchau) fara, sv. Mihala v' Steinbahi fara, sv. Janža v' Straleki fara, sv. Mihala v' Trautmanštorfi fara, sv. Margéte v' Walterštorfi fara, sv. Arneja v' Cmureki fara¹⁾; Maria Kostrivnica, Polska mati božja (1766); sv. Janža Nep. v' gaberničkem verhi per Polensaki (1767), ter sv. Kanciana v' Ročicah fara; sv. Ignaca v' Pušavi (1769); sv. Jakoba v' Soboti na tem mestu, gdé so prej d Skakavci ino Metavci svoj tempel 'meli (1773); Maria Novaštift per Gornjemgradi fara (1774); sv. Križa per Hojčjah (1776), ob enem Div. Marie na Vurberki zdajna (prejdnja je že 1663 bila), Div. Marie v' Petrovcah²⁾, Div. Marie za bregom per Mozirji i. v. dr.

Mnoge iz totih cirkvih so še zdaj bile filialcirkve, ino so mešniki od fare ob enih nedelah ino svetkih tá hodili, božjo službo opravlat, ludstva podvučat, spovedavat ino tak dale. Takših filialcirkvih so stare fare v' prejdnjih časih mnogo imele: pod ptujsko sv. Jurja faro so bile Ožvaldska, Verbanjska, Ropertska, Andrašoska, Lovrenčka, Margetinska, Markoska; — pod hojčko sv. Jurja faro so bile Magdalenska, Lempoška, Rušenska, Žitalska, Podlihtnečka, Leskoska, Katarinska (per sv. Barbari), Vidoska, Hajdinska, Janžoska. Hojčka še zdaj ima pet filialcirkvih; — tak od drugih starih far, kere se zdaj nadfare imenujejo.

Tak je ali od vseh krajov se skerbelo za zupet podigne nje Katoličanstva, ino Jezuiti zred drugimi Misionari so dobro pasko imeli na tam ino tam še skrite Luterane, ino so nje prekadli. Za cesarice M. Terezie je cirkvenstvo ino duhovstvo v' bolši red postavleno, Luterani pa so zveksinom 'z Štajerske na Vogersko se mogli podati. Najbolšo ino najhasnovitěso je pa njeno vpelanje bratovčine keršanskega navuka. Ona je tudi pravico štole (1774) vundala. Velka čuda pa je, kaj je ona zdaj, kader je telko novih kloštrov ino baračkih redov nastalo, Jezuite dolzaterla (1773) — Jezuite, ki so tak dugo povsod prejdnji; najbolj valani, najbolj vučeni bili, ino njih je samo v' Gradci 123, v' Ljubni 40, v' Judenburgi 29, v' Marburgi 11 bilo. Za pravi zrok, zakaj je M. Terezia to storla, je niše ne mogel zvediti: eni

1) Tote cirkve ino fare so vekšital, ino ene dosta starše.

2) Tota imenitna romarska cirkev je že 1757 naveksena ino ima posebno imenitni cévnjak (orgle).

so rekli, da so Jezuiti vse ladavske skrivnosti mahom Papeži ovadli; drugi so rekli, da so Jezuiti premočni ino prebogati bili, i. t. v.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Za prejdno gospodstvo ali poglavarstvo se je ob tih časih (1602) pogodba napravila, da vsi ob enem živoči avstrianski nadvajvodje imajo pravico do ladarstva, ali lada-joči poglavar ima vsigdar pervorojen ali, ker je najstariši, biti.

Drugač je pa zdaj, posebno za cesara Leopolda I. telko cesarskih služebnikov ino pisáčov bilo, da je samo za tega volo vsaka pravda na dolgo se vlekla. Za deželske oblastnike so pa se le katolski možje iskali, zvekšinom Škofi ino Apati. Deželskih stališov oblast se je sploh pomenšavala. Kader je Ferdinand II. svojo Rezidencio 'z Gradca v' Beč prestavil, so tudi vse vikše oblasti tá šle, samo Namestništvo (Landesstelle) je v' Gradci ostalo. Deželskim stališom še je za en čas ostalo, da so iz svojih enega v' štajersko - koroško - krajsko ladarstvo za svitnika postavili, da so deželsko pravdnitvo (Landrecht) oskerbeli, v' svojih zborih na pobiranje štibre svojo dovolenje dali, da so brambo dežele ino brambo horvatske ino slovenske meje na se vzeli, obzidanje měst naravnali, v' nevarnosti sovražnikov vojsko vkuppozvali — pa tudi tote oblasti ino pravice so njim po časih skoro same po imeni ostale, drugač pa na poglavarstvo odišle.

Zlahtniki ino druge gospodske so, posebno po nekerih spuntanjah podložnikov nad nje nezgovorno silne postale, ino so nje le po svoji voli z' gospodšinami ali rabotami, z' desetnami ino dačami obložili. Kmetički se njim je nič ne milil, da bi 'mu se kakkoli hudo godilo, ino je tudi tu, kak na Vogerskem, se velelo: „Rustica gens optima flens, pessima ridens, t. j. Kmetičko ludstvo je najbolšo jočeč, najhujšo smeječ¹⁾.“ Še per cesarici M. Terezii so gospodske dosta valale, so pa vender ne več po svoji voli smeje štiber jemati. Ona je v' naši Štajerski pet okročjih (krajskih) včredila ali gornapravila, prvo v' Judenburgi, drugo v' Prugi, tretjo v' Gradci, šterto v' Marburgi, peto v' Celji²⁾. Tote okročinstva

¹⁾ Schn Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. III. 151.

²⁾ Prejd je naša Štajerska ravno tudi na pet talov šla, pa drugači, najmre na četerti (Viertel): prva četert je bila „enska četert“ v' sebi zderžeča severno Štajersko; druga je bila „judenburska četert“ tal zdajnega judenburskega ino prugskega okročja prijemša; tretja je

ali krajsie so bile namesto deželjskega poglavarstva postavljene, da bi podložnike v' obrambo vzele proti svojovolnem obdačenju ino oteženju podložnika od strani svoje gospodske. — Že njena je namisel bila, zemlo dati z meriti, ino po toti meri da če naverči; ali da se je po tem le pokazalo, da bi podložniki bolši bili, gospoda pa dosti več plačati mogli, je od svoje namisli se pustila odvernoti. Po toti meri bi se bilo lastinstvo bole poterdilo, kajti toto še je per podložnikih ne v' redi bilo: en čas so še gospodske bile lastniki vseh gruntov, ino so nje podložnikom pustile za mnogotere davke, gospodšine i. t. v., potli pa, če je podložnik prez otrok vmerl, je gospod grunt vzel. Za tega volo so si gornji Štajerci takse za žene jemali, od kerih so že prej znali, da so rodovite¹⁾. V' dolnjem Štajeri so eni grunti že po smerti pervega gospodara gruntneji gospodi nazaj prišli, ino žena zred otrokmi je znala si to svoje pobrati, pa iti. Gospodske so tudi kmestva na léta na arendo davali, tak, da je grunt, živina, pohižtvo ino druga sprava zred hramom vse gospodsko bilo, kmet pa samo težak. Kader je vmerl, so vekšital žena ino otroci si sli kruha prosit²⁾.

Zemle zmerenje blo tubi za davke ino dače dobro bilo, zakaj tote so prej duže bol gorjemale, gruntneji gospodi se je duže več moglo davati ino spravlati, na turski boj ino drugač na vojsko je neznano dosta se moglo vkupdavati. Razvun tega je na grački obzid od murskih vrat do admontskega dvora samo prelatski stan 48,000 fl. plačal; na Ferdinandovo ženitvo (1631) so samo Štajerci 10,000 zlatov dali³⁾. Toti Ferdinand II. je (1632) zapovedal, da se je mogla životnica plačuvati, ino tota je velka bila. Leopold I. je od vsakega premoženja deseti tal, potem pa še cirkvam vso srebro ino zlato vzel; 1713 se je strašno velka dača mogla dati, pa le podložnika je največ doletelo, góspoda so kumaj šesti tal dali; 1734 je dača od premoženja gornapravljena; 1737 se je za vojsko neznano velka dača mogla dati, samo duhovski stan je dal 4,000,000. M. Terezia je dače bol po pravici razdelila po številu ljudstva. Na štajersko deželo je na leto prišlo 3,000,000 fl. Zverh tega je še tudi na morešposodo (Zwangsdarlehen) se terjalo. Štibra, kero mésta ino tergi deselskim stališom plačujejo, je 1756 gornapravljena, ino pride na leto blizu 40,000 fl. —

bila „voravska četert“ z' zdajnim gračkim okrožjom do Mure sem; šterta je bila „četert med Muroj ino Dravoj“ zahodni tal gračkega ino skoro vso marbursko okrožje v' se vzemsa; peta je bila „celska četert“ z' vsem, kaj je zdol Drave. Poglej „Hofrichter“ v' Steierm. Ztschr. (1841) II. 111 i. dr.

¹⁾ Schn. Gesch. v. Oest. u. Steierm. III. 151.

²⁾ Ravno toti . . . III. 152.

³⁾ v. Winklern . . str. 171.

1759 je erbšinska daca — 1764 dužnodača, mesodača — 1773 pivodača gornarejena — 1719 je zverjadostrelski red — 1728 pa desetinski patent vundani.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Kak inda vsigdar, tak so tudi zdaj turske vojske ino drugi spuntani razbojniki, kod so šli, vso obdelano zemlo k' terdi cesti napravili, ino ves pripravek vzeli ali vkončali. K' temu so, kak inda, tak zdaj prišle hude léta, kuga, pomor ino druge preglavice. — 1679 je bil strašno velki snég, potem velka zima — 1709 je huda zima ino pozni mraz naredil, da je ne kruha, vina pa čisto nič perraslo, ino je glad nastal — 1714 je pále bil taki glad, da so eni ljudje od njega vmerli — 1740 je še Majnika dosti snega palo ino je taka zima postala, da je snég zmerznil ino dugo ostal, na 9. den Oktobra je že zupet zemla zmerznola ino se ne več otopila, tak da je branja v' goricah namer ne bilo, pa tudi drugega priraska skoro nič — 1755 je živina kapala, tak tudi 1758, 1759, 1760 — 1664, 1666 je v' lotmerških, radgonskih ino ptujskih goricah ne skoro nič vina bilo — 1777 je silje tak slabo obrodilo, da bi bil glad nastal, ako se nebi iz Vogerske ino Horvatske bilo zernje sem dobilo — 1779 je od velke suše na ptujskem poli, per Celji, Radgoni, Vildoni ino Mozkirhi veliko živine prejšlo. Tudi preveč zagažena ino zagovorjena zverjad je na njivah telko škode delala, da je za tega volo velko mermranje ino celo spuntanje nastalo, kakti 1740, kader so kmetički okol Švanberga, da je njihova prošnja nič ne valala, se sami vkupnaredli, ino po švanberskih gorah, po Suselih ino Remšniki jelene spostrelali ino na zanjke spolovli — za kaštigo so potli mogli Gračanom vulice zmetati¹⁾.

Po tem, kak so ali léta bile ino časi, je tudi céna bila vsemi. Tak je 1704 en konj valal 10 — 40 fl., par volov ali juncov 5 — 60 fl., ena krava 4 — 30 fl., ena telica 3 — 12 fl., eno tele 1 — 3 fl., ena svinja 1 — 10 fl., funt slaninskega ali špeha 9 kr., funt svinskega mesa 3 — 4 kr., funt sala 12 kr., pint masla 30 kr., en roj 1 fl 45 kr., kolač kruha 6 kr., par kapunov 15 kr., štertinjak vina 16 fl., štertinjak dobrega jesiha 16 fl., korc moke (mele) 1 — 2 fl., kore pšenice 1½ fl., žita (herži) 1 fl., zmesi 1 fl. 4 kr., prosa 1 fl., ječmena 51 kr., ovsu 45 kr., hajdine 51 kr. — 1 fl., fažole 1½ — 3 fl., sočive 1½ fl., lenovega semena 2½ fl., ena možka suknja 4 — 8 fl., ena ženska kronrašnica 3 — 10 fl., druga njenjka ali suknja 4 fl., en kozuh 3 — 8 fl., ženski

¹⁾ Sim. Povoden rokopisi, v. Winklern i. dr.

kožuh 7 fl., prosta njenjka 1 — 4 fl., en gabán ali duga čoha 2 — 4 fl., ene hlače 5 fl., ena kapa 1 fl., ene kosmate rokavice 1½ fl., ena peča 51 kr., eni črévli 2 fl., en možki pas 1 — 2 fl., en ženski 1 fl., en žlar 1½ fl., ena blazina 2½ — 5 fl., cela postela 13 — 18 fl., en gúnj (koca) 2½ — 3 fl., ena odeja 2 fl., ena postelna ruha 30 kr., ena punjava (ruha za zernje na njoj susiti, drugač plahta) 1¼ fl., funt prediva 6 — 10 kr., funt preje 10 — 12 kr., laket platna 9 — 15 kr., en vóz 4 — 8 fl., en vóz z' plugom, branoj, lanemi, ino vsem vkup 16 — 40 fl., ena škrinja 1 fl., jezero kolja 3 fl., ena deska (blanja) 3 kr., eno nakovalo 10 fl., celo kovačko orodje 35 fl., pintarsko ali lagvarsko 9 fl., funt železa 6 kr., ena zavornica 1 fl., ena motika 18 — 30 kr., kopa šop 2 fl., en vóz sena 2 fl., en celi možki ino ženski obléc 21 fl. i. t. d.'). — 1714 je korc zernja valal 3 — 4 fl.; 1758, 1759 šertinjak vina 30 fl., 1766 pa 40 — 50 fl., korc pšenice 2 fl., žita ali herži pa 1 fl. — 1½ fl., ovsá 1 fl.; 1775 šertinjak vina 12 fl. i. t. d.

Na bolši napredek rodovitosti ino priraska je cesar Karl VI. tri hasnovite reči naročil saditi: 1.) tabak si je vsakši znal saditi, ino ga za se obderžati, kelko ga je potreboval, ovega pa je znal predati — ino da bi bol čeno imel, je cesar prepovedal, ga z' drugih dežel sem spravlati (1713); 2.) je naročil, koruzo saditi ali sejati, ino je njo od desetine oslobodil — odpotli so nje tudi, zosebno dolnji Štajerci mnogo sadili ino sejali²⁾; 3.) je perporočil, krumpir (laško repo) saditi. Toti je pa spervega ne velkega postenja imel ino le za svinsko hrano prestiman bil (1740). — Tudi cesarica M. Terezia je skerb si vzela za naprejudvanje rodovitega priraska. Ona je obdelavanjsko družbo vpelala, ino je (1764) zapovedala, sosečke paše (gmajne) razdeliti ino obrodoviti; ona je zamogla (1771), da je nekelko zapovedanih svetkov dolpušenih, po kerih so ljudje zdaj po meši znali ino smeli delati, kak po drugih delavnih dnevih, i. t. d.

Za družbinsko ino hižno življenje je, kakti se razume, v' bojnih ino razbojnih létah ne dobro bilo. Družbine so zgubile množine svojih. Kelko njih je v' bojih mertvih ostalo, kelko njih v' spuntanjih prejšlo, kelko pa njih je odegnanih! Samo Turki so, kader so od Beča pregnani, množine ludi z' Rakoske, Vogerske ino Štajerske z' sobom gnali: više 50,000 samih otrok, 6000 samih možkih, 11,000 žen, 15,000 deklin, više 200 grofic ino drugih zlahtnih gospodičin. Tudi Kruci so ludi odegnali³⁾. Hiž (hramov) pa so tak Turki ino Kruci na množine vunspropali, teda pa po-

¹⁾ Branečki rokopisi.

²⁾ v. Winklern . . str. 193.

³⁾ Lehrb. d. neuern Staatengesch. (1825) str. 208.

žgali. Kruci so samo okol Lotmerka hramov ino stanjih požgali v' tedašno ceno za 4000 fl., samo lotmerskemi farmeštri Mat. Vizeri so poropali, požgali ino vkončali za 4,451 fl., kaplani Mat. Kosi za 455 fl., cirkvi 2,594 fl., Lotmeržanom za 40,234 fl., samo v' cvenskem gradi za 11,500 fl. Vzeli pa so Cvenčanjom 50 konjov, 76 goved, 100 svinj, 40 rojov, svinskega mesa, slanin ino sala za 170 fl., 142 korc zernja, 11 véder vina, oblačila, platna, ruh, blazin, preje za 360 fl., vozov ino vozne sprave, plugov, bran i. t. v. za 87 fl., železja, orodja, ino drugega pohižtva za 300 fl. — Mautšanjom so vzeli 42 konjov, više 130 goved, više 60 svinj, 108 rojov, slanin, svinskega mesa ino sala za 140 fl., 72 korc zernja, sočive ino moke, 18 štertinjakov vina, oblačila, platenine, platna, vdelenih kož, blazin, postel, ruh, preje ino prediva za 630 fl., vozne sprave ino pohižtva za 300 fl., sena 141 vozi; — Pristavčanjom so vzeli 24 konjov, 43 goved, 115 svinj, 47 rojov, slanin, svinskega mesa ino sala za 70 fl., 460 korc zernja, sočive ino moke, 4 štertinjake vina, oblačila, obuteli, vdelenih kož, platna, postel, ruh, prediva ino preje za 280 fl., vozne sprave zred tem, kaj je zgorelo, za 480 fl., sena, otave zred tem, kaj je zgorelo, za 125 vozi; — v' Stročjovesi so vzeli 39 konjov, 94 goved, 154 svinj, 41 rojov, slanin, svinskega mesa, sala za 360 fl., moke, sočive, zernja zred tem, kaj je na njivah vkončano, za 914 korc, 13 štertinjakov vina ino jesiba, oblačila, platenine, vdelenih kož, platna, ruh, preje, postel, punjav, prediva, zred tem, kaj je zgorelo, za 580 fl., vozne sprave, plugov, bran, lancov, orodja ino pohižtva, zred tem, kaj je zgorelo, za 630 fl., sena, otave 128 vozi, 6 kop šop; — Grabčanjom, Pernoslavčanjom, Križovčanjom, Klučarovčanjom, Cezanjovčanjom, i. dr. 12 konjov, 9 govedi, svinskega mesa, kopunov, oblačil, ruh, postel, preje ino drugega pohižtva za 220 fl., 20 korc ovsa, 4½ štert. vina, 160 kolačov kruha, 12 vozi sena, vozne sprave za 102 fl., 'z cezanjoske cirkve so vzeli 'z Lotmerka sem posojen kelih v' ceni 24 fl. i. t. d. Tak so po verheh delali'). — Razvun tega, kaj je sovražnik požgal, je tudi drugač dosti stanjih bodigda ino bodigdé zgorelo: 1607 je v' Gradci v' tretjem žakli bil tak velki ogen, kakšega se nikol ne bilo, ob enem je tudi v' Radgoni dosti mesta pogorelo; 1638 je Radgona pogorela, 1645 pa vsa; 1633 je Vorava pogorela, 1650 Ljubna ino Marburg; 1680 je na gornjem Gradci dva dni gorelo; 1705 je Ptuj pogorel, 1711 Judenburg ino Uncmark, 1714 Radgona, 1720 Marburg, 1745 v' Železnihrudah, 1763 Fronlajt, 1765 Konjice, 1768 Cmürek, 1779 Slovenjabisterca, 1780 Marburg i. v. dr.

*) Branečki ino lotmerski rokopisi.

Tudi pomor je ne malo ljudi pokončal: 1606 je v Gradci pomor bil, ino Kapucini so totim bolenim pripravno stregli; 1634 je pomor Gračanje tak postrašil, da so ménli, vse bo spomerlo, tak tudi v Fridbergi ino drugih krajih; 1644 je pomor bil po vsaj Štajerskoj, najbolj per Fridbergi, 1645 per Ptuji, ter na Jezeri¹⁾; 1680 je pomor v Radgoni, v Gradci pa njih samo méscia Julia okoli 180 v pomori vmerje, ino je zavolo pomora 50 hramov zaklenjenih, v Valtendorfi pri Gradci so toti boleniki pod golim nebom ležali, ino en Augustinar, njihov postréznik, je z' dušecicami ino smolaj oblijano polčjeje (lorvo) zmislil, ino je z' totoj se pred naku-ganjom obvarval²⁾; 1677 je pomor v Ensdoli ino v Grabniki, 1680, 1681, 1682 v dolnjem Štajeri, posebno na Ptuji, na Hajdini, per sv. Vidi, na Leskovci, na Podlihtneki. Tu je ludi na jezere spomerlo, ino tedašni farmešter na Hajdini Juri Haupmanič je v popisani one velke réve rekel, kak so vse steze, vsi poti, vse bervi, vsi mostovje bili zastražani, kak so ludje bodigdé le kak muhe okol skapali, kak so tu v' hosti, tam na cesti, tu v' goricah, tam na paši mertve trupla ležale, kak je néka mati vzela otroka na roke, ino kak se je nazizal, je smertno zaspal z' materjo vred, kak je sin poleg očeta, či poleg matere, mož poleg žene le okol padnil, kak je per néki hiži že ne bilo živega človeka več, samo živina še je lačna se derla³⁾; 1681 je tudi v Središči 592, okol Središča 75 ludi pomor vzel. Tudi v Ormoži je teda mogel pomor biti, kajti še se zdaj povéda, da je per kamenem križi (pili) zdol gospodske pristave mnogo od pomora mertvih pokopano, ino da je v' Litmerki en sam človek, žganjar, od pomora prékostal. Tak so per večih, ja per mnogih zidanih križih se mertvečke kosti vunskopale, ino se tak perpovédanja ludih poterdijo, da na totih mestah so v' pomori pokapali; so tudi mnogi sv. Roka ino sv. Šebaštjana altari, kapele ino cirkve na toto oblubo postavlene⁴⁾. V' leti 1714 je zadnjokrat na Štajeri pomor bil, 1758 ino 1759 so pa v' Halozah ludje od glada vmirali⁵⁾.

Družbinskemi življenji na hasek pa je bilo, kaj so cesarje sami naredbe za toti stran vundali. Tak je cesar Ferdinand II. naredbe vundal zavolo bolšega reda, bol snažnosti ino hižnega straha v' méstah. Za njega je tudi Gradec vekši postal. Tak je tudi cesar Karl VI., najbolj pa M. Terezia, za

¹⁾ Za tega volo je tam sv. Roka cirkev nastala.

²⁾ Ob tem je v' Gradci na sred mesta sv. Trojice križ postavljen ino se pri njem sv. meša služila ino predga deržala. Še den denešni na Trojičko nedelo procesja tá gre.

³⁾ Haupmanič rokopis. — Tudi tu je za tega volo sv. Roka cirkev nastala.

⁴⁾ Wartinger to poterdi.

⁵⁾ Sim. Povoden, rokopisi.

to skerbel, da bi za družbinsko ino hižno življenje vse napreduvalo: 1734 je družinski red vundan, 1756 ino 1776 ponovlen; 1724 je naredba zavolo vmanjuhov, vbogeime proseeih (štercov) i. t. d. vundana; 1768 je kaštigokniga za hudodélnike vundana, ter naredba zavolo erbie, naredba zavolo slobodnosti življenja ino imetka. Drugač so pa ljudje, ako ravno njih je v' bojih, spuntanjih ino v' pomori mnogo prejšlo, se hitro pomnožili, mésta, tergi ino vesnice so se povekšale, kloštrov je duže več bilo, vojska v' duže vekšem številu i. t. d.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Ene meštrie so ob totih časih veliko valale, ino tudi dober služ' mele, kajti je dosta cirkvih ino kloštrov na novo postavljenih, tudi je per poglavaraskih prihodih, per njihovih perzvéstjenjah ino kronanji, per vitezkih igrah, per zverjadostrelbi, per velikih ženitvah i. t. d. vse gizdavo ino lešečo lepo bilo. Per vsem tem so meštarski si dosta zaslužili, za to je pa drugo ludstvo v' stiskah ino božtvi se jokalo. Za cesara Karla VI. ino M. Terezie so meštrie posebni naprejdeki imele, se razume, v' méstah, nekaj tudi v' tergih; na deželi se so meštrie malo gladkosti imele, kakti še zdaj najdemo stare lesene hrame, ki so iz samo malo potesanih ino presékanih, namer ne prežaganih berven rodo vkuppostavljeni, ino 'majo le okenjake, ne óken, dveri pa tak nisoke, da se človek dvegíbé more noter vleči. Tudi so zidani hrami 'z tistih časov ne lepi. Ali vse je teda bol močno ino na poterpečnost se delalo, cirkve, klostri, gradi ino nekeri hrami v' méstah, kakti starolepa deželska hiža (Landhaus) v' Gradci, so pa ne samo močno ino kakti na vsigdar bili postavljeni, temuč tudi z' takimi lepotami nadjani, kakšnih zdaj niše ne dela. Najbol je M. Terezia rudnarstvo naprejgnala. Curinske (cajrske) zapadjene sreberne rude je sedem lét dala odkapati ino vodo vunvlačti, pa zabstojn, voda je sploh pertékala.

Za teržtvo ino peneze je ferdinandovo pregnanje Luteranov k' velki škodi, zakaj toti so, da so vse to svoje mogli prodati, veliko pénez 'z dežele odnesli. Perdobilo je pa teržtvo v' tem, kaj je zdaj z' vinom v' dolnjem, z' železom v' gornjem Štajeri na velko se začelo teržiti. Za podložnika je pa to ne dobro bilo, kaj je gruntnehi gospodi mogel odati, kaj je k' odaji imel, za telko, kelko 'mu je on dati htel. Boji, spuntanja ino poropanja so tudi teržtvi na kvar bile. Cesar Karl VI. je, potem kak je povsod mir naredil, si posebno skerb vzel za podignenje ino povekšanje teržtva: on je dal velke ceste napraviti, kakti ono od Marburga kre Drave gor v' Koroško skuz tedašnega brézničkého farmeštra Vilibaha i. t. v.; on je odredil, da se je po Savi ino drugih rékah blago vozilo; on je prevožnji blaga na hasek mostovine ino cestovine pomensal i. t. d. — M. Terezia je pále dala velke

ceste delati, ino so posebno méstjani ino teržki priliko dobili, z' železom, z' soljo ino z' vinom na veliko teržiti i. t. v.

Pénez je veliko bilo, ali da so njih turski boji, ter Luterani mnogo 'z dežele odnesli, so cesarje mogli dati lehke peneze delati, kerih je namer ne vsakši vzeti htel, ino kerih so si tudi drugi na skrivnem delali. Zosebno je to bilo za cesara Leopolda I., ker je pa potli 'z cirkvenega zlata ino srebra dal boljše peneze delati. Njegovi tolari, šestice, groši i. t. d. še se zdaj med ludmi najdejo. Za cesara Karla VI. ino za M. Terezie se je duže več penez delalo srebernih ino zlatih, kerih še je zdaj dosta med ludmi, zlatov, tolarov, dvajšic i. dr. M. Terezia je tudi (1762) opervič papirnate peneze ali bankuše vundala 12,000,000 fl., je pa, ker njih je ne htel vzeti, ne permoran bil. — Tudi Kruci so svoje peneze 'meli').

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Vučenosti ino vekše znanja so zdaj najbolj Jezuitom v' rokah bile, oni so tudi jedini bili, ker so se z' bol vučnimi Luterani meriti mogli. Jezuiti so vučili jezikov znanje, zgodbopopis, računstvo, naravopopis, modroznanstvo. Od vračitva še se je ne veliko kaj vučilo, tudi od pravdníčtva ino postavstva malo. Malih ali deželjanskih šol je še zdaj sperevega malo bilo, Luterani so njih več imeli. Še le za Marie Terezie so se umetnostim, vikšim znanjam ino vučenostim vrata odperle. Tota cesarica je (1756) najvučenéše, najzvednéše, pravične moži iz vseh svojih dežel vkuppozvala, da bi med sobom sklenoh, kak bi se vekše vučenosti vu vekših šolah ali vučilnicah bol vobčinstvile, ter male šole za podvučanje otrok na farah vpelale. Za njenega ladarstva so vu vseh šolah ino kloštirih jednake knige za podvučanje vpelane. Za njenega ladarstva so nastale male ali farne šole, pa pri nas le nemške, za slovensko je v' totih ne skerbleno bilo. Je pa vender tota cesarica tudi na Slovence ne celo pozabila. Kader je bratovčino keršanskega navuka vpelala, je slovenske Katekizmuše vu večih govorstvah dala na svetlo priti, ker so z' kratkim podvučenjom slovenskega branja se začeli. Z' šolami (samo nemškimi) je pa že zdaj namenenje napravleno, Slovence po časih ponemčiti ino njim tak njihovo drago narodnost vzeti.

Štajerski vučeni možje iz totega preteka so: Peter Muhič, Slovenec iz Celja, doktor modroznanstva ino bogoslovja, profesor gerčekga jezika, potli rektor bečekga vsevu-

¹⁾ En takši kručoski dnar je (1840) tu per Malinedli v' farskih goricah vunskopan od leta 1706, eden pa v' Ljutomerskem (Lotmerki) najden od leta 1704.

čiliša, zadnič za prepošta v' polavskem (Pöllau) korajšniki, je posebno gorečnost skazal za preobračanje Luteranov; Filip Müller, Gračanj, Jezuit, je posebno v' zvezdopoznanji, ter v' pravnicičtvi vučen bil; Pater Abraham a s. Klara, Augustinar, je bil vučen ino za tisti čas glasoviti predgar; Trost ino Visher, sta najperve deželopodobe (Landkarten) vundala (1681); Sigmund Puž, Gračanj, vučen Jezuit; Augustin ino Mihal od sv. Katreje, ter Juri Rues. Najiminitési vučen je pa iz totih časov Sigmund Popovič, Slovenjogračanj, on je bil vučen v' lepobesednosti, v' naravoznanstvu, v' poznanji zemelskih zrastih i. t. v. On je zavolo slovenskega jezika ino slovenskih dogodivšin želel v' onih austrijskih krajih potovati, ker od ene strani proti černemi morji, od druge do terškega morja sežejo, je pa 'mu nevošljivost na Slovence tega ne dopustila. Popovič je v' Beči nemški jezik vučil, ino nemšino tak dobro znal, kak ker je v' Saškem rojen. Nemci se za tega volo čudjejo, kak je Slovenec Nemce nemško mogel vučiti —. On je 1763 pri Beči vmerl.

Z najdenja totega pretêka so: Meromizica, vremenjak (barometer, merkuri), toplotomernik (termometer), izzračka (Luftpumpe), elektrika, besédotrob (Sprachrohr), fosforuš, tek repastih zvezd, vužgajoči glaži, zercala (špégli), porcelan, osepnic ceplenje, ognjomernik (pyrometer), pomenšočí glaži (mikroškopi) harmonika, hitroglasnik (telegraf), perve pošte v' nemških deželah (1641), perve bodila na puškah (bajoneti), ponavljajoča vura (repetirvura), prvi klarineti (1690) i. v. dr. Od sadja ino zeliš je zelar (1690), ter jočéča verba i. t. d.

Austrijska ah ti tožna,
 Kelko ran prijela si!
 Kake pa še, ah nadložna!
 Grozno se pretijo ti:
 Kak dereči oroslani
 Turki z' divjo groznostjo,
 Ter razbojni Luterani
 Dugo že te čéšejo.

Ah že smertno si zdihuješ,
 Kajti njihov divji meč
 Sebi ostro brusti čuješ,
 Že ti Turk zajimle Beč;
 Ako z' totim si opala,
 Tak si zgublena vsigdar,
 Ti boš v' roke 'mu se dala,
 On bo tebi poglavar.

Že v' znotrínah vsa trepečes,
 Ja že cesar tvoj je skrit;
 Plaho tvoj pogled že mečes
 NaKeršanstva zgenjen zid:
 Al' v'zdvoječem tvojem strahi
 Mož od Boga je poslan,
 Ker Ozmanom v' ednem máhi
 Stere moč no vzeme vstan.

Toti mož je kral Sobjeski,
 Je Slovenec 'z Polskega,
 Ker Bečanom je nebeski
 Angel oslobódjenja.
 Bod' pozdravljen kral junački,
 Večno naj lepóti te
 Venec vitežko vojšački
 Hvale tu zaslužene!

Tvoji slavni, močni vojski
 Vurni davata pogón
 Lotrinski, ter Princ savojski,
 Turki ne je več pardón;
 Njemi padne v' kratkem časi
 Vojske telko sto jezér,
 Da si sultan pipele lási,
 Tak 'mu dela se vihér!

Ja vihér, da telkih kričov
 Glas je v' nebo slišal se
 Od nedužnih otročičov
 Vzetih tu na jezere,
 Telko ludstva, kak Kersanstvi
 Vzeto, tá odegnano,
 Gdé v' Nevernikov sužanstvi
 Bo do smerti plakalo.

Al' kak Turki so odbiti,
 Se nevihte druge že
 Tebi Austria groziti
 Začnejo nezbrojene:
 Smertni meč je tebi vmoril
 Sina Habsburg zadnjega,
 Z' tem je kralom vsem odtvoril
 Vrata tvoj'ga svojenstva.

Za cesara maš na troni
 Mlado čér Terezio,
 Totoj po deželski kroni
 Sosedje vsi grabijo:
 Novih bojov se razvije
 Od vseh krajev sem nad njo,
 Telko kervi se prelije,
 Da vse zemle plačejo.

Ali, kader v' sozah plava
 Serce vso Terezii,
 Ona bol kak možka glava
 Vej si že pomagati;

Ino glej, na sred nesreče
 Cesarici na pomoč
 Od vseh krajev vse perteče,
 Njoj cesarstvo obderžoč.

Svétla, luba cesarica!
 Lepe tvoje zrasti so,
 Ali čednost no pravica
 Venci tvojo lepoto;
 Tvojo dobro serce lada
 Pri podložnikih kam več,
 Kak nezbrojna vsa armada,
 Al' kak ogen ino meč.

Kak je vterdjen tron cesarski,
 No vmirijo vojske se,
 Je tvoj sedež poglavarški
 Podpor za podložnike:
 On je zvirék vučenosti,
 Delajočim pomočnik,
 Pri njem brambo najde prosti,
 Če ga trapi oblastnik.

Zato vsaki te pozdravi:
 Draga o Terezia!
 Živi v' časti ino slavi,
 Naša mati hvalena,
 Kera zemle tv'e široke
 Z' milim okom preglediš,
 No za tvoje nas otroke
 Materinsko nam skerbiš.

Samo eno nas Slovence
 Noter v' serce žalostí:
 Vučeností luč le Nemce
 Vu vseh šolah razsvetli,
 Nam Slovencom si le malo
 Dopustila, da bi se
 Znanjih sunce nam vužgalo,
 Ki nas več kak Nemcov je.

OSMI PRETEK

Od cesara Jožefa II. v čase austri-
anskega cesara Ferdinanda I.

(1780 - 1843.)

Štajerska zemla oblehkotena, potem v boji,
zadnič v miri.

1. Ludstva, ladavci, deželske zgodbe.

Potem kak je Maria Terezia k velki žalosti vseh svojih zvestih podložnikov cesarstvo ino svet zapustila, je njeni starši sin Jožef II., ker je že prejđ rimski kral, ino po smerti svojega očeta rimski cesar bil postal, vse austrianske dežele (1780) prek vzel. Jožef II. je bil lepe zrasti, velke razumnosti, nepostrahlive se gurnosti, živočih naprejvzetjih na onlehkotenje prostega ludstva ino na srečnost svojih dežel, pa tudi bistro pazlivega pogleda na nakanenja drugih kralov ino poglavarov. Da bi zvedil ino se previžal, kak se prostemi ludstvi godi, ino kak njihove gospodske z njimi delajo, je on potajeno večkrat šel v hiže kmetičkih ino težačkih, ino celo plužil. On je tudi že prejđ po zvnskih deželah požuval: 1769 je bil v Rimu, Neapoli ino Florenci, ino še v tistem leti sta z pruskim kralom Friderikom II. vkup bila; 1777 je bil vu Francozkoj, Španjolskoj ino v Švajci; 1780 je šel v Rusko, ino je tam z močnoj severnoj cesaricoj Katarinoj II. prijatelno zvezo naredil.

Cesar Jožef II. je v svojih deželah posebno tote premenjanja naprejvzel: On je prostemi, kmetičkemi ino težač-

kemi, delavnemi stani, kakti tistemi, od kerega vse živi, ino ker vojšake za brambo dežele zredi, pravico spoznal, ino ga od sužnega preobteženja odvezal; on je gospodske jednako z vsakim drugim podložnikom pri gruntih obdačil; on je duhovstvo bole k deželskim postavam zvezal, ino nepotrebno meništvo pomenšal; on je deželskim stališom ino žlahtnikom njihovo oblast na menše perrezal. Ravno to je pa bila zamera povsod, ino nezadovolnost je glasno kričala, če ravno je deželam ino podložnikom v tem veliko bilo pomagano. Najbol se je jožefove naravnjanja ino nove naredbe Nizozemcom zamerile. Toti so se proti njemi začeli puntati, ino so svojo soprotivnost tak daleč gnali, da je cesar Jožef svoje Nizozemle htel bavarskemi vojvodi za Bavarsko dati, ino je že skoro sklenjeno bilo, da bi Jožef Bavarsko bil k svojim deželam potegnil, tedaj je pa pruski stari Friderik II. se suprot postavil, ne vošeč, da bi austrianska moč tak se povekšala. Toti seri sedemdesetnik je nemških dežel poglavare na svojo roko obernil, da so ne dopustili, Bavarsko Jožefi dati.

Jožef je pa bole ruske cesarice se deržal, ino z njeno perpomočjo nad Turka se odpravlal. On je htel Valahio ino Moldavo, al pa Serbsko ino Bosnio dobiti. Turk je Jožefi htel dopovedati, da je on v dvema bojoma mir imel, kader mu je najlepša prilika bila, austrianskim deželam veliko naškoditi, ali Jožef je tega ne gorvzel, on je Turboj oklical (1788). Ruske ino austrianske vojske bi imele od črnega ino do terškega morja v sklenjenem redi se postaviti. Cesar Jožef je sam per vojski bil. V nezdravih mužah per Temešvari ino Z Zemlini je pa bolši tal vojske spomerl, ino tak je ta velika vojska mogla se nazert podavati, cesar Jožef sam je zbolel, ino je v Beč odišel. To to razsipanje njegovega naprejvzetja, nezadovolnost v njegovih deželah, praska Madjarov, spuntanje Nizozemcov je njemi vso dobro volo vzelo. Ali boj z Turkom je bolši naprejdek vzela. General Laudon ino Princ Koburg sta vižarstvo prevzela. Laudon Turkom vzeme Berbir, ino se tak v njihovo

zemlo postavi, potem gre nad Beligrad, vzeme (1789) mesto ino grad, ino si vse naravna, le ravno v sredino turških dežel iti. Od druge strani Koburg z rusko pripomočjo Turka pri Martinstji tak vdari, da dobi moldavsko poglavitno mesto Časi, kak tudi valahsko poglavitno mesto Bukurešt.

Tečas so pa Nizozemci se tak daleč puntali da so zadnič (1790) se cesari celo odpovedali.¹ To je bolenega cesara Jožefa tak razžalostilo, da je rekel: "Nizozemska mi vzeme življenje." Tudi pruski Friderik II. se je perzadel, z vunske poglavare proti Jožefi šuntati, kak tudi njegovo

217

naprejšduvanje v turskem boji preprečati. Vse to, ino posebno glasno mermranje po vseh deželah je dobremi cesari Jožefi II. (1790) smert perneslo. On je pa nepozabni ostal. - Jožef je dvakrat bil oženjen, prvič z Mario Izabelo od Parme, drugič z Marioj Jožefoj, bavarskoj Princesioj, ino je z njima imel dve čeri, sta pa obej v detinstvi vmerle. Kak je svoje druge žene za dve leti se bil znebil, se je ne več htel ženiti. Da je tedaj ne zakonskih otrok imel, je cesarstvo ino ladarstvo austrianskih dežel prišlo na njegovega brata Leopolda z Toskane.

Leopold II. je, kak je od Jožefove smerti bi zvedil, precise v Beč podal, ino je ladanje prekvzel. Njegovo pervonaprejšvzetje je bilo, ludstva črez jožefove novovredženja razserdjene zopet pomiriti, za tega volo je ene iz totih novovredženjih preci razvezal, druge pa še razvezati namenil. Kaj je Jožef iz telkih slovenskih, ter laških ino madjarskih rodov na enkrat same Nemce meti, to je Leopold preci ta pustil, pusteči vsakemi ludstvi svojo narodnost; deželski stališom je dal njihovo prejšdno vnarednost; Jožefovo novo obdačenje po gruntni meri je zavergel; Višišduhovnikom ino žlahtnikom je po časih dal njihove pravice nazaj; cirkveni red je zopet na staro pustil; kraljevsko. kronanje se je pale naprejšvzelo. Ostale so pa vender postavske knige ino sodnički red, ostalo je jožefovo Luteranom dano. dopušenje ino pravica, ostale so okrožničtva (kraj

sije) na brambo mestjanov ino deželjanov proti preteženjam od strani svoje gospodske, ostale so naredbe za povsod naprejšduvanje vučenostih ino mnogoterih znanji.

Pred vse tem je pa Leopold II. preci per začetki ladanja si naprejvzel, z Turkom ino Prusom mir napraviti, ino se z veliko močjo proti spuntanim Francozom pripraviti. On se ali v Reichenbahi z Prusom pogodi, v Sistovi pa z Turkom mir naredi (1791). Toto mira sklenenje Leopoldi da Kozim, Oršovo ino tisti kraj, ter kos zemle per vodi Una - Beligrad pa ino vse drugo, kaj se je za cesara Jožefa pridobilo, Leopold Turki da nazaj Teda z pruskim kralom Friderikom v Pilnici derži skupčino, per ker se tudi pruski ino austrijski kronprinc, ter francozkega krala starši brat z enim generalom ino enim kralevskim dvorskim znajdejo. V toti skupčini se cesar Leopold pogo-varja, kak bi svojemi svaki, francoskemi krali Ludviki XVI. na pomoč šel, kajti Francozi so vse stare pravice dežel, žlahtnikov ino duhovnikov dolzaterli, ino že je kral u kralicoj vred, kak tudi kralovski sedež v nevarnosti bil. Množine Francozov, ki so dema ne nikake slobodnosti več najšli, so v nemške dežele semprek odišle, tudi kralovi principi. Kader je pa kral z kralicoj htel vujti, je po poti gorpoderžan, ino v Pariz nazaj odpelan, ter tam kakti največji hudodelnik že obsnovanem vmorjenji v ječi perskranjen. Cesar Leopold ali pregnanim ino za

218

tega volo razsedjenim francozkega krala prijatelom dopusti, se v Koblenci oborožiti, tudi nemških dežel, poglavare opomene, da se naj za svoje prirajnske posestva na noge postavijo, ino on sam vojske v Nizozemle pela. Ali na sred totega k boji perpravlanja Leopold II. vmerje (1792). Njegov pervorojen sin Franc, kerega jecesar Jožef že od leta 1784 v Beči pri sebi imel, še v tistem leti (1792) cesar postane.

Cesar Franc II. najprejd misli, kak bi svoje dežele v miri obderžal, da bi tak z tem bol zevsoj močjoj perpravljen bil, proti spuntanim ino vse sosedom nevarnim Francozom. Ino resen

je Franc še v prvih mescih svojega ladarstva na znanje dobil, da ma boj z Francozom, ino tak se je nam on težki ino vsepojedni francozki boj začel, ker je pod kratkimi prehenjanji celi 23 let terpel ino zadnič za nedositnega Francoza žalosten konec vzel.

Pervi boj je terpel štiri leta. Spervega je austrianska ino pruska vojska ravno srečno naprejšla, ino je daleč vu francozko zemlo prišla; ali per zmenkanji živeža je ne mogla do Pariza priti, temuč je primorana bila, se nazaj obernoti, ino do Rajna nazaj oditi. Tak je tota vojskane mogla krala Ludvika odteti, temuč pustiti, da so ga ob kralestvo ino zadnič ob glavo djali (1793). Tudi kralici se je jednako zgodilo - Tečas so Francozi v Nizozemle se pervojskuvali so pa od naših bili nazajzbiti. Ali da so zdaj vse, kaj je le orožje nesti moglo, na boj gnali, ino z štirinajstimi vojskami semvun vihreli, so vzeli Nizozemle ino Holandsko (1795). Toškanska, Pruska, Španjolska, Hesenkaselska so posebe z njimi mir naredle. K temu še je ali Prus Austrianske zapustil, ino se je zred gornjonemškimi deželami od Austrianskih odvernil. Tak so tedaj samo Austrianski ino Dolnjonemški na bojuvanje ostali. Per vsem tem je pa Princ Karl, cesarov brat, Francoze štirikrat obladal, ino nje noter do Rajna nazajzavernol; ali v Italii je mladi francozki general Bonaparte naprejduval (1797). Toti je povsod naše premagal, tak dugo, dda je močna Mandava mu v roke prišla. Kak je Mandavo bil predobil, se je na Koroško podal, ino od tam per Novemtergi v Štajersko, kera je zdaj že blizu devedeset let ne zvunskega sovražnika vidla, ino je svojo vojsko od Judenburga semdol v Gradec pelal. V toti nevarnosti se je v Tirolskoj kak tudi v drugih austrianskih deželah vse zdignoló na obrambo dežel. Za tega voloje Bonaparte hitro v Ljubni za mir pogodbo napravlal, kera je potli v Kampo Formio pri Vidmi (Udiné) poterdjena. V totem mira sklenjenji je Austri-

anska dobila Benečansko, eno leto prej od Fran-
cozov vzeto, ter Forjulsko, Istriansko, Dalmatin-
sko ino Kataro; Francoz pa je dobil vajvodie
Mandavo ino Milab, ter avstrijske Nizozemle .
+ote so Francozi preci z svojo deželjo zdru-
žili. Tak je Franc II. njim mogel dati vso Lom-
bardio, ter Brajzgavo, ino je tak ali že zgubil
vse dalešnje brambe svojih dežel. Ali

v' posebnem zbori v' Rastati, v' kerem je cesar vse, kaj je na toti kraj Rajna imel, Francozom pustil, 'mu je Soligradsko zred Berhtesgadnom obečano. Z' Benečanskim ino Soligradskim je ali pá svoje dežele noterzagrajene imel. Tak je na en čas mir napravljen. Ali da so Francozi svoje dolzbitja žlahtničkih ino duhovskih pravic tudi po nemških ino austrianskih deželah hteli nasejati, da je Austrianska zavolo vmorjenja francozke kralice ino zavolo svoje velke zgube serd v' sebi kuhala, da so austrianski viksi ino žlahtniki si za svoje stare pravice v' skerbi ino zato cesari sploh na vuhah bili, ter da so Francozi eno deželo za drugoj pod se spravljali: tak se je (1799) zupet boj z' njimi začel.

Toti drugi boj je pervo leto srečno naprejšel. Princ Karl je v' nemških deželah Francozom povsod doldobil, ino je noter v' Švajcarsko prišel. Od druge strani so Austrianski z' rusko pripomočjo v' Laškoj sploh naprej šli, ino so dobili Turin, kak tudi Mandavo. Ali na enkrat je Bonaparte, ker je tečas bil v' Egiptum odišel, nazaj pridoči se za pervega francozkega konzula ozval, ino je šel sam v' Italio, tam je našo ino rusko vojsko tak zbil, da 'mu je vsa Italia zupet v' roke prišla (1800). Od druge strani so Francozi v' nemških deželah naše za endrugim premagali, so Soligradsko vzeli, ino so šli do Linca, v' mesti Štajer pa so silo napravili na boja prehenjanje, v' kerem so si zred drugimi nekerimi nemškimi deželami tudi Tirolsko posvojili — ino tak so zdaj njihove nemške ino italske vojske vkupsegale. V' Lünevilli je (1801) mir sklenjen, poleg kerega je Austriancom ostala Benečanska, Istrianska, Dalmatinska ino Kataro; Nizozemska pa, Milan ino Mandava je Francozom ostala, ino njim tudi Toškanska ino Modena prékdana. Zdaj je z' italskih deržav vkupladarstvo (republika), potem pa italsko-francozko kralstvo nastalo. Austrianski Franc II. zdaj svoje dežele k' cesarstvu podigne (1804), ino se odpotli imenuje austrianski cesar Franc I., drugač pa vsako deželo pusti per svojih naredstvah. Austrianško cesarstvo, ako ravno se je veliko proč zgubilo, bi si naskorem bilo pomoglo, ino svoje v' totih bojih prijete rane scénilo, ali mir je ne dugo terpel. Bonaparte ali Napoleon je htel veliko cesarstvo gornarediti, keremi bi vsi drugi narodi mogli pokorni biti. On se je zato za francozkega cesara ino za italskega krala ozval, je dežele, kak se 'mu je zdelo, k' Francozki potegnil, ino se Angliancom začel pretiti. Tote bonapartove po svoji voli okol sebe grabljenja so cesara Franca I. permorale, z' Angliancom ino Rusom proti Francozom se v' brambo postaviti, ino tak (1805) pále boj nastane.

Toti tretji boj je pred pol letom že dokončan bil, kajti Bonaparte je kak stréla tak hitro v' nemških deželah bil, ino je povsod, da so Bavari z' njim potegnoli, obladal naše ino

ruske vojske. Tak je tedaj tudi Princ Karl v' Italii se mogel nazaj obertoti. Bonaparte ali Napoleon je hitro po nemških deželah naprejdiral, ino je prišel v' Linec, v' kratkem je že v' Beči bil. — Francozi so zdaj obsedli tudi Berno (Brün), Benetke, Terst, Celovec, Lublano ino Gradec. Tečas so se naše ino ruske vojske v' nazočnosti našega ino ruskega cesara v' Moravi vkupzbirale. Pri Slavkovem (Austerlitz) se imajo z' Francozom prijeli, Napoleon je pa tudi tu premagavec, ino cesar Franc, rajši kak bi svoje dežele še vekšemi vkončanji prékpustil, se k' miri zastopi. Toti mir je v' Bretislavi (Prešpurki) sklenjen. Da so zdaj Francozi Rakosko ino Štajersko vso zred večimi drugimi deželami austrianskega cesarstva pod sobom imeli ino Beč si posvojili, so oni veleli, kak se ima mir sklenoti. Cesar Franc je mogel sem dati Benečansko, Tirolsko zred Vorarlberskim, ter druge grofte, mésta ino države v' nemških deželah; Soligradsko zred Berhtesgadnom pa je nazajdobil, tak tudi križničko visokmajstrio. — Naskorem potem so tudi doljno-nemške dežele od Austrianskih odstopile, ino med sobom zvezo naredle. Tak je tedaj cesar Franc I. rimsko-nemško cesarsko krono doldjal, kera je 633 lét rakoskih nadvajvodov glave venčila. Austriansko cesarstvo je tedaj zdaj samo sebi prékpušeno ostalo. Njegovo obderžanje je bilo v' nevarnosti, kader je Napoleon Bonaparte (1806) Prusko z' enim žlakom pobil ino njo razdélil, ter Portugalsko ino Španjolsko, Papežovo ino Toškansko v' svojo posestvo bil vzel, v' Neapoli svojega svaka za krala bil postavil, Austrianskoj vzel teržtvo krez morje, ino več tega. Cesar Franc ali svojo vojsko (1808) z' rezervoj ino deželobramboj (Landwehr) pomnoži, se pa tudi pále naskorem boj nad njega oberne, boj, v' kerem več kak pol Europe nad Austriansko gre (1809).

Toti šterti boj je austrianskim deželam, ino z' njimi tudi naši Štajerski k' strahoviti škodi bil. Princ Karl je ravno spervega francozke vojske vitežko nazajderžal, ali da je proti preveliki njihovi množini preslab bil, je obnemogel, ino Napoleon Bonaparte je pri Vagrami našo vojsko, potem kak se je dva dni bila po možko branila, zadnič premagal, ino napravi se boja prehenjanje. K' totem boji so na večih krajih diaki (študenti) se dali k' deželobrambi zapisati, ino so se marljivo v' orožjih vadli¹⁾; Tirolci so pa se vsi zdignoli nad Francoza pod vižanjem Sandvirta Andrea Hofera, ino so veliko francozke vojske vkončali, ter Bavare 'z Inspruka pregnali; ali vse to je le premalo bilo proti bonapartovim vojskam, ino tak je še tisto leto v' Beči mir sklenjen, nesrečen mir, kajti naš cesar je zdaj mogel proč dati Soligradsko

¹⁾ Tudi nas gračških diakov je bilo dve kompanii, kerí smo eno celo leto po nedelah ino svetkih, druge dni pred šolaj, po šoli v' orožjih se vadli, ino na gornji Gradec odločeni, že k' zastavi bili persegnoli.

ino Berhtesgaden zred talom od gornje Rakoske, celo belučko okrožje od Koroške, vso Krajnsko, Laško-gorico, Istrio, vogersko primorje ali Dalmacio ino tal Horvatske do Save¹⁾: tudi tal Galicije, Krakov ino Zamošk. Napoleon Bonaparte je totokrat, prejd kak je naše dežele zapustil, terdvine dal razdréti v' Gjuri (Rabi), v' Berni, v' Gradci, tudi bečke obzide. — Kaj so ljudje v' totem boji v' naši deželi tak kak v' drugih terpeli, je grozno. — Napoleon bi totokrat našemi cesari še bil več znal proč vzeti, je pa tega ne storil, da je njegovo najstaršo čer Mario Luizo za ženo dobil. Napoleon je najmre mislil, da bo po toti ženitvi austrianski cesar njemi miren sosed, ino bo on z' tem leži nad Rusa šel, kajti toti še 'mu je na poti bil.

Za tega volo postane boj z' Rusom. Maria Luiza je Bonaparti sina porodila, totega je on precí za rimskega krala, ino Rim za drugo pglavitno mesto francozkih dežel ozval. To je vsem merzilo. On je z' Anglianci povsod pikečo svájo delal, ino tudi z' Rusom zavolo Polske i. dr. si ne v' dobrem zastoplenji bil. Začne se ali boj. Prus ino naš cesar data Francozi perpomočno vojsko. Bonaparte, da je ruskega cesara ne vu Varsavo dobil, gre z' telkimi vojskami, kak njih je od narodov preselitja sem ne gdo več vidil, (1812) prék Njemen ali Nemena v' rusko zemlo. Ruske vojske je ob tretji tal menje, ino pri njoj dosta na pohitoč sem vzetih, ne zvučenih, ne po redi oborožjenih, pa vender cesar Aleksander da Bonaparti povedati, da svojega na pravično brambo kviški zdignjenega meča nebo v' nožnico vteknil, doklam bo en sam oborožjen sovražnik rusko zemlo sramotil²⁾. — Bonaparte tedaj gre vu Vilno noter, ruske vojske se pri Dvina vodi ino pri Kazani ravno branijo, se pa naskorem nazaj obernejo, da bi z' drugimi vojskami se pomnožile. Kod ruske vojske nazaj idejo, požgejo povsod terge ino vesnice, ino njih stanovniki ali grejo z' vojskoj, ali se besneči vu velke hoste veržejo, ino se z' Francozi divjoserdito bijejo. Bonaparte ali prez nazajderžanja gre nad Smolensk, ino od tam v' sredino cesarstva pred Moškvo, njegovi generali pa proti Petrogradi, tak ali nad obé pglavitne mésta cesarstva. Vse kervave bitve, ino vužganje Smolenska je nič ne zamoglo proti francozki premočni vojski, Rus gre sploh nazaj, pa duže po menje, ino duže bol serdit.

¹⁾ Koroško, Krajnsko, Horvatsko ino vse tiste deržave vkup je Bonaparte za Ilirio ozval. K' Ilirii pa so zdaj začeli računiti tudi naš Malištajer ino vse posávské ino podunajske slovenske deržave dol do černega morja.

²⁾ Ruski dogodivšinopisec Ustrélov reče, da je Bonaparte z' pol milionom vojsakov prišel, ruske vojske pa je kumaj pol telko bilo, pa še tota na 200 verste (ruskih mil) razprestrena (ponarazne).

V' tabori (vstanstvi), „carevo Zajmišče (Solomiec)“ stari Kutozov k' Rusom za vižara stopi, ino zdaj se velka odločna bitva perčaka. Lesovje so zasékani, séve po vsoj Moškveni pokošene, ino tak je grozno smertno pole perpravleno. Francozke prevzetne velike vojske grejo segurno naprej, 7. Sept. 1812 se primejo. Najprejd Polaki nad Ruse rinejo¹⁾, ino nastane strahovitno vmarjanje, 50,000 je mertvih ino ranjenih. Zadnič Francozi ino Rusi nazajstopijo. Kutozov se še tisto noč pogovori, jel bi bole bilo, z' svojoj že na malo djanoj vojskoj še drugi den z' dosta močnšim sovražnikom se prijeti, ali ga rajši dale v' merzle severne kraje odvoditi, naj bi gorjemajoča zima tote toplim krajom navajene južnike potrošila, posebno per menkanji obrambe ino stroška. Je ali sklenjeno, da Rus ide še dale nazaj, „Moškva je ne vsa domača dežela,“ reče Kutuzov.

Zdaj Bonaparte (14. Sept.) svoje velike vojske pred neizmernoj Moškvo razprestre — v' Moškvi je kumaj deseti tal ludih, ino to zvekšinom strajnskih (ptujih) ostalo, drugi so zred gubernerom Rostopšinom šli za domačoj vojskoj. Bonaparte v' moškvaskem predméstji dugo čaka, da bi 'mu méstni vikši ino méstjani v' množini proti prišli na njega počastitje, ino da nikoga né naprej, gre (15. Sept.) v' mesto noter, ino nje najde zapušeno, dveri ino vrata na hrameh vse spozaklenjene, on ali gre zraven v' cesarski grad Kreml²⁾ — ino že tudi na večih krajih v' mesti gori, Francozi si 'z tega nič ne naredijo. Po noči že po dostih kvartirih gori. Rostopšin je vse pogasitne priprave proč odpelal, ino povsod vužgečino ino vužgare nastavil, med totimi tudi vunspušene vjetnike. Bilo je že naravnano, Bonaparta v' Kremlu z' ognjom zajeti, ali on je še le v' grad Petrovskoj vujšel. Kumaj žive so spovujšle njegove vojske, kader je (17. Sept.) per velkem viheri na več kak petsto krajih na enkrat začelo gorreti, ino je nepregledno velko mesto hitro v' enem ognji bilo. Veliko njih pa je le zgorelo, kí so prejd od ognja dostignjeni, kak so vujti mogli. Zdaj Bonaparte svojim vojšakom reče Moškvo vunsporopati. Na to oni od dne do dne nepokornšiji ino suprotivnšiji postanejo. „Mi smo zgubljeni, naša vojska nemore več nazaj,“ reče en njegov general, Bonaparte pa v' svoji nezgovorni visokosti še sploh misli, da bo vse po njegovi prevzetni voli vunspalo, on ali ne posluhne na to, kaj njemi njegovi najzvésteši služebniki pravijo.

Tečas se Kutozov v' Kalugi na prijetje perpravla, ino kader 'mu Bonaparte pismo pošle, da bi se mir napravil, on odgovori, da je zdaj od tega namer ne govorenje, zdaj še le

1) Tak ali Slovenci nad Slovence! Ruski Ustrélov tudi reče, da so Polaki Rusom vsigdar sovražni bili, ino njim več zadeli, kak prejd Mongoli.

2) Kreml je tatarska beseda, poméni terdvinó.

se ruski boj za pravo začne. Bonaparte pošle drugo- tretjo- krat k' Kutozovi, naj bi se mir napravil, Rusom ne treba nič od svojih dežel sem dati, tudi nič zastaviti, Francozi se hočejo nazajobernoti do Viesme, tam naj bo sklenenje mira. Kutozov, več vojske perćakajoč, Bonaparta od dne do dne odvaja, v' menših bitvah sploh premagajoč. Na 18. den Sept. so Francozi pri Tarutini biti. Na 22. den Sept. zadnji Francozi z' Moškve odidejo, potem kak so prejđ Kreml razvergli. Zdaj Bonaparte k' svojim vojšakom reče: „Na sto lét je Moškva vkončana, za tega volo toto neimenitno razdertino zapustimo, ino se podamo v' en kraj, gđe obilnost ino mir v' zimskih kvartirih na nas čaka — če rusko vojsko najdem po poti, bo bita, če Aleksander še duže se odpovedava, mir napraviti, tak bom Rusko na sprotulétje iz reda europejskih kraljestvih vunpehnil.“ Takše misli so bile v' njegovi glavi, njegovi péšci so pa kumaj na tri dni kruha, konjeniki na dva dni polaganja meli. Nezgovorno veliko konjov je že bilo palo, ino je skoro ne več mogoče bilo z' orožjom ino drugoj spravoj dale priti.

Ob tem so se ruske vojske bol vkup zišle per Beresini Bonaparti za herbtom, Kutozov z' svojoj vojskoj, Platov z' svojimi Kozakmi, Vitgenstaju ino Cićakov z' svojimi vojskami, na zapreti Francozom pot iz Ruske. Bitva pri Malojaroslavci (25. Oktob.) Bonaparta na smolenskovo cesto nazajverže. Na toti cesti skoz suho pušavo je naskorem vse puno mertvih, vse puno padjenih konjov, potertega orožja ino brambe ter druge sprave. Veliko snega ino ledenost povekša silo ino stisko. Vsaki den pridejo jezere vlovlenih Rusom v' roke, jezere odzaja svojo življenje dajo sulicam Kozakov ino baticam kmetov. V' dvema dnevoma je 21,000 Francozov z' velikim drugim dobitkom Rusom v' rokah. Prék Beresine Francozi grejo v' strašni zmotnji, ino 30,000 njih je ali postrélanih ali predoblenih, ali na gorečem mosti zgorétih, ali vu vodi končanih. — Od Beresine do Vilne, do Nemena ino noter v' Prusko je Bonaparte ne več per svoji vojski, ino kajkoli njih se le eno malo od ceste na stran podá, je vse vbito. Francozka vojska, kero le občinska nevarnost še vkupderží, sklejuta po neizmernih snegovih polah, gnana od rezečega sevra, prez strehe, prez dobrega obleča, prez stroška, v' nezgovorni serca težavnosti ino v' takšem gladi, da z' lačnimi očmi, nohtmi ino zobmi na vsakega padjenega konja, ja celo na mertve kamerade le padnejo. Vsako jutro so cele verste zmeržjenih Francozov okoli že vgašjenih ognjov, mnogi od zime ino glada zdvoječi v' snegi sedeči iz svojih od zmerzline že černih perstov dolgrizejo. Pred besédoj „Kozaki (Kozaci)“ cele kolone bežijo — pa ravno po tistih krajih morejo nazaj, kere so prejđ prevzeto vkončali ino včista vunžežmikali. — Tak Francozi grejo, od otrok ošpotareni, njih vikši kak najzadnje pleve zaverženi,

ino med razterganimi, medlimi, zaglajenimi, samim merličom spodobnimi vojšakmi ne je več nikakega reda¹⁾.

Že so Rusi okol Nemena ino Tilžita — ino Prusi, na svoje zdajne grozovitne poklačence grozno serditi, na vse kraje od ruske vojske zajeti, le hlepeči želijo to, kaj zdaj njihov zapovednik Jork stori. En den pred starim letom se on z' Rusi poprijati, naše austrianske pripomočne vojske vižar knez Černogorski (Schwarzenberg), se duže bliže austrianskih dežel nazajvleče; pruske vojske, kaj njih je pod drugimi francozkimi generali, k' jorkovi perstopijo; polske vojske se naskorem razzgubijo, ino na 8. den Febr. 1813 Varšava svoje ključ Rusi dá. Druge francozke vojske kumaj žive spovajdejo — ino tak Rusi v' roke dobijo 50 generalov ino 120.000 vojšakov, skoro vso orožje ino spravo, ter ves poprop, kaj so ga Francozi iz vseh měst, posebno iz Moškve vzele, ino vojskino peneznico z' petimi milioni Frankov. Skonec zime (1813) so še ruski kmetički 300.000 padjenih konjov zežgali.

Vse je ali za Napoleon Bonaparta poterto, omameno, ino vse iz členka verženo, samo njegova prevzetna glava se je ne vterla v' totih strahovitnih, zdvoječih, neizrečenih nadlogah, težavah ino nesrečah, njegovo nesmilno serce se ne je vmečilo v' totih groznih kaštigah. Ravno to je pa napravilo, da so misli evropskih poglavarov se ponáčile. Anglianc, Rus ino Švéd so se že bili združili; Prus se je francozkega težkega jarma navolil, kral Friderik Vilhelm se je že bil mogel v' Vratislav (Bresslau) ognoti, general Blüher je zupet k' vojski perstopil, ino z' Anglie sta dva prišla. Na enkrat je samo v' Berlini 10.000 njih iz svoje vole k' vojski stoplo, pajbi ino mladenči, možje ino starci, vekši služebniki ino vučeni, grajšinari ino teržci, ja celo dekliči v' možkem obléci, vso ludstvo je k' vojski šlo. Ker je sam ne mogel iti, je dal peneze ali blago; gospè so dale zlato, srebro ino druge drage reči, otroci so dali svoje vkupskranjene groše; družina ino kmetički so dali svoje sreberne gumbe, perstane, vurice i. t. d., siromačke dekelce, da so drugo ne kaj imele, so dale svoje lepe duge lasi ali kite si odrezati, ino so nje prodale, pa peneze tá dale. Naskorem potem prideta vu Vratislavi pruski kral Friderik Vilhelm ino ruski cesar Aleksander vkup, ino se obimeta. Zdaj se pruski kral zdigne, ino naredi se deželobramba proti Francozom. Kak Prus od Francozov odstopi, začne tudi po nemških deželah vse vreti ino se proti Francozom zdigati.

Austrianski cesar Franc I. je tečas Bonaparta nagovarjal, naj bi k' miri se zastopil, da more vender sam viditi, kaj za ena nezgovorna nesreča ga je že pobila, ino kakša še ga

¹⁾ v. Hormayr allgem. Gesch. d. neuest. Zeit. Annegarn, i. dr.

čakati zna; ali Bonaparte, prevzet krez veliko skupčino svojih dežel, se z svojega testa posmehava, ino ga spomene, naj bi se le na svoje nesreče zmislil, z' svojoj serditostjoj se mu pogrozeč. Cesar Franc ga zupet na pohenjanje ino vmirenje spravla, se pa tudi že k' boji napravla. Bonaparte na nič ne posluhne, temuč z' novoj iz vseh svojih dežel vkupnagernjenoj vojskoj pridoči prime prusko ino rusko vojsko, ino nje oblada. Zdaj cesar Franc k' Prusi ino Rusi perverže. Tak se začne

Peti boj z' Francozom. Že v' Augusti 1813 se pri Labi (Elbe) v' Českoj vojske iz vseh austrijskih dežel, tak ali tudi iz naše Štajerske vkupzberejo, 300,000 močnih ino dobro oboroženih vojšakov. Austrijski vojskovajvod knez Černogorski dobi ob enem višišzapovedništvo krez pruske ino ruske vojske. Ti trije vkupzastopleni poglavari, ruski ino austrijski cesar, ter pruski kralj pridejo sami v' Toplicah (v' Českoj) v' sredino vojske, ino med sobom zavezo napravijo, da nijeden iz njih za se posebe nebo se dal na mira sklenenje perpraviti. Tak tedaj zdaj ima iti na odločno dokončanje. Zavezne ruske, pruske ino austrijske vojske se ali z' francozkimi primejo. Spervega zavezne vojske zgubije per Draždanih (Dresden), zato, da je Bonaparte toto mesto z' velikimi zakopi obdal, ino da je neprehenjano dežovje, ter velka povoden vse spačla. Ali kak potem en tal francozke vojske po draždanski cesti v' Česko vdere, je med gorami pri Hlumi (Kulm) zajeta ino doldjana, tudi nje general Vandam vlovlen. Bonaparte se potli sam tá podá, se pa tudi more v' Sasko (Sachsen) nazajobernoti.

Zavezne vojske se zadnič (Oktober 1813) na ravnica per Lipskem (Leipzig) vkupzberejo, ino tu je (16. ino 18. Oktob.) ta velka odločna strašna bitva. Bonaparte, ker je skoz celi Septemb. iz Draždanih v' Lužičko (Lausitz) ino Slezko (Schlesien), pále proti českim goram sem ino tá rinjal, ino od zaveznih vojskih velike bitve mogel prederžati, je, da so zavezne vojske že skoro vse k' Lipskemi šle, tudi z' svojimi vojskami se mogel tá podati; je pa 'mu ravno ob tem glas pernešen, da so tudi Bavari od njega odstopili. On ali pride z' 180,000 vojske na lipske ravnice, ino Lipsko na poldrugo vuro daleč obdá. — Zdaj se od obeh strani iz 1600 topov strašna strelba začne, obladanje je enkrat na stran zaveznih vojskih, enkrat na stran Bonaparta, da še Polaki z' njim deržijo. Zadnič naš Černogorski zred drugimi generali pride ob pravi vuri, kajti francozke vojske so tak gorečo praščale nad zavezne, da so že okoli Lipskega dosti vesnic ino pristav obsedle ino zaveznim tak doldobile, da je Bonaparte že saskemi kralji v' Lipsko glas poslal od preobladanja, ino je od ondešnih obzidov dol dal strélati na znamenje predobitja, ter per vseh cirkvah zvoniti. Ali na hitrem je vojskovanje še vu vekši gorečnosti se začelo, ino austrijske vojske

so Francozom vse zupet proč vzele, kaj so si oni prejđ tak težko perbojuvali. Od druge strani so pa ruski Kozaki ¹⁾ jednako vitežko delali, ino zadnič vsi vkup francozke vojske najmočnēšo sredino razvergli. V' desetih vurah se je ali pokazalo, da je Francoz še ne obladavec. Ali od ludstvih, kaj njih je od ledenega morja noter de Vezuva (Neapolitanskega), od Tajō reke (Španske) noter do kinezkega zida tu vkupspravljenih bilo, je tak kak od francozkih neizmernih šeregov njih na jezere ino jezere na totih lipskih polah že mertvih ležalo, jezero ino jezero ranjenih je kričeč si za smert prosilo, jezerim ino jezerim je na drugi den jednako naprejstalo — ali na drugi den (17. Oktob.) so vse vojske prehenjale.

Na 18. den Oktob., kad' so ravno vse zavezne vojske bile vkupprišle, se začne zadnja odločna bitva. V' toti se Francozi ino Polaki tak strahovitno branijo, da od zavezne vojske njih velka množina more padniti, zosebno pruskih. — Ali da zdaj francozke vojske vidijo, da se nemorejo duže deržati, ino so tudi eni regimenti že bili odstopili, zaveznim se prékdajoč; tak začnejo nazaj iti. — Bonaparte še toto noč v' Lipskem ostane, pa že misli, kak bi na skrivnem vuji mogel. Njegove vojske so v' takši zmotnji, da se 'z Lipskega le vse krez endruga vunta pše, ino se njih veliko v' Elstri potopí, med totimi tudi polski general Poniatovski.

Zdaj je ali ta strašno - strahovita, silno - goreča, kervavotekoča, vseeuropejska, najgrozovitnēša bitva bila dokončana, bitva, v' kerí je, kak negda za nečlovečjih Hunov, zemla se z' človečjo kervjo gnojila. — Zavezne vojske so dobile 300 topov, 1000 proviantvozov, 15,000 vlovlenih, 23,000 bolenih, ino eno telko ranjenih. Zdaj so zavezni poglavari, cesar Aleksander, cesar Franc ino kral Friderik Vilhelm v' Lipsko noter šli zevsemi svojimi vitežkimi generali pod velikim pozdravljajočim kričom, ino njim je trinajst vlovlenih francozkih generalov naprejpelanih. Bonaparte je pa z' svojimi ostanki nepostojēč nad Erfurt, ino od tam proti Rajni hitril nazaj, je pa še tudi na pobēgi veliko orožja ino sprave, ter krez 15,000 vojšakov zgubil. Pri Hanavi so Bavari ino Vürtembergari pred njega stopili, ino se je tri dni z' njimi mogel biti, mnogo zgubeč, prejđ kak je mogel dale priti. Na 2. den Novemb. 1813 je Napoleon Bonaparte zadnjokrat Rajn od tote strani vidil. On je odišel v' svojo Francozko, zavezne vojske so pa zraven za njim marsirale, še le vu Frankfurti se vstaveč. Tam tudi ti trije zavezni poglavari vkuppridejo, ino svit deržijo za nadale boj, posebno pa krez stalno vmirenje. Najprejđ se posadki (z' vojskih obšedene terdvine) morejo podati, če ravno še se tudi oni moč-

¹⁾ Eni nje imenujejo za Kosake (od kose tak zvane).

no branijo. Rajnska zveza se razveže, ino prednji poglavari dobijo svoje dežele nazaj. Tak Holandovje, kak pervim Kozakom glas čujejo, od Francoza odstopijo, ino si svojega krala postavijo. Tak gre v Švajci, tak v Nizozemlah.

Ravno ob tistem časi, kak so zavezne vojske nemške dežele oslobodile, je tudi v Italii hiter napredek bil. Z malo močjo je general Hiller v kratkem noter do terskega morja vse pod sobom imel, ter po drugem kraji vso Horvatsko skuz gorečo pomoč domačih dobil, ilirski ino italski Tirol obsel, Lublano ino Terst vzel, ter Vicekrala k' odhajani permoral. V Dalmaciji je ena terdvina za drugoj se podala, tudi Cara. Na to je prepušenje boja napravleno. Tečas iz nemških dežel, kak tudi iz Noternjoaustrianske (Štajerske, Koroške ino Krajske) perpomočne vojske pridejo. Neapolitanski kral Murat, še z Bonapartom deržeč, (Novb. 1813) z svojoj vojskoj pride proti Rimi semgor, vzeme Rim, ino se žene semvun do réke Po; ali austrianske vojske od vseh krajov nad njega rinejo, ino on je per Tolentini tak pobit, da z dežele vujde. Njegova žena se našemi casari Franci v gnado perporoči, ino dobi dopušenje, v naših deželah ostati, on pa, toto gnado zaveržeč, v Korziko odide, ino tam tak dugo okol blodi, da je zadnič od ludstva gorprijet ino pred bojnim sodstvom vstreljen (1815).

IZ Frankfurta tedaj oglas vun gre, da naj francozka dežela, kak je pred pod kralmi bila, cela ostane, ino še na toti kraj Rajna velke države perdobi, naj samo mir dá. Francozki postavniki tudi rečejo, da bi kumaj bilo, enkrat mir napraviti, kajti so v dvema letoma vsako leto trikrat vu francozki zemli ljudi poželi, ino ne tistega Francoza, ker nebi bil na svojem imetki ino per svoji hiži grozno zgubo terpel. Oni rečejo, da ne samo zavezne oblasti, temuč en celi svét more se neprehejanem dale grablenji Francozov proti postaviti, ino deželam svoje poglavare zupet dati. Na to pa Bonaparte kakti stekli z trona dol reče: „Jaz sem na verhi ladarstva — kaj je toti sedež? kos lesa z žamatom prevlečen! Jaz sem pravi tron. Samo jaz sem namestnik ludstva. Francozka zemla mene bol potrebuje, kak jaz njo. — Ja! jaz se zavzemem, da sem velike reči dopernesel. — Pred enim letom je vsa Europa z nami šla, zdaj gre vsa Europa nad nas. — Vi hočete mir? dobro ali. Per treh mészih znate mir meti, al pa mene nebo več!“

Tak je tudi bilo. Ravno na tisti den (1. Jan. 1814), kak je on to govoril, so Zavezni prek Rajna šli, ino potem kak se je še tri mészce za njegovo volo veliko kervi prelajalo, so oni v Pariz noter šli, ino za bonapartovo velikost je djano bilo. Zavezni so rekli, da oni nemajo boja z Francozi, le z Bonapartom. Senat ga ali ob ladarstvo dene, ino on sam svojo odpostavljenje podpiše, je pa mu vender spoznano, da ima otok Elba za svojo lastno deželo dobiti, ino cesar po

imeni ostati, ter dva miliona frankov penziona na leto dobiti, ino 400 svojih gardistov z' sobom vzeti. Bonaparti, ker je z' petdesetimi junačkimi predobljenjami se bil obvenčil, ino že skoro vso Europo pod sobom imel, je njegovo zdaj tak na nič djanje tak k' serci šlo, da je za en potok sóz prelil, je pa naskorem zupet se okrépil, ino je zadovolen se skazal z' tem, kaj 'mu je odločeno, kajti: „Če eden (tak si je zgučal) same slavnosti dvajsti lét šteje, ino je ves svét v' strahu postavil, tak nema več zavupati, da bi že dolgo živel.“ Preci potem je mogel v' svojo Elbo so odpraviti, ino je na 4ti den Majnika 1814 že tam bil. Sto topov je počilo, kader je prišel. Z' enega inspektorovega hrama 'mu je cesarska palača napravljena, ino cesarski tron v' njo postavljen. Njegovi ženi Marii Luizi so v' laški zemli dane vajvodie Parma, Piacenca ino Kvastála.

Na tisti den, kak je Bonaparte v' Elbo prišel, je Ludvik XVIII. slavito prišel v' Pariz, ino si je sel na francozki kralovski sedež, prékvzeoč francozko deželo, kak je prej (1792) bila. Italska ino Ilirska je austrianski vojski prékdana; velikvajvod Ferdinand vzeme Toškano v' posestvo, nadvajvod Este se v' Modeno, sardinski kral v' Turin, Papež v' Rim nazaj povernejo. — Na 14ti den Junia pride cesar Franc slavito nazaj v' Beč. On na znamenje totega velikega boja ino slavitega premaganja dá iz dobljenih topov vojšakom križeece zlijati ino vsakemi enega dati. — V' Septembri 1814 je zbor v' Beč odredjen na vravnanje nazajperdoblenih dežel. Na totem zbori so: austrianski ino ruski cesar, pruski, bavarski, vürtemberski ino danski kral, ter mnogi nemški ino italski knezi.

Še ne vse vunskončano bilo, kaj so vkupzbrani naprej 'meli, je Bonaparte z' 1100 vojšakmi z' Elbe se bil zdignil, ino je na 1vi den Sušca na francozko zemlo stopil, ino v' dvajstih dnevih že v' Parizi bil. Zavezni poglavari ponovijo svojo zavezo, prékdajo tega nemirnika sodni pravici, ino se precí z' njim primejo. Bonaparte ravno opervič pruskega Blühera premaga, ali kak on ino anglianski Wellington z' svojimi vojskami vkupstopita, je bonapartova vojska pri Vaterloo na nič djana. Za ednajst dni so zavezne vojske zupet pred Parizom. Bonaparte vujde na primorje, je pa tam od anglianskih brodnarov gorprijet. Po izrečenji zaveznih poglavarov je on zdaj na pečinski otok „s. Helena“ na sred morja zapanan¹⁾, ino je drugokrat v' Parizi mir sklenjen (20. Nov. 1815). Zdaj so zavezne vojske tri léta vu Francozkoj ostale, ino je tota mogla sedemsto milio-

¹⁾ Tam je tudi (1821) vmerl, ino (1841) so njegove kosti v' Pariz perpelane ino v' invalidoski cirkvi skranjene.

nov frankov za bojne stroške plačati, ter veliko drugega nazaj dati, kaj je prej iz austrijskih mest odvlčeno.

Austrijska se zdaj tak vreduje: Ona dobi predsedstvo per nemški zvezi na zborni den vu Frankfurti; ona Belgio novemi nizozemskemi krali prékpusti; ona zahodno Galicio pusti k' zupet stoječemi ino Rusi prekdanemi polskemi kraljestvi. Iz nazaj perbojuvanih italskih deržav zupet postane lombardsko-benečansko kraljestvo pod dvema guberniuma, eno v' Milani, eno v' Benetkih (1815); iz Koroške, Krajnske ino Istrie postane ilirsko kraljestvo pod dvema guberniuma, eno v' Lublani, eno v' Tersti (1816); Dalmacia, Kataro ino Raguza (Dubrovnik) tudi ime kraljestva dobijo pod enim guberniumom v' Cari. Bavarski kralj Tirolsko, Inviertel ino Soligradsko našemi cesari pusti. Na stalno obdržanje mira so zavezni poglavari kongres ali zbor deržali najprej v' Ahni (1818), teda v' Opavi (1820), potem v' Lublani (1821), zadnič vu Veroni (1822).

Tak je cesar Franc I. po tak velkih nevarnostih na enkrat vu velkem zvikšanji bil, ino je zamogel, da so spake ino spuntanja, v' nemških deželah znova se zbudeče, se potišale, ter je z' svojoj vojskoj karbonarsko spuntanje v' Neapolitanskoj ino Sicilianskoj pomagal vmiriti (1821). Tak so europejske dežele zdaj stalen mir odbile, ino z' njimi tudi austrijske, ino v' njih naša z' telkimi terpenjami ino težami žalostno obiskana štajerska zemla. —

Cesari Franci I. je zdaj najbol na skerbi bilo, francozko misleče v' svojih deželah od njihovih namisli odvernoti ali nje neškodlive storiti. Tak je on dvojno nevarno vkupzastopenje ostro kaštigal. Eno se je na Vogerskem godnjalo, ino bi imelo tudi v' Štajerskoj ino Rakoskoj vunspružiti, je pa ovaženo, ino Abaš-Škof Martinovič je zred drugimi velikaši ob glavo djan. Drugo vkupzrašenje je bilo v' Rakoskoj, je pa tudi v' Štajersko segalo. Tudi toto je odkrito, ino bečki Plac-hauptmann Hebenstreit je ob glavo djan, za njim bečki viššméstjan, ino veliko drugih imenitnih v' ječo verženih. Odpotli je cesar Franc povsod dal bistro gorgledati ino paziti, če bi se gdé več se takše skrivne puntarie najšle. Za tega volo je tudi ostro censuro krez na svétlo idoče knjige postavil. Vsi profesori vu vikših šolah so pod ostro pazenje postavljeni, ino v' Beči eni odbiti, nižiše šole so menihom ino drugim mešnikom prékdane. Tedaj se cesar Franc zred ženoi podá v' Rim k' Papeži. Naskorem jožefove naredbe začnejo sklekati ino duže menje valati. —

Zdaj še b'la se enkrat austrijska vojska mogla na noge postaviti na obrambo keršanskih Gerkov, ki so od Turkov grozovitno terpeli. Dugo ino dolgo so Gerki že želeli, od turske tiranske oblasti se osloboditi, kajti turski velikaši so njim proč jemali njihove žene ino čeri, njihove hrame ino peneze, ino če so per svoji turski gosposki to-

zili, njih je niše ne posluhnil'). Turki so nje permarjali, kersanski veri se odpovedati ino se poturčiti i. t. v. Tak je Gerkom ne več za obstati bilo. Aleksander Ypsilanti, ruski generalmajor, je nje podežgal, da so se za endrugim proti Turkom zdignoli: tudi albanski Paša je jednako storil, ino je tak velko spuntanje nastalo, da je za Turka nevarnost bila. Da bi tedaj Turki svojo tursko jezo nad kersanske Gerke vunstupstili, so v' Carigradi na Vuzem 1821 njihovega starega Patriarka Gregora po opravljeni božji službi iz cirkve vun pridočega z' golimi sablami obdali, ino na sultanovo zapoved ga pred cirkvenimi velikimi vratmi v' njegovih mešnih oblačilah obesli zred tremi Škofi ino osmimi mešniki. Židovi so starega Patriarka na vuzemski tork dolvzeli ino ga v' morje vlekli, so ga pa ne celo v' morje spustili, temuč ga za 100,000 piastrov kupili, ino gerčki teržci so po noči prišli, ga vunpotegnoli ino ga v' Odeso spravili. Ruski cesar Aleksander je dopustil, da se je manterničtvo tega 80 lét starega Patriarka tu zevsoj častitostjoh obhajalo.

Vmorjenje carigradskega Patriarka je še v' ekšer groznosti na znanje dalo. Na vuzemni pondélek je ludstvo turskega pokolenja vkup pervihrelo, je planilo v' hrame Gerkov, ino je nje oplenilo, Kristjanom so nose ino vuha odrezali, druge skoz ókna dolzmetali, pále druge na vojkah po vuličah vlačli, ino nje zadnič raztergali, druge pred svojimi óknami za noge gorobesli. Druge Gerke so na Multiplaci vkuppergnali, tam velik ogen zakurili, ino z' ožarjenimi pukšenimi ščapi nje prebadali, al' pa njim ožarjeno železno nit (svilo) skoz nose ino vuha vlačli, ali njim roke ino noge v' ogen vtikali. Veliko Gerkov so za vuho k' mizi perbili, drugim vusta z' žarečim voglenjom naphali, materam zizne otroke z' rok zderli, nje na pukšene bodila nateknoli, ino nje tak v' plamen deržali. Gerkom so njihove cirkve gladko razderli. Kak v' Carigradi, tak so Turki z' Gerkmi tudi drugdi začeli delati: so nje na špice natikali, nje žive prežagali, njim noge ino roke odsekali, nje spekli ino njim njihovo lastno meso jesti davali, druge so do vust v' zemlo zakopali, njim vusta razpresterli, da so njim mravle na jezere noter sle.²⁾

Kak nebi takšne strašne, nečlovečjo nesmilne grozovitnosti Gerkov bile podžgale? Ja, Škofi ino Arhimandriti so prednjarili ino Turki so v' Moreji eno terdvino za drugoj zgubili, ino gdé so Gerki premagavci bili, gorjê Turkom! možki, ženske, otroci, vse je moglo mertvo biti; gdé

¹⁾ Ravno tak se še zdaj Bošnjancem ino Bulgarom zadéva, ino zabstojn so njihovi kriči, joči ino javke.

²⁾ Annegarn, VII, 432 i. dl.

so pa Gerki od Turkov premagani, so nespodobno grozovitno spomorjeni, al' pa v' sužanstvo odani. Tak so Turki na otoki Cipros tam mirnim ino neoboroženim Gerkom (1822) više 60 vesnic vužgali, ino nje nesmilno vmarjali; barate ino mešnike so kak živino pred voze zapregli, ali so nje obsedlali ino nje tak dugo jahali, da so mogli mertvi biti. Zadnič je otok Cipros bil tiho postrašno pokopališe. Macedonio so Turki k' pušavi napravili, da so se tudi tam nekeri Gerki bili zdignoli. Tak so Gerki sami sebi prekušeni še štiri léta vi-težko se bojuvali, zadnič pa, da so ne od nikod pomoči do-bili, se mogli Turkom podverči.

Na enkrat se je za nje na boljše obernilo. Ruski cesar Aleksander, ker za svoje z' Našim ino Pruskim za-veze volo neče Gerkom na pomoč priti, (1825) vmerje na potovanji v' Taganrog, ino njegov mlajši brat Nikolaj postane ruski cesar (samoderžec vseh Rusov). Zdaj so eu-ropejske poglavarstva se začele za Gerke jemati, ino njim je na pomoč šel Rus, Anglianec ino Francoz, ino tak so Gerki zamogli Turka premagati. Ruski cesar Nikolaj I. je tudi htel, da Turki 'z Moldave ino Valahie odidejo. Da pa se je to ne zgodilo, ino je turski sultan Mahmud Nikolaja sva-dil, je Nikolaj Turki boj oznanil (1828), ino Rusi so od veselja kričeči šli nad Turka. Oni njega od treh kra-jov primejo, ino premaganje gre tak hitro naprej, da Rusi eno terdvo za drugoj vzemejo, ino so še v' tistem leti pred Šumloj. Tu nje pa hudo vremen, kajti je že v' zimi bilo, na-zajpoderži. V' doidočem leti (1829) so pa že prék Bal-kana šli'), ino noter do Drinopola (Adrianopola), ja celo blizu Carigrada prez zamahnenja meča prišli, teda je pa Mahmud hitro mir z' njimi naredil, ino njim obečal slo-bodno teržtvo na barkah v' Bosfori, kos dežele v' Azii, poldrugi milion zlatov na popravljenje škode per teržtvi, ter deset milionov zlatov za to, kaj je na boj odišlo. Kak je Rus od svoje strani storil, tak Francoz v' Moreji — ino Gerki so svojo zemlo, kera je tri léta pod egiptoskim opustenjom ležala, zupet obdelavali. Potem je med europejskimi prejd-njimi poglavarstvi vunnapravljeno ino sklenjeno, da gerčka dežela ima sama svoja biti, ino bavarskega krala sin Oto postane nje kral'). Naše vojske so ali Gerkom ne šle na pomoč.

1) pod prednjarenjom generala Diebiča, Slézca z'rodod, on je odpotli z abalkanski zvan. Tedašne novine so rekle, da je od rimskih časov tota rusko-slovenska vojska prva prék Balkan gore šla.

2) Ruski Ustrélov reče, da ne samo ruski Aleksander I. je bil početnik zaveznosti proti Bonaparti na oslobodjenje Europe, temuč tudi Nikolaj I. oslobodnik Gerčke. — Ja slavni ruski meč je ne samo nepremaglivega Francoza oslabil, temuč tudi Turka omamil.

Na toti kraj bi se tedaj vse bilo vmirilo — ali zdaj je v drugih krajih strašen nemir postal. Vu Francozkoj je najprej (1830) grozno spuntanje izpružilo, v'kerem je v' Parizi njih na jezere ino jezere padlo, kralj Karl X. 'z dežele pregnan, ino Filip I. za kralja postavljen. Za lube-ga mira volo je pa totokrat ne naš cesar, ne ker drugi poglavar se med nje vtikat šel. — Zatem so se Belgianci spuntali, ino se od Nizozemcov odcepali, postaveč si svojega kralja. K' temu je tudi naš cesar zred drugimi pervoli. — Še v' tistem leti (1830) so se Polaki spuntali, ino so Vicekralja, ruskega Konstantina cesaroviča zred vsemi Rusmi 'z dežele pregnali. Grof Diebič Zabalkanski je z' svojoj ruskoj vojskoj skoro nič ne z' njimi opravil, še grof Paškevič Erivanski'), ker je za njim prednjarstvo (komando) prékvzel, je dosti méscov se močno mogel bojuvati, prejd kak je Varšavo predobil (1831) ino Polsko Rusom nazaj-spravil. Na to je pa Polakov na jezere 'z dežele odišlo. — Naš cesar je svoje dežele na tisti kraj zavarvane deržal, drugač pa ne na eno, ne na drugo stran potegnil'). — Še v' tistem leti (1831) so se tudi v' papežovih deželah spuntali. Totih so pa austrianske vojske, ino ravno naši slovenski regimenti šli mirit, ino so se potli dugo tam ostali. —

Ob tem naš cesar Franc I. (na 2. den Sušca 1835) vmerje, ino njegov prvi sin Ferdinand I., ker je že prejd za vogerskega kralja kronan, prékvzeme vse dežele austrianskega cesarstva. Toti naš svétli cesar si je naprejvzel, per tem ostati, kak je njegov lubi oča kraluval, ino 'mu je mir v' svojih deželah posebno perserčna skerb bila. On se po pravici dobroserčen poglavar more imenuvati, kajti je to že kak kronprinc večkrat pokazal, posebno pa v' oni veliki povodni v' bečkih predméstah (1830), ter, kader je onemi nečlovečko nezahvalnemi penzioniranemi kapitani Fr. Reindli, ker je na njega bil vstrétil, premilostivo odpustil (1832). Ferdinand je 1831 Mario Ano Karolino Pio, veličestno tretjo čer sardinskega kralja Viktora za preodičeno ženo vzel, kera je z' njim jednako pobožnega ino dobrega serca. Tak smilečen se je Ferdinand 1835 svojim italianskim zavolo političkih zakrivenjih v' težko vózo (vjetje) obsojenim podložnikom skazal. Ferdinand je, potem kak je 1835 poverenje od rakoskih stališov bil vzel, (1836) z' cesaricoj se v' Prag podal na kronanje za českega kralja, ino je, kak prejd pri kronanji za vogerskega kralja (1830), tak tudi zdaj tu njemi idočih 50,000 zlatov na dare dobrotljivosti pustil. Njegova smilečnost ino dobroserčnost se je v'

1) od Erivan mesta, kero je (1829) Perziancom vzel, tak imenuvan.

2) Poglej v' knigo »Slawen, Russen, Germanen etc.« (Leipz. 1843) str. 30 — 76. i. dr.

svoji velikosti pokazala 1838, kader je, tirolskih stališov perverenje vzešči potem v' Milani pri kronanji za lombardskega krala vsem zavolo političkih zakrivenjih 'z dežele v' svojo domovino se nazajpovernoti, ino vjete vunsputiti milostivno dopustil. Jednako so potli tudi Madjarom pri deželskih zberih storjene velike zakrivenja velkoserčno odpušene. Ino tak toti naš dragi deželski oča neprehejano svoje ladarske dneve poznamluje z' svojoj hvaležnoj dobroserčnostjoj. Od njegovih drugih dobrotljivih naravnanjih ino odredjenjih bo dale naprej govorjeno.

2. Télo, živež, oblěč, jezík, šege.

Od téla strani se tu po enem našem dogodivščinopisci¹⁾ od naših Štajercov more reči, da so Nemci kam menje za vojšake, kak Slovenci, zakaj Nemci so vu večih krajih nedopadlive zrasti, krofasti ino hripasti, razplošeni ino debeli, počasni ino nerazumni, zato da preveč jejo: Nemeč jej petkrat na den, vjuto, kak stane, se že močne hrane najej, per nékih vurah že južnije, k' obedi se žirovnih zdačnih hran do punega nasiti, na sred odvečarke pále južnije, ino večer si petokrat želodec napuni. To je za vojšaka ne, vojšak le enkrat na den dobí do nasitenja jesti. Za tega volo so od negda le Slovenci bol za vojšake bili, da so lepšega života, bol drobni ino šibki²⁾, hitreši ino razumněši. To pride po tem, da po menje jejo, ino se bol reda deržijo; tudi se med Slovenci malogdé krofasti ludje najdejo, posebno pa tam, gdó se z' Nemci ne změšajo. Na mestah so tudi Slovenci tak mali ludje, da ne so za vojsko. — V' méstah so lepši ludje, je pa med njimi tudi dosta puklavih, zvězjenih, odludne postave, ter nespodobno debelih, vse več, kak med priprostím ludstvom. Kaj je med nemškimi Štajerci lepšega života ludi, so zvekšinom potomci od ponemčenih Slovincov, kakti v' rabskem doli, okoli Hartberga, Vaica, Jilce, v' mürcinem doli, v' enskem doli, v' murskem, lužičnem, sulmskem doli, pri Voitsbergi, v' Susilah, v' Lipnici, okol Gradca i. t. d. — Na slovenski kraj so lepega života ludje zosebno Dolanci ino Goričani, kakti v' slovenjih goricah, v' pešničkem ino šavníčkem doli (Šavníčarce so velke ino životne, Pešnič arce ino Sekolovkinje okol sv. Tomaša nad velkoj Nedloj velke, pa sloke), na dolnjem dravskem ino murskem poli, okol velke Nedle, pri Ormoži, v' lutomerskih goricah, pri Radgoni, pri Negovi, okol Ptuja, pri Makolah, Bréžcah, per Celji i. v. dr., z' ednoj besédoj, kaj so bol na panonski kraj. Male postave

¹⁾ Aq. Jul. Caesar, I, 18 i. dl.

²⁾ Rimski Seneka, ker je, kak eni hočejo znati, v' naši Muravi kak pregnanec živel, ino drugi Rimci so v' naših krajih le sloke ludi najšli, to bi ali pále svedočilo, da so Slovenci kam prejđ tu bili, kak Nemci. Jul. Caes. I, 23.

ludje se najdejo na gornjem dravskem poli ino na mestah v' gorah. Množine lepih ljudi so boji zapravili. —

Za živež je zdaj tudi per kmetičkih ino drugih priprostih duže boljše bilo, posebno v' dobrih létah. Med Slovenci so štamani Goričanje najboljše živeli: oni so kavo pili, purane (kaure), svinsko meso, dobre hrane iz móke (mele) ino druge dobrece štimali, vina pa tak vsigdar po voli, kak tudi zadosta dugov imeli. Dolanci ino dravski (gornji) Polanci, Planinčari ino v' Celskem so že bol prosto mogli živeti, so pa tudi menje zaduženi bili, vina so pa tudi toti ne čertili, kader je le obrodilo. — V' hudih létah so ludje hudo živeli, néki so vso leto ne drugo imeli, kak kakšne medle, nezabelene, ne osolene župe prez kruha. Per Nemcih je v' občinskem za kruh sploh boljše bilo, kajti oni imajo več pola ino boljše zemle, Slovenci, kí so bol med goricami ino na bol slokih polah (kakti na gornjodravskem i. t. d.), imajo po malem kruha, ino v' hudih létah stradajo, 1814, 1815, 1816 so si eni muhičovo semen. tropinske pičke (košičke), koruzne kocene (bate) i. t. v. za kruh mleli. V' totih létah so Slovenci, posebno po vinskih goricah, veliko glada prestali, ino eni celo od glada vmerli. — Najpreštimanéše jedi per naših Štajercih so: per Nemcih prosena kaša prav gosta ino terda, žganjki ali žganci, verhnjov močnik iz pšenične moke, jajc ino verhnja (smetene), špehovi knedelni, ofentomerl, kisló zelje i. t. v., vse prav mastno začinjeno (zabeleno). — Slovenci, zosebno dolenski ljubijo gibance, pogače, povitice, žganjke, svinsko meso, góške, kisló zelje i. t. d. Gibance, iz večih lepo raztenjenih pšeničotestelih, z' sirom, verhnjom ali putrom ino jajčovimi zučaki pomazanih gib vkupnadjane ino tak pečene so tudi prav dobre ino sitostne; ne menje dobre so pogače, z' ene menje raztenjene pšenično- ali haidinskotestene z' dobrim včasi z' orehovim natučenim jederčjom zméšanim sirom potróšene ino z' verhnjom pomazane gibe, kera se okol krajov zaróbi ino tak pečt dene; povitice so tudi z' ene pšeničnotestene lepo raztenjene, ter z' sirom ino natučenim orehovim jederčjom ali naribanimi jabukami potróšene ino z' verhnjom ali z' čem mastnim pomazane gibe, kera se teda vkupskota ino v' svitek veržena v' peč dene. Druge pa tudi tote) hrane Dolanjke v' občinskem menje dobro ino tečno vejo napraviti, kak Goričanjke. Haložani, kerí tak kak Horvati, gda kaj imajo, vse na enkrat potrošijo, morejo potli z' svojoj haložkoj čorboj za dobro vzeti, to je gósta koruzna župa. — V' méstah, ino kaj so gospoda, so prebrano dobro živeli, njih hrane so po francozko napravlene ino vse, kaj je dobro ino drago, gre v' njihov želodec, en sam obed včasi pride tak drago, kak negda per Rimlanih i. t. d. —

Obléč je per priprostih Štajercih tak nemških kak slovenskih še ravno v' občinskem per starem ostal, se je pa že tudi per mnogih, posebno per preštimanéših ino per mladih

preobernil. Stari nemški obléc je v' prejdnem pretéki popisán, toti je še tudi zdaj per mnogih deželjanih navaden, samo per večih bol gizdav. Na mestah se per Nemcih še zdaj takšni obléc najde, ker na negdašno tam bivšo slovenstvo kaže. Eni nemški deželjani tak možki, kak ženske se po teržko nosijo, je pa ženski obléc v' občinskem dosta lepsi, kak možki. — Slovenci so eni svoj narodski obléc že davno povergli, toti je samo per Dolancih še se obderžal, pa tudi toti so začeli tu ino tam se drugači nositi. Keri še so prav po slovensko oblečeni, imajo škornje (črévle) ali cižme, prostrane breguše, Pešničari do kolena, Šavničari, Murščanji, Lutomerčanji, Podravci, Haložani ino drugi dugše; krez breguše imajo robačo (srajco). Pešničari dugo skoro do kolena, Šavničari ino Murščanji celo kratko kumaj do breguš, Podravci ino Haložani pá dugšo, do pol bedre (tak tudi Horvati po vsem zagorji ino še dale): krez srajco, kero še eni Pešničari perpasano 'majo, je perslek ardeči ali modri, zdaj pa že tudi pisani ali kerekoli farbe, teda kanjér ali torba na ručnjaki (torba ardečo obfranzana je daleč okol Ptuja, v' Halozah, v' Zagorji ino prék Zagreba navadna); krez perslek je gabanica ali gaban, ali kožuh, per Šavničarjih černi za možke ino ženske, per Pešničarjih ino Podravcih za ženske béli; ali metén, per Pešničarjih modri, per drugih černi ali sivočerni; okol šinjaka ali vrata so prejd ne nič 'meli, zdaj že mnogi imajo robce; na glavi je klobuk vekši ali menši, Pešničari pa najrajši svoje starodavne kosmate kape imajo. Prejd so dolmanje, t. j. modre suknjene jope z' žnurami ino kruglastimi gumbami, tudi suknje do litkov z' lesičovinoj vunnavdarjene ino podroblene 'meli, zdaj pa eni začnejo nemške lodnaste suknje nositi, breguše pa svoje slovenske imajo, tak je tedaj Nemeč na Slovenca vceplen; če pa drugo ne, črévli morejo lošani (zbiksani) biti. Zenske za navadno imajo črévle ali cižme, Pešničarce z' ardečim suknom na petah našite, Goričanjke samo zveznike (punčuhe); njenjke gosto vujbrane, Pešničarce celo kratke, kumaj do kolena, predpašnje, rokavce t. j. samo do ledovja srajce, okol vrata ino krez persa robec, na glavi pečo, po zimi kožušec ali kožuh, ali velko ruho na se odeto, ali gabanico. Slovenci, ker so bliže Nemcov, imajo skoro celo nemški obléc, samo ženske so še več popéčene, kak poklobučene, tudi snažnése oblečene, kak néke Nemice. Proti Koroškem ino Krajnskem se naši Slovenci po koroško ino po krajnsko nosijo, ino ženske na mestáh imajo samo haube z' širokimi zobci, dolenske pa (žene) takše kape z' vozkiimi drobno nabranimi tenkimi zobci pod pečoj. V' zadnjih létah so prostrane do pet hlače (pantalon) tudi pri nas navadne postale¹⁾. Eni Slovenci v' do-

¹⁾ Pantalohlače so nič drugo, kak naše dolenske breguše.

lenskih krajih, gde je dozdej naš narodski obláč še najbolj se obderžal, so zdaj začeli posebno mladi se že celo po teržko nositi ino vincarski štucari (Winzerstuzer) biti imenuvani. — V' městah je premenjavanje nošnje morbiti ne nikol tak po gosto bilo, kak v' totih časih. Prejd je vse, kaj je francozko bilo, najbolj valalo, potem so nošnje cele Europe ino še drugih talov svéta natiskane se vundale, da so žnidari se mogli vsako novo modo hitrej navučiti: možki so namesto frakov kratke sukne, dol košnate, zadnič pa celo po negdašnjem starem prirézanji kakti duge jope z' velikimi gumbi ino celo nisokimi koleri nosili, tesne duge hlače so v' městah ne več poštenja imele, le pantalon; klobuk je, kak od negda, vsako leto drugačič bil, vse sorte kape so sploh bol valale, kak klobuki, namesto črévlov so zdaj največ polčrévle nosili. Méstjanjke ino gospé so pa največ premenjanja v' svojem obláci mele, njihove haube, njihovi klobučeci so prav sméšne spodobe dablali ino tak lepim licam nedopadnosti davali, en čas so oblečene metene ino v' eni roki možnjo za skrambo robca ino take sprave nosile, potem so pa metene prez rokavov okol odete mele; rokavice so bile po leti ino po zimi navadne, njenjke so z' jopičom vred 'z celega, tak ali naveš život bile, predpašnjih so en čas ne nosile, potem pa so celo male predpašnjice začele nositi, zvezniki (punčuhi) ino šolnji so en čas visoke petnike meli, potem pa so na niže spušeni, prosteše mestjanjke so namesto negdašnjih černih ali tudi zlatih haub zdaj skoro občinsko velke pavunatne ardeče, zelene ali pisane peče nosile i. t. d. —

Jezik se je, kak prejd, tak zdaj razločaval na več zgovorov tak nemški, kak slovenski. Nemci drugači govorijo v' gornjem, drugači v' srédmem Štajeri, pale drugači pri Borovji ino Polavi, drugači pri Štradni ino Kleki, drugači okol Gradca, drugači v' lužničkem doli ino v' Susilah i. t. d., povsod pa pokvarjeno, negladko, čudno nemšino, kere namer ne razme, ker njoj je ne navajen, ino kera se namer pisati nemore, n. p., „d' E Soaten is e oa, iez is s' A á oa,“ t. j. E strunja je že prejd počla, zdaj še je A tudi proč: „wos gai'st m'r fr main schiesprigl?“ t. j. Kaj mi za mojo puško daš? „hai ond strue hon i gmue,“ t. j. sena ino slame imam zadosti i. t. d. V' městah že bol čisto, eni pa celo čisto pismeno nemšino govorijo. Cesar Jožef II. ino cesar Franc I. sta si tudi zato za vpelanje ino pomnoženje šol veliko skerb vzela, da bi otroci v' šoli se lepšo nemšino vučili. — Ravno tak se tudi naš slovenski jezik razločava: drugači govorijo Goricani, drugači Dolanci, drugači na gornjem dravskem poli, drugači v' Halozah, drugači v' gorah, drugači per Celji¹⁾. Goricani, ker so bliže Nemcov, imajo v' svoji slovenšini ve-

¹⁾ Toti razloček je pa v' célem ne velki.

liko nemških beséd tak, da se od njih pravi, da rečejo: „Kobilo per cauni perpintat.“ Je pa tudi njihova slovenšina ne za poslušanje, n. p. „Fejter, kelko pa ferlongate za vašiga ökselna? per mene bi se dobro holtau, vi že tako nimate fuetra.“ „Vi mate 'ni gferlih cueštand, bote se magli dobro noterholtat, zdaj že celó v' totih hundstogah, drugači bote hin.“ Še bol' z nemšine ino pokvarjeno govorijo néki pisáci ino grajšinski služebniki, če ravno so rojeni Slovenci. Haložani majo drugač dobro ino čisto slovenšino, ali njihovo smésno z' tonom preskakanje je tak razglašeno, kak nemških Hitzendorfarov njihovo zatezovanje. Per Selnici (Seunci) zgor Marburga, ino v' tistih krajih daleč okoli še zdaj rečejo: „Jaz sem prišl, jaz sem hodl i t. d.“ ino tak ali obderžijo on analogički l na konci možkega zgovora v' časnicah, kerega pišemo mi ino Korošci, Krajnci, Horvati, Rusi, Polaki ino Čehi, samo Hirci so ga tudi v' pismi zavergli. V' Celskem se slovenšina že bol' k' krajnskem zgovori nagible, je pa drugač razvun nekerih nemških beséd čista ino dobra, ja v' gorah se dostikrat najdejo stare čisto slovenske beséde, kere se drugdi že davno več ne čujejo. Najbol čista se je slovenšina per naših Dolancih obderžala. Toti, kero zatezovanje vunvzeto, tak dobro, jederno ino obilnobesédno slovensko govorijo, da mi zevsem perzadenjom take slovenšine v' knige ne spravimo. Da se pa slovenšina pri nas tak gubí, pride po tem, da Nemci Slovence čertijo, ino Slovenci za tega volo svojo narodnost duže bol' zapušajo, ino le nemško bol' štimajo; to pride od tega, da mnogi gospodski služebniki, duhovniki ino školniki slovenstva nič ne štimajo — za tega volo se tudi v' mnogih šolah samo nemško vučí, če ravno je samo nemški yuk slovenskim otrokom mláčenje prazne slame; ino njih v' šolo hojenje sama zamuda ino zabstojn' plačilo, takšnih školnikov (če ne tudi Katehetov) potruđenje ino zadenje je naopačno delo, zabstojn' ceplenje ptujih mladik v' domačo steblice'). Ako bi tedaj ravno resnica bila, kaj néki nam sovražni Nemci še zdaj rečejo, da so Dolnjostajerci per izobraženji najzadni, tak bi to prišlo od tega, da so naše šole ali vučilnice ne vučilaš kersanskega navuka ino drugih hasnovitih, lepih ino potrebnih znanjih, temuč samo po sili vadenja na nemško besedo. Ali hvala ino vse dobro onim duhovnikom ino nekerim pošvetnim gospodom, v' kerih je domorodska lubezen za slovenšine stran se zbudila, naj toto tudi v' sercah ludstva ino v' sercah svoje mlade čréde zbudijo! Le tak, da bo najprejd po slovensko, botem še le nemško v' šolah se vučilo, bodo naše šole prave vučilnice. To je vola ladarstva, kajti že cesar Jožef II. je svoje prejdnje služebnike pital (baral), v' kerem jeziki bi se v' njegovem ce-

onaj v' ladinj...
 onaj v' ladinj...
 onaj v' ladinj...

1) Poglej »Beilage zu Nro. 70 (1839) von Ost u. West — ter« Beschwerden u. Klagen der Slaven in Ungarn (Leipz. 1843) str. 21 i. dl.

sarstvi pismeni posli občinsko opravljali, jel v' slovenskem ali nemškem? Ino le njih odgovor je nemšini priliko dal, slovenšino podkapati. Cesar Franc I. je tožbam, kere so zavolo podkapanja slovenšine v' Českoj, Vogerskoj ino drugdi nastale, ne bil proti), on še je one, ki so za Slovence pisali, pohvalil ino nje počastitno daroval, on je za slovenske kraje nemško-slovenske šolarske knige vpelal, ino je svojo cesarstvo (1809) mislil za slovensko-madžarsko ali podunajsko cesarstvo ozvati²). Kak oča, tak je tudi sin, naš zdajni svétli cesar Ferdinand bil ino je darovnik slovenskih spisatelov. Našega visokohvalenega Škofa ino kneza Romana očitne besede so: Meni se Slovenci dopadnejo, oni so čerstvo ludstvo, kero svoj jezik, svojo slovenšino štima, ino tak se narodnost obderžf. Z' tem pozeletneše je tedaj, da bi slovenski školniki primorani bili, ostrem izpitavanji konči iz slovenske gramatike se podverči, kak je mladim duhovnikom zapovédano, za kere bi, (da bi oni tak kak keru na posvetne službe se vučijo, že prejđ sploh v' slovenšini se vadili), na gimnaziah v' slovenskih krajih slovenska gramatika ter domače dežele dogodivšine, v' duhovnicah pa pastoral ino kaj k' temu spada, po slovensko se vučilo; kajti žalostno ino za duhovno tak kak posvetno posluvanje veliko naškodno je našo maloznanje ali samo na pol znanje slovenskega jezika. Ono pripovést od milostivnega Samaritana, v' prejdnjih pretékih na pokazanje, kak se je v' keru dobi slovensko pisalo, sem postavleno najdeš zdaj vu večih Evangelščah³).

Še ge so v' totih časih takše nastale, kakše so ne dobre. Da je ostroča povsod nazajstopila, je nepokornost skoro občinska šega postala per otrokih, družini, podložnikih ino skoro vseh. Da nega pravega straha, tak je razvuzdano, nesramno življenje, ter tatbina, vkanjuvanje (golufanje) in krivičnost kaj vsakdenjega. Vmanjuhovanje ino prez dela življenje je kaj navadnega, zosebno v' méstah. Gizda je ne samo v' mestah ino pri preštimanéših, temuč tudi med priprostimi skoro občinska. Duhana (tabaka) kaditi je prék no prék navadno, tak da ga v' enih krajih tudi ženske pušijo. Telko za nič hasnovitih psov² meti, kak bi se od tega mnogi siromaki nahranili, je v' mestah kaj navadnega. Kak so prazne vere še dozday se obderžale zosebno med priprostimi, tak je per g'ospodi ino méstnih nevéra navadna postala. Per g'ospodi je zdaj v' zadnjih létah nastala navada, da so otroci očete ino matere začeli tikati; Slovenec bi se prestrašil, kader bi to čul (slišal) ino bi to za veliko nepoštu-

¹) ne tak kak Madjari delajo, ki tistim, keru se za svojo slovenstvo vzemejo, po 60, 50, 40, 24 batinah gornamečejo, kak najdeš v' ravno zdaj rečeni knigi str. 23.

²) Poglej v' knjigo »Slawen, Russen, Germanen etc.« str. 168.

³) tudi v' mojih »Sveti nedelni ino svetešni Evangelji, z' kratkimi iz njih izidóčimi navuki (1843).

vanje starih, ja za gréh deržal. Slovenec svoje starše, strice, vujce, strine, vujne, ja vsakega starešega, vsakega drugač postovanja vrédnega v' nazočnosti více, v' nenazočnosti pa nje oniče, n. p. „Moj oča so na njivo odisli, mati pa še so 'z verha ne domo prišli — moj stric so mi vmerli — naš gosp. farmešter si veliko zadenejo za nas“ i. t. d. Ne lepa šega je tudi per gôspodi zdaj nastala, kaj prez molitve, ja prez prekriženja se-dejo k' jedi, pa tudi tak od mize vstanejo. Še druge šege so per naših Slovincih, kakti kerstitki, t. j. malo gošćenje, kader žena z' svojim otrokom od vpelavanja domo pride; sedmina (karmine, pokapanje), t. j. molitve pri merliči pred pokapan-jom, po pokopi pa na pokop povablenim obed ali večerja, pa molitve zmés. Sedmina je per enih še duže od dneva poka-panja, ino se per nekerih sklène ž' svájoj za odvetek (erbí), per nekerih sedminah¹⁾, posebno per duhovskih veliko pokradnejo. Pále druge šege so mnogotere igre ino igrače, igre z' kartami za peneze ali za vino je mnogim na velki kvar, tak tudi keglanje. Druge igrače so: vučkivanje, slepo miš loviti, rihtara staviti, skrivaukanje ino več takih, kere še na poganstvo kažejo. Občinska šega per naših Slovincih je vuzemnice, ter krés kuriti. Na velko soboto se bodigdé, najberže na njivah kakša germada na kupe nanosi, toti kupi se večer v' mraki vužgejo, to se pravi vuzemnice kuriti²⁾. Krés je jednako kurilo na večer pred sv. Ivanom, kader se sunce oberne³⁾; v' enih krajih je navada, da na Ivanje odvečara (po poldne) mlade dekelce gdé v' enem málem lési kup germade vužgejo, ino okol totega ognja popévajoče ple-sejo⁴⁾, potem pa imajo málo gošćenje, per kerem pále popévajo. Pastiri imajo šego, da na Jurjovo, kader opervič govoda na pašo ženejo, enim glavo per rogljih z' travoj ino vejčjom opletejo ali obvenčijo. Na Martinje je šega, gósko jesti, ter novi mošt na novo vino prekerstiti. Ob žetvi je šega, da se za žnjeci ali ženjkinjami nabrano klasje (latovje) v' venec zveže, kerega mladi dekelci na glavo denejo, ino tak z' totoj popevajoče domo idejo⁵⁾. Občinska šega je v' zadnjih létah postala, da so posebno gospodje ino méstjani brade si mnogotero pustili rasti. Muziko ino pesme so naši Slovinci, kak od negda, tak tudi zdaj lubili, ino so jarne pesme naših Slovenkinj le razveselno čisti glasi proti prostih Nemcov krofastem brečanjji. Ples, če ravno je od narodskega

1) Sedmina očivestno kaže na sedem dní, kak dolgo je per Rimlanih mertvi doma ležal, ino še le na osmi den k' pokopi nešen bil.

2) Vuzem (vunzima), tudi letence, velikanoč.

3) to očitno kaže na staropagansko bogočestitje sunca.

4) to pa na častitje sunca ino ognja vkup, kero je obojno per starih še paganskih Slovincih navadno bilo.

5) Pále to kaže na rimsko Boginjo Ceres, keroj so sétve perporo-čene bile.

pri nas malo kaj prekostalo, še Slovenci sploh posebno štijajo, pa slovenskega, ako ravno od drugih Slovincov pridodčega, kakti polkaples i. v. dr., bol kak nemške. Snažnost v' oblěci ino prebivališi je, posebno per Dolancih po gosto najti, pa tudi per Goričanih, ne tak per Vogrih, Horvatih ino drugih. Zalostna navada, kera je Slovincom že od negda sem k' največši škodi bila, je še zdaj skoro povsod med njimi, njihovo razbratenje (ne vkupderžanje), Goričan čerti Dolanca, Dolanec gornjega Polanca ino Planinčara, Kranjec Horvata, Horvat Ilirca, Štajerec Vogra, Čeh Štajerca i. t. d., ako ravno vučeni gorečo želijo, da to nebi bilo, ino pokažejo, da vsi slovenski rodovje so od enega pokolenja. Mnoge druge šege, kere so per naših Slovincih ino Nemcih skoro jednake ¹⁾, v' eno drugo popisvanje pusteč, še samo šege per ženitvah navadne tu popisem. Kader si ker kero hoče za ženo vzeti, si najprejd enega človeka (večkrat za plačo) gorvzeme, da gre k' tisti ženski, kero si méni vzeti, ino pozvej tak od nje, kak od njenih stariših, če še nje 'ma, če bi se tota ženitva mogla zgoditi? Če pa onedva že prejd med sobom rečeno 'mata, da se hočeta vzeti, tak se samo per stariših pozvej. Če je dovoljeno, tak njoj ženih pride v' ogledi (v' snoboke), ino se snehi (nevesti) en dnar, navadno tolar na roko dá, to je zádav. Potem grejo si po komisisko dopušenje, včasí tudi juterne delat, tedaj pa k' zapisavanji. Po zapisavanji imajo zaročno južino ali večerjo, ino odzdaj sta ta zapisana v' zarokih, ino pozavčini (povabiči), če naménita gostovanje imeti, grejo na gostovanje vabit (pozavat). Toti povabiči (navadno dva) so pisano oblečeni, imajo visoke gorperšpičene klobuke, včasí sable ino na dugh ručah kanjére, duge debele palce, na njih zvonček ino džurdžek kakšne brijavine, kero pokusiti dajo. — Na den gostovanja se poznani per ženihi vkupzberejo, tedaj grejo po sneho. Tečas snehini domači od hrama vunta bakel ali z' slamnatimi omotki nadjanih rantic nastavijo, kere našgejo, kader gostje k' hrami grejo, da bi vidli k' hrami priti ino nebi mimo odišli. Ta pridoci najdejo hram zapert, ino se njim prejd ne odpre, kak da pokažejo, kaj za ludje ino odkod so. Kak to storijo, so tudi že noter spušeni, ino se njim ima pokazati, kaj isejo. Pride tedaj najprejd kuharčina dekla naprej (ne lepa), za njoj kuharica, teda obej svatevci, zadnič sneha. Zdaj so tri z' ternjom popletene ročke to: v' prvi je voda, v' drugi jesih ali kaj vkupzměšanega, v' tretji pa vino. Iz vseh treh starašina najprejd ženihi ino snehi napije i. t. d. Potem si k' zajterki (zajuterki) sedejo, ino kader so se bili najjeli, grejo k' zdavanji (poroki). Naprej njim gre pisano oblečen ino z' cvětmi nalepoten zastavnik z' mnogotero nalepotenoj zastavoj, ker se tudi kopjáš ali banderaš zove. Toti ino pozavčini delajo mnogotere skakanja, plese, šale ino norije.

¹⁾ Tudi tote pokažejo, kerí Nemci so negda Slovenci bili.

Sneha, če je deklíč, je zred svatevcami z' kuplenimi cvétni (rožami) lepo opletena ali venčena, ženih pa, če je samšni mladenč, ima velike lepe kuplene cvetnjake (pušelce) za klobukom. Per nékih gostéh je tudi en ves v'kožuhovino z' kosmatim vunobernjeno oblečen ino v' lici z' sajami pomazan nemarus, ker vse sorte šale ino bodikajšine tira, kakti kader za otrokmi ino nepovablenimi se zagnajoč sam rad opadne i. t. v. Kader k' cirkvi pridejo, še en čas, če smejo, vuni igrajo ino plešejo, ovi kosmatec pa dečke ino druge prišlece proč goni i. t. d. Ženih ino sneha z' starašinmi ino nekerimi drugimi se pa v' cirkev podajo, naskorem pridejo tudi ti drugi za njimi, ino tak je tedaj zdavanje (poroka). Po zdavanji imajo goščenje samo tisti den ali še več dni. Na goščenji morejo mize naklačeno pune jestvin ino pitvin biti, pa glasna igra. Bol potli se vsakemi gosti posebe ena zigrá, n. p. kmeti kmetička, kerčmari kerčmarska, mlinari mlinarska, kovači kovačka i. t. d., ino se tudi vsakemi njegova pesem zapoje. Večer pridejo tudi drugi ludje, ino se okol hiže k' oknam postavijo, toti se zo-vejo prišelci, pomeláji, prezari, ino so radi takši med njimi, kerí zmeknejo, gdé kaj morejo. Pleše se na gostovanji vse sorte, se tudi po gosto napijáva. Odidočim gostém se popotnica igra i. t. v. — Tote ženitvanjske šege ¹⁾ so v' drugih krajih drugáčiše, povsod pa mnogotere šale, večkrat tudi nedostojne. — Gostuvanskim šalnikom so prispodobni repni orači na Dolenskem. Na fašenski pondélek ino tork se najmre štirje snažni mladenči skoro tak kak na ženitvanji pozavčini oblečejo, ino se k' plugi zaprežejo, poleg njih gre gonjač z' dugim bičom, za njimi pa plužar z' otkoj, ves v' kerzno oblečen. Toti pred vsakim hramom, kam pridejo, nekaj snega razorjejo, kosmat plužar pa dela šale, tudi večkrat nedostojne, i. t. d. —

3. Vojska, orožje.

Pále v' totih zadnjih časih se je per vojski veliko preménilo. Cesar Jožef je vojsake štimal, ino je zato tudi na to šel, da je vojska poštenje dobila. Princ Karl, pravi vojšak, je na to spravljal, da vojšak, če ravno more stati, kam ga postavijo, ino iti, kam 'mu je rečeno, more kak človek ino pošten mož spoznan biti. Za tega volo je prepovédano, vojšaka per vučenji gerdo 'meti, ga suvati ali v' njega sadokati, ga po živinsko biti (tepsti). Per v' orožjáh vadenji (ekserciranji) so vse negdašne igrače mogle proč ostati, ino se zdaj samo na to gleda, kaj je potrebno. Vojšaki so na 10, 12, 14 lét k' vojski vzeti, teda pa vkraj pušeni. Zavolo novakov (rekrutov) je spervega vsako, potem pa na vsako tretjo leto popisek per vseh komisíah, ino novaki se več ne

¹⁾ Nekere kažejo na starinsko paganstvo.

lovijo, kak je prej bilo, temuč morejo sami naprej iti¹⁾). Kaj se vojsačke oprave dotiče, so vojšaki namesto lesenih vkovanih kap ali čeladih za cesara Franca dobili klobučene čake, namesto belih tesnih hlač pa za našega zdajnega cesara Ferdinanda modre prostrane do pet hlače (pantalone). Per orožjáh je vse bole na prilično napravljeno, zosebno pri strelbi iz topov, ter namesto prejdnjih težkih muškét so druge, ležiše spravljene, namesto prejdnjih kresnih so novi kemički vukresi zmišleni, kerim nikaka mokrota nemore naškoditi. Tudi je v' zadnjih časih takša strelba znajdena, pred keroj se nijedna terdvina več obderžati nemore. — Za vojšake so Slovenci najbolj, zosebno dolenski, ter Nemci iz negda slovenskih krajov se vzeli, na Nemškem pa ino nekaj na Slovenskem, kod je bliže Nemškega, so vu večih krajih take postave ljudje, da čela komisia ne more enega k' vojski dati. Od vojšakov je pa ovači se zdaj velelo, da k' vojski odide, pa dosluži, kaj namer cesara ne vidi, ne' krugle ne čuje žvujzdati, pa vender preštamani ino velki domo pride. — Število naše vojske v' celem cesarstvu je pa zdaj bilo: 188.000 pšcov, 39.000 konjenikov, 17.800 artileristov, 2350 Genie (ženistov), 23.000 drugih, ter 15.000 pokrajničarov i. t. v. Za nazočno veliko v' orožjáh vadenje so v' zadnjih létah za cesara Franca, kak tudi zdaj za ferdinandovega ladarstva bili tabori prej na lipničkem, zdaj zadnje leta pa na ptujskem poli.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Tudi per duhovstvu ino cirkvenstvu se je za cesara Jožefa II. veliko premenilo. On je Luteranom z' Katolškimi jednake pravice dal, ino je vse kloštre, kerim so deželi ne na nikaki hasek bili, razpustil. Takšnih vsigdar vbogeime pobirajočih kloštrov je on v' naši Štajerski 31 dolzaterl, pa še 37 bol hasnovitih pustil. Kak so tedaj že prej Jezuiti, zdaj pa še drugi menihi izkloštreni bili, so pétrinarski, od kloštrenih že celo nazajpostavljeni mešniki svojo poštenje dobili. Tudi so kloštarske vekšital slabo obdelane zemle priprostim ludem za lahko ceno v' roke prišle, ino mnogim rodbinam živež dale. Cesar Jožef je fare hol vredil, ino gdé je trebalo, nove gornapravil, sekovsko škofio je bol po redi obkročil, k' njoj potegnoč tal marburskega prej pod labudsko (lavantsko) škofio, ino tal prej celskega, pod laškogoričko škofio stoječega okročja. Novo gornapravljene fare, vikarie, lokalie so ludstvu k' velki dobroti bile. Toti novi farmestri ino lokalniki so iz tega, kaj se je z' razpušenih kloštrov zréšlo, svojo plačo dobili, farmester 400 fl., lokalnik 300 fl. na leto.

¹⁾ Tudi na Vogerskem ino Horvatskem je zdaj vpelano, da novaki sami naprej pridejo, ino imajo samo 10 lét služiti.

Za gornji Štajer je Jožef novo škofio v' Ljubni vpelal (1786) i. t. v. — Dosti od tega, kaj je Jožef vpelal, je še dugo potli valalo, dosti pa, posebno v' zadnjih časih župet na staro nazajstopilo: Menihi so se pále pomnožili, ino mladi petrinari so, bol po meniško gorzredjeni, več valali, kak stari. Slovenski mešniki so od nemških bili nazajpostavljeni, če ravno je dosti Slovencev na Nemško za kaplane postavljenih. Za tega volo so Slovenci že dugo želeli svojo škofio na Slovenskem dobiti, je tudi za cesara Franca že prejd, pále v' njegovih zadnjih léтах bilo obsnovano, v' Celji ali na Ptuj, kak so negda škofie bile, al' pa v' Marburgi Slovencom škofio gornarediti, je pa vsakokrat preprécáno —. Drugáč so petrinarske fare bile na Nemškem v' občinskem bolše, kak na Slovenskem, za kaplane pa je tu v' občinskem bolše bilo, kak na Nemškem. Nemški farmeštri vekšital imajo desetine, veršnike, grunte ino druge dobre dohodke; slovenski farmeštri menjekeri majo desetine, veršnike, gorna i. t. d., vekšital imajo le v' zernji ino vini, al' pa samo v' zernji nekaj perpisano, nekaj v' penezih ali v' gruntih, to je pa na mnogih farah tak per pičilem, da si morejo zernje, vino ino druge reči perprositi; pa še se njim od totih malih dohodkov proč šiple. Kaplani so na Nemškem celo slabo si služili, 50 fl. na leto, slovenski kaplani so pa imeli zbirce zernske ino vinske, ali tudi samo zernske, ali samo vinske, ino so v' enih krajih veliko dablali. Na cesarskih ino enih drugih farah so kaplani imeli od fonda 200 fl. na leto. Na faro priti so samo léta ino zasluženja ne htele pomagati. Tudi kloštri so imeli fare.

Poleg pomnoženja prejd ostanovših menihov so na novo nastali: Jezuiti v' Gradci, spervega z' veliko suprotnostjo posvetnih, potem so pa (1832) dobili svoj noviciat v' dominikanskem kloštri v' Müngrabni, ino so se hitro tak pomnožili, da njih je više od 50 bilo, ino so tudi v' Linci svoj klošter dobili. Poleg Jezuitov so nastali Liguoriansci ali Redentoristi v' Mauterni (1825), vu Fronlajti (1826), v' Marburgi (1833), tudi spervega z' velikimi prečkami. Nunski kloštri ino redi so nastali: Karmelitarce v' Gradci na Grabi (1829). Miloserčne sestre (1841) iz Monakov prideče so gračke bolnice prevzle. V' leti 1843 se je Augustineum ali klošter za mladenče v' Gradci na Grabi začel. V' totem leti so se tudi školne sestre v' Gradci začele. Tudi so zdaj nastale mnogotere bratovčine, ino na božji pot iti je pále kaj navadnega. Najveško romarstvo je v' gornjem Štajeri v' Mariaceli, tam se vidijo ludje od vseh krajov, vse narodske nošnje celega cesarstva. Na Slovenskem je najveško romarstvo na Jezeri (v' Šumarji) v' Celskem, ter na svetih gorah, tu pri nas pa per sv. Trojici na Gorickem, na Gori per Ptuj i. t. d.

Cirkvih je zdaj že na novo ne dosti nastalo, ali za ponovljenje ino polepotenje cirkvih ino kapelic se je skoro po-

vsod skerbelo. Nove cirkve iz totih časov so: sv. Ožvalda vu Frajlandi (1783)¹⁾; matere božje na Kameni (1783); Marie Snežnice ali Novacirkev per Cmureki (1790); sv. Volfanka per Ternovcih zvuun Ptuja (1793); Div. Marie v Širji (1810) i. v. dr. Tistih cirkvih, kere so iz starih na vekšo, al' pa celo nove napravlene, tu ne imenujem, da so že prej imenuvane.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Cesar Jožef II. je gospodskam dosta od njihove oblasti dolžbil na polehkotenje prostega ludstva, kero je njemi najbolj na skerbi bilo. Gospodske so z' svojimi podložniki ne več smele delati, kak bi htele, njih ne več z' gospočinami (rabortami) pretežiti i. t. d. On je za tega volo krajsijam namesto sebe dal oblast, tožbe podložnikov krez svojo gospodsko gorvzeti, ino nje proti stiskam ali krivicam braniti. Tudi komisie so krajsisko podoblast dobile. Prejdnjo namesto cesara oblast je pa gubernium imel. Za hudodelnike so bile deželske sodstva (Landgerichte). Tudi méstjani ino teržki so vekše pravice dobili. — Ali po jožefovi smerti je tudi per tem skoro vse na staro nazaj stopilo, ino gospodske so svoje pravice nazaj dobile, krajsijam je pa vender gornaloženo ostalo, tožbe podložnikov posluhnoti ino gorvzeti. — Ob časi francozkega zaleženja so prejdnje gospodske z' cesarskimi ali deželskimi peneznicami odisle, ino je bilo eno samo za tečas ladarstvo krez deželo postavleno. Tudi druge gospodske so teda skoro ne znale, kaj so bile.

Podložnikom je posebno za cesara Jožefa II. velko oblehkotenje prišlo, za tega volo je toti lubi cesar še zdaj nepozablen. On je dostikrat potajen se tá ino tá podal, da bi zvedil ino vidil, kak se ludem godi. Po njegovi smerti je pa za podložnike že menje dobro bilo, kajti so gospodske svoje prejdnje pravice vedle si nazajspraviti.

Kaj se lastinstva dotiče, je cesar Jožef naredil, da grunti ne so več mogli na gruntnega gospoda nazajpriti, ino per tem je ostalo. — Davke ino dače, kak je cesar Jožef per totih dežele oblehkotil, so potli največ zavolo francozkih bojov močno gorjemale. Cesar Jožef je najmre vse grunte dal zmeriti, da bi se dače bol po pravici navergle. Po toti gruntni meri b'le vse tedašne cesarske štibre ino dače imele gorhenjati, tak tudi gospodske davke ino dače, kakti gospod-

¹⁾ Tudi Frajland (prej Frilant) je prej imel Slovence za stanovnike, ino ondešna sv. Jakoba cirkev, kera je 1733 pogorela, je mogla stara biti. (Steierm. Ztschr. 1830 X. 74).

šina ali rabota, desetina, deseti pénez, gorno, veršnik, cinžno zernoje, cinžno vino, jajca, predivo, kopuni i. t. d., ino b'la se imela samo ena deželjska dača cesari, pa samo ena grunt-nemi gospodi vsako leto v' penezih dati. Za cesarsko dačo so bili posebni štibreniki postavljeni. Ali kumaj se je toto novo štibrenje začelo, je cesar Jožef vmerl, ino davke no dače so na staro nazajstopile, ino duže na vekšo rastle. Samo francozkemi generali Marmonti se je (1805) v' Gradci moglo dati 100,000 fl. v' dobrih penezih, 400,000 fl. pa v' bankaših, 400 konjov, 15,000 sukenj, ter šolnjov — kaj pa moke (mele), derv, sena, ovs, volov, vina, sukna? — V' leti 1809 je štajerska dežela mogla dati 44 milionov ino 880.000 frankov. Dače so ali sploh na više šle, tak da je Štajerska še zdaj v' mirnih létah mogla dati en milion ino okoli 150,000 fl. gruntne ladarske štibre. Razvun tote je ladarstvo vleklo na hižni štibri okoli 180,000 fl., na erbskoj štibri okoli 36,000 fl., na pripravskoj štibri okoli 140,000 fl., od harmčnega ino na blago štempla okoli 315,000 fl., za sól en milion ino okoli 60,000 fl., od tabaka više 300,000 fl., za štemple okoli 160,000 fl., na taksah više 18,000 fl., od lotrie okoli 170,000 fl. i. t. d. Životnica, klasna ino ladarska erbska štibra je ravno v' zadnjih létah gorhenjala, za to je pa nastala živežštibra, kera je više 600,000 fl. znesla. Z' totoj je ladarstvo htelo tudi tiste pod dačo dobiti, ker od svojih kapitalov živijo; ali ludje so namisel ladarstva drugači obernoli, ino so pri kupovanji telko doltergali, kelko so tam dati mogli. Na nekaj polehkotenje podložnikom je cesar Franc zapovedal, da se je per desetini, veršniki, cinžnem zernji ino vini, pri gospodski grunti štibri, raboti, desetem pénezi i. t. d. mogel peti tal noterpušati. Cesar Franc je tudi zupet grunte dal meriti, ino njih znesek zračuniti, po toti meri je cesarska gruntna štibra per mnogih dosta vekša, enkrat telka vunspadla, kak je prejd bila. — Se pa né čuditi, kaj so tak velke dače bile, kajti je vojske mnogo, drugih služebnikov skoro prez števila, ino dobro plačanih penzionistov veliko bilo, od drugih na hasnovite naprave ino velike potreboče mnogih plačil ne govoreč.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Da je cesar Jožef II. priprostemi ino delavnemi stani per vsem na pomoč prišel, tak je vse bol živočo šlo na obdelanje zemle, ter da so toti priprosti vidli, kak so per skerb-nem deli še prece kaj krez svoje potreboče si pripravili, ino to dobro prodali, so z' tem rajši si svoje zemle dobro obdelali. Duže več prejd mertvo ležoče zemle so si obrodovitali, gospodje sami so k' temu veselje dobili, ino so mnogoverstno k' naprejki gospodarstva perpomogli. Med totimi imamo njih

cesarsko visokost, svétlega nadvajvoda Johana za posla-
 vlenega prejdnjara ino predpodobo tak per njihovih gori-
 cah v' Pekarji pri Marburgi ino njihovem Pranthofi per Ma-
 riaceli, kak tudi pri za cesara Franca I. zupet vpelani zem-
 lo delski družbi. Razvun polskega gospodarstva so eni tudi
 za pomnoženje ino požlahtenje sadovnega drevja posebno
 skerb si vzeli, tudi vertnarstvo je zdaj se zdignolo — samo
 gorice so v' dostih krajih še slabo se delale. Nagornjaki, že-
 lari, kmetovje so svoje gorice le vekšital kak najhitrej, ne
 kak najbolše si opravili. Méstjani ino gospodje imajo vincare,
 tudi toti per svojem vekšital slabem življenji ino malem znanji
 delajo po svoji stari navadi, ne pa tak, kak bi se vekši ha-
 sek 'z goric vzel. Tak tota za dolnoštajersko gospodarstvo
 največša ino najbolj obdačena stran zaostaja. — So pa vender
 eni ludje ino eni kraji, gdé se gorice dobro delajo, kak pri
 Marburgi, v' Halozah, v' Lotmerskih, tudi eni gospodje sami
 na to gledajo, da se njihove gorice dobro delajo, kader le
 ljudi dobijo).

Za pomnoženje ino lepo zredjenje govenske živine ino
 konjov se je na mestah velka skerb vzela, ino se od la-
 darstva dari ali premie dajo tem, kerii lepo govensko živino²⁾,
 posebno pa lepe konje sami zredijo. Najlepša govenska živi-
 na je v' gornjem Štajeri med planinami, najlepše konje pa
 imajo Slovenci na dolnji Šavnici, na dolnjem murskem poli
 ino pri Ljutomerskem. Ovčarstvo je v' Štajerskoj malega
 spomina. Za roje (bčele) se tudi kam menša skerb vzeme,
 kak bi se vzeti znala. Svinj se pa skoro povsod redi, kelko
 se njih more, ino se njih nekaj odá, tak tudi pérnate živa-
 di; koze so per Dolancih v' malem poštenji, Planinčarom ino
 gornjim dravskim Polancom pa veliko vrédne.

Pri vsoj za rodovitost si zavdani skerbi je pa v' nékih
 léтах le močno hudo bilo. Prišle so najure take léta, v'
 kerih je skoro ne kaj obrodilo. Tak je bilo 1782, kader so
 velke kobilce (zadnjokrat v' našo Štajersko perleteče) še to,
 kaj bi imelo prirasti, gladko vkončale; 1789 je po strašno
 hudi zimi prišlo merzlo leto, ino je še po Ivanjem v' Juden-
 burgi, Uncmarki ino Muravi sneg zapal; 1793 je vso spro-
 tulétje sam mraz (slana), snég ino dež bil, po leti je pa taka
 toča šla, kak so golobinje jajca; 1794 je ravno bila topla
 zima, potli pa merzlo sprotulétje noter do Ivanjšaka (Junia);
 1799 je bila strašno huda ino duga zima; 1805 je bilo tak
 merzlo poletje, da je mala troha grozdja še le od mraza se
 zmecala; 1814, 1815, 1816 same hude, nerodovite léta,

¹⁾ Dober goričar k' svojim goricam reče: Bol bom te gnojia, bol boš mi
 rodia, bol bom te groba, več bom doba. (Tak si je pre neki svojo
 gorico žegnaval).

²⁾ Grački pivár Schott je 1799 k' Vuzmi 12 volov zaklal, kerii so imeli
 106 centov mesa, ino 32 centov loja.

kak je že prejdi rečeno — 1814 so mnogi male trohe terdega grozdja namer ne brali, ino ker so nje sprešali, so to kiselco ne mogli v' nikak hasek spraviti; 1830 je zavolo velkega ino dugo ležočega snega celo malo žita bilo; 1832 je bilo mokro poletje, ino zato skoro nič vina; 1843 zavolo mokrega ino točovitnega poletja v' enih krajih celo malo vina, pa še toto kisilo. Za hudimi létami so pa vender vselej pale boljše prišle: 1783 je po vsoj Štajerskoj suha megla ves zrak prevlekla tak, da je mesec ino sunce le ardečo sijalo, ino se je žvepleni dim zakadil, germlavice je strašno dosti bilo, je pa toto vremen perneslo tako rodovitost, da je vsega prékobilno priraslo; 1790 je vse, zosebno pa vino prav obilno obrodilo; 1797 ino 1811 je tak dobro vino priraslo, da še se zdaj od njega govori; 1802 je pale takšo odimno vremen bilo, kak že prejdnokrat; 1812 je telko vina priraslo, da so ljudje ne znali kam z' njim, ino se je za dva prazna polovnjaka en polovnjak mošta dobil; 1819 je prav dobro vino priraslo, še bolšo 1822 ino 1830, najbolšo 1834. V' totem leti je že enkrat vso zimo ne bilo nič snega, ne deža, ino sploh tak toplo vremen, da so ljudje vso zimo si svojo živino pasli, ino prez suknje delali, na sred zime na trati obédivali, kak po leti. Na to je prišlo tak vročo ino sušno leto, da so samo zimske sêtve obrodile, jarina nijedna, néti nikaka zeljad. Od sprotulétja noter do Velkomešnjaka (Augusta) je ne bilo nič deža, zemla se je tak globoko posušila, da je veliko drevja posehnilo, tudi tersja, zvirovčine ino studenci so persušli, travniki ino trate so podgorele, ino da je tak živina ne imela kaj jesti, so ljudje vso drevje ino vinograde ogolili, ino toto listje živini davali. Tota suša je pa zemlo tak popravila, da je sledeče dve leti (1835, 1836) bila prékobilna rodovitost per vsem. V' zimi od 1837 do 1838 je telko snega palo, da ga je na mestáh konj ne pregaziti mogel, ino so vse vode zamerznilé, potli pa, kader se je led začel tergati, se ga je na mestah telko vkupnarinolo, da so mésta ino vesnice se zajele¹⁾). Po toti zimi je prišlo hladno, močvarno ino slabo leto, tak kak prejdnjo 1837to. Tak je 1839 zavolo polétné suše skoro nikaka jarina, ne zeljad prirasla, vino je pa bilo prav dobro. Toto leto so gorice ob Martinjem še bile tak zelene, kak ob mali Meši, še noter do Andrašovega se je na tersi zeleno listje najšlo; ob Božiči se je tak toplo bilo, da so rožice začele cvesti ino so ljudje bosí ino poléčeni vuni hodili, po novem leti (1840) pa se je zima napravila ino je tak gorjemala, da je krez néke dni že les od zime pokal, ino je skoro niše ne 'z hiže smel. Vino je v' kleteh osréšnilo, ludem so nosi ino vuha, noge ino roke zozeble. V' zimi od 1840 na 1841 so ljudje ino živina zmerzavali, na sprotulétje

¹⁾ Tak je per Dunaji več mést zalijanih, posebno Pest, ker je naglo ves vu vodi, ino je veliko ludi smert prijelo.

1840 ino 1841 je pa telko gosanc bilo, da so vso sajeno, na mestah tudi drugo drevje gladko vjele ino včista vsušle, zadnič je tote ostudne stvari vse černo po hrameh gorlazlo, ino vsi studenci so njih puni bili. Za tega volo je v' dostih krajih ne zerna sadu bilo, ino se dosti drevja posušlo, drugo je pa vse prece obrodilo, vina je 1840 bilo prece dosti, pa ne sladko, 1841 ga je menje, pa prav dobro perraslo Zadnje dve leti 1842 ino 1843 so bile sredme vina, 1842 prece dosti pa kisilo, da je proti bratvi dugo deživalo, 1843 se pa grozdje namer nebi bilo zmecalo, da nebi Velkomešnjak ino Malomešnjak z' vročinoj bil pertisnol; toto leto je pa sad obrodil, drugo vse slabo.

Céna je v' totih časih per vsem se veliko premenjavala. Tak je 1811^{tega} leta izbrano dobro vino spervega, kak je dozdej navadna cena v' srebri bila, za 50 fl. bankašov se odalo, potli je štertinjak prišel na 500 fl., ja celo na 1000 fl.; 1812^{tega} leta vino se je tisto leto odalo za 20 fl. v' bankuših, ravno telko so pa polovnjaki valali ¹⁾, potli je prišlo na 300 — 500 fl.; 1819^{tega} leta je štertinjak valal 200 fl.; 1822^{tega} 200 fl. ino više; 1823 ino 1824, kader je prece bilo obrodilo, se je spervega odalo za 20 fl. v' srebri, 1829 za 60 — 70 fl. sr., 1830 za 60 — 100 fl. sr., 1831 za 80 fl. sr., 1834 spervega za 30 — 50 fl. potli je prišlo na 80 fl., na 100 fl. sr. ino više; ali da je malo kruha priraslo, so dolnji Štajerci vse mogli za zernje dati, kaj so na vini dobili; 1835^{tega} leta vino se je po 20 — 40 fl. sr. odavalo, kero je ne zmerženo bilo, kajti na toto grozdje je, posebno v' lotmerških ino radgonskih gorica, sneg zapal ino na njem zmerznil, ino takšo se je moglo brati ino prešati, se je ali namer ne lahko odalo, totega vina je največ doma spitega; 1836 je spervega valalo 25 — 30 fl., potli je prišlo na 60 — 80 fl. sr., 1839 za 60 — 80 fl. sr., 1840 po 40 — 50 fl. sr., 1841 za 60 — 100 fl. sr., 1842, če je ravno ne poštenja melo, je na mestah ino lastno v' bolših gorica se za 50 — 70 fl. odalo, drugdi pa se je tudi za 20 — 30 fl. dobilo; 1843 v' lotmerških gorica po 50 fl., ino da je hitro se okiselilo, je niše več ne po nje prišel. Vinsko ceno pa ino poštenje verhov najbolj gubijo takši, ker i z' vodoj prešajo, tedaj pa toto zmes kak najprejd ino za kelko morejo, odajo. — Ravno tak je tudi zernje per céni gor, pá doljemalo; v' prvih létah totega pretéka je ne na velko šla, če je ravno včas i ne obrodilo: drevenka pšenice je valala 3 — 4 fl., žito ali herž 2 — 3 fl., hajdina 45 kr. — 1 fl., še potli, kader so že bankaši bili, je pšenica ne bila krez 5 fl., žito ne krez 4 fl. Ali v' onih hudih létah 1814 — 1816 je žito prišlo od 5 na 30 fl., pšenica od 6

¹⁾ To je ravno velki kvar za nas dolnje Štajerce, kaj moremo Gornjoštajercem naše iz najlepšega hrastovega lesa napravlene polovnjake pustiti, kere oni tedaj zežgejo, nam pa že hrastov les menka.

na 40 fl. šajna, drevenka krumpira je valala 7 fl., 1818 je žito že bilo po 4 fl., pšenica po 6 — 7 fl. Per tem je zernska cena več lét ostala, žito po 5 — 7 fl., pšenica po 7 — 10 fl. šajna; 1834 je žito ino koruza valala 6 fl., pšenica ino hajdina pa 9 fl., 1835 je žito bilo po 1 fl., pšenica po 2 fl., hajdina po 48 kr. sr. Odpotli je pále zernska cína skoro skozi jednaka: pšenica po 2 — $\frac{1}{2}$ 3 fl., žito po 2 fl. ino niže, hajdina po 1 fl. ino niže za srebro. Govenska živina ino konji so pa zveksinom sploh velko ceno imeli: par lepih volov za mesara je valal 150 — 200 fl. sr., en lep ino mladi konj 100 — 200 fl. sr., lepa krava 40 — 50 fl. sr. — 1834 pa, da je živina ne kaj jesti 'mela, je še dober konj se dobil za 10 — 12 fl., krava za 6 — 8 fl. Potli je pa živinska cína včasi na više stopila: lep konj sploh vala 100 — 180 fl., par lepih volov 100 — 180 fl., krava 15 — 30 fl. sr. i. t. d. — Težak, kaj per kmeti zaslužuje, 'ma 1 — 2 gr. na den, drugdi 'ma pri stroški 6 — 7 kr. sr., prez stroška ali v' dero 10 — 12 kr.; meštarski (zidari, cimermeni) 24 — 30 kr. prez stroška, pri stroški pa 12 — 24 kr. sr. — Pint masla vala 36 — 48 kr., funt govedne 5 — 7 kr. sr., klafter (seženj) derv 2 — 4 fl. sr., jezero kolja 4 — 5 fl. sr., laket platna 12 — 40 kr., sukna 1 — 10 fl. sr. i. t. d.

Za družbinsko ino hižno življenje je zdaj, kak so časi bili, dobro ali hudo bilo. Cesar Jožef II. je skerbel za dobre deželjske postave ino je tudi za družbinskega ino hižnega življenja stran svoj pogled posebno na prosto ludstvo obernal. Temu so pa potlanji veliki ino dugi boji mnogo naškodili. Postave za slobodnost življenja ino lastinstva vundane ne so imele brambe, red od ladarstva vpelan je ne imel vižarov, ludstvo je samo sebi prékpušeno bilo, Francozi so si veliko skerb zavdali, naše družbinske zaveze raztergati ino domorodsko (domovinsko) zvéstost omláčiti, ter spuntanje podžgati; — ali vse to je zadnič na dobrem vunzišlo. Per tem so pále Slovenci, od kerih austriansko cesarstvo ima svojega pol obludstvanja, se kak verni pridružniki svojega poglavarstva skazali. — Kak vu vseh časih, tak je tudi v' totih hižno življenje od ognja dosti terpelo, bodigda je kera vensnica, ker terg, kero mesto pogorelo: Prug (1792), Stariterg (1793), Celje ino v' Drevjah (Trofajah 1794), Fridberg (1795), Celje zupet (1798), Ptuj (1805), Volce (Oberwölz 1806), Judenburg (1807), sv. Florian terg (1808), Fronlajt (1809), Slovenjigradec (1810), Murava (1811), Noviterg (1813), Kapfenberg ino Šladming (1814), Knitelfeld (1818), Ljutomerski (1830), Lipnica (1831), Judenburg zupet (1840) Laško i. v. dr. Družbinsko življenje je na mestah tudi od griže ino legara (vročinske bolezni) strašno razderto, kajti oba betega sta na čase spodobo pomora na se vzela. V' zadnjih létah pa še je posebni beteg tudi našo deželo postrašil, kolera najmrc. Toti beteg je do zdajnih časov v' Europi ne znani bil. On je (1830) iz Kine prišel,

ino, kak pomor, v' kratkem množino ludi vmoril. V' naši Štajerski je pa malo storil, ino našo obľudstvanje je bilo blizu 950,000.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Tudi meštrie so, kak je že M. Terezia za njih naprejudvanje skerbela, za cesara Jožefa II. per Nemcih ino Slovencih živoči naprejdekdobile, ino je pále per tem toti dober cesar pravi oča svojih deželnikov bil, ravno tak je teržtvo od njega podignjeno, — ino če ravno je v' potlanjih bojnih časih, zosebno po procvzetji Italie se prece vstavilo, je vender v' potlanjih mirnih l'tah ino po nazajdoblenji Italie se zupet živočo zdignolo, samo živežstibra je teržtvo nekaj nazajderžati htela. Za dobro naprejudvanje teržtva je že cesar Franc z' tem veliko pripomogel, kaj je povsod velke ceste pod velikimi stroški dal popravlati, ino na mestah nove napraviti, še več je za toti stran storil njegov sin, naš zdajni cesar Ferdinand, ker zevsem perzadenjom dá železne ceste delati. Tudi skoz našo Štajersko se že takše železne kolomie delajo od Semring gorê nad Gradec i. t. d. — Znajdenja mnogoterih mašinih meštriam veliko perpomorejo, ino to napravi, da se zdaj mnoge reči za dosta menšo ceno kupijo. — Od Slovincov tu morem zaznamlati, da se mnogi med njimi najdejo, ker se meštrie od sam sebe navučijo, ino svojo delo tak dobro ino lepo napravijo, kak da bi se tega duge l'ta bili vučili, ino so, kak per vsakem, tak per mešterskem deli kam htréši, kak Nemci. Néki Slovenec zna po tri, štiri meštrie, kere se je vse sam od sebe navučil. Vincarski sin iz marburskega kraja, z' imenom Čego, Slovenec, je spervega bil pu šar, potli je pa tak imenitni modlar ino malar bil v' nemških deželah, da se je njegovo delo kak kaj posebnega povsod iskalo¹⁾. Slovenci si tudi zdaj skoro povsod lepe ino snažne hrame delajo, ino skoro nigdi nemajo dimnjač, tak kak Nemci. — Teržtva naši Slovenci ne že-nejo drugega, kak z' vinom, zernjom, z' živinoj ino z' mešterskim zdelanjom, pa tudi toto samo v' deželi²⁾.

Penezi so v' totih časih bodigda drugačiši bili. Za cesara Jožefa so se penezi, posebno po turskem boji v' naših deželah na velko pomnožili, ino so bili zlati ino sreberni penezi. Ali že on je (1785) za 20 milionov bankašov, t. j. papirnih pénez vundal, ino je nje vsaki mogel za gotove pe-neze vzeti. Za cesara Franca so francozki boji napravili, da so sreberni penezi v' druge dežele odišli, še čirkveno srebro ino zlato je zred drugimi šaci na Francozko šlo; tu so pa le

¹⁾ Kindermann Repertor. str. 604.

²⁾ Z' tem dale pa teržijo krajnci (najbol Kočevari), Slovaki i. dr.

papirni ino kuferni penezi vundani, pa še tote so potli dolzavdariti mogli (1811), tak da so samo peti tal valali, pa še ne srebrnih, temuč pále drugih papirnih pénez. Z' totimi penezi se je dugo vravnalo, prejd kak so zred srebrom valali ino tudi zupet srebrni penezi ino zlati pále med ludi dani. V' zadnjih létah je zavolo velkih plačil ino male prodaje med prostim ludstvom velko menkanje per penezih nastalo.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Pále umetnosti ino vučenosti so za cesara Jožefa II. na vse kraje od malega do velkega posebno gorvzele. On je veliko malih šol na farah vpelal, samo da so tote šole tudi pri nas le nemške bile, slovensko so se mogli od sam sebe vučiti, če so hteli za M. Terezie vundan Katekizmus ino gdé ene krajske Evangelšce brati, drugih slovenskih knjig se je teda malo bilo, ene betežničke ino ene od večnosti so mi zna-ne, kajti je malogdo bil, ki bi slovenske knjige spisaval, Nemci so tudi ne mogli zapopasti, kak bi se kaj slovenskega pisati moglo. Srédme šole so bile v' Gradci, Admonti, Judenburgi, Lambrechtu, v' Marburgi¹⁾, za cesara Franca I. tudi v' Celji. Visoke šole so samo v' Gradci bile, tam je tudi za ces. Franca zupet vseučiliše (Universität) nastalo²⁾. V' Gradci so za vsako lepo znanje, za vsako vučenost posebni vučeniki bili postavljeni, med totimi tudi za zvuške jezike, za italianskega, za francozkega i. t. d. Zadnič je tudi za ces. Franca kumaj z' velikim zavdanjom se dovolenje dobilo, da je za domači slovenski jezik vučenik postavljen³⁾. Od-potli začnejo Gračanji slovenstvo eno malo bole štirati, ino eni dajo svoje sine slovenski se vučiti⁴⁾. K' temu je slovensko gramatiko vundal Šmigoc, Dajnko, Murko, Kopitar; prejd vundane gramatike so od Gutsmana ino Zelenka, od Gutsmana ino Murka tudi imamo nemško-slovenske ino slovensko-nemške besednike, od Jarnika etimologički ali izvirni slovensko-nemški besednik, najpopunomnéši ino z' najvekšo skerbjjo vkupspravljen besednik pa perčakamo od nestrudjenega Slovenca Čafa, kritičko-etimologički besednik z' pristavljenim povsod dokazanjom iz vseh sloven-

¹⁾ Tote šole so prejd v' Rušenah bile. Ondešni farmešter Paurič je z' latinskimi šolami začel, ino za farmeštra Jamnika so grofoski ino baronski sinovje sem v' šolo dani. Tote šole so v' celem dolnjem Štajeri bile jedine, so 111 lét terpele, ino je 641 grofoskih ino baronskih, ter 6462 méstjanskih sinov tam podvučenih.

²⁾ Prejdno vseučiliše je ces. Jožef na akademičko liceum obrnil.

³⁾ Takši slovenskega jezika ino literature vučeniki so zdaj bili v' Berlinu, Vratislavi, v' Lipskem, ino celo v' Parizi.

⁴⁾ Škoda, kaj v' Gradci, gde je telko Slovincov, nemajo slovenske cirkve.

skih zgovorov, ter iz Sanskritskega, gerčkega, latinskega ino germaničkega jezika. — Kak je zdaj ali v' Gradci slovensko se učilo, ino so tudi v' naših malih šolah eni se slovenšine držali, so se začele menše ino vekše slovenske knjige vundavati. Posebno je Slomšek lepe knjige za mladost ino odrašene, kak tudi predge i. v. t. vundal. Tudi mojo „branje od Svetnikov,“ ino „kratke predge na vse nedele ino svetke zelega leta, I^{vo} ino II^{go} leto“ so med ludi šle zred dvojnimi „molitvenimi knishizami.“ Dajnko je več knižic za šole vundal; slovenšina v' njegovem „Celarstvo,“ ter v' njegovih opervič vundanih Evangelščah je ne dopadenja najšla. Ravno on pa ima vender zasluženje, da je z' svojimi pismencami že k' našem zdajnem občinskem pravopisi se perblížal. Volkmerove slovenske pesme ino fabule je Murko vundal, ter svojo gramatiko drugokrat, ino je v' toti že zdajni pravopis gorvzel ino ga vsem znotranjo - austrianskim Slovencom perporočil, Čehi, Polaki ino Ilirci že tak v' totem pišejo. Tudi Dajnko je pesme vkupspravlal ino nje na svetlo dal. Predge so tudi od Japelna ino drugih vundane. Sveto pismo starrega ino novega Testamenta so Japel, Kumerdej ino drugi vundali. Veriti je življenje Svetnikov v' štirih talih, ter keršanski navuk vundal. Zadnič je Vraz naše znotrenjo - austrianske ino vogerske narodske pesme vkupzbiral, ino njih prvi del na svetlo dal. Molitvene knjige so tudi vundali Glaser, Košár, Verdinek, Veršič i. dr. — Drugi, ki se za slovenšino ino slovensko učnost zavjemlejo, so: Vodušek, Matjašič, Muršec, Magdič, Strajnsák, Solak, Cvetko, Macun, Verbnjak, Terstenjak, zosebno pa D. Cvetko i. dr. — K' bol izobražanji našega slovenskega jezika i. t. d. so zdaj edni tudi pri nas, kak že prej per Čehih, Polakih, Rusih ino Ilircih, se vse slovenske zgovore učili. Rusi so za tega volo po vseh slovenskih deželah potuvali, da bi sami čuli, kak se slovenski jezik v' kerem kraji govori. Toto vseh slovenskih zgovorov učenje so pa plitvoglavni Madjari ino z' njimi deržeči Slovenci ali Pseudomadjari za nevarno spoznali, ino nad Panславizmom oderto začeli kričati, z' potrétjom vsega slovenstva vu Vogerskoj, Slavonskoj, Horvatskoj, Dalmatinskoj i. t. d. se divjo grozeči; Dr. Gaj, ker je za svojo za slovenstvo gorečo zavdanje od našega zdajnega svetlega cesara Ferdinanda (1839) pohvalen ino z' brilantnim perstanom daruvan, se je v' svojih „ilirskih narodnih novinah ino pridjani ilirski Danici“ en čas ostro branil, je pa prehenjati mogel. — Da bi diaki na mestvo se vučenci tudi slovenske knjige brali, je v' zadnjih létah v' naši duhovnici slovensko knižiše (biblioteka) nastalo. O da bi samo še funduš ali takši kapital nastal, ker bi dobro spisane slovenske

2) K' nam pridoči ruski učeni so bili: Bodjanski, Preiss, Sreznjevski, Panov, toti zadnji je tudi tu per mali Nedli nekere dni dopernesel.

knige natiskati dal! kajti je težko pri nas knige na svétlo dati, knjigari njih nečejo prekvzeti, boječi se zgube, ali ne videči mastnega dobička, knjigopisci njih pa sami tudi težko dajo natiskati zavolo velkega založenja ino po malem nazajdoblenja, bogatim pa je kniževstvo malo na skerbi.

Pazka. Od zvnskih slovenskih knjig smo posebno brali: „Seljan, Zemljopis pokrajinah ilirskih“ — „Švear, ogledalo Iliriuma“ — „Kolar, cestopis etc.“ — „Ljublanske novice“ — „Šafarik slowansky narodopis, per kerem smo slowansky zemlevid od vseh slovenskih zemel posebno radi meli. Tudi Slomšek je slovenski zemle obraz od Europe vundal i. t. d.

Druge vučenosti so posebno skazali nemški, pa tudi od slovenskega roda vučeni, kakti v' pesmozlaganji: Fellingner, Gottweiss, Kalchberg, König, Kolmann, grf. Lannoy, Leitner, Neumann, Perger, Schneller, Supantschitsch (rojen Kranjec), Seidel, Puf, Vehovar (rojen Slovenec) i. dr. — Dogodivšine so spisavali: Aq. Jul Caesar, Baumeister, Gmeiner (rojen Slovenec), Hormayr, Kalchberg, Kindermann, Klein, Kopitar (rojen Kranjec), Kumar, Leitner, Muhar (slovenskega pokolenja), Povoden (rojen Slovenec), Rojko (rojen Slovenec¹), Schneller, Waringer, Winklern i. dr.²). — Zemle ino ludstva popis so vundali: Kindermann, Schmutz, Schmidl, Hofrichter i. dr., so pa vsi po stari navadi slovenske imena v' kolo terli. Zemlevide ali zemleobrazce so vundali: Kaiser, Kauperz, Kindermann, Schulz i. dr. — V' matematiki ino fiziki (vikšem računstvu ino naravoslovji) so pisali: Gmeiner, Neumann, Paumgartner i. dr. Zvézdoznanci so bili: Gmeiner, Güntl (rojen Čeh). — Vu vračitvi so pisali: Horn, Schallgruber i. dr. — V' modroznanstvi je pisal Gmeiner i. dr. V' pravicoznanstvi so pisali: Caesar, Gmeiner, Jenul, Fr. de Frauenstern, Neupauer, Nord, Pucher, Schilli, Tomicich, Wagersbach, Wanggo, Kudler i. dr. — V' bogoslovstvu (teologiji) so pisali: Caesar, Dworzak, Gmeiner, Luby, Rojko i. dr. — Zadnič je preslaviti nadvajvod Johan z' pohvalenim Johaneumom v' Gradci vsem vučenostim, umetnostim ino znanjam, kak tudi vsemu, kaj se gospodarstva dotiče, dal velik pogon ino naprejdek.

Pazka. V' Septembri 1843 so austrianskega cesarstva ino drugih europejskih dežel vučeni v' Gradci vkupprišli, ino se tu krez nekere visoke znanja razgovarjali. Per toti priliki je naš vučen, po njegovih turske zemle dogodivšmah znani Hammer-Purgstal previzano izvodil, da se naš Gradec za-

¹) Škoda, kaj so toti vučeni Slovenci samo drugim proso branili, svojo pa v'rablom pustili pojediti.

²) K' totim tudi jaz pridenem toto mojo dogodivšinsko poskusenje, ali bole k' gornjim slovenskim knjigam,

voló svojega slovenskega izvira po nemško more Gratz, ne Grætz pisati, ino per tem je ostalo.

Znajdenja so v' totih časih čudovitno se pomnožile. Za zemlo obdelanje so najdeni mnogoteri plugi, mašine za sejanje, žetvo ino mlačenje i. t. d. — najdene so mnogotere mesterske orodja — najdene so sapotne mašine, sapotne barke (plavke), sapotni vozovje na železnih cestah — najdeno je, v' zrak se spustiti — najdene so mnoge mašine za tkanje, za natiskanje i. t. v. — najdeno je, 'z železa mnogotere posodbe ino druge reči zlivati — najden je mašinski papir, kamnotisk i. t. d. — najdeni so kemički vukresi, najdene hitro-
vužgalnice, hitrostrelba, hitropis i. t. d. Zadnič dva Štajerca najdeta, eden, kak se morska voda za piti dobra napravi, eden pa, kak se steklina zvráči — Od drevja ino zeliš je Johaneum ino obdelavanska družba veliko 'z drugih dalnih krajov sem spravila, lastno tudi šampanjski ters od Rajna ').

Ah! kam hočem razprestréti
K' konci zdaj jaz moj pogled?

Tu mi mira sunce svéti,
Tam je grozen boj začét;
Tu se sreče venec plete,
Tam težava je no krič,
Tu veselje ludem cvete,
Tam jih séka réve bič!

Cesar Jožef preslaviti,
Kako skerb si on zavda,
Prostem ludstvu posladiti
Težo truda njeg'vega,
Spoznajoč 'mu vse pravice,
Kakih toti vrédni so,
Keri njiva no gorice
V' póti obdelavajo!

Al' naskorem tudi njega
Smertna kosa pokosi
K'grenkosti cesarstva vsega,
Najbol kmetom k' žalosti,
Kajti njeg'va smert vse stroši,
Kaj je njeg'vo vstebrenje,
No potertih stebrov kósi
Vernejo na staro se.

Ah zdaj záhodni se Huni
Šestkrat ženejo nad nas
Strašno tak, da zemla buni,
Nam trepeče vsaki las;
Ja francozki silni meči
Nas v' znotrine ranijo,
Kad' nam v' Linci, v' Gradci,
v' Beči,
Ja povsod gospodje so.

Njih'vih mečov nedositnost
Požre ludi, vzeme dnar,
Vkonča zemle rodovitnost
Huje, kak pojedna stvar;
Vsa dežela v' eni sozi
Plava révna od nadlog,
V' kere vsadli so Francozi
Njo od glave no do nóg.

Zdaj od nas še toti meči
Dale se obernejo,
Ta, gdé njih'vi bojni sreči
Strahoviten konec bo.
Ruska še nje v' oči zbada,
Tá zesiplejo se zdaj,
Eni tá do Petrograda,
Drugi noter v' Možkvin kraj.

'1) Krez to, kak se z' našim dolnoštajerskim tersom 'ma djati, ino kak se naše gorice morejo delati, je admontski Schwarzl vnovem kni-go vundal.

Tu vsa ruska moč se zdigne
 Jezna nad sovražnika,
 Platov, Kutozov le migne,
 Ze je vojska vdarjena,
 Vojska ona, keraj niše
 Ne je meča mogel strét',
 Kera bojno je toriše
 Vsako obderžala prejd.

Zdaj nje strašna šiba bije,
 Tirajoča nje nazaj,
 Vsa strahotna réva vlije
 Tu krez njihov se begaj,
 Nje podira na množine
 Ruski meč, ter zima, glad,
 Da napuni te pustine
 Mertva vojska no živád.

Toti vdarci Bonaparti
 Serca ne vmehčijo še,
 On še vekše rane vdarti
 Révnem človečanstvi hče:
 Novo vojsko si peržene,
 Z' njo per Lipskem že stoji,
 To zdaj poglavare gene,
 Zdaj Evropa se zbudi.

Pruski kral zred Franc ce-
 sarom
 Z' Rusom že se vdružita,
 Tudi drugim poglavarom
 Je to dobra prilika:
 Zdaj začeti 'ma se bitva,
 Kak b'la ne stotine lét
 Ja, kaj ludstvih preselitva
 Je skervavla céli svét.

Lipska velka vsa ravena
 Se od kervi ardeči,
 Mertvih trupel do kolena
 Po njoj prék no prék leži.
 Tu se j' ali ponovila
 Groznost krala Atila,
 Da od kervi pognojila
 Se je zemla sklačena.

Tak se bitva najstrašnéša,
 V' svoji zagorečnosti
 Ino sili najgroznéša,
 Zdaj dokonča k' mirnosti.
 Vdarjen jeste vsepostrašen
 Evropejski oroslán,
 Ja, prék Rajna tá je splašen,
 Gdé ob ladarstvo je djan.

Slava bod' slavenjem Rusi,
 Ker na severnih poláh,
 Kad' si ostro meč nabrusi,
 'Mu najprejd naredi strah;
 Slava Prusom, Austriancom,
 Slava vsem, kí sterli ste
 Totim kerviprelijancom
 Meče nedositjene.

Bojnim konec je težavam,
 Vsaki poglavar nazaj
 Verne k' svojim se deržavam,
 Kaj so prejd njim vzete
 vkraj.

Tudi cesar Franc posvoji
 Si dežele zgublene,
 Ino v' miri no pokoji
 Viža si podložnike.

Tak pred smertjo še z globline
 Telkih žlakov no težáv
 Se podigne do višine
 Vseh cesarskih prejdnjih
 slav;
 Spozna on, da tud' Slovenci
 Tote njemi spravli so,
 No da ne so samo Nemci
 B'li podpertje njegovo.

Al' dotekle so 'mu léta,
 Šel je v' hižo večnosti,
 Zapustivši časti svéta
 Pervem sini svojemi.
 Slava Ferdinand cesari,
 Sreča vsa obvenči ga!
 Njeg'va močna roka vari
 Tud' Slovincov tersenja.

ZavjeteK.

	Stran
Vpelnaje. Štajerska zemla v' svoji divjosti	5
Pervi Pretêk. Od pervega znanega obludovitenja do rimske oblasti. (1280 — 13 pred Kr.) — Štajerska zemla v' svoji prosti sloboščini.	6
Drugi Prêtek. Od začetka rimske oblasti do preselitja narodov. (13 pr. — 400 po Kr.) — Štajerska zemla v' rimski podložnosti.	22
Tretji Pretêk. Od začetka narodov preselitja do Karla Velkega. (400 — 800). — Štajerska zemla pod mnogoverstno oblastjo v' tožnem stališi.	53
Šterti Pretêk. Od Karla Velkega do Leopolda Markeža. (800 — 1122). — Štajerska zemla v' nemških ino madjarskih bojih.	76
Peti Pretêk. Od Leopolda Markeža do cesara Maksimiliana I. (1122 — 1490). — Štajerska zemla v' svojedelstvu, pa v' nemiri.	115
Šesti Pretêk. Od cesara Maksimiliana I. do cesara Ferdinanda II. (1490 — 1590). — Štajerska zemla v' oživljenji, pa v' nemiri	157
Sedmi Pretêk. Od cesara Ferdinanda II. do cesara Jožefa II. (1590 — 1780). — Štajerska zemla v' nemiri.	185
Osmi Pretêk. Od cesara Jožefa II v' čase austrianskega cesara Ferdinanda I. (1780 — 1843). Štajerska zemla oblehkotena, potem v' boji, zadnič v' miri.	215

Imena (p. I.) Predplatitelov.

Ekspl.

Adamička, stražomešter c. k. knecz Slovenjogradčkega 4 ^{tega} Cheveauxlegers Regimenta	1
Allič Juri, tehant v' Vidmi	1
Andrašič Andraš, župan v' Moravcih	1
Antolič Janž, klerik sekovske škofie v' Gradci	1
Bankalari Dragotin, klerik sekovske škofie v' Gradci	1
Bežan Matjaš, kaplan v' Ljutomerskom	1
Bodjanski Jožip Maksimovič, slav. profesor v' Moškvi	1
Bračko Matej, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Bratuša Mirko, kaplan v' Ljutomerskom	1
Bratuša Nikol., klerik sekov. škof. v' Gradci	1
Brésnar Martin, kmetovavec	1
Budja Mihal, želar v' Moravcih	1
Cafov Oroslav, duhovnik ve Frauhajmu	1
Cajlinger Ančka, želarska či od sv. Lovrenca	1
Cajnker Franc, kaplan per Svetjah v' Ljutomersk. goricah	1
Cajnker Lovrenc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Círinger Jernej, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Čvetko Juri, kaplan pri s. Verbani zvun Ptuja	1
Čejka, Dr. lékarstva, v' Pragi	1
Černivec Martin, kaplan per sv. Jurji na dolnji Šavnici	1
Čuš Janž, kaplan v' Gnazi	1
Damian i Sorge, knjigoteržci v' Gradci za 4 predpl.	1
Doliner Mat., kaplan pri sv. Tomaši	1
Dominkuš Janž, slušalec pravah v' Béci	1
Družovič Anton, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Društvo čitaone narodne Varaždinske	1
Dvorski Mat., kaplan v' Marburgi	1
Eilec Juri, kaplan pri Kapeli zdol Radgone	1
Fara sv. Marka pri Dravi	1
Fekonja Janž, Dornoske komisie vračnik pri sv. Lovrenci	1
Ferk Matjaš, kaplan na Hajdinji pri Ptuji	1
Ferlan Andraš, kaplan na Svičini	1
Fleckh Janž v' Gradci	1
Forštner Franc, nadžupan Herbersdorfske grajšine	1
Fras Anton, želarski sin 'z Oblačaka	1
Fric Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Gastl F., knjigoteržec v' Brni	1
Geiger Jož., bukvovezar v' Celji za 15 predpl.	1
Gerold i sin, knjigoteržca v' Béci	2
Gigerl Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Golinar Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Gollubic Andria, Začanski Kanonik vu Varaždinu	1
Graber Mih., kaplan pri sv. Floriani	1
Gröslinger Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1

Habjanič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Harič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Herga Janž, farmešter v' Cirkovcah	1
Heržič Janž, kaplan per sv. Trojici male sv. Nedle	2
Hohn, bukvovezar v' Velkovci	1
Horvat Jak., kaplan pri sv. Petri pri Marburgi	1
Hrašovec Franc, slušalec pravah v' Gradci	1
Hrašovec Juri, župan v' Lindovesi	1
Huber Janž, teržec ino posednik v' Ljutomerskom	1
Jaklin Anton, župnik pri sv. Lovrenci v' slov. Goricah	1
Jaklin Mihal, farmešter ino tehant v' Ljutomerskom	1
Jančar Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Janžekovič Gerčka, mlinarska či z' Oblakov	1
Jež Štefan, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kainih Juri, kaplan v' Ormoži	1
Kalve, knjigoteržec v' Pragi za 4 predpl.	
Kinraih Jož., knjigoteržec v' Gradci za 1 predpl.	
Klaižer Janž, špiritual pri miloserčnih sestrah v' Gradci	1
Klemenčič Anton, kaplan pri sv. Križi v' Vazen	1
Klobasa Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Klobasa Matej, kaplan v' Selnici zgor Marburga	1
Knol Jož., grajsinski služebnik v' Negovi	1
Knupleš Davorin, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kobré i Gšihai, knjigoteržca v' Egeri za 1 predpl.	
Kocmut Jožef, kaplan v' Ljutomerskom	1
Kočevar Štefan, doktor vrač. v' Početertki	1
Kögel Anton, kaplan per sv. Ani na Goričkem	1
Korošec Juri, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kosterwein Juri, farmešter pri sv. Ant. v' slov. Gor.	1
Košar Jakob, škof. tajnik ino kaplan v' Gradci	1
Košar Matjaš, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kramberger Feliks, redovni sv. Avguština v' Borovi	2
Kramperger Lovrenc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kreft Anton, kaplan v' Radgoni	1
Kreft Jakob, posednik pri sv. Jurji na dolnji Šavnici	1
Krois Franc, kaplan per sv. Trojici v' Halozah	1
Kronberger i Ržiwnač, knjigoteržca v' Pragi	6
Kvas Kolman, učitel slovenskega jezika v' Gradci	1
Lah Janž, farmešter pri sv. Petri pri Radgoni	1
Laurenčič, c. k. kaplan pri regim. Baron Piret	1
Leinner Ant., c. k. oberlajtnant pri regim. Baron Piret v' Gradci	1
Leon, knjigoteržec v' Celovci za 6 predpl.	
Lercher Juri, knjigoteržec v' Ljubljani	5
Leskovšek, kaplan Grifenski	1
Lešnig Janž, kaplan per sv. Marki	1
Leyrer, knjigovezec v' Marburgi za 11 predpl. i sa se	1
Link, knjigovezec v' Judenburgi	1
Lipuš Rajmund, kaplan per sv. križi zgor Ljutomerskega	1

List Kolumban, klerik runskega monast.	1
Lopič, kaplan v' Linti	1
Lorenčič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Ludewig Edv., bukvožec v' Gradci	1
Macun, nadžupan v' Voravi	1
Majcen Matjaš, želarski sin z' Sakušaka	1
Majer Matija, kaplan stolne cerkve v' Celovcu	1
Majerič Jakob, školnik pri sv. Doroteji v' Dornovi	1
Majerič Maksimilian, kaplan per sv. Trojici v' Halozah	1
Majerič Tomaš, želar z' Dragoviča	1
Majhenič Gašpar, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Manner Aloiz, farmešter pri sv. križi zgor Ljutomersk.	1
Matjašič Anton, farmešter pri sv. Verbani zvun Ptuja	1
Matjašič Juri, profesor veronavukov v' Marburgi	1
Maučič Jož., kaplan per sv. Jakobi	1
Mihelič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Mikec Jož., farmešter per sv. Ani na Horvatskem	1
Miklajsič Maria, želarska či od sv. Lovrenca	1
Minoriti menihi v' Ptuj	1
Mlinarič Ignac, farmešt. pri Kapeli zdol Radgone	1
Modrinjak Matj., klerik sek. škof. v' Gradci	1
Mulec Aloiz, kaplan per sv. Verbani zvun Ptuja	1
Murko Florian, farmešter per sv. Roperti	1
Muršec Jož., profesor veronavukov v' Gradci	1
Nedwed, najemavec branečke grajšine	1
Orožen Valent., kaplan v' Posredi	1
Ozmeč Janž, kaplan per sv. Martini	1
od Panov Vaziliev, žlahtn. iz Limbirske. profes. v' Moškvi	1
Pausa Matjaš, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pernausl Štefan, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pessler Franc, duhovnik v' ubožnici v' Gradci	1
Petanjek Lavoslav, klerik minoritarski v' Gradci	1
Pikel Mih., špiritval v' duhovšnici v' Celovci	1
Pinešič Viktorin, duhovnik minorits. na Ptuj	1
Pinter Jož., farmešter pri sv. Lovrenci	1
Pinter Matj., kaplan v' starim tergu	1
Polanec Andraš, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pospišil Jaroslav, vydavatelj časopisa „Kwety“ v' Pragi	1
Preiss Peter Ivanovič, profes. v' Petrogradi	1
Prindl Teodorik, regul. kanonik Voravski	1
Pukšič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pukšič Šimon, kaplan per sv. Jurji na dolnji Šavnici	1
Rantuša Juri, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Rat Franc, kaplan pri sv. Radegundi	1
Repa F., kaplan v' Rušenah	1
Repič Janž, županski sin z' Oblakov	1
Robič Matj., Dr. ino prof. bogoslovja v' Gradci, ino di- rektor gimnaz. škol v' Štajeri	1

Robida Karl, kapitar benediktinsk. monast. pri sv. Pavli, profesor VI ^{te} šole v' Celovci	1
Roneš Slavolub, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Rorman Peter, c. k. knjigoteržec v' Béči	1
Sartori Franc, posednik pri Ormoži	1
Simonič Franc, kaplan per sv. križi zgor Ljutom.	1
Simonič Jožef, kaplan v' Radgoni	1
Simonič Jožef, kaplan v' Holberani	1
Sirc Tomaš, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Slanič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Slavič Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Slomšek Anton, nadfarmešter v' Vusenica ino škofoski lavantski šolni Referent per sv. Andreji	1
Slovinci Celovske duhovšnice	1
Slovenska knjižnica v' sekovski duhovšnici v' Gradci	1
Somer Greg., privatni učenik v' Celovcu	1
Sreznjevski Izmail Ivanovič, profesor v' Harkovi	1
Stajnko Anton, kmet v' Vogričovcih	1
Steininger Jož., farmešter v' Zagorji	1
Stojan Mih., farmešter v' Gomilskem	1
Strah Strašinski Juraj, v' Gradci	1
Strajnšak Anton, kaplan pri s. Lovrenci v' slov. Gor.	1
Strajnšak Davorin, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Strajnšak Juri, kmet v' Lindovesi	1
Stuss Franc, farmešter v' Zibiki	1
Suhač Anton, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Suppan, knjigovezec v' Zagrebu	1
Suppaneg Janž, c. k. služilnik pri derž. prav. v' Ljublani	1
Slajnc Johana ino Jožefa, školnikovi čeri pri sv. Marki	1
Šetor Peter, kaplan pri sv. Petri pri Radgoni	1
Šoštarič Janž, kmetički sin 'z Juršinec	1
Špricaj, knjigoteržec v' Ptuji za 29 predpl.	1
Štermán Balaz, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Štuhec Andraš, kmet v' Lindovesi	1
Štuhec Jož., kmet v' Bolehnečicah	1
Štuhec Juri, kaplan pri velki sv. Nedli	1
Tendler i Šefer, knjigoteržca v' Béči	1
Terstenjak Davorin, kaplan v' Slivnici	1
Terstenjak Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Thurin Mih., školnik v' Lubni	1
Tosi Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Trabant Otto, mešnik Lavantske škofie	1
Trafela Štefan, kaplan per sv. Barbari v' Halozah	1
Trampuš Janž, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Tutek Juri, kaplan v' Radgoni	1
Uлага Jož., kaplan v' Žauci	1
Valner Peter, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Vaupotič Anton, kaplan na Leskovci	1
Verbič Franca, nagorska či z' Vinsakov	1

	Ekspl.
Verbnjak Franc, petrinarski mešnik v' Maria Trošti	1
Verbnjak Jožef, kaplan v' Juniki	1
Verbnjak Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Verhovšek Anton, pomočnik v' Zibiki na južn. Štaj.	1
Veršič Martin, pens. mešnik v' Radgoni	1
Veziak Janž, želar od sv. Lovrenca.	1
Vidovič Jožef, kantnar pri sv. Lovrenci v' slov. Gor.	1
Vogrin Lovrenc, Dokt. bogosl., kurmeštar velke cirkvi na Ptuji, sočlan bogosl. fakult. v' Gradci	1
Voisk, kaplan pri sv. Petri pri Marburgi	1
Vrabel Franc, kaplan pri sv. Petri pri Radgoni	1
Vučina Maria, želarska či z' Zagorec	1
Wajcinger Al., knjigovezec v' Radgoni za 20 predpl. i sa se	12
Wáclawik Franc, Lajtenant v' 6. Jagrosk. Bataljoni v' Egeri	1
Weršič Ant., duhovnik v' Posredi	1
Woh Baltaz., farmešter v' Monsbergi	1
Woh Franc, vikar v' Žauci	1
Werglez, oštariš v' Marburgi	1
Wešer, knjigovezec v' Tešeni	1
Wolffart, knjigovezec v' Ptui	1
Wut Franc, komisar v' Wildhausi	1
Zima Jož., duhovnik pri sv. Jurji	1

Popravljenja.

Stran	namesto	beri
6	po besédah »na kavkaških, drugi na himalajskih gorah«	pristavi »kak eni po. nemozajsko rečejo«
7	Judje	Judje (Židovi)
16	po besédi »Belibog«	pristavi »ali Perun«
—	po besédi »Morax«	pristavi: Peklenik je bil Bog mrtvih. — Didi , starih Slovincov Boginja, je zred Perunom v' tako nepostenje prišla, da se on v' hudobni, tofa v' zaveržóci zmislí (Duda) imenuje. — Kuga je bila pomórna divica. — Zimo so stari Slovinci si v' stari babi vobrazali, toto so na sprotulétje vun nesli, ino njo prežagali, na znamenje, da je zdaj zima vun. Od tega je še zdaj beséda »Vuzem,« t. j. vuzima, ino naša pripóvíst od babo-žaganja na velko srédo (per enih Slovincih na sredpostno srédo) je od onih starodavnih časov.
—	K' svetkom starih Slovincov	še slíšijo tudi »Letnice,« pomladanski ali sprotulétni svetek. To so naše Letnice ali Vuzem.
53	Drugi Preték	Tretji Preték.
60	pod 1)	pristavi »Da je Čehom ime S'amo v' njihovih pripóvístih neznano, ino se v' Českoj neti ne najdejo slédi od njegovih z' Avarmi bitvih, poterdi Dr. Meynert v' Gesch. Oesterr. III. 7.
80	(zdajni Teben)	(né zdajni Teben)